

GLASILO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 14 • I

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Metka Furlan, Janez Keber, Valerij M. Mokienko,
France Novak, Vera Smole, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Janez Keber

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Donald Reindl, DEKS d. o. o.

Prelom

Brane Vidmar

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160

<http://isjfr.zrc-sazu.si/>

E-pošta: isj@zrc-sazu.si

Letna naročnina 10 €, za študente 8 €

Cena posamezne številke 7 €

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana

Telefon: 01 4706 464

E-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhaja dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodnih bazah podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York; Bibliographie linguistique/Linguistic bibliography, The Hague, The Netherlands; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Deutschland; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Deutschland.

Jezikoslovni zapiski izhajajo s podporo Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Tisk: Littera picta, d. o. o., Ljubljana

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

14 • 1

2008

VSEBINA

RAZPRAVE IN ČLANKI

Metka Furlan, <i>O slovenskih parih tipa kost : koščica ali o nastanku razmerja -st- : -šč-i- (K identifikaciji zgodnjepraslovske akrostatične deklinacije ijevskih samostalnikov)</i>	7
Matej Šekli, <i>O narečni osnovi jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa ter o izvoru oblike seydi</i>	29
Matej Šekli, <i>Sklanjatev zaimkov moj, tvoj, svoj v slovenskem pisnem jeziku od Brižinskih spomenikov do Trubarja (prispevek k zgodovinskemu narečjeslovju slovenskega jezika)</i>	41
Helena Grochola-Szczepanek, <i>Główne typy strukturalno-semantyczne rzeczowników złożonych w dialektach polskich</i>	61
Mladen Uhlik, <i>Analiza pojma jezikovna slika sveta v zgodovini jezikoslovnih idej – primer determinizma v jezikoslovju</i>	75
Helena Dobrovoljc, Nataša Jakop, <i>Specializirani pravopisni priročnik (Predstavitev izhodišč, zasnov, ciljev in vzorčnih redakcij)</i>	85
Marjeta Humar, <i>Slovaropisno izrazje v slovenskih terminoloških slovarjih</i>	103
Alenka Valh Lopert, <i>Prevzeto besedje v jeziku komercialne radijske postaje (Radio City v Mariboru)</i>	123
Tomaz Onič, <i>Pogovorni in narečni izrazi v slovenskih dramskih prevodih – soočanje s prevajalskimi zagatami</i>	139
Mija Michelizza, <i>Jezik SMS-jev in SMS-komunikacija</i>	151
Pavle Merku, <i>Priimek Vram</i>	167

GRADIVO

Jurij Rojs, <i>Frazeologija v prozi Josipa Jurčiča</i>	171
--	-----

OCENE, POROČILA

Tjaša Jakop, <i>4. mednarodna konferenca o jezikovni raznolikosti v Evropi (The International Conference on Language Variation in Europa 4)</i>	191
Helena Smole, <i>10. Arbeitstagung für bayerisch-österreichische Dialektologie</i> ...	195
Jožica Škofic, <i>Jean Le Dû, Nouvel Atlas Linguistique de la Bass-Bretagne, Volume 1–2 (Brest 2001)</i>	201
Andreja Žele, <i>O leksiki s slovarsko-slovničnega vidika v smislu 'od besede do slovarja' (Branka Tafra, Od riječi do rječnika, Zagreb 2005)</i>	205

ODMEVI

Alenka Gložančev, Polona Kostanjevec, *Ob simpoziju Dnevi Maksa Pleteršnika: Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja* (Pišce, 11.–12. 9. 2007) - (Pripomba k referatu Nanike Holz in Simona Kreka *Je v slovenščini kaj novega?*)213

JUBILEJI

Vera Smole, *Ob sedemdesetletnici Katje Šturm-Schnabl*219

RAZPRAVE IN ČLANKI

O slovenskih parih tipa kost : koščica ali o nastanku razmerja -st- : -šč-i-

(K identifikaciji zgodnjepraslovske akrostatične deklinacije ijevskih samostalnikov)

Metka Furlan

IZVLEČEK: V slovanskih razmerjih tipa *kostь : kost'ica/kost'ina/ kost'-ěнь ... je glasovno zaporedje *st' posredni znak za prvotno akrostatično deklinacijo ijevskih samostalnikov, ki jo je že v zgodnji praslovanščini proterokinetična deklinacija tipa *kostь (f), gen. *kosti popolnoma izpodrinila.

Ključne besede: slovenska leksika, slovanska leksika, slovansko besedotvorje, slovansko oblikotvorje, slovanska ijevška deklinacija, praslovska akrostatična deklinacija ijevskih samostalnikov

ABSTRACT: In Slavic relations of the type *kostь 'bone' : kost'ica/ kost'ina/kost'-ěнь etc. the phonological sequence *st' is an indirect indication of the original acrostatic declension of *i*-stem nouns, which was completely supplanted in early Proto-Slavic by the proterokinetic declension of the type *kostь (f), gen. *kosti.

Keywords: Slovenian lexicon, Slavic lexicon, Slavic word-formation, Slavic inflectional morphology, Slavic *i*-declension, Proto-Slavic acrostatic declension of *i*-stem nouns

1 V knjižni slovenščini ima samostalnik *koščica* vlogo manjšalnice od *kōst* (f), gen. *kostī* (SSKJ) "os". Tako razmerje pa ni neproblematično, ker se – kot je nakazano npr. v ÈSSJ: 11, 156 – pričakuje, da bo tvorba na *-ica* od *kōst* dala refleks **kostica* in ne *koščica*, saj samoglasnik *i* v priponi *-ica* < *-ica v slovenščini in v njenih predzgodovinskih razvojnih stopnjah ne povzroča jotacije konzonantne skupine *-st-*, kot ponazarjajo npr. manjšalnica *krástica* od *krásta* (f) "scabies", s *kōst* in *koščica* soroden nomen loci *kostíšče* (n) "kostnica" (SSKJ) < **kost-íščē*¹ in vrsta drugih primerov z zaporedjem *-st-i-* < **-st-i-*, prim. *pustíti*, *bósti*, *blésti*, *brstič* ...

V dosedanjih slovenskih zgodovinsko-primerjalnih delih vključno z Bezlajevim *Etimološkim slovarjem slovenskega jezika* nastanku glasovnega zaporedja *-šč-* v *koščica* pozornost ni bila posvečena, čeprav je na vprašanje, ki ga razmerje *kōst* :

¹ Po palatalizaciji ali jotaciji nastala psl. konzonantna skupina *šč je v prispevku ponazorjena s *st' v primerih, ko je z metodološkega vidika bolje, da se ponazori njen izvor iz *stj-.

koščica zastavlja, treba odgovoriti, ker to ni edini tak primer z nejasnim glasovnim razmerjem *-st-* : *-šč-i-* ne le v slovenščini, ampak širše. Ramovševa uvrstitev *koščica* in *peščica* med gradivo z refleksom jotiranega psl. **st* (Ramovš 1924, 277) pove namreč premalo.

2 Slovensko koščica

2.1 Slovensko koščica : kostica, koščen : kosten ...

Samostalnik *koščica* je bil v slovenščini zabeležen razmeroma pozno. Nanj naletimo šele v 18. stoletju pri Kastelec-Vorencu (npr. *ena otrozhka ygra s'koszhizami; od olike koszhiza, ali sarnu*), Pohlinu (*koshiza* "Beinlein, officulum" s *-š-* < **-šč-*) in Gutsmanu (*kofhiza* "Beinlein, Obftkern" s *-š-* < **-šč-*), nato v 19. stoletju pri Jarniku (*kofhiza* "Fifchgräte, Kern vom Steinobft"), Murku (npr. *kofhiza* "Beinchen" s *-š-* < **-šč-*) in tudi v Kardoševi knjigi, napisani v stari prekmurščini (npr. *kosztsice* (Novak 2006) "koščice"), vendar možnost, da to ne bi bila domača beseda jedrnega dela slovenskega leksikona, izključuje njena zastopanost v narečjih. Čeprav bolj natančnega areala njene narečne rabe ni mogoče določiti, ker leksem ni bil sestavni del vprašalnice projekta *Slovenski lingvistični atlas*, je beseda vsaj dolensjska *kuščęca* (Mokronog-Šmarjeta; Ramovš 1997, 564), koroško obirska *qušica* "Obststein" (Karničar 1990), koroško podjunska *kušica* (Zdovc 1972, 100), rezijanska *koščęca* "kost (ljubkovalno), majhna kost" (Solbica),² terska *koščica* "ossicino" (Merkù 2007), črnovrška *kuščęca* (Tominec 1967), kraška *koščica* "Knochen" (Štrekelj 1887, 435) in porabska *koškica* "seme" ob *koščica* "isto" (Mukič 2005, 158).³

Iz prikazanega gradiva je razvidno, da pripona *-ica* nima vedno manjšalniške funkcije, ampak tudi pripadnostno, ko izraža povezanost/podobnost s predmetom, ki ga označuje samostalnik *kōst*. Tako je npr. osrednji oleseneli del sadnega plodu s sln. *koščica* označen zaradi logičnega razmerja s človeško/živalsko kostjo.

Ob varianti *koščica* je pričakovano **kostica* v slovenščini zabeležil le Gutsman (*ribja koftiza* "Fifchgräte, fhpiza v'ribah, ribni tern", *koftiza* "Gräte"), ki navaja tudi variantni obliki *kostič* = *koftizh* "Gräte" in njeno manjšalniško ustreznico *kostičica* = *koftizhiza* "Grätlein".

V slovenščini se variantnost *kost-* : *košč-* potrjuje tudi pri izsamostalniškem pridevniku na *-en-* tipa *prstēn*, f. *-a* ← *přst* (f.), gen. *prstī* "humus". Ob knjižnem

² Besedo je posredovala ga. Luigia Negro, zapisal pa dr. Matej Šekli. Obema velja prisrčna zahvala.

³ V mikrotoponimih *Koščice* (f. pl.), po Datoteki ledinskih imen Agencije Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja (Ljubljana) znanih v naseljih Grahovo (občina Cerknica), Kobjeglava in Štanjel (občina Komen), ima samostalnik *koščica* verjetno pomen "koščičasto sadno drevje, npr. slive". Mikrotoponim *Koškice* v bližini Prečnika v občini Devin Nabrežina/Duino Aurisina, ki ga je Merkù 2006, 108, po infomatorici onaglasil *Kóškice* in pustil brez razlage, je prav tako mogoče povezati s samostalnikom *koščica*. Narečno glasovno zaporedje *šk* za prvotno slovensko *šč* < psl. **šč* je na tem območju lahko nastalo zaradi mednarečnega prekrivanja, kot sem na podlagi Alasijevega primera *ognjiške* "ognjišče" ob že prej znanih *pluka* "pljuča", tpn. *Opkine* s *k* < **t'* pokazala v Furlan 1998. Naglasno mesto v *Kóškice* ob *koščica* more odražati naglasno varianto **kōst'ica*.

pridevniku *koščēn*, f. -a (SSKJ), ki je bil predloga izpeljankam *koščenjāk* (m.) “zelo suh, košččen človek”, *košččenka* (f.) “zelo suha, košččena ženska”, *košččenost* (f.), gen. -i (vse SSKJ) in je bil naprej zabeležen na začetku 18. stoletja pri Kastelec-Vorencu (*koszhēn* “ofseus”), je v istem stoletju Pohlin zapisal pridevniški dvojnici *koshēn* : *koftēn* “Beinern, offēus” ([košen] : [kosten]) s tvorjenko *koshēnk* “Märke, Würfel; abaculus, aleæ”, medtem ko ima Gutschmann le pridevnik *koften*, *ena*, *enu* “beinern” in tvorjenki *koftenk* “Würfel” z manjšalnico *koftenkize* “Würflein; koberz” [košenkice]. V 19. stoletju je enako dvojnost *koščēn* : *kosten* zaslediti pri Jarniku, ki ob pridevniku *koftēn* “beinern” in iz njega tvorjenem *koftenak* “Beinhaus” navaja samostalnik *koftenk* “Würfel”, in tudi pri Murku, ki zapiše, da ob pridevniku *koftēn* obstaja tudi *koštēn*, *koštzhēn* “beinern”. Iz različnih narečnih zbirk pa je bilo mogoče ugotoviti, da je varianta *koštēn* koroška (npr. obirsko *qustē:n* (Karničar 1990), podjunsko *kustīn* (Zdovc 1972, 87), rožansko *qostēn* (npr. *qostēna mīza*) (Šašel 1957, 61)), na drugih narečnih območjih, kjer je bil pridevnik zabeležen, pa je znana samo varianta *koščēn* (dolenjsko *kuščēn* (Smole 1994, 220), nadiško *koščēn* “osseo”, tudi hiperkorigirano *koštēn* “isto”⁴ (Špehonja 2003a)).

Vendar isto narečje ali govor ob pridevniku *koščēn* lahko vsebuje tudi tvorjenko iz *kostēn* (prim. cerkljansko *kaš(č)ijēn* “košččen” (Kenda-Jež 1994, 342), *kaštēn* “košččen”, toda *kastēn* “zelo, kot kost trd oreh” (Razpet 2006)). Na bovškem območju pridevnik ni bil zabeležen, a kaže samostalnik *kuščēnjā:k* (m.), gen. -ā:ka “košččak, oreh s trdo lupino in piškavim ali težko izluščljivim jedrom” (Ivančič Kutin 2007) < sln. **koščēn-jak* na tvorbo iz variante *koščēn*, *kustēni:čje* (n.) “liguster” (Ivančič Kutin 2007) < **kostēn-ič-ŕje* pa iz *kostēn*. Enako dvojnost ponazarjata gorenjska samostalnika *košnāk* (m.), gen. *košnā:ka* “vrsta oreha” (Kropa; Škofic 1996, 309) < **koščēn-jak* in v Pleteršnikovem slovarju na Bled locirano *kostenice* (f. pl.) “neke majhne, deloma iz kosti narejene sani”.

Iz razvrstitve tvorjenk s sln. osnovama *kost-* in *košč-* je razvidno, da ena osnova ni vezana na konkretno območje, iz česar je mogoče sklepati, da variantnost osnov *kost-* : *košč-* ni rezultat internoslovenskih jezikovnih dejavnikov, ampak da je razmerje *kost-* : *košč-* odraz starejših jezikovnih dogajanj v slovanski besedni družini **kōstb* “os”.

2. 2 Slovensko koščica : kostica; košččen : kosten ... primerjalno

Oblika na -ica od **kōstb* (f.), gen. *-i je razen v južnoslovenskih jezikih znana tudi drugod po slovanskem svetu, kjer izkazuje pričakovano fonetično realizacijo iz **kostīca*, npr. č. *kostice* “ribja kost”, slš. *kostica* “isto”, gl. *kosćica*.

V hrvaščini samostalnik *kōstica* “majhna kost” prinašajo slovarji Della Belle, Vol-tiggija in Stullija (ARj). Slovenski *koščica* primerljiva fonetična realizacija *kōstica* je navedena v Vukovem slovarju. Tej v narečjih ustrezata *koščica* (npr. v čakavskem Orlecu “koščica (pri sadju)”; Houtzagers 1985) ali *kōščica* (npr. v Splitu “kost, koščica (pri sadju)”; Magner-Jutronić 2006). Slednja oblika je bila kot standard sprejeta v hrvaški knjižni jezik. Hrvaščina potrjuje tudi variantna pridevnika *kōsten*, f. -a “ki

⁴ Taka oznaka temelji na upoštevanju razlage, predstavljene v nadaljnjem besedilu.

je iz kosti” in *kōštan*, f. -a “isto” (Vuk), *kōščan* (ARj), pri čemer je prva varianta pridevnika znana že pri Daničiču: *kostěnb* “osseus”.

Makedonščina pozna narečni pridevnik *koštan* “koščen”, knjižna pa je varianta *kosten*, *kosniot* “ki se nanaša na kosti” < **kostьnb*.

Bolgarščina ima pričakovano manjšalnico *koštica* in pridevnik *kōsten*, f. *kōstjana* “koščen”, toda v narečjih so znane oblike *koštyca* (Banat; BER 2, 695), *koščica* (Stanьovci, Brezniško; Boboševo; Šijakovci, Sofijsko; BER: 2, 697) pa tudi *koščina* “kost” (Lomsko, Mihajlovgradsko, Piroto; BER 2, 697),⁵ znan pa je tudi pridevnik *kōšten* “koščen” (BER 2, 698)

2.3 Južnoslovansko **kostьčica* ali **kost'ica*

Skok: 2, 163, je menil, da hrvaške/srbske oblike tipa *kōštica* : *koščica* : *kōščica* niso izvedene iz **kōstь*, ampak iz variantne manjšalnice **kōstьka*, ki jo ob slovenščini,⁶ dobro potrjujejo tudi drugi slovanski jeziki (mak. *koska* “kost, sadna koščica, ribja kost”, blg. *kōska* “kost”, r. *kōstka* “majhna kost”, ukr. *kīstka* “kost”, p. *koštka* “koščica, gleženj; igralna kocka”, č. *koštka*, *kūstka* “koščica, sadna koščica”, slš. *kōstka* “sadna koščica”, s premetom -st- > -c- *kocka* “sadna koščica, kocka”, gl. *kōstka* “koščica”, dl. *koštka* “isto”) pa tudi hrvaščina /srbsščina, kjer je ob *kōska* in *kōcka* znana tudi manjšalnica *kōškica*. Enako se v BER 2, 697, razlaga tudi bolgarsko narečno obliko *koščica*, medtem ko je *koštyca* iz **kostica* razloženo z razvojem soglasniške skupine -st- > -št- (BER 2, 695).

Izvajanje fonetično nepričakovanih južnoslovanskih oblik na -ica (sln. *koščica*, *koščica*, hrv./srb. *kōštica*, *koščica*, *kōščica*, blg. *koščica*) iz **kostьčica* je razumljivo, a sprejemljivo samo za tiste slovanske (mikro-)sisteme, kjer sta rezultat drugega dela psl. konzonantnega zaporedja *-šč- in rezultat velara v zaporedju -b-k- (tudi -b-c-) pred *i* enaka, in sicer -č-, kot npr. v slovenskih narečnih razmerjih *pūščati* (< **pust-jā-ti*) : *peščina* (< **pěšьk-ina*) : *praščič* (< **porsьc-it'ь*). Pričakovana različna realizacija psl. konzonantnega zaporedja *šč in -s(t)-ьk/-bc-i- kontroli ni dostopna tudi v tistih (mikro-)sistemih, kjer se je pričakovani rezultat -s(t)-ьk/-bc-i- > -šč- verjetno zaradi jezikovne ekonomičnosti fonetično približal in izenačil z rezultatom iz psl. *šč, kot se je zgodilo npr. v slovenski rezijanščini, kjer ima *koščica* enako zaporedje *šč* kot *praščič* “prašiček” (Steenwijk 1992), ali v porabščini, kjer se sistemski refleksi psl. *šč pretežno glasi *šk*: *koškica/koščica* : *parš'ki:ček* “prašiček” (SLA) < **porsьčit'ьkь*.

V (mikro-)sistemih, kot je npr. slovenski kraški, pa se sistemski refleksi psl. *šč glasi *šč*, manjšalnica *praščič* pa *prěščic* (Štrekelj 1887, 404), kar pomeni, da kraškega *koščica* ne moremo izvajati iz **kostьčica*. Enako velja za hrvaški čakavski sistem. Čakavski refleksi psl. *šč je *šč*, toda manjšalnica **porsьc-it'ь* se v Orlecu

⁵ Zemljepisni viri so zvesto navedeni po BER, čeprav je razvidno, da omenjena območja presegajo ozemlje države Bolgarije.

⁶ Najstarejšo zabeležbo samostalnika predstavlja zapis v Barlovi knjigi *Krscsanszke nove peszme knige* iz leta 1823, medtem ko je bil vršilec dejanja *kockar* zapisan že prej, v drugi polovici 18. stoletja pri Kuzmiču (Novak 2006, 184).

glasi *praščič*, v Dračevici na Braču *prajčič*, na Vrgadi pa *prāčič* < **praščič*. Torej različno od tam znane manjšalnice *koščica*.

Toda v Splitu, kjer se refleks psl. *šč glasi šč in kjer bi se tudi refleks **porsъc-it'ь* glasil **praščič*, je oblika *koščica* dvoumna, saj bi jo bilo mogoče izvesti iz **kostъčica* ali pa tako kot sln. kraško in hrvaško čakavsko iz **kost'-ica*.

Enako tudi bolgarsko narečno *koštyca* ni nujno nastalo iz **kostica*, ampak je lahko refleks **kost'-ica*. Dvoumno je tudi z zahodnobolgarskega območja izvirajoče *koščica*, ker se tam refleks psl. *šč glasi šč (BDA, 212), zato je lahko tudi ta oblika iz **kost'-ica*.

2. 4 Južnoslovansko **kostъčina* ali **kost'ina*

V jugovzhodnem srbskem pirotskem govoru⁷ se sistemski refleks iz psl. *šč glasi št (npr. *ženština* "ženska" < **žen-ъšč-ina* < **žen-ъsk-ina*, *puštišta* (n. pl.) "(slabe) poti" ← **pqt-išče*, *lešták* "leskov gozd" < **lěšč-jakъ* < **lěsk-jakъ*), toda najde se tudi primer s šč, kot je *d'ščica* "deščica" < **dъšč-ica* < **dъsk-ica*, ki je glede refleksa enak s šč v *v'ščica* "uš" < **vъšъč-ica* < **vъšъk-ica* ← **vъšъka* "pediculus". V istem govoru pa se leksem za "kost" glasi *koščina*, kar je glede fonetičnih realizacij v govoru lahko iz **kostъč-ina* < **kostъk-ina* (← **kostъka*) ali pa iz **kost'-ina*.⁸ Vendar lahko v prid izvajanju iz **kost'-ina* kaže hrv. čak. *koščina*, ki ima v Bejski Tramuntani na Cresu funkcijo avgmentativa od *kōst* (f) "os" in kjer se refleks **porsъc-it'ь* glasi *praščič* "prašič" (Velčić 2003). Avgmentativ na *-ina* je znan tudi v Liki (*kōština*; ARj) in južni Srbiji (crmniško *kōčina* (Tomići, Briega) < **kōščina* (Miletić 1940, 381)).

2. 5 Južnoslovansko **kost'-yl'ь*

Srbski pirotski govor pozna tudi samostalnik *koštily* (m.) "trd oreh, iz katerega je jedro težko dobiti", kar je pomensko enako sln. *koščák* (m.) "oreh z zelo trdo lupino in jedrom, ki se nerado loči od nje" (SSKJ), glede tvorbe pa enako npr. r. *kostylъ* (m.) "berгла" iz **kost-yl'ь* "kar je v zvezi s kostjo/kar je narejeno iz kosti" ← **kostъ* (SP 1, 112). Ker tu zaradi izvornega *y Skokova alternativna razlaga o nastanku oblik na *-ica in avgmentativov na *-ina ne pride v poštev, bi se št v srb. *koštily* sicer lahko razložilo z razvojem medglasnega -st- v -št-, a bi to pojasnilo le ta konkreten primer, ne pa tudi tistih južnoslovanskih, ki nedvomno kažejo na jotiran refleks konzontančne skupine *-st-, ker jih ni mogoče izvesti iz **kostъčica* oz. **kostъčina*.

2. 6 Slovansko **kost-ěнь* : **kost'-ěнь*

Na južnoslovanskem jezikovnem območju odraža nepričakovano fonetično realizacijo tudi izsamostalniški pridevnik na *-ěнь, kot je bilo prikazano. Njegova pričakovana fonetična realizacija z zaporedjem -st- je razen v že omenjenih južnoslovanskih primerih znana še npr. v r. *kostjanój* "iz kosti narejen", ukr. *kostjanýj/kistjanýj* "isto", č. *kostěný* "koščen", p. *kościany*. Toda nepričakovana fonetična realizacija tipa sln. *koščēn* ni le južnoslovanska, saj jo potrjuje tudi č. *koštěný* "koščen", posredno pa

⁷ Če vir za pirotsko narečno gradivo ni posebej naveden, je iz Živković 1987.

⁸ Sln. *koščina* "Gicht = protin" je neologizem iz srede 19. stoletja, ki se najprej pojavi pri Cigaletu 1860, kjer sta omenjeni tudi sopomenki *košina* (< *koščina*) in *kostnica*.

r. nar. ihtionim *koščánka* “Cyprinus vimba” (ÈSSJ 11, 186). Variantnost izsamostalniškega pridevnika **kostěnb* : **koščanb* je bila evidentirana v ÈSSJ 11, 155, 186, kjer je interpretirana, kot da bi npr. češko razmerje *kostěny* : *koštěny* odražalo glede pridevniške pripone različna slovanska pridevnika **kost-ěnb* in **kost-janb*. V okviru drugih členov te slovanske besedne družine pa razlaga ni prepričljiva, ker tudi v tem primeru tako kot npr. v jsl. **kost'-yl'b* = srb. nar. *koštílj* soglasnik *-j-* ni del pripone, ampak sestavni del fonemskega inventarja samostalniške osnove, kar pomeni, da bi bilo v ÈSSJ 11, 186, rekonstruiranemu pridevniku **koščanb(jb)* nastaviti prvotnejšo obliko **kost'-ěnb(jb)*, ki je šele po jotaciji in preglasu tipa **dych-ěti* > **dyš-ati* prešla v **kost'anb(jb)*.

Prepoznavnim razmerjem **kost'-ica*, **kost'-ica*, **kost'-ěnb* : **kost'-ěnb*, **kost'-yl'b* : **kost'-yl'b* bi bilo treba dodati vsaj še

- a) **kost'-urb/kost'-ura* (npr. hrv. *kòštura*, *kòščura* (ARj), čak. *koščurínje* (kol. n.) “kosti” (Dračevica na Braču) ob **kost-urb/kost-ura* (npr. hrv. *kòštūr* “skeleton”);
- b) **kost'-atb* (npr. hrv. *koštat* “z velikimi kostmi; suh”, *kòščat* “koščen” (ARj)) ob **kost-atb* (npr. hrv./srb. *kòstat* “koščen”).

Tudi slš. *koštial* “velika kost”, ki formalno ustreza č. *košt'ál* “kocen, štor”, je bilo tvorjeno iz osnove **kost'-* in ne **kost-*, saj je to lahko izsamostalniška tvorba tipa **nosal'b* ← **nosb* (SP 1, 108), prim. č. *nosál* “človek z velikim nosom”. Machek 1968, 282, je sicer pri tej tvorbi zaradi češkega zaporedja *-št'-* < **-šč-* sklepal na ekspresivnost tvorbe, dejansko pa odraža enak problem kot **kost'-ica* in drugi omenjeni primeri.

V ÈSSJ 11, 186, na podlagi številnega slovanskega gradiva predpostavljeni psl. pridevnik **koščanb(jb)*, prim. hrv./srb. *kòštav* “koščen, mršav”, slš. nar. *košt'avý* “mršav, suh; oguljen”, lahko kaže na tvorbo iz iste osnove **kost'-* in bi ga zato lahko uvrstili med tiste primere, ki so v slovanskih jezikih povzročili reinterpretacijo prvotne pripone **-avb* v **-javb*.

2. 7 Slovanska variantna osnova **kost-* : **kost'-*

Posamezni členi besedne družine **kòstb* (f.) “os” deloma kažejo na samostalniško osnovo **kost-* (npr. **kost'-íca*, **kost'-ěka*, *kost-yl'b*, **kost-urb*, **kost-atb*, **kost-ěnb*), deloma pa na jotirano varianto **kost'-*: **kost'-íca*, **kost'-ína*, **kost'-yl'b*, **kost'-urb*, **kost'-al'b*, **kost'-atb*, **kost'-anb*, **kost'-avb*. Ker je del te besedne družine tudi izsamostalniški pridevnik **kost'b(jb)*, “suh, mršav” < ***”takšen kot kost”, prim. csl. *koštъ* “gracilis” (ÈSSJ 11, 187),⁹ bi bilo za tvorjenke z osnovo *kost'-* možno sicer

⁹ Pridevnik zaradi konzonantnega zaporedja **st'* ne more biti tipa **zvěrbjb* < **-eĵo-s* ← **zvěrb*, saj bi se realiziral v ***kostbjb*. Možno bi bilo sicer predpostaviti, da je bil samostalnik adjektiviziran s tematskim vokalom in da **kost'b(jb)* odraža indoevropski tip adjektivizacije, ki jo ponazarja sti. *nabhas-á-* “vlažen” ← *nábhas-* (n.) “vlažnost”, *tamasá-* “temen” ← *támas-* (n.) “temnost”, a se zdi bolj verjetno, da je bil adj. **kost'b(jb)* ali s pripomo **-ĵo-* izpeljan iz konzonantne in ne ijevske osnove ali pa je pridevniška osnova **kostĵ-eĵo-* iz ijevskega samostalnika nastala po haplogogiji, ki je znana npr. v sti. adj. *ávya-* “ovčji” iz *avyáya-/ávya-* “isto”. V ÈSSJ 11, 187, se psl. pridevnik **kost'b(jb)* iz samostalnika **kòstb* izvaja s pripomo **-jb(jb)*, a besedotvorni postopek iz ijevske osnove ni pojasnjen.

predpostaviti, da niso izsamostalniške, ampak izpridevniške. Vendar taki razlagi nasprotuje prav dvojničnost variant, ki se potrjuje v večini primerov in tudi pri tvorbah, pri katerih je izpridevniškost popolnoma izključena, npr. pri pridevnikih na *-*ěnb*, *-*atb* in samostalnikih na *-*urb*, *-*yl'b*.

Vzrok za različne rezultate pri istem besedotvornem vzorcu je po mojem mnenju zato potrebno iskati v variantnosti samostalniške osnove, ki ji je bila dodana pripona. Pri tvorjenkah **kost-íca*, **kost-yl'b*, **kost-urb*, **kost-atb*, **kost-ěnb* je bila tako kot npr. pri nomeni loci **kost-íščē* osnova samostalnika razumljena kot **kost-*, tj. brez ijevskega elementa samostalnika, pri **kost'-íca*, **kost'-ína*, **kost'-yl'b*, **kost'-urb*, **kost'-al'b*, **kost'-atb*, **kost'-anb*, **kost'-avb* pa kot **kost'*, tj. z alofono varianto -j- ijevskega elementa samostalnika.

Ob tem ima **kòst-ьka* poseben položaj, ker lahko predstavlja neologistično tvorbo iz **kostíca* po vzoru parov tipa **dělavica* : *dělavka* oz. **babica* : *babka*, kjer je drugi člen v primerjavi s prvim mlajši. Pri **kost'-íca* pričakovan neologizem **kòst'-ьka* sicer ni izpričan, lahko pa ga prepoznamo v hrv. denominativnem glagolu *kòškati se* "prepirati se, zbadati se, rahlo se medsebojno udarjati, izmenjevatih rahle udarce v kost ali kosti" (HER) < **kòst'ьkati se*, ki je pomensko blizu *uhvatiti se u koštac* "spoprijeti se s kom", kjer *kòštac* < **kost'ьcb* označuje kost, prim. hrv. *rvati se u kosti* (Skok II, 163 s.), in za razliko od **kostьcb* (= p. *kościec*, gen. -*ćca* "skelet") vsebuje isto osnovo kot **kost'-íca*, **kost'-ína*, **kost'-yl'b* ...

3 Slovensko *peščica*

3.1 Slovensko *peščica* : *pestica*

Enako razmerje kot *kòst* : *koščica* v slovenščini odraža tudi par *pěst* (f), gen. *pestí* : *peščica*, čeprav tudi tu samostalnik *peščica* nima le vloge manjšalnice od *pěst* < **pěstb* (f), gen. *-i, ampak označuje tudi majhno skupino ljudi ali stvari nasploh (SSKJ). Tako kot *koščica* je tudi *peščica* sestavni del osrednjega slovenskega leksikona. Samostalnik je bil na prelomu iz 17. v 18. stoletje zabeležen pri Svetokriškem (*eno peshizo* [pešico] s -š- < -šč-), v 18. stoletju pri Kastelec-Vorencu (*ena peszhiza* "pugillus" [pešica] s -š- < -šč-), nato v 19. stoletju pri Murku, kjer nima vloge manjšalnice, ampak je sinonimna s knjiž. *pěst* (*pefhiza* "Faust" s -š- < -šč-). Beseda je razmeroma dobro znana v narečjih, kjer se pojavlja v pomenu "ščepec" (SLA) ali "prgišče" (SLA), tu pa naj zaradi že znanih argumentov, predstavljenih pri obravnavi *koščica*, navedem samo primer iz kraškega narečja z zaporedjem *šč*: *peščica* "prgišče" (Štrekelj 1887, 436).

Ob *peščica* je znana tudi varianta *pestica*, ki jo tako kot sln. *kostica* v 18. stoletju navaja Gutschmann: *pestiza* "Fauftlein".

Gutschmann prinaša tudi samostalnik *pefhzhai* "Ball an der Hand oder Fuß, dlan", "Flache Hand, dlan", ki je kasneje v 19. stoletju zapisan pri Murku in Janežiču, v sodobnem knjižnem jeziku pa *peščaj* (m.) nastopa le kot anatomski termin, ki označuje mišično blazinico na palčni in mezinčni strani dlani (SSKJ). Tako kot *peščica* ima

Pridevniška pripona *-*ejo-* se pritika tudi na konzonantne osnove, kot je razvidno iz gr. *θήρ* (m), gen. *θηρός* "zverina" → *θήρειος* "divji, zverinski" = psl. **zvěrbьb* < **g'hūēr-ejo-*.

tudi *peščāj* fonetično nepričakovan refleks -šč-, saj je to izsamostalniška tvorba na *-*ějь*, ki bi se, če bi bila iz *pēst* tvorjena po enakem algoritmu kot *pestica*, v slovenščini glasila **pestej*. V kontekstu tu obravnavane problematike pa je verjetno, da v izhodiščni obliki **pēst'ějь* > **pēst'ajь* soglasnik -j- pripada samostalniški osnovi in da zato primer spada med tiste, ki so v slovenskih jezikih povzročili reinterpretacijo prvotne pripone *-*ějь* v *-*j'ějь* > *-*jajь*.¹⁰

3.2 Slovensko peščica : pestica primerjalno

Slovenski *peščica* primerljiva fonetična realizacija je znana v hrv. čak. *peščica* “pest” (Cres; Tentor 1909, 197), *peščicu* (akz. sg.) “majhna pest” (Orlec na Cresu; Houtzagers 1985). Skok II, 645, ki navaja tudi istrsko *peščica* “ščepec” in *peščina* “manipulus”, pa za razliko od hrv. *kōštica* : *koščica* : *kōščica* teh primerov v odnosu do hrv. *pēst* (f.) “pugnum” ne razlaga in k tej besedni družini ne prišteje slovenskemu *peščāj* enakega hrv. *pěščāj* (m.) “dlan, kosti dlani”. V ARj je hrv. manjšalniška oblika *peščica* sicer razložena iz **pestičica*, za kar pa bi upravičeno pričakovali refleks **peščica* oz. **pejčica* ipd. Tudi ta južnoslovenski samostalnik torej kaže na enako izpeljavo kot **kost'-ica* : **pēstь* → **pēst'-ica*. Konzonantno zaporedje *šč* v hrv. *pěščāj* pa dopušča oceno o enaki izpeljavi: **pēstь* → **pēst'ajь* (< **pēst'-ějь*) = hrv. *pěščāj*, sln. *peščāj*.

Na širši areal slov. **pēst'-ica* lahko kaže srbsko pirotsko *peščica*, ki ima v tem mikrosistemu sicer vlogo manjšalnice k *peská* (f.) “nekaj prgišč požetega žita, iz katerih se naredi snop” < **peštьkǎ*. Taka sinhrona medparadigmatska vez pa je lahko nastala sekundarno, ker izvorni samostalnik **pēstь* v govoru ni ohranjen. Konzonantno zaporedje *šč* je namreč v tem govoru lahko refleks psl. **šč* kot tudi **stьk-* pred *i* (Glej pod točko 2.3).

V Splitu *peščurina* pomeni “močna klofuta” in ima vlogo avgmentativa k *pest* (m.) “klofuta” (Magner-Jutronić 2006). Pomen klofuta se je tu iz prvotnega “pest” razvil po metafori pest = klofuta. Čeprav iz predstavitve v Magner-Jutronić 2006 ni razvidno, ali je splitsko *pest* še ijevski ali že sekundarni ojevski samostalnik, avgmentativ *peščurina* izkazuje enako izpeljavo kot hrv. čak. *koščurinja* (kol. n.) “kosti” (Dračevica na Braču): **pēst'-ur-ina*. Znana pa je tudi paralelna tvorba v hrv. *peščunica* “ščepec” (Bakar; ARj) < **pēst'-un-ica*.

V tej besedni družini predstavlja jedrni člen **pēstь* (f.) staro praide. zloženko **penk^v-stH₂-i-* “območje, kjer je/stoji pet (prstov)” (Klingenschmitt 1980, 214 op. 14).

4 Slovensko slaščica

4.1 Slovensko slaščica : slastica

Za razliko od *koščica* in *peščica* samostalnik *slaščica* “manjši izdelek iz sladkorja in dodatkov” (SSKJ) v narečjih ni znan, zapisan pa je bil šele v sredini 19. stoletja pri Janežiču 1851: *slaščica* “Leckerbiffen” = “posladek, poslastica”, zaradi česar je precej verjetno, da je to neologizem, ki ga je Janežič v duhu ilirskega gibanja povzel

¹⁰ Variantnost pripone je predstavljena v SP 1, 86. O tovrstnih variantnih priponah s sekundarnim vzglasnim *-j- Varbot 1984, 215 s.

iz hrvaščine, saj je leksem *slaščica* v pomenu “posladek” znan pri Belostencu in nato Jambrešiču (ARj).

Za pomen “slaščica” pa se še nekaj let potem, ko je Janežič že vpeljal neologizem *slaščica*, v Cigaletovem slovarju med enobesednimi sinonimi *sladkarije* (f. pl.) in *oblizek* pojavlja tudi samostalnik *sladčica*, ki ga dobro potrjujejo slovarji od 16. stoletja dalje (Megiser: *fladzhiza* “Nafchbißlein; Schleckfpeiß»; Kastelec-Vorenc: *fladzhize*; Pohlin: *sladzhiza* “Das Zuckerwerk, bellaria”; Gutschmann: *fladzhiza* “Leckerbissen, listni drobizh”; Murko: *fladzhiza* “die Süßigkeit, die Süße, Leckerbissen”).

Večino omenjenega gradiva je verjetno poznal že Miklošič 1862–1865, 856, ko je nakazal, da naj bi bilo *slaščica* fonetično razvito iz *sladčica*. Vendar se njegova navedba *slaščica* verjetno ne nanaša na pomen “posladek”, ampak na belokranjski leksem *slaščica* v pomenu “slastna pijača”, ki ga je poznal v zvezi *samo slaščico/same slaščice smo pili* “lauter delicate Getränke” in ga je tudi predal med gradivom za slovensko-nemški Wolfov = Pleteršnikov slovar. Enako glasovno zaporedje kot belokranjska beseda ima tudi tolminsko *slaščica* “vrsta sladkih hrušk” (Temljine), kar je Kenda 1926 brez kakršnega koli komentarja poknjžil v *sladčica*. Ali sta belokranjski in tolminski leksem *slaščica* res fonetično razvita iz **sladčica*?

Škrabec je samostalnik *slaščica*, ne da bi ga pomensko predstavil, izvajal iz *slâst* (f), gen. *slastî* “delectatio”, čeprav ni jasno, zakaj za izhodiščno obliko predpostavlja z ničemer potrjeno **slast-šica* (Škrabec 1998, 29),¹¹ saj bi *slaščica*, če se izključi fonetični razvoj iz sln. **sladčica*, sodila v isto problematiko kot samostalnika *koščica* in *peščica*, saj bi ga bilo mogoče izvesti iz **solst’-ica* in priključiti k besedni družini **solstb* (f) “slast”.

Slovenski samostalni *sladčica*¹² je bil s pripomo *-ica* posamostaljen iz pridevnika *sládek* “dulcis” < **soldьkь*. Živa asociativna vez s pridevnikom *sládek* je v obliki *sladčica* konzonantno zaporedje *-dk-* ohranjala in preprečevala njegovo poenostavitev v *-č-*, ki jo pri tem samostalniku potrjujejo nekateri historični viri, npr. Hipolitov slovar (Ramovš 1924, 210), pri besedni družini iz *sládek* pa npr. pri Murku izpričano *slačica* = *flazhiza* v pomenu “Leckerbissen, *fládka jéd*” in “Süßholz, Süßwurz, Glycyrrhiza glabra”, beltinsko pkm. *sláčec* (m), gen. *-a* “slaščica, sladkarija” (Novak 1996) < sln. **sladčec* < **soldьč-ьць* (< **soldьk-ьць*), porabsko *sláčina* “pecivo” (Mukič 2005) < **soldьč-ina* (< **soldьk-ina*).¹³ Pri nezaviranem fonetičnem razvoju se glasovno zaporedje *-tč-i-* poenostavi v *-č-i-*, kot jasno ponazarja npr. tpn. *Gračišče* < **Gradčišče* < **gordьčišče* ← **gordьць*. Od kod pa *-š-* v sln. narečnem *slaščica*, če je iz **sladčica*?

¹¹ O tej zapleteni in precej nejasni Škrabčevi razlagi prav tako precej nejasno Ramovš 1971, 203.

¹² Besedotvorno enako je hrv. kajk. *sl'atkica* “šarmanтна ženska” (Lipljan 2002).

¹³ V sodobnem bovškem govoru je *-č-* enakega izvora znan v glagolu *uslá:čtę se*, *-ęm se* “pozeleti si” (Ivančič Kutin 2007, 72), ki ustreza Erjavčevemu *osláščiti se* “Appetit bekommen” (Erjavac 1880, 163). Čeprav bi bilo glede pomena glagolov mogoče sklepati, da se v njiju ohranja samostalnik *slâst*, glasovno razmerje *-č-* : *-šč-* zahteva izvajanje iz **sladčiti se* ← adj. *sládek*, f. *-dka*. Prvotni denominativni glagol **oslaščiti* < **ob-solst’-iti* se je torej lahko že zgodaj ljudskoetimološko naslonil na besedno družino *sládek*, f. *-dka*, kar je povzročilo nastanek bovškega *uslá:čtę se*.

Noben naš narečni ali zgodovinski vir razen Murka ne navaja fonetične variante *slahčica*.¹⁴ Ob *sladčica* “die Süßigkeit, die Süße, Leckerbissen” namreč le Murko navaja tudi varianto *slahčica*. Iz take predloge bi narečno *slaščica* (← *sladčica*) fonetično lahko nastalo po enakem vzorcu kot sln. nar. *ščī* iz *hčī*, a le v tistih narečnih sistemih, kjer se je refleks dentala *t* pred *k* v pridevniku *sladka* razvil v spirantični refleks *h* (**sladka* > **slahka*) in se je na podlagi žive medparadigmatske zveze prenesel tudi v samostalnik (**sladčica* → **slahčica*), nato pa se je konzonantno zaporedje *-hči-* razvilo v *-šči-* (**slahčica* > *slaščica*).

Ker v Beli krajini, od koder je znano *slaščica* “slastna pijača”, prehod dentala *t* pred *k* v spirantični refleks ni znan (SLA) in ker zato pogoj za nastanek **slahčica* (in nato *slaščica*) na tem območju ni bil izpolnjen, belokranjsko *slaščica* “slastna pijača” ne more biti poimenovanje, v katerem bi se ohranjal pridevnik *sladek*, f. *-dka*. Tolminščina pa refleksi tipa *slahka* “sladka” (Ramovš 1935, 80) pozna, tako da je na tem območju tudi zaradi realizirane sekundarne palatalizacije velarov (Ramovš 1935, 85) možno, da se je zaporedje *-šč-* v *slaščica* “vrsta sladkih hrušk” za **slačica* < **sladčica* preneslo tudi iz palataliziranih oblik pridevnika *sladka*.

Zagonetna ostaja Murkova navedba *slahčica*, ki je sam z virom ni določil, a je možno, da je Murko, rojen v vasi Spodnja Voličina, to varianto slišal v domačem okolju in da prestavlja narečni razvoj iz prvotnega **slaščica* < **solst-j-čica*, saj je v prleškem narečju prehod *šč* (< **šč*) v *hč* znan pri Sv. Miklavžu, Ormožu in v okolici Ljutomera (Ramovš 1935, 279), po podatkih gradiva za SLA, ki je bilo zbrano po drugi svetovni vojni, pa v Zgornjem Kamensščaku, Miklavžu pri Ormožu in Cvetkovicah.

4. 2 Slovensko narečno *slaščica* “slastna pijača” primerjalno

V hrvaščini je *slaščica* “sladka hrana, posladek” kajkavska beseda, ki ji drugod ustreza *slàtkiš* ali *slàstica*. Medtem ko je nastanek *slàstica* iz **solstb* (f) “slast” pričakovano, se kajkavsko obliko iz iste predloge izvaja prek tvorbe na *-ka* (ARj s v. 1. *slaščica*). Vendar hrv. čak. *slaščica* “slastica, slatkiš” (Bejska Tramuntana; Velčić 2003) z refleksom *šč*, ki je različen od *šč* iz **-sbč-* pred *-i-* (prim. *praščič* “prašič” < **porsbč-it’b*), lepo kaže, da je hrv. kajkavsko *slaščica* in čakavsko *slaščica* nastalo iz **solst’-iča*, *slàstica* pa iz **solst-iča*.

V slovenščini je enak nastanek kot za hrv. *slaščica* mogoče predpostaviti le za belokranjsko *slaščica* “slastna pijača” in pri Murku navedenem *slahčica*.

Jedrni člen besedne družine **solstb* (f) je abstraktni samostalnik iz deležnika **sald-to-s* “soljen”, ohranjajočega se v lat. *salsus* “slan”.

5 Slovansko **kost’-/kost-* : **medv-/medov-/med-*

Prepoznana dvojnost osnov **kost-/kost’-*, **pešt-/pešt’-* in **solst-/solst’-*, pri katerih je vedno izpričan tudi ijevski samostalnik slovanskega proterkinetičnega tipa¹⁵

¹⁴ Ob tem je zanimivo, da o varianti *slahčica* kot vmesni fonetični realizaciji iz **slastšica* govori Škrabec 1998, 29, za njim pa Ramovš 1971, 203, vendar nobeden od njiju zanjo ne navaja niti zgodovinskega niti narečnega vira.

¹⁵ Termin proterokinetični deklinativni tip je tu uporabljen za označitev morfofonemske alternacije ijevske oz. ujevske pripone, ki prevojnjo alternira: *i* : *eĭ* oz. *u* : **eĭ*. Pri

(**kostb* (f.), gen. **kosti*, **pęstb* (f.), gen. **pęsti*, **solstb* (f.), gen. **solsti*) je primerljiva z dvojnostjo, ki je znana pri slovanskih ujevskih osnovah.

Tako se npr. pridevnik na *-*ęnb* k **mędb* (n.), gen. *-*u* "mel" delno glasi **mędv-ęnb*, delno pa **męd-ęnb* (ĚSSJ 18, 67, 44), pri **lędb* (n.), gen. *-*u* "glaciers" je v večini slovanskih jezikov izpričana tvorjenka **lęd-ęnb* (ĚSSJ 14, 84), toda hrvaški, pri Habdeliću zapisan pridevnik *ledven* "glacialis", je iz **lędv-ęnb*. Razmerje tipa **mędv-ęnb* : **męd-ęnb* (← **mędb* (n.), gen. *-*u*) je tipološko primerljivo z razmerjem tipa **kost'-ęnb* : **kost-ęnb* (← **köstb* (f.), gen. *-*i*), zato se postavlja vprašanje, ali so členi tipa **mędv-ęnb* in tipa **kost'-ęnb* odraz istega slovanskega pojava.

Če variantnost **mędv-ęnb* : **męd-ęnb* ocenjujem z zornega kota stare zloženke **medv-ędb* (m.) "ursus" s paralelo v sti. *madh(u)v-ád-* (m.) "isto", spadajo členi tipa **mędv-ęnb* v najstarejšo slovansko plast, členi tipa **męd-ęnb* pa lahko v najmlajšo. Spremenjeno razumevanje samostalniške osnove prvotnih ujevskih osnov je bilo sproženo v njihovi deklinaciji, kjer se je izglasje nekaterih sklonskih oblik izenačilo z izglasjem istih sklonskih oblik ojevske deklinacije. Po izpadu izglasnega praide. spiranta **s* oz. nazala **m* in zvišanju artikulacije praide. **o* v zgodnjepsl. **u* se je izglasje tematskih osnov v imenovalniku in tožilniku ednine fonetično izenačilo z izglasjem istih sklonskih oblik ujevskih osnov, npr. nom./akz. sg. **vilku* : **medul sūnu* ... To pa je sprožilo prehajanje ujevskih samostalnikov med ojevske (npr. sln. *sīn* (m.), gen. *sīna* "sunus" ← psl. **syńb* (m.), gen. *-*u*) in ob obstoječih besedotvornih členih tipa **mędv-ęnb* verjetno nastajanje tudi neologističnih tipa **męd-ęnb*, **medīca* (= sln. *medīca* "medeni napitek", hrv./srb. *médica* "isto"), **medišče* (= č. *mediště* "vrhnji del panja, kjer čebele odlagajo med") ..., ki so sledili besedotvornemu postopku ojevskih osnov, za katerega je značilna morfofonemska zamenjava tematskega vokala z novo pripono, npr. **vьlk-b* (m.) → dem. **vьlč-ьсb*.

Ijevski in ujevski samostalniki z morfofonemsko alternacijo -*b* : -*i*-/*bj*- oz. -*b* : -*u*-/*ov*- odražajo slovansko deklinacijo proterokinetičnega tipa, pri kateri pričakujemo, da bodo njihove izpeljanke z vokalno vzglasno pripono tvorjene iz stranskosklonskih osnov na -*bj*- < *-*ej*- oz. *-*ov*- < *-*eu*-. Taka tvorjenost se pri ujevskih osnovah potrjuje (npr. csl. *medovina* "sicera", blg. *medovina* "medeni napitek" ...), pri ijevskih pa ne in predstavlja v odnosu do tipa **mędv-ęnb* in tipa **męd-ęnb* kronološko vmesno stopnjo, ki je odraz proterokinetičnosti slovanskega deklinativnega vzorca.

Tip **mędv-ęnb* slovanske proterokinetičnosti ne odraža, ker tako kot zloženka **medv-ęd-b* spada v starejšo besedotvorno plast, ko se je prvotno nevtralni samostalnik dekliniral še po akrostatičnem tipu, ki ga potrjuje sti. vedsko *mádhu* (n.), gen. *mádhuah* oz. gr. μέθυ (n.), gen. -ους. Tvorjenke tipa **mędv-ęnb* so tako kot zloženka **medv-ędb* pri slovanskih ujevskih osnovah znak prvotnejšega akrostatičnega deklinativnega vzorca samostalnika.

Enako relativno kronologijo kot pri nastanku razmerja **mędv-ęnb* : **męd-ęnb* bi bilo možno aplicirati tudi pri razmerju **kost'-ęnb* : **kost-ęnb* ijevskih samostalnikov, saj tudi ti kažejo delno prevedbo v ojevsko deklinacijo (npr. sln. *pōt* (m.), gen. *pōta* "via" ← psl. **pōtь* (m.), gen. **pqtī*).

akrostatičnem deklinativnem tipu morfofonemska alternacija ijevske in ujevske pripone prevoja ne vključuje: **i* : *j* : **u* : *u*.

Medtem ko pri slovanskih ujevskih samostalnikih ni sporno, da so bili taki že na prajezični stopnji in se je ta priponska karakteristika ohranjala vsaj še v zgodnji praslovanščini, tega za vse ijevske slovanske samostalnike ni mogoče trditi, ker se med njimi ohranjajo tudi praide. konzonantni (npr. *zvēr̥b (f.) : gr. θήρ (m.), θηρός), ki s posameznimi členi odražajo tvorbo tudi še iz konzonantnih osnov, kot je razvidno pri samostalniku *sōlb (f.), gen. *-i "sal" (prim. gr. ἄλς (m.), gen. ἄλός), ob katerem ob starejšem pridevniku iz konzonantne osnove *sol-nb soobstaja tudi neologistični *solbn̄b iz ijevske. Znak starega konzonantnega samostalnika ponazarja pri slov. abstraktnem samostalniku *stārošt̄b (f.) "vetustas" samostalnik *stārosta (m.) "vodja" (sln., p., č., slš.), ki ni izpeljanka iz omenjenega slov. ijevskega samostalnika, ampak njegovega konzonantnega predhodnika. Tudi sinonimna razmerja tipa *mokrota : *mokrot'a (← adj. *mōkr̥b) so združljiva v prvotni konzonantni osnovi z dentalno pripono *mokro-t-.

Samostalnik *kōstb sicer še nima jasnega izvenslovanskega sorodnika, če pa izbiramo med najbolj verjetnima možnostima, da je *kōstb (f.) sorodno z lat. *costa* (f.) "rebro" < *kōst-eH₂ ali pa s het. *ḥaštāi/ḥaštij-* (n.) "kost" in ob tem tudi z lat. konzonantnim samostalnikom *os* (n.), gen. *ossis* "isto",¹⁶ je razvidno, da imamo opraviti s staro praide. konzonantno osnovo srednjega spola, ki jo znotraj slovanskega sistema posredno lahko potrjuje tudi ukrajinski narečni samostalnik *kōstā* (f.) "os", tudi *kōsta* (f.) "isto"¹⁷ < *kōstā/*kōsta, saj verjetno predstavlja leksikalizirani nom.-akz. pl. n. *kōst-eH₂ praide. konzonantne osnove tipa *nebesā/nebēsa. Tudi pridevnik *kōst'b(jb) je zato lahko izsamostalniška izpeljanka s pripono *-iō- iz konzonantne in ne ijevske osnove: *kōst-iō-.

Ne glede na to, ali je bila konkretna slovanska samostalniška ijevska osnova na starejših jezikovnih stopnjah tudi ali le konzonantna, je pri razreševanju vprašanja, kateri jezikovni pojav se odraža v variantnosti osnov tipa *kōst'-/kōst, predvsem pomembno, da se variantnost pojavlja v besednih družinah, kjer jedrni del predstavlja slovanski ijevski samostalnik.¹⁸ Prav v njem kot osrednjem členu besedne družine pa verjetno tudi obstaja vzrok za variantnost osnov tipa *kōst'-/kōst-.

6 Slovanski ijevski samostalniki in njihov zgodnjepraslovanski akrostatični deklinativni vzorec

Slovanski ijevski in ujevski samostalniki se v slovanskih jezikih sicer sklanjajo po enem, tj. proterokinetičnem vzorcu, čeprav se ve, da so se v praindoevropsščini ijevske in ujevske osnove sklanjale po dveh: akrostatičnem (npr. nom. sg. *-i/u-s, akz. *-i/u-m, gen. *-i/ū-es) in proterokinetičnem (npr. nom. sg. *-i/u-s, akz. *-i/u-m, gen. *-eī/eū-s). Akrostatični tip je najbolj ohranjen v stari indijščini (npr. *ávi-h*, *ávi-*

¹⁶ O laringalni interpretaciji vzglasja v psl. *kōstb in lat. *costa* ter povezavi s het. *ḥaštāi/ḥaštij-* (n.) "kost", lat. *os* (n.), gen. *ossis* "isto", sti. *ásthi* (nom.akz. sg. n.), gen. *asthnáh* glej v Lindeman 1907, 143. O problemu vzglasja pri tovrstnih ide. besedah tudi Rousseau 1990.

¹⁷ Citirano po ÈSSJ 11, 168.

¹⁸ Če bi v prikazanih slov. besednih družinah obstajale le variantne tvorbe tipa *kōstica : *kōst'ica brez ijevskih samostalnikov, bi bilo v razmerjih tipa *kōst'ī : *kōst'ī možno prepoznati tvorbe *devī* tipa, npr. *bog-yn'i ← *bogyni, *tysqt'i ← *tysqti.

m, ávy-ah) in hetitščini (npr. *halki-š, halki-n, halkij-aš*), njegovi sklonski ostanki pa so še prepoznavni tudi v avestiščini, grščini in germanskih jezikih, slovanski deklinativni sistem pa sledov tega vzorca ne ohranja niti v reliktih.

Med prajezične akrostatično deklinirane samostalnike spada tudi samostalni **médu-* (n.) "med", ki se v slovanskem svetu sklanja sicer proterokinetično, v besedotvornem pogledu pa s členi tipa **mědv-ěň* ohranja svojo v slovanskem svetu izgubljeno značilnost akrostatično dekliniranega samostalnika.

Ker je enake razmere možno pričakovati tudi pri paralelnih slovanskih ijevskih samostalnikih, morejo členi tipa **kost'-ěň* tako kot tipa **mědv-ěň* predstavljati posredni znak, da je slovanski proterokinetični deklinativni vzorec ijevskih ali ujevskih samostalnikov izpodrinil starejšega akrostatičnega, ki je vsaj še v zgodnjem praslovanskem obdobju soobstajal s proterokinetičnim, a ga je slednji mlajši kot dominanten izpodrinil. Sled prvotne akrostatičnosti pa se je ohranila le v besedotvornih produktih tipa **mědv-ěň* oz. tipa **kost'-ěň*:

nom. sg. ***medъ**

gen. sg. ***medve** (< *-u-es) : *medu (< *-eu-s)

dat. sg. ***medvi** (< *-u-ej) : *medovi (< *-eu-ej)

nom. sg. ***kostъ**

gen. sg. ***kost'e** (< *-i-es) → *kosti (< *-eī-s)

dat. sg. ***kost'i** (< *-i-ej) → **kostъji (< *-eī-ej) → *kosti (< *-ēj)

Medtem ko so variantne tvorjenke tipa **mědv-ěň* : **měd-ěň* pri ujevskih osnovah zaradi omenjenega fonetičnega približanja ojevskim osnovam lahko nastale tudi v različnem času in je tip **mědv-ěň* zato lahko starejši od tipa **měd-ěň*, pa iste razlage zaradi drugačnega fonetičnega stanja v ijevskih samostalnikih ni mogoče aplicirati na variantnih tvorjenkah **kost'ica* : **kostica* ... Variantne tvorjenke tipa **kostica* : **kost'ica* so lahko nastale sočasno, ker je bil tip **kost'ica* rezultat akrostatično dekliniranega samostalnika, tip **kostica* pa proterokinetično dekliniranega samostalnika, ko je bila v slednjem deklinativnem vzorcu morfemska meja stransko-sklonskih oblik verjetno na podlagi imenovalniških in tožilniških premaknjena in so se ijevski samostalniki proterokinetičnega tipa v besedotvornem pogledu začeli obnašati kot ojevski:

nom./akz. sg. ***kost-ъ**

gen. sg. ***kost-i**

dat. sg. ***kost-i**

Iz tako interpretiranih samostalniških osnov v proterokinetičnem vzorcu ijevskih osnov so lahko nastajale tvorbe tipa **kostica* ... , v katerih se je znak o ijevski osnovi povsem izgubil. Ob tem ne gre prezreti, da so tvorjenke tipa **kostъň* rezultat proterokinetičnega vzorca, kjer se je na osnovo **kost-* pritaknila samostojna pripona **-ъň*. O takem njenem statusu priča npr. csl. pridevnik *medъňъ* "mellis".

7 Slovanski samostalniki tipa sln. *râšč* (f.), gen. *rašči* kot odraz prvotne akrostatične paradigme ijevskih samostalnikov

Dodatni znak, da so se vsaj še v zgodnjem praslovanskem obdobju ijevski samostalniki sklanjali tudi po arhaičnem akrostatičnem deklinativnem vzorcu, se po mojem mnenju ohranja v slovenskih samostalnikih, ki jih ponazarja sln. *râšč* (f.), gen. *rašči* "rast". Ta v slovenščini soobstaja s proterokinetično dekliniranim *râst* (f.), gen. *rastî* "isto" in tako kot njegova ukr. istopomenska paralela *róšč* (f.), -i z glasovnim zaporedjem -šč- odraža stranskosklonsko osnovo **orst*'- akrostatičnega deklinativnega vzorca, ki se je prenesla npr. tudi v imenovalnik:

nom. sg. **orstь* → **orst'ь*

gen. sg. **orst'e* → **orst'-i* (= sln. *rašči*)/**orst'-ě* (= ukr. *róšči*)

dat. sg. **orst'i*

Medtem ko sklanjatveni vzorec sln. *râšč* (f.), gen. *rašči* kaže, da je prvotno akrostatično deklinirani samostalnik s posplošeno osnovo **orst*'- prešel v proterokinetično deklinacijo (prim. sln. gen. *rašči*), je ukr. samostalnik začel pridobivati značilnosti ajevsko dekliniranega samostalnika (prim. ukr. gen. *róšči* < **orst'-ě*). Ker je ob tem gradivu znan tudi ajevski samostalnik **órst'a* "incrementum" (= sln. *râšča* (f.) "rast", ukr. nar. *róšča* "isto" ...), je verjetno, da je samostalniški tip **órst'a* zadnji rezultat nekdanj akrostatično dekliniranih praslovanskih ijevskih samostalnikov.

Enak pojav je mogoče opaziti v besedni družini **žeděti* "cupere", kjer je ijevski samostalnik proterokinetičnega tipa **žedb* (f.), gen. **žedi* znan v hrv. *žed* (f.), gen. *žedi* "žeja" (ARj), toda srb. *žed* (f.), gen. *žedi*, akz. *žed/žedu* (ARj) odraža akrostatični tip z delnim prehodom v proterokinetičnega (gen. *žedi*), delnim pa med ajevske samostalnike (akz. *žedu*), tako da je **žéd'a* "sitis" (= hrv. *žeda*, blg. *žážda* ...) končni rezultat prvotnega akrostatično dekliniranega samostalnika **žedb*/**žed'*- (f.) "žeja".

Ob arealno širokem **rъd'ǎ* (f.) "rja" ijevski samostalnik proterokinetičnega tipa **rъdb* (f.), gen. ***rъdi* sicer ni znan, toda č. *rez* (f.), g. *rzi* "rja" (ob *rez* (m.), -u "isto") ima enake značilnosti kot sln. *râšč* (f.), gen. *rašči* in srb. *žed* (f.), gen. *žedi* in odraža stopnjo **rъd'b* (f.), gen. **rъd'i* prvotno akrostatično dekliniranega samostalnika **rъdb*/*rъd'*- (f.) "rja".

V besedni družini pridevnika **suchь* "siccus" obstaja ijevski abstraktni samostalnik proterokinetičnega tipa **sušb* (f.), gen. **suši* "siccitas" (= dl. *suš* (f.), gen. -y "suša") pa tudi končni rezultat prvotno akrostatično dekliniranega ijevskega samostalnika **sús'a* "siccitas" (= hrv. *sūša*, čak. *sūša*, r. *súša* ...). Da je vmesna stopnja **sušb*/*suš'*- pridobivala značilnosti ajevsko dekliniranega samostalnika, pa ponazarjata č. *souš* (f.), *souše* in slš. *súš* (f.), gen. -e.

Tudi pri sinonimnih razmerjih **dobrotь* : **dobrot'a* (npr. p. *dobroč* : hrv. *dobročá*) bi bilo v členu **dobrot'a* prav tako mogoče prepoznati sled stare akrostatičnosti ijevskih samostalnikov. Samostalniki tipa **mokrot'ǎ* : **mokròt'a* (prim. hrv. *mokròća* (Lika; ARj) : kajk. *mokrôča* (Lipljin 2002) = sln. pkm. *mokróuča*¹⁹) zato niso samo posredni

¹⁹ Sln. pkm. oblika odraža refleks zgodaj podaljšanega novoakutiranega o tipa *kóuža* < **kòžá* (Ramovš 1935, 185).

znaki za obstoj ijevskega abstraktnega samostalnika, ampak tudi, da se je ta v zgodnji praslovanščini dekliniral po akrostatičnem vzorcu **mokrotъ/mokrot' - (f)*.

8 Tip **milostъ/milost'a* : **milostyn'i/milost'yn'i*

Prehod slovenskih ijevskih samostalnikov med ajevske je mogoče razložiti kot posledico njihovega prvotnega akrostatičnega deklinativnega vzorca. Posledica soobstajanja ijevskega in tudi ajevskega sinonimnega samostalnika pa je, da se je v besedni družini razpoznavnost, kot jo omogočajo besedne družine tipa **kostъ* : **kostica* : **kost'ica* ..., ²⁰ zaradi soobstoja ajevskega samostalnika zabilasala.

²⁰ V Murkovem slovarju se za sodobno standardno *enajstica* "številka enajst" pojavlja *ednájshiza* "die Zahl Elf, der Elfter" [ednajšica]. Enako izglasje na -šica imajo tudi nadaljnja poimenovanja števil od 11 do 20. Tako sln. *dvanajstica* "številka dvanajst" pri njem ustreza *dvanájshiza* "die Zwölf, die Zahl Zwölf" [dvanajšica], *trinajstica* *trinájshiza* [trinajšica]. Ta Murkova oblika je v Pleteršnikovem slovarju normirana kot *trinájščica*, Murkovo *šhtirinájshiza* "die Vierzehn, der Vierzehner" [štirinajšica] pa kot *štirinájščica*, medtem ko Murkovega *petnájshiza* "die Zahl Fünfzehn, der Fünfzehner" in *šhestnájshiza* "die Zahl Sechzehn, der Sechzener" v Pleteršnikovem slovarju ni, je pa *šestnájščica* "Sechzehn" v njem citirano po Janežiču, ki se kot *šestnájščica* pojavlja že v prvi redakciji njegovega slovarja. Ponovno je v Pleteršnikovem slovarju kot *sedemnajščica* predstavljeno Murkovo *fedemnájshiza* "die Zahl Siebenzehn, der Siebzehner" [sedemnajšica], ne pa tudi *oĵemnájshiza* "die Zahl Achtzehn, der Achtzehner". V Pleteršnikovem slovarju je kot *devetnájščica* predstavljeno Murkovo *devetnájshiza* "die Zahl Neunzehn, der Neunzehner" [devetnajšica], kot *dvájščica* pa *dvájshiza* [dvajšica]. Pri *dvájščica* Pleteršnik dodaja, da sta enako obliko sporočila tudi Caf in Miklošič, znana pa je tudi v Savinjski dolini. Beseda *dvájščica* "dvajsetica (drobiž, novce)" je očitno še danes znana v beltinški prekmurščini (Novak 1996) pa tudi v Porabju: *dvájščica* "dvajsetica" (Mukič 2005).

Ti primeri imajo z zgoraj obravnavanimi slovenskimi *koščica*, *peščica* in *slaščica* enako izglasje -ščica, a so za razliko od tipa *koščica* tvorjenke, ki vsebujejo glavni števniki *desēt*. Ta se v slovenskih jezikih deloma obnaša kot konzonantna osnova (npr. v lok. sg. v zvezi **dъva na desēt-e* "dvanajst"), deloma pa kot ijevška (npr. **desētb* "deset"), v posamostaljeni obliki pa se pojavlja kot **desētbka* "številka deset" (npr. č. *desítka*), ki ji v južnoslovenskih jezikih konkurira **desētica* "isto", zaradi česar v slovenščini nista sinonimna le *desētika* in *desetica*, ampak tudi posamostaljeni števniki *enajstka* in *enajsttica*, *dvanajstka* in *dvanajsttica* itd.

Pri vzhodnoslovenskem tipu *enajščica* se postavlja vprašanje, ali ob sln. *enajstica* odraža isti pojav kot razmerje **kostica* : **kost'ica*, tj. **desētica* : **desēt'ica* > sln. *desetica* : **desečica*.

Pritrdilnega odgovora tu ni mogoče podati, ker primerljivega drugega slovanskega gradi-va za ta tip pri števnikiških tvorjenkah ni na razpolago, zato se zdi bolj verjetno, da vzhodnoslovenski tip na -ščica predstavlja reinterpretacijo tipov **desētbka* in **desētica*, do katere je lahko prišlo zato, ker se na tem območju najdejo samostalniki, ki so bili iz števnikov tvorjeni prek pridevnikov na *-*bsk-*. V govoru Zadrecke doline, ki spada v zgornjesavinjsko narečje, so znane tvorbe tipa *d'va:jšak* "moški, rojen leta 1920", *dva'na:jšak* "moški, rojen leta 1912" (Weiss 1998). V beltinški prekmurščini se najstniku pravi *šes(t)-nájšček* (m.), gen. -a (Novak 1996). Vsi ti samostalniki so bili s pripono *-*jakъ* posamostaljeni iz pridevnikov **dъva-desēt-ъskъ* / **dъva-na-desēt-ъskъ* / **šestъ-na-desēt-ъskъ* in odražajo tvorbo, ki je pri števniku **desētb* bolj znana v vzhodnoslovenskih jezikih, kjer se pojavljajo ničto substantivizirani, npr. r. *desjátskij* (m.), gen. -ogo "vaški stražnik",

Med take primere sodi besedna družina **mīlostь* = sln. *mīlost* (f.), -i, ki v slovenščini vsebuje krščanski termin *miloščina* “kar se dá iz usmiljenja, dobrote, zlasti beraču, revežu” (SSKJ).

Samostalnik je bil zabeležen šele v Pleteršnikovem slovarju, ki vira besedi ni zapisal, a je verjetno, da ga je povzel iz Janežičevega slovarja iz l. 1893, kjer najdemo *miloščina* “milde Gnade, Gnadengabe, Almosen, Gnadenbrot, Gnadengehalt”. V odnosu do pomenskega polja že v Brižinskih spomenikih in kasneje dobro potrjenega ijevskega abstraktnega samostalnika *mīlost* (f.), gen. -i “gratia, indulgentia, venia” ima *miloščina* konkretni pomen, ko označuje v milosti izročen materialni dar. Slovenskemu primerljiv samostalnik na -ina je bil v hrvaščini zabeležen v 16. stoletju v glagolskih knjigah *Naručnik* (1507) in *Katekizmus*, jedna malahna knjiga, u koj jesu vele potribni i korisni nauci ... (1561), kjer *miloština* v pomenu “usmiljenje, pobožnost” ni prekrivna s sln. *miloščina* in zato ni verjetno, da bi bila slovenska *miloščina* izposojena iz teh hrvaških predlog.

V Cigaletovem slovarju sta za pomen “Almosen” ob *vbogajme*, *božji dar*, *podel-šč(č)ina*, *milodar* in *milostinja* navedena tudi sinonima *miloščinja* in *milošnja*, ki z redukcijo iz sln. **miloščinja* kaže, da imamo opravka z domačo besedo in ne morda izposojeno. Ob tem o enakem konzonantnem zaporedju -šč-/-š- priča tudi Jarnikov *miloshnik* “Bemitleider” (Jarnik 1832, 63) [*milošnik*], prim. enakopomensko hrv. *milòsnik* (ARj). Pleteršnikovo *miloščina* je zato lahko narečna realizacija prvotnega sln. **miloščinja*, ki razen v zaporedju -šč- ustreza sln. *milostinja*, hrv. / srb. *milostinja*/*milòstinja* “manjši dar, navadno denarni dar beraču, siromaku” (Šenoa, Ristić; ARj), str. *milostynja* “dar”, nr. *milostynja* “isto”.

Slovanske tvorbe na *-yn'i so tudi izsamostalniške s pripadnostno/feminativno funkcijo (tip **gospodyn'i*), zaradi česar je **milostyn'i* tvorjenka iz **mīlostь* (f.), vprašanje pa je, ali so **mīlost'yn'i* (sln.), **mīlost'ьnikъ* (sln.) in **mīlost'ina* (hrv.), tvorjenke tipa *koščica* in zato izvedene že iz akrostaično dekliniranega abstraktnega samostalnika **mīlostь/mīlost'*- ali šele iz njegovega ajevskega ustreznika **mīlost'a*, ki je v slovenščini vzhodnoštajerski in prekmurski (Pleteršnik; Novak 1996; Novak 2006), poznata pa ga vsaj tudi hrvaščina (*milošta* /*milošća* “gratia, caritas, misericordia”; ARj) in češčina (prim. stč. *miloščě/miloště* “milost, ljubezen”). Tako je o tvorjenosti sln. *miloščina* sicer sklepal Bajec 1950, 55, v tu prikazanem širšem kontekstu pa se postavlja vprašanje, ali sln. razmerje *milošča* : **miloščinja* (> *miloščina*) ni le prekrilo prvotnega neposrednega besedotvornega razmerja **mīlostь/mīlost'*- (f.) → **mīlost'yn'i* in potem, ko je bil ijevski samostalnik akrostaičnega tipa **mīlostь* preveden v ajevskega.

str. *desěťskij* (m.) “desetnik” (SP 3, 74). V govoru Zadrebke doline, kjer so tvorbe tipa *d'va:jšak* “moški, rojen leta 1920” znane, pa spolski par *dě'vè:tŋd'va:jšak* (m.) “moški, rojen leta 1929” : *dě'vè:tŋd'va:jšca* (f.) “ženska, rojena leta 1929” (Weiss 1998) lepo kaže, da samostalnikov tipa *enajščica* ne gre povezovati s problematiko tipa *koščica*, ker so bili posamostaljeni iz pridevnikov na *-ьskъ, npr. **едьнь-na-desět-ьsk-ica* > sln. **enajščica* > *enajšica*.

9 Tip *per-prostb (f.): adj. *per-prost'b(jb) : *per-prost'ina

Razpoznavnost je ovirana tudi v besednih družinah, kjer ob ijevskem samostalniku obstaja pridevnik komparativnega izvora. Med take primere sodi sln. samostalnik *preproščina*.

V slovenščini se samostalnik *preproščina* "preprostost; lahkovernost, naivnost; premajhna izobraženost, razgledanost" (SSKJ) povezuje s pridevnikom *preprōst*, f. *preprōsta* "simplex, sincerus, candidus", a besedi nista v neposrednem besedotvornem razmerju, ker bi se izpridevniška tvorjenka na *-ina* tipa **bēlb* → **bēlina* glasila **preprostina*, ki v slovenščini ni bila evidentirana, znana pa je v hrv. *priprostina* "simplicitas" (Stulli) in r.-csl. *preprostina* "isto" (Miklošič 1862–1865).

Na podlagi slovanskih izpridevniških parov tipa **blizina* : **bližina*, ki se jih navadno razlaga, da so bili tvorjeni iz komparativnih osnov (SP I, 120; Šivic-Dular 1986, 139), bi lahko predpostavili, da se v sln. *preproščina* tako kot v sln. *bližina* (← komp. **bližbjb* od adj. **bližbkb*) ohranja osnova starega komparativa **per-preproščbjb* (m. sg.), ki je bil v slovenščini in drugod nadomeščen z neologističnim *preprōstejši*, prim. tudi hrv. kajk. *priprōtēši* (Gola; Večenaj-Lončarić 1997), potrjuje pa ga lahko hrv. pridevnik *preprōst* "preprost", znan iz 16. stoletja pri Kožičiču in zvezi *Telo jeho ... v prēprošči grob pogrēbe* (ARj), ob katerem je v Istri znano tudi pridevnik *prošt* "preprost" (ARj). V pridevnikih *prošt* in *preprōst* bi v odnosu do hrv. *prost* in *preprost*, čak. *priprōst* "preprost, enostaven, ne zlonameren, prostodušen" (Šimunović 2006), kajk. *priprōst* "duševno zaostal; neizobražen" (Gola; Večenaj-Lončarić 1997) sicer lahko prepoznali variantni s pripono *-jo- tvorjeni pridevnik, vendar se zdi bolj verjetno, da se v *prošt* in *preprōst* ohranja komparativ *(*per-*)*proščbjb* in da se je pri njiju komparativna funkcija izgubila, kot se je tudi elativna v pridevniku **per-prostb* "izredno prost" iz **prostb* "prost". Podobno izgubo komparativne funkcije ponazarja slovenski rezijanski pridevnik *máji* "majhen" (Korito) ob *máli* "isto" (Furlan 1997, 425).

Ker pa se v slovenščini ob pridevniku *preprōst* in *prōst* že v 16. stoletju v Trubarjevem Novem testamentu (1577) pojavi ijevski samostalnik *prost* (f.), gen. -i "svoboda" (prim. *Ampak kateri prou pogleda vto popolnoma Poštauo te profsty*²¹ "Toda kdor prav pogleda v popolno postavo svobode") in je ob elativni tvorbi **per-prostb* (adj.) in hrv. *prošt* že iz 13. stoletja pri Domentijanovem Životu sv. Simeuna i sv. Save znan ijevski samostalni *preprost* (f.) "duhovna svoboda, prostodušnost", prim. *Služe Gospodevi ... vb prēprosti srdēca* "... v preprostosti srca", ki ustreza stsl. *prēprostb* (f.) "simplicitas", ne bi izključila možnosti, da sln. *preproščina* ni tvorba tipa **kost'ica* in zato izsamostalniška izpeljanka akrostatično dekliniranega **per-prostb* (f.).²² Čeprav je tudi v slovenščini nekatere samostalnike na *-ščina* mogoče izvajati iz **-bšk-ina* (npr. *ženščina*, *družščina*, *gospoščina*, *poljščina*), mednje kljub Bajcu 1950, 54, zaradi zgoraj navedenega gotovo ne spada sln. *preproščina*.

²¹ Za posredovanje podatka se zahvaljujem kolegici dr. Jožici Narat.

²² Enake razmere so v slov. besedni družini, kamor spada sln. *puščina* "pustota", *puščóba* "pust, nezanimiv človek", podobne pa v besedni družini, kamor spada sln. *maščóba* "mast".

10 Tip*slabostb/slabost'a : adj. *slabost-*bsk*b : *slabosti'na/slabost-*bsk*-ina

Razpoznavnost je ovirana tudi v besednih družinah, kjer je ob ijevskem in ajevskem samostalniku lahko obstajal tudi pridevnik na *-*bsk*-.

Ob ijevskem samostalniku *slábost* (f.), gen. -i "šibkost" in *slabôščina* "isto" je v slovenščini ajevski samostalnik izpričan v bkr. *slabôščica* "slabost" (Pleteršnik) in pkm. *slábošča* "slabost, omedlevost" (Novak 1996). Čeprav ima sln. *slabôščina* "šibkost", ki izvira iz Cafovega gradiva, primerljivo fonetično realizacijo v hrv. *slaboština* "slabost, šibkost" (Vitezović), na vprašanje, ali sta samostalnika tvorjena iz akrostatično dekliniranega ijevskega abstraktnega samostalnika **slábostb* (f.) ali iz v ajevsko deklinacijo prevedenega **slábost'a*, ni mogoče odgovoriti, kot tudi ni mogoče izključiti Skokove razlage, da naj bi bilo hrv. *slaboština* iz samostalnika **slábostb* s pripono -ina posamostaljeno prek pridevnika na *-*bsk*-: **slábost-*bsk*-ina* (Skok III, 277).

11 Zaključek

V slovenskih parih **kostb* : **kost'ica/kost'ina/kost'-ěnb* ..., **pęstb* : **pęst'ica/pęst'ina* in **solstb* : **solst'ica*, ki so paralelni s parom **medb* : **medvěnb*, pri katerem na staro akrostatično paradigmo ob zloženki **medv-ěd-b* kaže tudi sorodno gradivo v sti. *mádhū* (n.), gen. *mádhvaḥ* oz. gr. *μέθυ* (n.), gen. -ους, je glasovno zaporedje **st'* posredni znak, da so se ti ijevski samostalniki v zgodnji praslovanščini deklinirali tudi po akrostatičnem tipu, ki ga je kasneje izpodrinil mlajši, a dominanten proterokinetični tip **kostb* (f.), gen. **kosti*. Sledove zgodnjepraslovske akrostatične deklinacije ijevskih samostalnikov je mogoče prepoznati tudi v samostalnikih tipa sln. *rāšč* (f.), gen. *raščī*, ki predstavljajo vmesno stopnjo pri prehajanju med slovske ja-samostalnike, prim. **órst'a* "incrementum" = sln. *rāšča* (f.) "isto", ukr. nar. *rōšča*.

V drugih besednih družinah z enakimi značilnostmi kot besedne družine tipa **kostb* : *kost'ica / kost'ina / kost'-ěnb* ... je razpoznavnost otežena prav zaradi soobstoja ajevskega samostalnika (tip **milostb* : **milost'a* : **milostyn'i*, **milost'yn'i*), zaradi soobstoja pridevnika komparativnega izvora (tip **per-prostb* (f.): adj. **per-prost'b(jb)* : **per-prost'ina*) ali zaradi možnosti izpeljave iz pridevnika na *-*bsk*- (tip **slábostb* : **slabost'a* : sln. *slaboščina*).

Viri in literatura

ARj, Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. JAZU, Zagreb 1880–1976.

Bajec 1950, A., Besedotvorje slovenskega jezika I, Izpeljava samostalnikov, Ljubljana.

BDA, Вългарски диалектен атлас I–III, Фонетика, акцентологија, лексика, Софија 2001.

BER, Вългарски етимологичен речник I–, Софија 1971–.

ÈSSJ, Èтимологическиј словаръ слајанских јазыков, Praslavjanskij leksičeskij fond I–. Moskva 1974–.

Furlan 1997, M., Dapit, Roberto, Aspetti di Cultura Resiana nei Nomi di Luogo, I,

- Area di Solbica/Stolvizza e Korito/Coritis, Gemona del Friuli 1995, str. 225. – Traditiones (Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje) 26, 423–427.
- Furlan 1998, Alasijevi glosi oghgnifke in pluca (K refleksu šk in k za psl. *šč in *t' v slovenščini – Obdobja 17, 259–272.
- HER, Hrvatski enciklopedijski rječnik, Zagreb 2002.
- Houtzagers 1985, H. P., The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres, Amsterdam.
- Ivančič Kutin 2007, B., Slovar bovškega govora, Ljubljana.
- Janežič 1851, A., Popólni ročni slovár slovénskega in němškega jezika, U Čelovcu.
- Janežič 1867, Deutsch-slovenisches Sachen-Wörterbuch für Schule und Haus, Von A. Janežič, Zweite, umgearbeitete und vermehrte Auflage, Klagenfurt.
- Janežič 1893, Anton Janežič-ev slovensko-nemški slovar, Tretji natis, Predelal in pomnožil F. Hubad, V Celovci 1893.
- Karničar 1990, L., Der Obir-Dialekt in Kärnten, Die Mundart von Ebriach/Obirsko, Wien.
- Kenda 1926, Slovarko gradivo s Tolminskega, Zbral Josip Kenda, Rokopis, Hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana.
- Kenda-Jež 1994, C., Besedišče cerkljanskega narečja, Zasnova narečnega slovarja (A–K), Magistrska naloga, Ljubljana.
- Klingenschmitt 1980, G., Zur Etymologie des Lateinischen – Lautgeschichte und Etymologie. Hrsg. M. Mayrhofer, M. Peters, O. E. Pfeiffer, Akten der VI. Fachtagung der Indogermansichen Gesellschaft Wien, 24.–29. September 1978, Wiesbaden, str. 208–222.
- LiAKZ: Datoteka ledinskih imen Agencije Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja, Ljubljana.
- Lindeman 1907, F., Introduction to the 'Laryngeal Theory', Innsbruck.
- Lipljin 2002, T., Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora, Varaždin.
- Machek 1968, V., Etymologický slovník jazyka českého, Druhé, opravené a doplněné vydání, Praha.
- Magner-Jutronić 2006, T. F. Magner-D. Jutronić, Rječnik splitskog govora/A Dictionary of Split Dialect, Zagreb.
- Merkù 2006, P., Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu, Ur. M. Furlan in S. Torkar, Ljubljana.
- Merkù 2007, P., Materiali per un dizionario del dialetto Slovensko del Torre / Gradivo za slovar terskega narečja, Iztis avtorjeve računalniške datoteke, Hrani Etimološko-onomastična sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Miklošič 1862–1865, F., Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, Vindobonae.
- Mukič 2005, F., Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar, Szombathely.
- Miletić 1940, B., Crmnički govor – Srpski dijalektološki zbornik IX, 209–663.
- Murko 1833, A. J., Slovénfko - Némfhki in Némfhko - Slovénski rózхни befédnik, Slovénfko-Némfhki Dél, V' Grádzi.
- Novak 1996, F., Slovar beltinskega prekmurskega govora, Drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil V. Novak, Murska Sobota.

- Novak 2006, V., Slovar stare knjižne prekmurščine, Ljubljana
- Ramovš 1924, F. Historična gramatika slovenskega jezika II. Konzonantizem. Ljubljana.
- Ramovš 1935, Historična gramatika slovenskega jezika VII. Dialekti, Ljubljana.
- Ramovš 1971, F., Zbrano delo, Prva knjiga, Ur. T. Logar in J. Rigler, Ljubljana.
- Ramovš 1997, F., Zbrano delo. Druga knjiga, Ur. J. Toporišič, Ljubljana.
- Razpet 2007, M., Kako se reče po cerkljansko, Cerklno.
- Rousseau 1990, A., L'alternance *k-/Ø- à l'initiale des mots en indo-européen – La reconstruction des laryngales. Paris, str. 149–180.
- Skok, P., Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV. Zagreb 1971–74.
- SLA, Gradivo za Slovenski lingvistični atlas, Hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- SP, Słownik prasłowiański I–. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1974–.
- SSKJ, Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V, Ljubljana 1970–1991.
- Steenwijk 1992, H., The Slovene Dialect of Resia, San Giorgio, Amsterdam - Atlanta.
- Šašel 1957, J., Rožanski narečni besednjak, Rokopis, Hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana.
- Šivic-Dular 1986, A., Izpeljava slovanskih glagolov iz primerniških podstav – Slavistična revija 34/2, 135–146.
- Škofic 1996, J., Glasoslovje, oblikoslovje in besedišče govora Kroke na Gorenjskem. Doktorska disertacija, Ljubljana.
- Škrabec 1998, S., Jezikoslovna dela 4, Ur. J. Toporišič, Nova Gorica.
- Špehonja 2003, N., Vocabolario del Nediško.
- Štrekelj 1887, K., Morphologie des Görzer Mittelkarstidialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse. Wien.
- Tentor 1909, M., Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso) – JA 30, 146–204.
- Težak 1981, S., Ozaljski govor – Hrvatski dialektološki zbornik V, Zagreb.
- Tominec 1964, I., Črnovrški dialekt, Kratka monografija in slovar, Ljubljana.
- Tornow 1989, S., Burgenlandkroatisches Dialektwörterbuch, Berlin.
- Vaillant 1974, A., Grammaire comparée des langues slaves IV, La formation des noms, Paris.
- Vasmer, M., Ètimologičeskij slovar' ruskogo jazyka I–IV, Perevod s nemckogo i dopolnenija člana-korrespondenta AN SSSR O. N. Trubačeva, Izdanje vtoroje, stereotipnoe, Moskva 1986–1987.
- Varbot 1984, Ž. Ž., Praslavjanskaja morfonologija, slovoobrazovanje i ètimologija, Moskva.
- Večenaj-Lončarić 1997, Srednjopodravska kajkavština, Rječnik govora Gole, Zagreb.
- Velčić 2003, N., Besedar Bejske Tramuntane, Mali Lošinj, Beli, Rijeka.
- Weiss 1998, P., Slovar govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami, Poskusni zvezek (A–H), Ljubljana.

- Zdovc 1972, P., Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten, Lautlehre und Akzent der Mundart der »Poljanci«, Wien.
Živković 1987, N., Rečnik pirotskog govora, Niš.

**Slovenian Pairs of the Type *kost* : *koščica*, or the Origin of the Relations
-st- : -šč-i- (Towards the Identification of the Early Proto-Slavic Acrostatic
Declension of i-Stem Nouns)**

Summary

*In Slavic pairs of the type *kostь 'bone' : kost'ica/kost'ina/kost'-ěпъ etc., which are parallel to the pair *medь 'honey' : *medvěпъ – for which the compound *medvěд-ь 'bear' as well as Skt. mādhu (n.), gen. mādhvah 'honey, sweet drink' or Gk. μέθυ (n.), gen. -υος 'intoxicating drink' indicate the old acrostatic paradigm – the phonological sequence *st' is an indirect indication that in early Proto-Slavic these i-stem nouns were declined following the acrostatic type, which was later supplanted by the dominant proterokinetic type *kostь (f), gen. *kosti 'bone'.*

*Traces of the early Proto-Slavic acrostatic declension of i-stem nouns can also be identified in nouns of the type Sln. rāšč (f), gen. raščī, 'growth' which express an intermediate stage in the transition into Slavic ja-stem nouns; cf. *ōrst'a 'growth' = Sln. rášča (f) 'idem', Ukr. dial. róšča.*

*In other word families with the same characteristics as the type *kostь : kost'ica/kost'ina/kost'-ěпъ, identification is impeded due to the coexistence of a-stem nouns (e.g., the type *milostь 'mercy' : *milost'a : *milostyn'ī, *milost'yn'ī), the coexistence of an adjective of comparative origin (e.g., the type *per-prostь (f) 'simple' : adj. *per-prost'ь(ь) : *per-prost'ina), or the possibility of derivation from an adjective in *-ьsk- (e.g., the type *slābostь 'weakness' : *slabost'a : Sln. slaboščina).*

Metka Furlan
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
metka.furlan@zrc-sazu.si

O narečni osnovi jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa ter o izvoru oblike *seydi*

Matej Šekli

IZVLEČEK: V članku je na podlagi obravnave značilnosti glasovnega sestava jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa (1362–90) določena njegova genetskojezikovna pripadnost, tj. narečna osnova. Nadalje je s pomočjo filološke primerjave besedila apostolske vere s starovisokonemškim izvirnikom podana tudi nova interpretacija izvora glagolske oblike *seydi*. Razpravi je na koncu dodana še glasovna in naglasna rekonstrukcija besedil.

ABSTRACT: This article determines the genetic-linguistic classification (i.e., the dialect base) of the Klagenfurt/Celovec Manuscript (1362–90) based on an analysis of its phonological system. Through philological comparison of the Credo text with its Old High German original, a new interpretation of the origin of the verbal form *seydi* is offered. Phonological and accentological reconstruction of the texts is also provided in the article.

0 Uvod¹

Genetskojezikoslovno opredelitev poljudnega idioma, tj. jezikovnega sistema, v nekem časovnem obdobju je mogoče podati na osnovi zgodovinskojezikoslovne interpretacije predvsem njegovega glasovnega (in oblikovnega ter manj tudi skladijskega in slovarskega) sestava. Ker je slovenski jezik v času od *Brižinskih spomenikov* (972–1039) do natisa prve slovenske knjige *Catechismus In der Windifchenn Sprach* (1550) Primoža Trubarja dokumentiran zelo fragmentarno, je njegovo zgodovinskojezikoslovno preučevanje v času in prostoru v starejših časovnih obdobjih precej oteženo. Zato se zgodovinsko glasoslovje (in oblikoslovje) slovenskega jezika poleg na redke poznosrednjeveške rokopisne jezikovne spomenike opira predvsem na stanje v slovenskih narečjih oz. njihovih krajevnih govorih ter na rekonstrukcijo spreminjanja slovenščine v času in prostoru. Na osnovi spoznanj narečjeslovja ter zgodovinskega glasoslovja (in oblikoslovja) slovenskega jezika 20. stoletja (Fran Ramovš (1890–1952), Tine Logar (1916–2002), Jakob Ri-

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (www.zrc.sazu.si) razvil Peter Weiss.

gler (1928–1985)) je mogoče v glavnih obrisih nakazati, kako se je glasovna (in oblikovna) podoba slovenščine v času in prostoru spreminjala od alpske slovanščine (9.–10. stoletje) preko izhodiščne splošnoslovenske jezikovne stopnje (konec 12. stoletja) do sodobnih slovenskih krajevnih govorov.

V članku bo na podlagi zgodovinskojezikoslovne analize značilnosti glasovnega sestava jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa (1362–90) ter spoznanj narečjeslovja in zgodovinskega glasoslovja slovenskega jezika 20. stoletja določena njegova genetskojezikovna pripadnost, tj. narečna osnova. Kot delni rezultat zgodovinskojezikoslovne preučitve jezika tega spomenika ter filološke primerjave besedila apostolske vere s starovisokonemškim izvirnikom bo podana tudi nova interpretacija izvora glagolske oblike *seydi*, ki doslej še ni dobila neproblematične razlage. Razpravi je na koncu kot sinteza obravnave dodana še glasovna in naglasna rekonstrukcija vseh treh besedil.

1 Genetskojezikoslovna opredelitev jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa

Doslej je najbolj natančno genetskojezikoslovno opredelitev, tj. določitev narečne osnove jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa podal Ivan Grafenauer: »Številčno razmerje med gorenjskimi, dolensjkimi in ziljskimi razločilnimi jezikovnimi pojavi (7 : 1 : 3), posebno pa še med primeri za te pojave (27 : 1 : 7 [nekaj primerov za več pojavov]), do razvidnosti dokazuje, da je osnova Rateškemu rokopisu gorenjščina; predloga je bila potemtakem pisana v čisti gorenjščini s posameznim pojavom dolensjčine z Dovjega. To predlogo je prepisoval Ziljan, in sicer dokaj vestno, ker mu je ušlo v prepis le razmeroma malo ziljskih pojavov.«² Jezik Celovškega ali Rateškega rokopisa naj bi bil torej v osnovi gorenjščina (z dolensko prvino, izvirajočo iz govora kraja Dovje), pri čemer pa naj bi pri prepisovanju prišlo še do vnašanja ziljskih prvin. Grafenauerjeva teorija o jezikovni mešanici jezika tega spomenika je bila v slovenistiki splošno sprejeta.³

V nadaljevanju bodo z zgodovinskojezikoslovnega vidika obravnavane glasovne značilnosti jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa, in sicer dolgi zložniki, kratki zložniki, nezložniki. Posebej bodo obravnavane Grafenauerjeve domnevne ziljske in dolensjske posebnosti. Šele na podlagi tovrstne analize bo mogoče jezik tega rokopisa opredeliti tudi genetskojezikoslovno.

1.1 Glasovni sestav

Glasovno gradivo Celovškega ali Rateškega rokopisa⁴ bo zgodovinskojezikoslovno analizirano na osnovi Logarjeve rekonstrukcije izhodiščne splošnoslovenskega glasovnega sestava in v skladu z Logarjevo rekonstrukcijo njegovega postopnega spreminjanja do stanja, izpričanega v slovenskih krajevnih govorih v drugi polo-

² Grafenauer 1958, 37.

³ Kot dejstvo je na primer navajana v najvplivnejših slovenističnih priročnikih druge polovice 20. stoletja: Toporišič 1965, 57; 1992, 242; 1994, 39; 2000, 796.

⁴ Prikaz glasovnega sestava Rateškega ali Celovškega rokopisa in njegova zgodovinskojezikoslovna interpretacija sta podana v Krek 1881, 179–180; Grafenauer 1958, 36–37; Mikhailov 1998, 106–107.

vici 20. stoletja, ter na osnovi Riglerjeve rekonstrukcije spreminjanja slovenskega zložniškega sestava v času, v skladu s katero je mogoče reči, da je bilo slovensko jezikovno ozemlje v prvi polovici 14. stoletja razdeljeno na osem osnovnih narečnih baz (to so gorenjska, dolenjska, južnoštajerska, severnoštajerska, panonska, beneško-kraška, obsoško-idrijska, koroška), od katerih je imela vsaka že izoblikovan tipični zložniški sestav.⁵

1.1.1 Dolgi zložniki

Odrizi izhodiščnih splošnoslovenskih dolgih naglašanih zložnikov jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa, na osnovi katerih ga je mogoče opredeliti genetsko-jezikoslovno, so naslednji: 1. issln. * \bar{e} > JV sln. * e_i > CRR <e> (CRR <reffy> (I 6) = *reši*, <veruyo> (III 1) in <ueruyo> (III 9) = *ueruiō*, <grechow> (III 11) = *grexou*, <uethjchny> (III 11) = *uečni* < issln. **rěši*, **uěruio*, **grěxou*, **uěčni* < psl. **rěši*, **uěruio*, (= **grěxb*),⁶ **uěčbnjib*);⁷ 2. issln. * \bar{o} > JV sln. * o_u > CRR <o> (CRR <gojpod> (II 1) = *gospod*, <gojpodī> (III 3) = *gospodi* < issln. **gospōd*, **gospōdi* < psl. **gōspodb*, **gōspodi*); 3. issln. naglašeni drugotni * \bar{e} (nastal po popsl. skraćitvi) > JV sln. * e_i > CRR <e> (CRR <Jlega> (I 7) = *zlega* < issln. **zlěga* < psl. **zblajęgo*);⁸ 4. issln. * \bar{a} > Z in J sln. * \bar{a} > CRR <a> (CRR <dan> (III 6) = *dan* < issln. **dān* < psl. **dānb*).

Odrizi izhodiščnih splošnoslovenskih dolgih naglašanih zložnikov brez izjeme izkazujejo južnoslovensko jezikovno osnovo (issln. * \bar{e}/\bar{o} > JV sln. * e_i , * o_u ; issln. * \bar{a}/\bar{a} > Z in J sln. * \bar{a}), natančneje gorenjsko skupino, saj je v njem prišlo do t. i.

⁵ Logar 1981, 1974; Rigler 1963, 43–48.

⁶ V obliki CRR *grechow* (III 11) = *grexou* je samoglasnik *e* sicer teoretično mogoče interpretirati kot nenaglašen ali naglašen, toda glede na to, da je kakovost samoglasnika v osnovi *e*-jevska (*grexou*) in ne *i*-jevska (***grixou*), je verjetneje, da je samostalnik naglašen na osnovi. Oblika z naglasom na končnici **grěxou* bi lahko nastala iz alpskoslovenske nalikovne oblike po posplošitvi končnice in naglasa samostalnikov praslavanske *u*-jevske sklanjatve naglasnega tipa b na alpskoslovenski samostalnik praslavanskega naglasnega tipa b: alp. sl. **grěx* **grěxà* < psl. **grěxb* **grěxà* (b) + alp. sl. *(*urx*)-*ou* < psl. *(*urbx*)-*ou* (po popraslovanski »zgodnji podaljšavi« praslavanskega kratkega novoakutiranega zložnika v rodilniku množine, prim. knj. sln. *otrók*, *kónj*, *vóz*, *nóg* < alp. sl. **otrók*, *kón*, *uóz*, *nóg* < psl. **otrókb*, **kónb*, **uózb*, **nógb*). Na to, da so oblike rodilnika množine tipa alp. sl. **grěxou* (ob oblikah tipa alp. sl. **grěx*) obstajale že v času, ko je imel samostalnik še končniški naglas, tj. pred 12. stoletjem (alp. sl. **grěx* **grěxà*), in da je bil opisan nalikovni vzorec možen, kažejo oblike, izpričane v Brižinskih spomenikih (<grechow> (I 10, I 11, III 21–22, III 47), <grechow> (II 113) = *grěxou* ~ <greh> (I 8, I 22) = *grěx*). Oblika rodilnika množine z naglasom na osnovi **grěxou* je nalikovna po naglasu večine sklonskih oblik (issln. **grěx* **grěxa* ... < psl. **grěxb* **grěxà* ... (b)).

⁷ V besedilu torej ni izpričanih primerov odraza issln. * \bar{e} - < psl. * \bar{e} -.

⁸ Kot drugotni * \bar{e} skraćek rekonstruirala Ramovš (Ramovš 1936, 45). Na to, da gre pri skraćku *e*-jevske kakovosti za glas, ki je bil najbližji odrazu psl. * \bar{e} v slovenskih dolgih zlogih, bi kazal njegov odraz v besedilih dolenjskega narečnega tipa (SR *meýga* (V 14, 25, 31, 33), *meýga* (V 17, 26, 50), *meyga* (V 30) = *meíga* < issln. **měga* < psl. **mojęgo*). Dolenjska narečna baza ima namreč za ostala dolga *e*-jevska glasova drugačen odraz (issln. * \bar{e}/\bar{e} -, * \bar{e}/\bar{e} - > dol. * \bar{e} > (po 16. st.) **ie*) (Rigler 1963, 44, 53; Logar 1974, [335]).

gorenjskega tipa zgodnje monoftongizacije izhodiščnih južnoslovenskih dvoglasnikov (issln. **ě*/**ě*-, **ō* > J sln. **e*_i, **ou* > gor. *ē*, *ō*).⁹

Odrazi issln. **ē*/**ě*-, **ĕ*/**ĕ*- > gor. **ē* > CRR <e> (CRR <teleſja> (II 3) = *telesa*, <nebeffich> (I 1, 3) = *nebesix*, <nebeſs> (III 2) = *nebes*, <nebeffja> (III 7) = *nebesa* < issln. **tělēsa*, **nebēsix*, **nebēs*, **nebēsa* </= psl. **tělese*, **nebesǫxǫ*, **nebēsǫ*, **nebesǫ*; CRR <yime> (I 2) = *īime*, <dalge> (I 5) = *dǫlge*, <ſemlee> (III 2) = *zemle*, <pozett> (III 3) = *počet*, <ſwetiga> (III 4, 9) = *ſuetiga*, <raſſpet> (III 5) = *razpet*, <ſywe> (III 9) = *žiue* < issln. *(*i*)*imĕ*, **dǫgĕ*, **zemlĕ*, **počĕt*, **ſuĕtĕga*, **razpĕt*, **žiue* < psl. **īǫme*, **dǫlgy*, **zemlĕ*, **pōčĕtǫ*, **ſuĕtǫga*, **ōrzpĕtǫ*, **žiuy*)¹⁰ in issln. **ō*-, **ǫ*/**ǫ*- > gor. **ō* > CRR <o> (CRR <wola> (I 2) = *uōla* < issln. **uōla* < psl. **uōla*; CRR <body> (I 1, 2) = *bodi*, <wſemogotſchiga> (III 1) = *uſemogotſchiga* in CRR <wſemogotſchega> (III 8) = *uſemogotſchega*, <tody> (III 8) = *todi* < issln. **bōdi*, **uſemogotſĕga*, **tōdĕ* < psl. **bōdi*, **uſĕmogotſĕga*, **tōdĕ*) z izjemo JV sln. zgodnje raznosnjenja nosnih samoglasnikov ne kažejo sprememb.

Odrza naglašeneh in nenaglašeneh issln. **r* > CRR <ar, or> **[ər]* (CRR <martaw> (III 5) = *mǫrtǫw*, <martwech> (III 7) = *mǫrtǫx*; <mortwe> (III 9) = *mǫrtǫe* < issln. **mǫrtǫw*, **mǫrtǫĕ*, **mǫrtǫix* < psl. **mǫrtǫǫ*, **mǫrtǫy*, **mǫrtǫǫǫxǫ*) in issln. **l* > CRR <al, all> **[əl]* (CRR <dalge> (I 5) = *dǫlge*, <dalnykom> (I 5) = *dǫl(ž)nikom*, <palna> (II 1) *led ž* = *pǫlna* < issln. **dǫgĕ*, **dǫžnikom*, **pǫlna* < psl. **dǫlgy*, **dǫlžnikǫtǫ*, **pǫlna*) kažeta na razpad issln. zlogotvornega zvočnika na polglasnik *a*-jevske barve (ki se ob nosnem soglasniku približuje *o*-jevski barvi) in zvočnik. Odrz issln. kratkega naglašeneh in nenaglašeneh **ǫ* ne v položaju ob zvočnikih *r* in *l* je bil tudi *a*-jevske barve (v položaju za trdonebnikom pa se je približeval *e*-jevski barvi) (CRR <dannaſs> (I 4) = *dǫnǫs*, <paklu> (III 6) = *pǫktu*, <Czeſtſchena> (II 1) = *čǫščena* < issln. **dǫnǫs*, **pǫktu*, **čǫščena* < psl. **dǫnǫsǫ*, **pǫktu*, **čǫščena*).

1.1.2 Kratki zložniki

Odrzi južnoslovenskih kratkih, tj. izhodiščnih splošnoslovenskih kratkih naglašeneh zložnikov v edinem besednem zlogu in nenaglašeneh zložnikov jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa, na osnovi katerih ga je mogoče opredeliti genetskojezikoslovno, so naslednji: 1. issln. **-ĕ*/**ĕ* > CRR <i, y> **[i]* (CRR <gori> (III 6) in <Gory> (III 7) = *gori*, <tody> (III 8) = *todi*, <divitttze> (III 4) = *diuice* < issln. **gorĕ*, **tōdĕ*, **dĕuice* < psl. **gorĕ*, **tōdĕ*, **dĕuice*); <e> **[ə]* / [+*_e*] (CRR <telesa>

⁹ Rigler 1963, 50–51; Logar 1974, [335].

¹⁰ Izhodiščne splošnoslovenske nalikove zamenjave praslovenskih končnic so naslednje: 1. Red soglasniške sklanjatve z Red *o*-jevske sklanjatve (psl. **tělese* > issln. **tělēsa*); 2. Mmn soglasniške sklanjatve z Mmn mehke *o*-jevske sklanjatve (psl. **nebesǫxǫ* > issln. **nebēsix*); 3. trda končnica Tmn moške *o*-jevske sklanjatve in Tmn m zložene pridevniške sklanjatve z mehko končnico (psl. **dǫlgy*, **žiuy* > issln. **dǫgĕ*, **žiue*); 4. Red *a*-jevske sklanjatve z Red zaimenske sklanjatve (issln. **-ĕ* < psl. **-oiĕ*/**-eiĕ* po skrčitvi) (psl. **zemlĕ* > issln. **zemlĕ*).

Izhodiščni splošnoslovenski naglasni nalikovni spremembi sta naslednji: naglas prvotnih oblike psl. **nebesǫ*, **nebesǫxǫ* je posplošen po naglasu Mmn *o*-jevske sklanjatve naglasnega tipa c (psl. novoakutski tonem na osnovi).

(I 3) = *telesa/talesa* < issln. **tělêsa* < psl. **iělese*);¹¹ 2. issln. nenaglašeni drugotni **ě* (nastal po popsl. skrajšitvi in issln. skrajšan v ponaglasnem zlogu) > CRR <*i*> **[i]*, <*e*> **[ə]* (CRR <*wfemogotfchiga*> (III 1) = *usemogočiga* in <*wfemogotfchega*> (III 8) = *usemogočəga*, <*fjetiga*> (III 4, 9) = *suetiga* (*edyniga* (III 3) = *ediniga*, *naffiga* (III 3) = *našiga* s končnico CRR *-iga*, ki odraža issln. končnico pridevniške sklanjatve, tj. psl. zložene pridevniške sklanjatve) < issln. **usemogóŕŕega*, **suétěga* < psl. **ubsemogóŕŕajego*, **suétajego*); 3. issln. **-ô/*-o* > CRR <*u*> (CRR <*poŕffwetfchenu*> (I 1) = *posuečenu*, <*bogaftwu*> (I 2) = *bogastuu*, <*karfchanftwu*> (III 10) = *křšanstuu* < issln. **posuečénò*, **bogátstuo*, **krvščánstuo* < psl. **posuečénò*, **bogátbstuo*, **krvščánbstuo*), CRR <*o*> / +*[m_]* (CRR *odpušfchamo* (I 5) < issln. **odpúščamo* < popsl. **odpuščámo* < psl. **odpuščáŕemo*).

Odrazi kratkih, tj. kratkih naglašanih in nenaglašanih zložnikov tudi kažejo na južnoslovensko osnovo, natančneje gorenjsko skupino (issln. **-ě/*-ě* > *i*, issln. **-û* > *u*; prišlo je do izgube naprej pomaknjenega izgovora JV sln. **û* < issln. **u*).¹² Stopnja sodobnega samoglasniškega upada je nizka (issln. **-o* > *u*; issln. *i* in issln. *u* sta večinoma še ohranjena), najverjetneje pa je opaziti začetek delnega reduciranja gor. **i* (< issln. **i/*-ě*) > CRR <*e*> **[ə]* (CRR *naffēn* (I 5) = *našēn*, <*martwech*> (III 7) = *mārtuəx*, <*wfemogotfchega*> (III 8) = *usemogočəga*).^{13, 14}

1.1.3 Nezložniki

V sestavu nezložnikov je za genetskojezikoslovno opredelitev jezika rokopisa pomemben zlasti začetek procesa poenostavljanja issln. soglasniškega sklopa **šč*, saj se pojavljajo dvojni odrazi (nepoenostavljeni in poenostavljeni soglasniški sklop): issln. **šč* > CRR <*ŕfch*> **[šč]* (*Czeŕfchena* (II 1) = *čāščena*, *odpuŕfchenye* (III 10) = *odpuščenje*); CRR <*ŕfch*, *fch*> **[šš]/*[š]* (*odpušfchamo* (I 5) = *odpušamo*, *karfchanftwu* (III 10) = *křšanstuu*).¹⁵ Tudi ta značilnost soglasniškega sestava kaže na to, da je osnova jezika rokopisa gorenjska.

¹¹ Obliko CRR <*telesa*> je teoretično mogoče brati kot *talesa* ali kot *telese*. Oblika *talese* z CRR **o* < issln. **ě* bi kazala pojav zgodnjega (delnega) sodobnega samoglasniškega upada gor.-dol. **i* < issln. **ě*, tj. pričakovanega *i*-jevskega odraza issln. nenaglašene **ě* v osrednjih slovenskih narečjih. Obliko *telese* z CRR **e* < issln. **ě* je mogoče razložiti kot odraz delnega samoglasniškega sozvočja, tj. spremembo odraza issln. **ě* v *e* v položaju pred *e* (Rigler 1963, 36–37).

¹² V dolenski skupini do izgube naprej pomaknjenega izgovora JV sln. **û* < issln. **u* ne pride, poleg tega pa pride še do spremembe JV sln. nenaglašeni *û* > *i* (Logar 1974, [334]) (SR Ded m *naffými* (V 3) = *našimi* < **našému*).

¹³ Po novejših odkritjih na osnovi srednjeveških rokopisov je mogoče tudi v tržaški slovenščini začetek pojava sodobnega samoglasniškega upada postaviti v 14. stoletje (Merkù 1983).

¹⁴ Zapisi CRR in SGR <*e*> za issln. **ě/*i* predstavljajo redukcijo prvotnega **i* < issln. **ě/*i*, pri čemer glasovna vrednost reducirane samoglasnika ni nujno polglasniška, lahko gre namreč za redukcijo **i* > **e*, ki je danes na primer značilna za narečja na slovenskem zahodu (Furlan 2007, 304; Metka Furlan, ustno).

¹⁵ Zapis <*ŕfch*, *fch*> se interpretirana bodisi kot zapis nepoenostavljenega soglasniškega sklopa *šč* (Ramovš 1924: 280) bodisi kot domnevni zapis poenostavljenega soglasniškega *š* (Grafenauer 1958, 37; Mikhailov 1998, 107).

1.2 Domnevne ziljske glasovne posebnosti

Jezik Celovškega ali Rateškega rokopisa pa naj bi izkazoval tudi naslednje tri ziljske glasovne posebnosti: 1. samoglasnik *-e-* (in ne *-i-*) v končnicah Rmn pridevnika (CRR <martwech> (III 7)) in Dmn svojilnega zaimka za prvo osebo množine (CRR <naſſen> (I 5)); 2. prehod issln. **-m* > **-n* (CRR <naſſen> (I 5)); 3. ohranitev soglasniške skupine *šč* (za razliko od gorenjskega *š*).¹⁶

Pisni samoglasnik <e> v CRR <naſſen> (I 5), <martwech> (III 7), <wfemogotfcheha> (III 8) je mogoče brati tudi polglasniško (tj. *našən, märtuəx, ūsemogočəga*), kar bi pomenilo, da jezik izkazuje posamezne primere, tj. začetno sodobnega samoglasniškega upada.¹⁷ Edini izpričani primer prehoda issln. **-m* > **-n* v CRR <naſſen> (I 5) (toda ne tudi v CRR <nam> (I 4), <dalnykom> (I 5)) je mogoče razlagati tudi v okviru izgovora v sandhiju, prvotni izglasni **-m* se namreč pojavlja v položaju pred zobnikom *d* (CRR <my odpuffchamo naſſen dalnykom> (III 5) = *mi odpušamo našən dət(ž)nikom*).¹⁸ Dvojnost odrazov issln. soglasniške skupine **šč* je mogoče pripisati dejstvu, da je bil v gorenjščini v drugi polovici 14. stoletja proces poenostavljanja issln. **šč* > gor. *š* na začetni stopnji.¹⁹

¹⁶ Grafenauer 1958, 32–33.

¹⁷ Precej večjo stopnjo sodobnega samoglasniškega upada izkazuje Starogorski rokopis (1492–98), katerega narečna osnova je tudi gorenjska: issln. **i* > SGR <e> **[ə]* (<yeme> (I 2) = *iəme*, <Nafemle> (I 4) = *na zemlā*, <refſche> (I 7) = *rešə*, <yede> (III 7) = *iəde*, <trettye> (III 8) = *tretjə*, <Smertte> (III 9) = *smərtə*, <ſchewotta> (III 15) = *žəyota*; SGR <ø> **[ə]*, *[ø]* (<ftopp|> (III 9) = *stopəl*, *od tod* (III 9–10)). Na osnovi sicer skopega gradiva Celovškega ali Rateškega in Starogorskega rokopisa je torej mogoče sklepati, da se je sodobni samoglasniški upad issln. **i/*ē* v gorenjščini začel pojavljati v drugi polovici 14. stoletja (posamezni primeri issln. **i/*ē* > CRR **ə*), razmahnil pa naj bi se v 15. stoletju (večina primerov issln. **i/*ē* > SGR **ə*, posamezni primeri issln. **i/*ē* > SGR **ø*).

¹⁸ Vzrok za različno odražanje izglasnega **-m* v položaju pred zobnikom *d* v sandhiju v primerih CRR <yno odpufiti nam dalje naſſe> (I 4–5) in <my odpuffchamo naſſen dalnykom> (III 5) je morda v ritmu govora. V prvem primeru je *nam* zaslonka in se izgovorno naslanja na predhodni glagol in ne na sledečo zloženo samostalniško besedno zvezo, v drugem primeru je *našən* ujemalni prilastek, ki se pojavlja pred svojim določilom, na katerega se izgovorno tudi naslanja. Členitev analiziranih besedilnih odsekov na izgovorne enote bi tako lahko bilo naslednje: *kakor ino mi / odpušamo / našən dət(ž)nikom ~ ino odpusti nam / dəlge naše*.

Da je bilo premenjevanje fonemov /m/ in /n/ v sandhijevskem položaju nekoč razširjeno na širšem arealu kot danes, zgovorno pričajo zabeležbe s slovenskega zahoda, kjer je zgodovinsko izpričan tudi prehod /n/ v /m/, npr. v Alasijevem slovarju iz leta 1607 (*adam* 'vno', *vum* 'fuora', *dam* 'giorno', *sim* 'figliuolo') in v jezikovnem gradivu Baudouina de Courtenaya iz druge polovice 19. st. (*Škrátec am máslar*) (Furlan 1991, 26).

¹⁹ Končno stopnjo prehod issln. **šč* > gor. *š* izkazuje jezik Starogorskega rokopisa: issln. **i* > SGR <fch> **[š]* (<Zhefchena> (II 1) = *čəšəna*, <kherſchanfckho> (III 14) = *kəršansko*, <odpuſchane> (III 15) = *odpušanje*). Na osnovi sicer skopega gradiva Celovškega ali Rateškega in Starogorskega rokopisa je torej mogoče reči, da je prehod issln. **šč* > gor. *š* začel pojavljati v drugi polovici 14. stoletja (dvojnost odrazov), dokončal pa naj bi se v 15. stoletju (vsi izpričani primeri imajo odraz s poenostavljenim soglasniškim sklopom).

1.3 Glagolska oblika *seydi* kot domnevna dolenjska glasovna posebnost

Dolenjska posebnost (govora kraja Dovje) v jeziku Celovškega ali Rateškega rokopisa naj bi bil odraz *ey* za praslovanski jat v *seydi* (*kchdeff nüttczy*) (III 7) = *seydi*, sicer napačno zapisana oblika 3. osebe ednine aorista za pričakovano **seyde*, pri čemer naj bi aorist posredno potrjevali obliki stvn. *gisaz ci cesuûn* v Weißenbruschem obrazcu apostolske vere in stsl. *сѣде о дещоуѣ* v Sinajskem evhologiju.²⁰

Oblika stvn. <*gisaz*> = *gisaz* je 3. oseba ednine preterita stvn. glagola *gisizzen* 'sedeti, sestiti' (Braune–Eggers 1987: 282; Schützeichel 1995: 253),²¹ glagola stanja in gibanja. Oblika stsl. *сѣде* je 3. oseba ednine krepkega aorista glagola stsl. *сѣсти сѣдешн* 'sesti' (Babič 2003, 162, 182; SS: 679), glagola gibanja. Zelo verjetno je, da oblika *seydi* v Celovškem ali Rateškem rokopisu odraža obliko 3. osebe ednine sigmatičnega aorista glagola psl. **sěděti* **sědišb* 'sedeti', stsl. *сѣдѣти сѣдѣши* 'sedeti' (Babič 2003, 172, 184; SS, 678–679) (CRR *seydi* < issln. **sědě* < psl. **sědě* 'seděl je', stsl. *сѣдѣ* 'seděl je', kar bi pomenilo, da je CRR *ei* pričakovani odraz issln. dolgega naglašenege **ě*, CRR *i* pa pričakovani odraz issln. nenaglašenege, tj. kratkega **ĕ*), za slovenščino v tem kontekstu neobičajno rabo vrste glagolskega dejanja (glagol stanja namesto glagola gibanja) pa je mogoče pripisati oblikoskladenjskemu vplivu starovisokonemškega izvirnika.²² Odraz CCR *ei* < issln. **ě* je verjetno ostanek nepoenoglašenege dvoglasnika JV sln. **ei* < issln. **ě*, ki je kot arhaizem ohranjen tudi v nekaterih obrobnih gorenjskih govorih (govor krajev Dovje in Mojstrana ter govori osrednje Tuhinjske doline).²³ Ohranitev dvoglasnika *ei* je mogoče pripisati oblikovni izoliranosti arhaične aoristne oblike, ki v drugi polovici 14. stoletja v narečjih najverjetneje ni bila več v rabi.²⁴

2 Glasovna in naglasna rekonstrukcija jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa

Levo je podan diplomatični prepis besedil Celovškega ali Rateškega rokopisa, pov-

²⁰ Grafenauer 1958, 36.

²¹ Za glagol stvn. *gisizzen* se v germanističnih priročnikih navajajo naslednji pomeni: *sitzen, sich (auf)setzen, sich niederlassen; besitzen, haben* (Schützeichel 1995, 253).

²² V Celovškem ali Rateškem rokopisu je še več skladenjskih kalkov po stari visoki nemščini, npr. raba krajevnih prislovov ob glagolih gibanja: CRR *dolu ĩide k paktu* = stvn. *nidhar steig ci helliu*; CRR *gori ĩide u nebesa* = stvn. *ũf steig ci himilon* (starovisokonemško gradivo je navajano po Janko–Teržan–Kopecky 2000, 17).

²³ Logar 1954, [42]; 1962/63, 3; Rigler 1963, 50–51. Tako je odraz *ey* v *seydi* interpretiran tudi v Toporišič 1992, 242.

²⁴ Na neživost aoristnih oblik v slovenščini poznega srednjega veka bi kazala tudi njegova skoraj popolna odsotnost v kasnejših rokopisnih spomenikih. V besedilu Starogorskega rokopisa se na primer aorist pojavlja samo enkrat (CRR *dolu yide kchpaklu* (III 6), SGR *pred peckhell yede* (III 8), sicer pa se na mestu njega pojavlja bodisi perfekt (CRR *na trettyi dan gori wstaa od martwech* (III 6–7) ~ SGR *Na trettye dan od Smeritte vftall* (III 8–9); CRR *Gory yiede wnebeffa* (III 7) ~ SGR *Na neb w stoppl* (III 9)) bodisi prezent (CRR *seydi kchdeffnüttczy boga ofſche wfemogotſchega* (III 8) ~ SGR *tu fydj Na deffnitzi Swoyga otzcha nebefkhiga* (III 9–10)).

zet po dosedanjih prečrkovanjih,²⁵ desno pa glasovna in naglasna rekonstrukcija besedil, ki je v rekonstrukciji glasovja v precejšnji meri, v rekonstrukciji naglasa pa povsem avtorska.²⁶

Pri rekonstrukciji naglasnega sestava so bila upoštevana spoznanja slovenskega zgodovinskega naglasoslovja,²⁷ dopolnjena s spoznanji slovanskega (zgodovinsko) primerjalnega naglasoslovja druge polovice 20. stoletja.²⁸ Edina nesplošnoslovenska naglasna sprememba, do katere je najverjetneje prišlo v času od t. i. izhodiščnega splošnoslovenskega naglasnega sestava (12. st.)²⁹ do jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa (2. pol. 14. st.) je bilo zahodno- in južnoslovensko zgodnje daljšanje kratkih akutiranih samoglasnikov v nezadnjih besednih zlogih, in sicer tako v predzadnjih kot v predpredzadnjih (13./14. st.) (tj. nesplošnoslovensko daljšanje tipa issln. *kràya > Z in J sln. *kráya).³⁰ Do na primer nesplošnoslovenskega umika naglasa s slovenskega odprtega (in zaprtega) kratkega (cirkumfektiranega) končnega (tj. psl. kratkega ali popsl. skrajšanega psl. dolgega) zložnika na prednaglasno kračino (tj. psl. kračino ali popsl. skrajšano psl. dolžino) (od 15. st. naprej) (tj. nesplošnoslovenski naglasni umik tipa issln. *ženà, *kozà > nespl. sln. *žèna, *kòza) naj bi v obravnavanem času še ne bilo prišlo.³¹

	Diplomatični prepis	Glasovna in naglasna rekonstrukcija
I	Otjcha nafs kyr sy wnebeffich poſſwefjchenu body twoye yime pridi bogaftwu twoye body wola twoya kakor · wnebeffich yno nafemly· Kruch nafs wjedanny day nam dannafs yno odpufiti nam	Očà nàš, kir s̄ ū nebésix, pošučenu bódì body tʃojè imè. Pridi bogástʃu tʃojè, bódì ʋóla tʃojà, kakòr ū nebésix ino na zemlì. Krùx nàš nafs ʋjedánni dàj nam dənəs ino odpústi nam
5	dalge nafje kakor yno my odpuffchamo nafjen dalnykom yno nafs ne wuppellay wednero yffkufbo le nafs reſſy ob odſlega· amen.	dəlgè nàše, kakòr ino m̄ odpúšamo nàšən dəl<ž>níkom, ino nas ne upelàj ū ednèro izkúšbo, lè nas reši od zléga.

²⁵ Dosedanja prečrkovanja so naslednja: Grafenauer 1942, 32; Toporišič 1981, 406; Mikhailov 1998, 95, 98, 99; 2001, 79–80. Upoštevano je bilo zadnje prečrkovanje v Mikhailov 1998 in 2001.

²⁶ Dosedanji glasovni prepisi so naslednji: Grafenauer 1942, 32; Toporišič 1981, 406; Mikhailov 1998, 95, 98, 99–100; 2001, 79–81. Odstopanja od dosedanjih prepisov posebej ne navajam.

²⁷ Ramovš 1950; Rigler 1970, 1971, 1977, 1978.

²⁸ V prvi vrsti njegovega osrednjega in standardnega, tj. »oblikoslovnega« metodološkega pristopa (ob upoštevanju »glasoslovnega«), ki se pojavlja v delu Christiana S. Stanga *Slavonic accentuation* (Stang 1957) ter v iz njega izhajajočih delih avtorjev moskovske naglasoslovne šole od naglasoslovnih objav Vladimira Antonoviča Dyboja (od leta 1958) (Дыбо 1981, 2000).

²⁹ Logar 1981.

³⁰ Ramovš 1950, 18, 23.

³¹ Ramovš 1950, 18, 23.

- II **Czejfchena fy maria** gnade pallna gofpod ftabo Čaščenâ si, Marīja, gnâde pōlna, gospōd s tâbo, fegnana fy mey fenamy yno fegnan ye fad twoy= žégnana si mej ženâmi ino žégnan je sâd tvoj- ga teleffa ihs xps amen. gâ telêsa, Iéžuš Krīštuš.
- III **Yaft veruyo** wu boga othjcho wfemogotfchiga Iâst uêrujo u bōga, očō usêmogōčiga, stuâr- fivar nika nebés yno femlee yno wu ihewuffa criftuffa nika nebés ino zemlé ino u Iéžuša Krīštuša, nega fyynu edyniga naffiga gofpodi kyr ye negâ sinû edīniga, nášiga gospōdi, kir je počēt poczett od fwtiga ducha· royen ys divittze marie od sûtéiga duxâ, rojēn iz diujice Marīje, mârtran Martran pod pod
- 5 **poncio pylatuffem** na kriz raffpet martraw yno Pōncjo Pilātušem, na kríž raspēt, mōrtæu ino u wu grab položen. Doľù jidē k pæklû, na trétji dån gori gorī wstaa od martwech. Gory yiede wnebeffa feydi ustâ od mōrtæux. Gorī jidē u nebésa, séidi k des- kchdeff niittczy boga otfche wfemogotfchega od tody kçh níci bogâ očē usêmogōčega, od tódi < jimâ iyma priti fodyti fywe ynomortwe Yaft ueruyo priti sodīti žiupē ino mōrtæe. Iâst uêrujo u sûtéiga wufwtéiga
- 10 **ducha· Swetiga** kar fchanftwu obtfchyno duxâ, < kærščânstæu, óbčino sûtékou, fwttkow odpufjchenye grechow wftanye ziwota yno odpuščenje gréxou, ustânje žiupotâ ino uéčni uethjchny leben amen. Iêbæn.

Zaključek

Glasovni sestav jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa (1362–90) izkazuje značilnosti gorenjske narečne baze: 1. v sestavu dolgih zložnikov je prišlo do t. i. gorenjskega tipa zgodnje monoftongizacije izhodiščnih jugovzhodnih slovenskih dvoglasnikov (z ohranjenim dvoglasnikom *ei* v oblikovno izolirani arhaični obliki aorista <seydi>): issln. **ě/*ō* > JV sln. **ei/*ou* > CRR <e>/<o>; 2. v sestavu kratkih zložnikov je opaziti začetno stopnjo t. i. slovenskega sodobnega samoglasniškega upada: issln. **o* > CRR <u>; issln. **i/*ě* > CRR <i, y> **[i]*, <e> **[ə]*; 3. v soglasniškem sestavu je opazen začetek procesa poenostavljanja issln. soglasniškega sklopa **šč*, saj se pojavljajo dvojni odrazi (nepoenostavljen in poenostavljen soglasniški sklop): issln. **šč* > CRR <[tʃh] > **[šč]*, <[ʃch, ʃch] > **[šš]/*[š]*. Domnevne ziljske in dolensko glasovno posebnost je mogoče razlagati tudi v okviru gorenjsčine, kar postavlja pod vprašaj Grafenauerjevo teorijo o narečni mešanici jezika tega spomenika.

Glagolska oblika CRR <feydi> odraža obliko 3. osebe ednine sigmatičnega aorista glagola psl. **sěděti* **sědišb* 'sedeti' (CRR <feydi> = *seidi* < issln. **sědě* < psl. **sědě* 'sedel je'), za slovenščino v tem kontekstu neobičajno rabo vrste glagolskega

dejanja (glagol stanja namesto glagola gibanja) pa je mogoče pripisati oblikoskladenskemu vplivu starovisokonemškega izvirnika (stvn. *gisaʒ* ‘sedel je; sédel je’).

Kratice, krajšave, posebni znaki

alp. sl. = alpskoslovanski, alpska slovanščina; BS = Brižinski spomeniki; CRR = Celovski ali Rateški rokopis; dol. = dolenjski, dolenjsko narečje, dolenjščina; gor. = gorenjski, gorenjsko narečje, gorenjščina; issln. = izhodiščni splošnoslovenski; JV = jugovzhodni; knj. = knjižni; popsl. = popraslovanski; psl. = prasllovanski, prasllovščina; SGR = Starogorski rokopis; sln. = slovenski, slovenščina; SR = Stiški rokopis; $x > y$ (x se spremeni v y po glasovni/naglasni spremembi); $x < y$ (x nastane iz y po glasovni/naglasni spremembi); $x \geq y$ (x se spremeni v y po nalikovni spremembi); $x \leq y$ (x nastane iz y po nalikovni spremembi); issln. * \check{V} = izhodiščni splošnoslovenski dolgi samoglasnik; issln. * \check{V} - = izhodiščni splošnoslovenski kratki naglašeni samoglasnik v nezadnjem besednem zlogu; issln. *- \check{V} = izhodiščni splošnoslovenski kratki naglašeni samoglasnik v edinem/zadnjem besednem zlogu; issln. * \check{V} = izhodiščni splošnoslovenski nenaglašeni, tj. kratki samoglasnik.

Viri in literatura

- BRAUNE, Wilhelm, EGGERS, Hans, *Althochdeutsche Grammatik*, 14. Auflage bearbeitet von Hans Eggers, Tübingen ¹⁴1987 (¹1886).
- ДЫБЮ, Владимир Антонович, *Славянская акцентология*, Москва, 1981.
- ДЫБЮ, Владимир Антонович, *Морфологизованные парадигматические акцентные системы*. Москва 2000.
- FURLAN, Metka, Slovensko *slima* ‘jaliua, plouagne’ (Alasia) in srbohrvaško *slim* (Žumberek) – novo gradivo za slovansko-germansko izogloso **slímь* : **slīma-*, *Jezikoslovni zapiski* 1, Ljubljana 1991, 25–30.
- FURLAN, Metka, Slovenščina v Alasijevem Italijansko-slovenskem slovarju iz leta 1607, *Živeti mejo*, Zbornik Slavističnega društva Slovenije 18, Uredil Miran Košuta, Ljubljana 2007, 290–306.
- GRAFENAUER, Ivan, Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pismenstva I, Celovski rokopis., III, Očitna spoved Stiškega rokopisa, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 8, Ljubljana 1931, 68–102, 106–117.
- GRAFENAUER, Ivan, *Slovenska slovstvena čitanka za višje razrede srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1942.
- GRAFENAUER, Ivan, Nekaj novega o Rateškem (Celovškem) rokopisu. *Jezik in slovnstvo* 1, Ljubljana 1955/56, 165–169.
- GRAFENAUER, Ivan, Celovski rokopis iz Rateč, podružnične beljaške prafare pri Mariji na Zilji, *Razprave SAZU* 3, Ljubljana 1958, 7–63.
- JANKO, Anton, ТЕРЖАН-КОПЕЦКЫ, Karmen, *Staronemško berilo / Altdeutsches Lesebuch*, Ljubljana – Maribor ³2000.

- KREK, Gregor, O novoslovenskem rokopisu zgodovinskega društva koroškega, *Kres* 1, Celovec 1881, 173–190.
- LOGAR, Tine, Dialektološke študije I: Narečna podoba zgornje savske doline, *Slavistična revija* 15, Ljubljana 1954, 145–149, Ponatis v Logar 1996, 40–43, Citirano po Logar 1996.
- LOGAR, Tine, Današnje stanje in naloge slovenske dialektologije, *Jezik in slovstvo* 8, Ljubljana 1962–63, 1–6.
- LOGAR, Tine, POGORELEC, Breda, KORUZA, Jože, Starogorski rokopis iz konca 15. stoletja, *Jezik in slovstvo* 19, Ljubljana 1973/74, 192–211.
- LOGAR, Tine, Pregled zgodovine slovenskega jezika, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana 1974. 103–113, Ponatis v Logar 1996, 331–336, Citirano po Logar 1996.
- LOGAR, Tine, Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/ hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Ur. Pavle Ivić idr. Sarajevo 1981. 29–33. Ponatis v Logar 1996, 243–247.
- LOGAR, Tine, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, Uredila Karmen Kenda-Jež, Ljubljana 1996.
- MERKŮ, Pavle, Prehod -l v -y tržaški slovenščini. *Slavistična revija* 31/3, Ljubljana 1983, 260–262.
- MIKHAILOV, Nikolai, *Früslowenische Sprachdenkmäler, Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*. Studies in Slavic and General Linguistics 26. Amsterdam, Atlanta 1998.
- MIKHAILOV, Nikolai, *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine, Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*, Trst 2001.
- RAMOVŠ, Fran, *Historična gramatika slovenske jezika. II. Konzonantizem*, Ljubljana 1924.
- RAMOVŠ, Fran, *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana, 1936.
- RAMOVŠ, Fran, Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov, *Slavistična revija* 3, Ljubljana 1950, 16–23.
- RIGLER, Jakob, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 14. Ljubljana 1963, 25–78.
- RIGLER, Jakob, Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 15, Ljubljana 1967, 1–2, 129–152.
- RIGLER, Jakob: Akcentske variante I, *Slavistična revija* 18, Ljubljana 1970, 5–15.
- RIGLER, Jakob: Akcentske variante II, *Slavistična revija* 19, Ljubljana 1971, 1–12.
- RIGLER, Jakob, K problematiki daljšanja starega akuta, *Slavistična revija* 25, Ljubljana 1977, 83–99.
- RIGLER, Jakob, Akcentske variante III. *Slavistična revija* 26, Ljubljana 1978. 365–374.
- SCHÜTZEICHEL, Rudolf, *Althochdeutsches Wörterbuch*, Tübingen ⁵1995 (¹1969).
- STANG, Christian S., *Slavonic Accentuation*, Oslo 1957.
- SS = *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой Москва ²1999.
- TOPORIŠIČ, Jože, *Slovenski knjižni jezik* 1, Ljubljana 1965.

- TOPORIŠIČ, Jože, *Enciklopedija slovenskega jezika.*, Ljubljana 1992.
TOPORIŠIČ, Jože, *Stiški rokopis*, Ljubljana 1992.
TOPORIŠIČ, Jože, *Slovenski jezik in spročanje* 1, Ljubljana 1994.
TOPORIŠIČ, Jože, Slovenski jezik v času, *Slovenska slovnica*, Maribor 42000 (1976), 751–822.

Dialect Base of the Language of the Klagenfurt/Celovec Manuscript and the Origin of the Form *seydi*

Summary

The phonological system of the language of the Klagenfurt/Celovec Manuscript (KM, 1362–90) reflects the characteristics of the Upper Carniolan dialect base: 1) in the long vowel system, the Upper Carniolan-type early monophthongization of original SE Slovenian diphthongs occurred (the diphthong *eĭ* is preserved in the morphologically isolated archaic aorist form <seydi>): PSln. **ě/*ō* > SE Sln. **eĭ/*ou* > KM <e>/<o>; 2) in the short vowel system, the initial phase of Slovenian modern vocalic reduction can be observed: PSln. **o* > KM <u>; PSln. **i/*ě* > KM <i, y> **[i]*, <e> **[ə]*; and 3) in the consonant system, the beginning of the simplification of the PSln. consonant cluster **šč* can be traced because double reflexes occur (i.e., a simplified and non-simplified consonant cluster): PSln. **šč* > KM <[tʃch] > **[šč]*, <[ʃch, ʃch] > **[šš]/*[š]*. The postulated phonological characteristics of the Gail/Zilja Valley and Lower Carniolan dialects can also be explained in terms of the Upper Carniolan dialect base. This fact calls into question Grafenauer's theory on the manuscript's language as a dialect mixture.

The Klagenfurt/Celovec Manuscript verbal form <feydi> reflects the 3rd person singular of the sigmatic aorist of the PSl. verb **sěděti* **sědišb* 'to sit' (KM <feydi> = *seydi* < PSln. **sědě* < Psl. **sědě* '(he) sat'). The unusual use of the verbal aktionsart in this context in Slovenian (i.e., use of a verb of state instead of a verb of motion) can be ascribed to the morphosyntactic influence of the Old High German original (OHG *gisaz* '(he) sat; (he) sat down').

Matej Šekli
Oddelek za slavistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
matej.sekli@guest.arnes.si

Sklanjatev zaimkov *moj, tvoj, svoj* v slovenskem pisnem jeziku od Brižinskih spomenikov do Trubarja

(prispevek k zgodovinskemu narečjeslovju slovenskega jezika)

Matej Šekli

*IZVLEČEK: V članku je obravnavana sklanjatev zaimkov *moj, tvoj, svoj* v slovenskem pisnem jeziku od Brižinskih spomenikov (972–1039) do Trubarjevega Katekizma (1550). Rekonstruirani so posamezni stadiji v spreminjanju sklanjatvenega vzorca v osrednjeslovenskih narečjih (gorenjska in dolenjska narečna baza) od alpske slovanščine do sredine 16. stoletja. S tem je natančneje osvetljena narečna cepitev osrednjeslovenskega jezikovnega prostora na ravni oblikovja.*

*ABSTRACT: This article discusses the declension of the pronouns *moj* 'my', *tvoj* 'your (sg.)', and *svoj* 'one's own' in written Slovenian from the Freising Manuscripts (972–1039) to Trubar's Catechism (1550). The individual stages in the history of the declension paradigm in central Slovenian dialects (the Upper Carniolan and Lower Carniolan dialect bases) are reconstructed, from the Alpine-Slavic period to the mid-16th century. This allows precise definition of the dialect fragmentation of central Slovenian linguistic territory with regard to morphology.*

0 Uvod¹

V članku je obravnavana sklanjatev svojilnega zaimka za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimka v slovenskem pisnem jeziku od prvih rokopisnih besedil do prve tiskane knjige. Tako so analizirani sklanjatveni vzorci zaimkov *moj, tvoj, svoj* v jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039), v jeziku najpomembnejših osrednjeslovenskih poznosrednjeveških rokopisnih spomenikov – to sta Celovski ali Rateški rokopis (1362–90) in Stiški rokopis II (ok. 1440) – ter v jeziku Trubarjevega Katekizma (1550). Sklanjatveni vzorec posameznega jezikovnega spomenika je obravnavan tako sinhrono kot diahrono. Opisnojezikoslovni vidik podaja za vsako posamezno besedilo nabor zaimenskih osnov in končnic, njihovo razvrstitev ter medsebojno razmerje in vlogo v opisanem sestavu. Zgodovinskojezikoslovni pogled rekonstruira posamezne stadije v spreminjanju obravnavava-

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (www.zrc.sazu.si) razvil Peter Weiss.

nega zaimenskega sklanjatvenega vzorca v osrednjeslovenskih narečjih (gorenjska in dolenska narečna baza) od alpske slovanščine do sredine 16. stoletja upoštevaje (tako glasovne spremembe posameznih oblik in končnic kot tudi) predvsem nalikovne procese znotraj in zunaj sklanjatvenega vzorca ter na ta način osvetljuje narečno cepitev slovenskega jezika v oblikovnem sestavu.

0.1 Rekonstrukcija praslovanskega sklanjatvenega vzorca

Praslovanski sklanjatveni vzorec svojilnega zaimka za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimek je mogoče rekonstruirati na osnovi starocerkvenoslovanskega gradiva² in upoštevanja odrazov posameznih oblik v slovanskih jezikih.³ Obravnavani zaimki so imeli vsi enozložne osnove (stcsl. *мои, твои, свои* < psl. **moj-b, *tvoj-b, *svoj-b* 'moj', 'tvoj', 'svoj'), pregibali pa so se po mehki zaimenski sklanjatvi (preglašene končnice se začenjajo na **-e-/*-i-* za razliko od nepreglašeni končnic trde zaimenske sklanjatve, ki se začenjajo na **-o-/*-ě-*).⁴

Rekonstrukcija praslovanskega sklanjatvenega vzorca zaimkov moj, tvoj, svoj na osnovi starocerkvenoslovanskega gradiva

		stcsl.			psl.*		
		m	s	ž	m	s	ž
Ed	IZ	мои	моѡ	моѡа	*mojь	*moje	*moja
	R	моѡго		моѡѡа	*mojegо		*mojeje/ě ₃
	D	моѡмоѡ		моѡи	*mojemu		*mojeji
	T	мои	моѡ	моѡѡ	*mojь	*moje	*mojo
	M	моѡмь		моѡи	*mojemь		*mojeji
Mn	O	моимь		моѡѡѡ	*mojimь		*mojejo
	IZ	мои	моѡа	моѡѡа	*moji	*moja	*moje/ě ₃
	R	моихь			*mojihь		
	D	моимь			*mojimь		
	T	моѡѡ	моѡа	моѡѡѡ	*moje/ě ₃	*moja	*moje/ě ₃
Dv	M	моихь			*mojihь		
	O	моими			*mojimi		
	ITZ	моѡа	мои	мои	*moja	*moji	*moji
	RM	моѡю			*mojeju		
	DO	моѡѡѡа			*mojima		

* Zaradi medsebojne primerljivosti »rekonstruirano« (praslovansko, alpskoslovansko oz. izhodiščno slovensko, v poznosrednjeveških rokopisnih spomenikih pojavljajoče se slo-

² Pri obravnavi starocerkvenoslovanskega gradiva je potrebno upoštevati, da se s črkovnim znakom <и> zapisuje tako odraz praslovanskega samoglasnika **i* kot tudi glasovni zaporedji **iь* in **bi* (Babič 2003, 41).

³ Praslovansko končnico Red ž *a*-jevske ter (trde in mehke) zaimenske sklanjatve je na osnovi južnoslovanskega gradiva mogoče rekonstruirati kot **e*, na osnovi severnoslovanskega gradiva pa kot **ě* (Nahtigal 1952, 50), tj. t. i. **ě₃*.

⁴ Nahtigal 1952, 62–63, 65–67; Babič 2003, 119–121.

vensko) jezikovno gradivo navajam v poenoteni fonološki transkripciji. Narečno slovensko gradivo je podano v novi (slovenski) nacionalni fonetični transkripciji, ki je vsaj od izida prve izdaje zbirke narečnih besedil *Slovenska narečja* Tineta Logarja leta 1975 velja za standardno v slovenskem narečjeslovju (podrobneje o transkripciji Kenda-Jež v Logar 1998, VIII–XV).

1 Brižinski spomeniki (972–1039)

Jezik Brižinskih spomenikov je mogoče opredeliti kot alpsko slovanščino, tj. slovanski jezik 9. in 10. stoletja v vzhodnih Alpah in jugovzhodno od njih, ki je vmesna jezikovna stopnja med praslovanščino in poznejšo slovenščino.⁵ Besedila so nastala v karolinški dobi ok. leta 800 kot rezultat dejanskega uresničevanja določb v okviru cerkvene zakonodaje Karla I. Velikega (768–814) (*Admonitio generalis* iz leta 789, aachenski kapitulariji iz leta 801), ohranjeni prepisi besedil pa izvirajo iz otonske dobe ok. leta 1000. Posledično jezik Brižinskih spomenikov izkazuje dve časovni plasti:⁶ prevladujočo starejšo, »alpskoslovansko« (9.–10. stoletje), in že nastajajočo mlajšo, »izhodiščno splošnoslovensko« (11.–12. stoletje), za katero lahko rečemo, da je skupno izhodišče vsem slovenskih krajevnim govorom.⁷ To časovno dvojnost je mogoče opaziti tudi v sklanjatvi zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj*.

1.1 Gradivo:⁸ V jeziku Brižinskih spomenikov so izpričane naslednje oblike svo-

⁵ Ramovš kot alpsko slovanščino pojmuje jezik od časa naselitve Slovanov v vzhodne Alpe do zapisa Brižinskih spomenikov (6.–10. st.) (Ramovš 1936, 22–67). Glede na to, da je ok. leta 800 prišlo do pomembnih praslovenskih glasovnih sprememb (nastanek praslovenskih nosnih samoglasnikov **e*/**o*, metateza likvid, nastanek praslovenskih polglasnikov **b*/**ɸ*, nastanek psl. **o* in **y*), od 9. stoletja dalje pa do pomembnih popraslovenskih glasovnih sprememb (onemitev praslovenskih polglasnikov v šibkem položaju, kontrakcija/srčičev; psl. **i*/**y* > **i*, psl. **tl*/**dl* > **l*, psl. **d* > **i*, psl. **VžV* > **VrV*), se zdi jezik tega obdobja (6.–10. st.) smotrno razdeliti na praslovanščino (±550–±800) in alpsko slovanščino (±800–±1000).

⁶ Dvojnice v jeziku Brižinskih spomenikov so naslednje: 1. glasovne dvojnice: 1) psl. **y* > BS *y* (5-krat) ~ *i* (53-krat); 2) psl. **dl* > BS *dl* (3-krat) ~ *l* (1-krat); 3) psl. **VžV* > BS *ž* (običajno) ~ *r* (2-krat); 4) psl. **tʉ* > BS **tʉ* (5-krat) ~ *t* (1-krat); 2. oblikovne dvojnice: 1) Rmn samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve: psl. **ɸ*/**ɸ* > BS -*o* ~ -*ou*; 2) Tmn samostalnikov trde moške *o*-jevske sklanjatve: psl. **y* > BS -*i* ~ -*e*; 3) Red m/s zaimenske sklanjatve: psl. **go* > BS -*go* ~ -*ga*; 4) 3. oseba ednine sedanjika glagola *biti*: psl. **iestb* > BS *iest* ~ *ie* (Ramovš–Kos 1937, 11).

⁷ Logar 1981.

⁸ Jezikovno gradivo (tako rekonstruirano praslovensko kot fonološko interpretirano nedosledno zapisano slovensko srednjeveško gradivo), je zaradi medsebojne primerljivosti podano v enotni fonološki transkripciji. Od tega načela zaradi nadaljnega različnega spreminjanja v slovenskih krajevnih govorih odstopa samo zapisovanje fonemskih različic fonema /l/, tj. [l] in [ʎ]. Pri podajanju gradiva jezika Brižinskih spomenikov sta bili upoštevani dosedanja Ramovševa fonološka in Logarjeva fonetična transkripcija (Ramovš v Ramovš–Kos 1937, 18–27; Logar v Brižinski spomeniki 2004, 70–81).

Gradivo jezika Brižinskih spomenikov je označeno takole: I *Glagolite po naz redka slouez̄a* = *Glagolite po nas rēdka slouēsa*; II *Ecc̄e bi det̄d naf ne zegrefil* = *Ete bi dēd*

jilnega zaimka za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimka: **1. zaimek 'moj'**: Red m *mega* (I 18, 33) = **mĕga*; Ded m *memu* (I 19–20) = **mĕmu*; Ted m *moi* (I 3, 31, III 65) = **moĭ*; Ted s *me* (I 29, 30) = **mĕ*; *moie* (III 63, 64, 65) = **moĭe*; Ted ž *mo* (I 30, 30, 31) = **mŏ*; *moiv* (I 11), *moiu* (III 66) = **moĭŏ*; Rmn m *moih* (I 7, 10, 11, III 21, 47) = **moĭix*; Tmn m *moie* (III 26) = **moĭe*; Tmn s *moia* (I 30, III 61, 62) = **moĭa*; **2. zaimek 'tvoj'**: Ied ž *tua* (I 26) = **tĭa*; Ted ž *tuo* (I, 32) = **tĭŏ*; *tuoiu* (III 51) = **tĭoĭŏ*; Omn s *tvoimi* (I 32–33) = **tĭoĭĭmi*; Odv ž *tu<o>ima* (III 55) = **tĭoĭĭma*; **3. zaimek 'svoj'**: Ted s *fuoge* (II 63) = **sĭoĭe*; Med s *zuem* (III 59) = **sĭŭĕm*; Oed m *zuoim* (II 78) = **sĭoĭim*; Tmn m *zuoge* (II 51) = **sĭoĭe*; Omn s *zuoimi* (II 77) = **sĭoĭĭmi*.

		m	s	ž
Ed	IZ	–	<i>suoĭe</i>	<i>tĭa</i>
	R	<i>mĕga</i>		–
	D	<i>mĕmu</i>		–
	T	<i>moĭ</i>	<i>mĕ ~ moĭe</i>	<i>mŏ, tĭŏ ~ moĭŏ</i>
	M	<i>sŭĕm</i>		–
Mn	O	<i>suoĭim</i>		–
	IZ	–	–	–
	R	<i>moĭix</i>		
	D	–		
	T	<i>suoĭe</i>	<i>moĭa</i>	–
Dv	M	–		
	O	<i>tĭoĭĭmi, suoĭĭmi</i>		
	ITZ	–	–	–
	RM	–		
	DO	<i>tĭoĭĭma</i>		

Sklanjatveni vzorec zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj* v jeziku Brižinskih spomenikov

1.2 Sinhrono: Svojilni zaimki za prvo in drugo osebo ednine ter povratni svojilni zaimek v jeziku Brižinskih spomenikov izkazujejo po tri osnove, in sicer so to: **1. osnova tipa Cĕ-** (*mĕ-*, *tĭĕ-*, *sŭĕ-*), ki se pojavlja kot nedvojnična (Red m *mĕ-ga*, Ded m *mĕ-mu*, Med s *sŭĕ-m*); **2. osnova tipa Cŏ-** (*m-*, *tĭ-*, *sŭ-*), ki se pojavlja kot dvojnična ob osnovi tipa *Coĭ-* (Ted ž *m-ŏ*, *tĭ-ŏ ~ moĭ-ŏ*; ITed s *m-ĕ ~ moĭ-e*, *sŭoĭ-e*; Ied ž *tĭ-a ~ Tmn s moĭ-a*; Tmn m *sŭoĭ-e*); **3. osnova tipa Coĭ-** (*moĭ-*, *tĭoĭ-*, *sŭoĭ-*), ki se pojavlja kot dvojnična ob osnovi tipa **Cŏ-* ter kot nedvojnična pred ničto končnico (Ted m *moĭ-ŏ*) in pred končnico na *-i-* (Oed m *sŭoĭ-im*, Rmn m *moĭ-ix*, Omn s *tĭoĭ-imi*, *sŭoĭ-imi*; Odv ž *tĭoĭ-ima*). Izpričane končnice so naslednje: Ied s *-e*, Ted s *-ĕ/-e*, Ied ž *-a*, Ted m *-ŏ*, Ted ž *-ŏ*, Tmn m *-e*, Tmn s *-a*; Red m *-ga*, Ded m *-mu*, Med s *-m*; Oed m *-i-m*, Rmn m *-i-x*, Omn s *-i-mi*, Odv ž *-i-ma*.

1.3 Diahrono: Tri osnove tipov *Coĭ-*, *Cĕ-*, *Cŏ-*, ki se v sklanjatvi svojilnih zaimkov

naš ne sŭgrĕšil; III *Iaz ze zaglagolo zlogeiu = Iaz sĕ zaglagolŏ zlodĕju*. Rimske številke označujejo besedilo, arabske pa vrstico v besedilu.

za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimka v jeziku Brižinskih spomenikov pojavljajo na mestu ene praslovanske osnove tipa Co_i- , so posledica popsl. skrčitve dvozložnih glasovnih zaporedij z medsamoglasniškim $*-i-$ (psl. $*V_iV_2 >$ popsl. $*\bar{V}_2$) oz. njenega izostanka v enozložni obliki tipa Co_i , v kateri do skrčitve ni moglo priti, ker zaporedje $*-oi-$ ni bilo del dvozložnega zaporedja, ter v glasovnem zaporedju $*-oii-$.⁹ Oblike z osnovami tipa $C\acute{e}-$ in $C\emptyset-$ so torej nastale s skrčitvijo, pri čemer so izpričani naslednji skrčki analognega modela kontrakcije:¹⁰ psl. $*oie$, $*oia$, $*oi\acute{o}$ > popsl. $*\acute{e}$, $*\acute{a}$, $*\acute{o}$ (BS $m\acute{e}ga$, $m\acute{e}mu$, $m\acute{e}$, $su\acute{e}m$; $t\acute{u}a$; $m\acute{o}$, $t\acute{u}\acute{o}$ < psl. $*mo\acute{i}ego$, $*mo\acute{i}emu$, $*mo\acute{i}e$, $*suo\acute{i}em\acute{b}$; $*t\acute{u}o\acute{i}a$; $*mo\acute{i}\acute{o}$, $*t\acute{u}o\acute{i}\acute{o}$). Oblike z osnovo tipa Co_i- pa so neskrčene oblike (BS $mo\acute{i}$ < popsl. $*mo\acute{i}$ < psl. $*mo\acute{i}v$; BS $suo\acute{i}im$, $mo\acute{i}ix$; $t\acute{u}o\acute{i}imi$, $suo\acute{i}imi$; $t\acute{u}o\acute{i}ima$ < psl. $*suo\acute{i}im\acute{b}$, $*mo\acute{i}ix\acute{v}$; $*t\acute{u}o\acute{i}imi$, $*suo\acute{i}imi$; $*t\acute{u}o\acute{i}ima$). Dvozložne oblike, tj. skrčene oblike z osnovo tipa $C\emptyset-$, so se začele že zelo zgodaj nadomeščati z drugotnimi nalikovnimi oblikami z osnovo tipa Co_i- , ki so nastale po naliki na neskrčene oblike (BS $m\acute{e}$, $m\acute{o}$ > BS $mo\acute{i}e$, $mo\acute{i}\acute{o}$).

Jezik Brižinskih spomenikov torej tudi v sklanjatvi svojilnih zaimkov za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimka sinhrono izkazuje dvojničnost, ki jo je diahrono mogoče interpretirati kot pojavljanje starejše (BS Ted s $m\acute{e}$, Ied ž $t\acute{u}a$, Ted ž $m\acute{o}$, $t\acute{u}\acute{o}$) in mlajše (Ied s $suo\acute{i}-e$, Ted s $mo\acute{i}-e$, Ted ž $mo\acute{i}-\acute{o}$, Ted m $suo\acute{i}-\acute{e}$, Tmn s $mo\acute{i}-a$) jezikovne plasti. Prvotni sklanjatveni vzorec zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj* je v alpski slovanščini v večini imenovalniških in tožilniških edninskih in množinskih oblik (z izjemo oblik IT ed m in Imn m) najverjetneje poznal samo enozložne, tj. skrčene oblike. Rekonstrukcija prvotnega alpskoslovanskega sklanjatvenega vzorca na osnovi stanja v jeziku Brižinskih spomenikov ter stanja v rezijanskem in ziljskem narečju, je prikazana v preglednici.¹¹ Enozložne skrčene sodobne rezijanske in ziljske narečne oblike se glasijo: rezijansko (Solbica, it. Stolvizza): ITed s $'m\acute{o}$, Ied ž $'mo$, Ted ž $'m\acute{o}$, ITmn ž/s $'m\acute{e}$, Tmn m $'m\acute{e}$ ~ Ied m $'m\acute{o}j$, Imn

⁹ Izostanek skrčitve v glasovnem zaporedju $*-oii-$ v alpski slovanščini je zagovarjal Ramovš (Ramovš 1952, 92). Podobno se navadno trdi tudi za staro češčino (stčes. *dojiti*, *strojiti*) (Lamprecht–Šlosar–Bauer 1986, 187).

Dokaza za skrčitev glasovnega zaporedja $*-oii-$ v slovenščini naj bi bila zapis *Omn* <tuima> (BS III 55), tj. $*t\acute{u}i\acute{m}a$ < psl. $*t\acute{u}o\acute{i}ima$, ter rez. Oed m/s $'min$ < $*m\acute{i}m$ < psl. $*mo\acute{i}im\acute{b}$ (Furlan 1996, 170). Zapis <tuima> se ima navadno za napako (Ramovš–Kos 1937, 26; Logar 2004, 80), saj gre za edini primer skrčitve tovrstnega glasovnega zaporedja v jeziku Brižinskih spomenikov. Oblike rez. Oed m/s $'min$ je izvorno najverjetneje Med m/s (rez. $'min$ < sln. $*m\acute{e}m$ < psl. $*mo\acute{i}em\acute{b}$), saj bi sln. $*m\acute{i}m$ v rezijanščini dalo $**m\acute{i}n$ (upoštevaje pričakovani glasovni spremembi issln. $*\acute{e} >$ rez. *i*, issln. $*\acute{i} >$ rez. *î*).

¹⁰ Šivic-Dular 1998, 25–26, 37.

¹¹ Problematična je rekonstrukcija prvotnih skrčenih netožilniških stranskosklonskih edninskih oblik ženskega spola. Na osnovi narečnih oblik je v rodilniku in orodniku ednine mogoče rekonstruirati naslednji narečni izhodiščni obliki: Red ž: rez. $'m\acute{e}$, zilj. $mw\acute{e}$: < $*m\acute{e}$; Oed ž: rez. $'m\acute{o}$, zilj. $mw\acute{o}$: < $*m\acute{o}$. Pričakovane oblike bi namreč bile: Red ž, DMed ž, Oed ž: popsl. $*m\acute{e}i\acute{e}$, $*m\acute{e}i\acute{i}$, $*m\acute{e}i\acute{o}$ < psl. $*mo\acute{i}e\acute{i}e$, $*mo\acute{i}e\acute{i}$, $*mo\acute{i}e\acute{i}\acute{o}$. Tudi češko gradivo je mogoče interpretirati bodisi kot neskrčene krajše oblike (stčes. *mej* < $*mo\acute{i}i$) bodisi kot skrčene daljše oblike (stčes. *měj* < $*mo\acute{i}e\acute{i}$) (Lamprecht–Šlosar–Bauer 1986, 187).

m *mo'ja*; ziljsko (Potoče, nem. Potschach): ITed s *mwó:*, Ied ž *mwá:*, Ted ž *mwó:*, ITmn ž/s *mwé:*, Tmn m *mwé:* ~ Ied m *mú:aj*, Imn m *mwó:jē*.^{12, 13}

		m	s	ž
Ed	IZ	*mō̄i	*mē̄	*mā̄
	R	*mē̄ga		*?
	D	*mē̄mu		*?
	T	*mō̄i	*mē̄	*mō̄
	M	*mē̄m		*?
	O	*mōjim		*?
Mn	IZ	*mōji	*mā̄	*mē̄
	R	*mōjix		
	D	*mōjim		
	T	*mē̄	*mā̄	*mē̄
	M	*mōjix		
	O	*mōjimi		
Dv	ITZ	*mā̄	*mōji	*mōji
	RM	*mū̄		
	DO	*mōjima		

Rekonstrukcija prvotnega sklanjatvenega vzorca zaimkov *moj, tvoj, svoj* v alpski slovanščini (9.–10. stoletje)

2 Osrednjeslovenski poznosrednjeveški rokopisni spomeniki (14. in 15. stoletje)

Zaradi majhnega števila slovenskih poznosrednjeveških rokopisnih jezikovnih spomenikov in ponekod njihove velike fragmentarnosti so tudi zaimki *moj, tvoj, svoj* izpričani le fragmentarno. Kljub temu pa njihova izpričanost v Celovškem ali Rateškem rokopisu in Stiškem rokopisu II vseeno omogoča vsaj delni vpogled v stanje sklanjatve teh zaimkov v osrednjeslovenskih narečjih v poznem srednjem veku.

2.1 Celovski ali Rateški rokopis (1362–1390)

Glasovni sestav jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa izkazuje značilnosti gorenjske narečne baze: 1. v sestavu dolgih zložnikov je prišlo do t. i. gorenjskega tipa zgodnje monoftongizacije izhodiščnih jugovzhodnih slovenskih dvoglasnikov (z ohranjenim dvoglasnikom *ei* v oblikovno izolirani arhaični obliki aorista <seydi>): issln. *ē̄/*ō̄ > JV sln. *ei/*ou > CRR <e>/<o>; 2. v sestavu kratkih zložnikov je

¹² Slovensko narečno gradivo je vzeto iz gradivske zbirke OLA = *Общеславянский лингвистический атлас (Vseslovanski jezikoslovni atlas)* in se hrani v Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: točka OLA 1 (Solbica/Stolvizza) in točka OLA 146 (Potoče/Potschach).

¹³ Oblike ITed s rezijansko *mō:*, ziljsko *mwó:* za issln. *ē̄ so nastale nalikovno pod vplivom končnice ITed s issln. *o trde zaimenske in nedoločne pridevniške sklanjatve (Ramovš 1935, 9).

opaziti začetno stopnjo t. i. slovenskega sodobnega samoglasniškega upada: issln. *o > CRR <u>; issln. *i/*ě > CRR <i, y> *[i], <e> *[e]; 3. v soglasniškem sestavu je opazen začetek procesa poenostavljanja issln. soglasniškega sklopa *šč, saj se pojavljajo dvojni odrazi (nepoenostavljen in poenostavljen soglasniški sklop): issln. *šč > CRR <[tʃch] > *[šč], <[ʃch, ʃch] > *[šš]/*[š]. Domnevne ziljske in dolenjsko glasovno posebnost je mogoče razlagati tudi v okviru gorenjščine, kar postavlja pod vprašaj Grafenauerjevo teorijo o narečni mešanici jezika tega spomenika.¹⁴

2.1.1 Gradivo:¹⁵ Izpričane so samo tri oblike svojilnega zaimka za drugo osebo ednine: led ž *twoja* (I 3) = *tuoja*; led s *twoye* (I 2 dvakrat) = *tuoje*; Red s *twoyga* (II 2–3) = *tuoiga*.¹⁶

2.1.2 Sinhrono: Na osnovi dokumentiranih oblik je mogoče reči, da ima svojilni zaimek za drugo osebo ednine osnovo *tuoĭ-*, izpričane končnice pa so za led ž *-a*, za led s *-e*, za Red s *-ga*.

2.1.3 Diahrono: Od alpske slovanščine do gorenjščine druge polovice 14. stoletja je prišlo do nalikovnih sprememb osnove, in sicer sta bili osnovi tipa issln. *Cθ- in *Cĕ- nadomeščeni z osnovo tipa issln. *Coĭ- (začetek nadomeščanja osnov tipa Cθ- z osnovami tipa Coĭ- je opaziti že v jeziku Brižinskih spomenikov).¹⁷ BS Cθ-/Cĕ- > Coĭ- (CRR led ž *tuoĭ-a*, led s *tuoĭ-e*, Red s *tuoĭ-ga* za prvotno alpskoslovensko led ž **tu-a*, led s **tu-ĕ*, Red s **tuĕ-ga*).

2.2 Stiški rokopis II (ok. 1440)¹⁸

Glasovni sestav jezika Stiškega rokopisa II izkazuje prevladujoče značilnosti dolenjske narečne baze (prevladujoča mlajša, dolenjska jezikovna plast, pri čemer so opazni tudi ostanki starejše, gorenjske plasti): 1. v sestavu dolgih naglašanih zložnikov je prišlo do t. i. dolenjskega tipa zgodnje monoftongizacije izhodiščnega južnoslovenskega dvoglasnika *ou (izhodiščni južnoslovenski dvoglasnik *ei se ni monoftongiral): issln. *ĕ/*ĕ-, *ō > JV sln. *ei, *ou > SR ei, ū (primeri z monofon-

¹⁴ Šekli 2008.

¹⁵ Mikhailov 1998, 95, 98, 99–100.

Gradivo jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa je označeno takole: I *Otfcha nafs* = *Oča naš*; II *Czeŕŕfchena fy maria* = *Češčena si, Marija*; III *Yaft veruyo* = *Iast uerujo*.

¹⁶ Te tri oblike zaimka *tvoj* so izpričane tudi v Starogorskem rokopisu (1492–98) s prevladujočo gorenjsko osnovo, pri čemer oblika led ž izkazuje preglas issln. *a > e (SGR I 3 *twoye* = *tuoje*).

¹⁷ Ramovš 1923/24: 118.

¹⁸ Besedili Stiškega rokopisa I, tj. I *Myloft yno gnada nafiĝa goŕpody* in II *Czeŕtyena body / kralewa mati te mylofti* (ok. 1428) sta za zgodovinskojezikoslovno proučevanje nezanesljivi. Njun avtor je bil namreč češki menih, besedili pa izkazujejo vpliv češkega jezika (Grafenauer 1916, 239). Za obliko *twega* (II 9) = *tuega* je torej težko z zanesljivostjo reči, ali odraža issln. **tuĕga* ali pa je nastala pod vplivom sčes. *tvého*.

gizacijo JV sln. *eĭ > SR ē pripadajo starejši gorenjski jezikovni plasti spomenika); 2. za soglasniški sestav je značilno ohranjanje issln. soglasniškega sklopa *šč.¹⁹

2.2.1 Gradivo:²⁰ **zaimek ‘moj’:** Red m/s *meŷga* (V 14, 25, 30, 31, 33), *meĭga* (V 17, 26, 50), *meyga* (V 30) = *meĭga*; *moŷga* (V 29) = *moĭga*; Red ž *moye* (V 29) = *moĭe*; Ted s: *moŷe* (V 44) = *moĭe*; Ted ž *moŷo* (V 23, 30, 44) = *moĭo*; *moŷa* (V 29) = *moĭa*; Red m: *meŷch* (V 16) = *meĭx*; Omn s *Smeŷmi* (V 7), *zmeŷmŷ* (V 11) = z *meĭmi*.

		m	s	ž
Ed	I	–	–	–
	R	meĭga, moĭga		moĭe
	D	–		–
	T		moĭe	moĭo, moĭa
	M	–		–
	O	–		–
Mn	I	–	–	–
	R	meĭx		
	D	–		
	T	–	–	–
	M	–		
	O	meĭmi		

Sklanjatveni vzorec zaimkov *moj, tvoj, svoj* v jeziku Stiškega rokopisa

2.2.2 Sinhrono: Svojilni zaimek za prvo osebo ednine v jeziku drugega Stiškega rokopisa izkazuje dve osnovi, in sicer sta to: **1. osnova tipa Ceĭ-** (*meĭ-*): Red m *meĭ-ga*, Rmn *meĭ-x*, Omn *meĭ-mi*); **2. osnova tipa Coĭ-** (*moĭ-*): Red m *moĭ-ga*, Red ž *moĭ-e*, Ted s *moĭ-e*, Ted ž *moĭ-o*, *moĭ-a*. Obe osnovi se dvojnično druga ob drugi pojavljata v Red m/s, pri čemer je oblika *meĭ-ga* daleč pogostnejša od oblike *moĭ-ga* (pogostnostno razmerje med njima je 9 : 1). Izpričane končnice so naslednje: Red m/s *-ga*, Red ž *-e*, Ted s *-e*, Ted ž *-o/-a*, Rmn *-x*, Omn *-mi*. V Ted ž se pojavljata dvojnični končnici *-o* in *-a*, pri čemer je končnica *-o* pogostnejša od končnice *-a* (pogostnostno razmerje med njima je 3 : 1).

¹⁹ Prikaz glasovnega sestava Stiškega rokopisa II in njegova zgodovinskojezikoslovna interpretacija sta podana v Toporišič 1992, 20–24; Mikhailov 1998, 156–158.

²⁰ Toporišič 1992, 3–15; Mikhailov 1998, 139–145.

Gradivo jezika Stiškega rokopisa je označeno takole: I *Myloft yno gnada našiga gofpody* = *Milost ino gnada našiga gospodi*; II *Czeŷtyena body / kralewa mati te mylofti* = *Čaščena bodi, kraleŷa, mati te milosti*; III *Nas gofpud ye od fmerti.ftwal* = *Naš gospud je od smerti uŷtal*; IV *ŷa ze ad pouem chudiczu* = *ŷa se adpouem xudiču I*; V *ŷa ze ad pouem chudiczu* = *ŷa se adpouem xudiču II*. Zaimki tipa *moj, tvoj, svoj* v besedilu III niso izpričani. Zaimkovno gradivo je izpisano iz besedila V, tj. druge, daljše različice spovedi *ŷa ze ad pouem chudiczu*.

2.2.3 Diahrono: Od alpske slovanščine do dolenjščine prve polovice 15. stoletja je prišlo do naslednjih nalikovnih sprememb osnove: 1. osnova tipa *issln*. **Cø-* je bila popolnoma nadomeščena z osnovo tipa *issln*. **Coj-*, in sicer z njeno naglasno različico s kratkim **o*: *issln*. **Cø-* > **Coj-* (SR Ted s *moj-e*, Red ž *moj-e*, Ted ž *moj-o* za prvotno alpskoslovansko Ted s *m-ě*, Red ž **m-ę*, Ted ž *m-ø*); 2. osnova tipa *issln*. **Cě-* > dol. *Cej-* je še ohranjena, a jo že pričinja nadomeščati osnova tipa *issln*. **Coj-*: alp. sl. **měga* (= BS *mě-ga*) > SR *mej-ga*, toda tudi že SR *moj-ga*; 3. osnova tipa *issln*. **Coj-* je bila v stranskosklonskih množinskih oblikah nadomeščena z osnovo tipa *issln*. **Cě-* > dol. *Cej-*, ki pa najverjetneje ni nastala z nalikovno posplošitvijo znotraj sklanjatvenega vzorca tega zaimka (Red m/s, Ded m/s, Med m/s), ampak podobno kot pri sklanjati pridevnika (Omn s *chudejmi* = *xudejmi* (V 7)) z nalikovno posplošitvijo končnic trde zaimenske sklanjatve (SR Rmn *vzejvch* (V 53) = *usejx*; Dmn *vzejm* (V 58) = *usejm*; *teymw* (V 58) = *tejm*, toda tudi *tymw* (V 19, 40) = *tim*; Omn *wfjejmi* (V 47) = *usejmi*), na kar bi kazalo tudi narečno slovensko gradivo (rezijansko narečje).²¹

		m	s	ž
Ed	I	* <i>mōj</i>	* <i>mojē</i>	* <i>moja</i>
	R	* <i>měga</i>		* <i>moję</i>
	D	* <i>měmu</i>		* <i>moji</i>
	T	= I/R	* <i>mojē</i>	* <i>mojǫ</i>
	M	* <i>měm</i>		* <i>moji</i>
	O	* <i>mojim</i>		* <i>mojǫ</i>
Mn	I	* <i>moji</i>	* <i>moja</i>	* <i>moję</i>
	R	* <i>měx</i>		
	D	* <i>měm</i>		
	T	* <i>moję</i>	* <i>moja</i>	* <i>moję</i>
	M	* <i>měx</i>		
	O	* <i>měmi</i>		

Rekonstrukcija prvotnega sklanjatvenega vzorca zaimkov *moj, tvoj, svoj* v osrednjeslovenskih narečjih v poznem srednjem veku (14.–15. st.)²²

²¹ V rezijanskem narečju se v množinskih netožilniških stranskih sklonih pojavljajo oblike rez. RMmn *'mę*, Dmn *'męn*, Omn *'męmǝ* < **měxъ*, **měmъ*, **měmi*, v edninskih netožilniških stranskih sklonih moškega in srednjega spola z izjemo Oed pa oblike rez. Red m/s *'mia*, Ded m/s *'mimo*, Med *'min* < sln. **měga*, **měmu*, **měm*. Različna odraza sln. **ě* kažeta na to, da množinske netožilniške stranskosklonske oblike niso bile nalikovno prena-rejene po edninskih netožilniških stranskosklonskih oblikah moškega/srednjega spola z izjemo Oed, ampak najverjetneje prevzete iz trde zaimenske sklanjatve. Tako rezijansko gradivo interpretira tudi Furlanova (Furlan 1996, 170).

²² Zaradi medsebojne genetskojezikoslovne primerljivosti z ostalimi rekonstruiranimi sklanjatvenimi vzorci glasovna podoba posameznih oblik ni podana v dejanski izpričani podobi, ampak v abstrahirani izhodiščni splošnoslovenski.

Iz primerjave sklanjatve svojilnih zaimkov za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimka v jeziku Stiškega rokopisa II in v jeziku Rateškega ali Celovškega rokopisa bi lahko (zaradi majhnega števila izpričanih oblik v slednjem rokopisu sicer zelo hipotetično) sklepali, da gorenjska in dolenjska narečna baza tudi v spreminjanju oblikovnega sestava (podobno kot v spreminjanju glasovnega sestava) nista bili enako dinamični. Sklanjatev zaimka *moj* v Stiškem rokopisu II kaže bolj arhaično stanje (prevladovanje prvotnih oblik tipa issln. **mě-ga* > SR *meĭ-ga*), medtem kot sklanjatev zaimka *tvoj* v jeziku Celovškega ali Rateškega rokopisa izkazuje bolj inovativno stanje (pojavljanje drugotnih oblik tipa issln. **tuoj-* > CRR *tuoj-ga*).

4 Primož Trubar: Catechismus In der Windifschenn Sprach (1550)

Glasoslovne teorije o narečni osnovi Trubarjevega knjižnega jezika so naslednje: 1. raščiška teorija, po kateri naj bi bila njegova osnova govor Trubarjevega rojstnega kraja Raščice; 2. teorija o dolenjsko-gorenjskem glasovnem mešanju; 3. teorija o prehodnem gorenjsko-dolenjskem govoru mesta Ljubljane kot osnovi knjižnega jezika.²³ Čeprav se zdi stališče o neorganskoidiomijskem izvoru Trubarjevega knjižnega jezika (tj. kompromis med posameznimi slovenskimi narečji z upoštevanjem tradicije srednjeveškega ustnega in pisnega jezika cerkvenega obredja) bolj prepričljivo kot stališče o njegovem organskoidiomijskem izvoru (ljubljski govor 16. stoletja kot prehodni govor med dolenjščino in gorenjščino), je dejstvo, da v glasovnem sestavu jezika Trubarjevega Katekizma (1550) prevladujejo značilnosti dolenjske narečne baze. Podobno je mogoče trditi tudi za sklanjatev zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj*.

4.1 Gradivo:²⁴ V jeziku Trubarjevega Katekizma (1550) so izpričane naslednje oblike svojilnega zaimka za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimka: **1. zaimek 'moj':** Ied m *mui* = *muĭ*; Ied s *muye* = *muĭe*; Red m *muĭga* = *muĭga*, is *muĭga* = *iz muĭga*; Ded m *muĭmu* = *muĭmu*; k *moĭmu* = k *moĭmu*; Ted m/s *mui/muĭga* = *muĭ/muĭga*; Med s *vmuym* = *u muĭim*; *vmuyem* = *u muĭem*; led ž *muya* = *muĭa*; Ded ž *muy* = *muĭi*; Ted ž *muyo* = *muĭo*; Med ž *vmuyei* = *u muĭej*; Imn m *mui*, *muy* = *muĭi*; Imn ž *muye* = *muĭe*; Rmn m, ž *muih* = *muĭix*; Tmn ž *muye* = *muĭe*; Mmn m *vmuih* = *u muĭix*; **2. zaimek 'tvoj':** Ied m *tui* = *tuĭ*; Ied s *tuye* = *tuĭe*; led ž *tuya* = *tuĭa*; Red m/s *tuĭga* = *tuĭga*; Ded m *tuĭmu* = *tuĭmu*; Ted m ž *tui* = *tuĭ*; Ted s *tuye* = *tuĭe*; Med m *na tuym* = *na tuĭim*, s *vtuym* = *u tuĭim*; Oed s *tuyem* = *tuĭem*; Red ž *tuye* = *tuĭe*; Ded ž *tui* = *tuĭi*; Ted ž *tuyo* = *tuĭo*; Mmn s *vtuih* = *u tuĭix*; **3. zaimek 'svoj':** Ied m *sui* = *suĭ*; Red m/s *suĭga*, *od suĭga* = (*od*) *suĭga*; Ded m/s *suĭmu*; Ted m nž *sui*, *na sui* = (*na*) *suĭ*, ž *suĭga* = *suĭga*; Ted s *suye* = *suĭe*; Med m/s *vsuym* (trikrat) = *u suĭim*; *po suyem*, *vsuyem* (dvakrat) = (*po*, *u*) *suĭem*; Oed m/s *suym* = *suĭim*; *suyem* (trikrat) = *suĭem*; Red ž *is suye* = *iz suĭe*; Ded ž *sui*, *suy*, *gsui*, *gsuy*, *pruti suy* = (*k*, *pruti*) *suĭi*; Ted ž = *suyo*, *vsuyo*, *skusi suyo* = (*u*, *pruti*) *suĭo*; Med ž *suy*, *per suy*, *po suy*, *vsuy* = (*pər*, *po*, *u*) *suĭi*; Dmn *suym*, *gsuym* (sedemkrat)

²³ Müller 2008, 25.

²⁴ Neweklowsky 1984, 178–179; 318–319; 273–275.

**suòib*), o pa odraz praslovanskega nenaglašenega **o* (SR *moje* < psl. **mojë*) zaimkov, ki so naglasno pripadali praslovanskemu naglasnemu tipu b. V jeziku Trubarjevega Katekizma (1550) je bila torej prvotna osnova imenovalnika ednine moškega spola *mui-*, *tui-*, *sui-* posplošena v celotni sklanjatveni vzorec (izjemo morda predstavlja redko se pojavljajoča dvojnična oblika Ded m *mojmu*).

Končnice zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj* v jeziku Trubarjevega Katekizma (1550) tudi kažejo drugačno podobo kot v jeziku Stiškega rokopisa II. Končnici Red m/s *-ga* in Ded m/s *-mu* ohranjata issln. stanje (BS *mě-ga*, *mě-mu*). Končnica Med m/s *-em* (*mui-em*) pa je po izvoru končnica Oed m/s.²⁷ Končnice edninskih oblik ženskega spola so bile prevzete po *a*-jevski samostalniški sklanjatvi.²⁸ Končnice tipa *-i* lahko nadaljujejo končnice mehke zaimenske sklanjatve (tip psl. Oed m/s **naš-i-mъ*, RMmn **naš-i-xъ*, Dmn **naš-i-mъ*, Omn **naš-i-mi*) ali pa trde zaimenske sklanjatve z značilnim gorenjsko-dolenjskim *i*-jevskim odrazom izhodiščnega slovenskega kratkega **ě* (issln. **ě* > gor.-dol. **i*). Dvojnični končnici Med m/s *-em* (*mui-em*) in Dmn *-em* (*mui-em*) sta bili posplošeni iz trde zaimenske sklanjatve (psl. Oed m/s **t-ěmъ*, Rmn **t-ěxъ*, Dmn **t-ěmъ*, Omn **t-ěmi*),²⁹ pri čemer ni neproblematičen *e*-jevski odraz issln. **ě* v dolenski narečni bazi.

		m	s	ž
Ed	I	*mōī	*mōīe	*mōīa
	R	*mōīga		*mōīę
	D	*mōīmu		*mōīi
	T	= I/R	*mōīe	*mōīq
	M	= Oed		*mōīi
	O	*mōīim		*mōīq
Mn	I	*mōīi	*mōīa	*mōīę
	R	*mōīix		
	D	*mōīim		
	T	*mōīę	*mōīa	*mōīę
	M	*mōīix		
	O	*mōīimi		

Rekonstrukcija prvotnega sklanjatvenega vzorca zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj* v dolenski narečni bazi v prvi polovici 16. stoletja

5 Gorenjsko in dolensko narečje

Iz kakovosti in tonema naglašenega sredinskega samoglasnika v zaimkovni osnovi tipa issln. **Coī-* v gorenjskem in dolenskem narečju druge polovice 20. stoletja je mogoče sklepati, da je razlika med narečjema diahrono gledano prav v posplošitvi različnih naglasnih različic osnove tipa issln. **Coī-*/**Cōī-*. V gorenjščini je bila nareč posplošena naglasna različica tipa issln. **Coī-* s kratkim **o*, prvotno značilna

²⁷ Ramovš 1952, 93.

²⁸ Ramovš 1952, 93.

²⁹ Ramovš 1952, 93.

za imenovalniške in tožilniške edninske in množinske oblike (z izjemo ITed m),³⁰ v dolenjščini pa naglasna različica tipa issln. *Cōi- z dolgim *ō, pojavljajoča se v ITed m. Modela oblikovanja sklanjatve zaimkov tipa *maj* sta bila torej v gorenjščini in dolenjščini naslednja: 1. gorenjsko narečje (Srednja vas): Ied m *mó:j* < issln. *mó:j < psl. *mò:ib; Ied ž, s *mó:ja mó:je* < psl. *mòj-à *mòj-é ⇒ *mòj-ʹ ⇒ gor. Ded m/s *mòj-gà, Ded m/s *mòj-mù > *mó:jga, mó:jmo*; 2. dolenjsko narečje (Ribnica): Ied m *mú:j* < issln. *mòj < psl. *mò:ib ⇒ *mòj ⇒ dol. Ded m/s *mòj-ga, Ded m/s *mòj-mu > *mú:jga, mú:jmā*.^{31, 32}

Ob povedanem se zastavlja vprašanje izvora odraza osnove tipa issln. *Coj- v jeziku Stiškega rokopisa II. V tem, v osnovi dolenjskem besedilu se namreč v vseh dokumentiranih primerih pojavlja odraz osnove tipa issln. *Coj- in niti v enem primeru odraz osnove tipa issln. *Cōi-, pri čemer oblika ITed m ni dokumentirana. Stanje je verjetno mogoče interpretirati kot odraz starejšega stanja pred posplošitvijo osnove oblike ITed m v vse ostale sklonske oblike. To bi pomenilo, da se je oblikovanje posebne gorenjske in posebne dolenjske narečne baze na prvotnem skupnem južnoslovenskem arealu začelo najprej v glasovnem sestavu (do t. i. zgodnje monoftongizacije JV sln. *ei/*ou (< issln. *ē/*ō) > gor. *ē/*ō ~ dol. *ei/*ū je v posameznih narečnih bazah prišlo najkasneje do časa, iz katerega izvirata Celovski ali Rateški in Stiški rokopis, tj. do druge polovice 14. stoletja v gorenjščini in do prve polovice 15. stoletja v dolenjščini), nato pa še v oblikovnem sestavu (v dolenjščini po času zapisa Stiškega rokopisa II, torej po prvi polovici 15. stoletja), pri čemer je verjetno, da oblikovanje v posameznih arealih ni potekalo z enako dinamiko (gorenjska baza se zdi progresivnejša od dolenjske). Druga možnost interpretacije »nedolenjske« glasovne podobe odraza osnove tipa issln. *Cōi- v Stiškem rokopisu II je ta, da gre za gorenjski odraz issln. *Coj- (podobno kot pri odrazu issln. *ē) kot ostanek starejše, gorenjske jezikovne plasti. To se kljub vsemu zdi manj verjetno, saj bi pri jezikovnem »naplaščanju«

³⁰ Natančneje gre za prvotno prednaglasni kratki *o v tipu issln. *kozà (Red m/s *mòj-gà, Ded m/s *mòj-mù), po nesplošnoslovenskem naglasnem umiku tipa issln. *ženà, *kozà > nespl. sln. *žèna, *kòza (od 15. st. naprej) (Ramovš 1950, 18, 23) pa za najprej kratki mladoakutiranim *ò tipa nespl. sln. *kòza (*mòj-ga, *mòj-mu), po podaljšanju pa za dolgi akutirani *ó tipa *kóza (*mòj-ga, *mòj-mu) oz. za dvoglasnik tipa *kwó:za (*mwó:j-ga, *mwó:j-mu) ipd.

³¹ Slovensko narečno gradivo je vzeto iz gradivske zbirke OLA = *Общеславянский лингвистический атлас (Vseslovanski jezikoslovni atlas)* in se hrani v Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: točka OLA 7 (Srednja vas) in točka OLA 14 (Ribnica).

³² Iz povedanega sledi, da je manj verjetno, da so v osrednjeslovenskih narečjih oblike tipa gor. *mó:jga, mó:jmu* nastale po sinkopi iz drugotnega *mojègà, *mojèmù (Furlan 1996, 180). Opisani gorenjsko-dolenjski model nastanka oblik tipa gor. *mó:jga* in dol. *mú:jga* ne more biti posplošen za celotni slovenski jezikovni prostor (na to, da je do oblikovanja drugotnih oblik tipa *mojègà, *mojèmù dejansko prišlo, kaže npr. gradivo nadiškega narečja (Jevšček Red m/s *moj'e'ga*, Ded m/s *moj'e'mu* ⇐ ITed s *mòj'-e*, Ied ž *mòj'-a* + Red m/s *ná:š-è'ga*, Ded m/s *ná:š-è'mu*), kar pa zahteva posebno obravnavo na osnovi večje količine narečnega gradiva.

različnih narečnih baz (podobno kot pri odrazu issln. *ě) pričakovali pojavljanje dvojnih odrazov.

		m	s	ž	
Ed	I	mó:j	mó:je	mó:ja	
	R	mó:jga		mó:je	
	D	mó:jmo		mó:j	
	T	Ied/Red	= Ied	mó:jo	
	M	= Ded			
	O	mó:jəm		mó:jo	
	Mn	I	mò:j	mó:je	mó:je
		R	mó:jəx		
		D			
		T			
M					
O		mó:jmə			

Sklanjatveni vzorec zaimka *moj* v govoru kraja Srednja vas v Bohinju gorenjskega narečja

		m	s	ž	
Ed	I	mú:j	mú:je, mu'je	mú:ja, mujà:	
	R	mú:jga, muj'ga		mú:je, mu'je, muie	
	D	mú:jmə, muj'mə		mú:i, mu'i	
	T	= Ied/Red	= Ied	mú:jo, mu'jo, mujùo	
	M	mú:jmə, muj'mə			
	O	mú:im, mu'im		mú:jo, mu'jo, mujùo	
	Mn	I	mú:i, mu'i	mú:ja, mujà:	mú:je, mu'je, muie
		R	mú:ix, mu'ix		
		D	mú:im, mu'im		
		T	mú:je	mú:ja, mujà:	mú:je, mu'je, muie
M		mú:ix, mu'ix			
O		mú:jmə, muj'mə			

Sklanjatveni vzorec zaimka *moj* v govoru kraja Ribnica dolenskega narečja

Zaključek

Praslovenski zaimki **moj̥b* 'moj', **tvoj̥b* 'tvoj', **svoj̥b* 'svoj' so v praslovanščini poznali osnovo tipa **moj̥-*, **tvoj̥-*, **svoj̥-* in so se sklanjali po mehki zaimenski sklanjatvi (psl. ITed m **moj̥-b*, Red m/s **moj̥-e-go*, Rmn **moj̥-i-xb*).

V jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039), ki predstavlja alpskoslovensko (9.–10. stoletje) in v sklanjatvi zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj* najverjetneje tudi t. i. izhodiščno splošnoslovensko (do konca 12. stoletja) stanje, imajo kot posledico popraslovenske skrčitve (do katere ni prišlo v enozložni obliki ITed m in v oblikah z glasovnim zaporedjem *-*oij̥-*) ti zaimki sinhrono gledano tri različne osnove, ki so: 1. osnova

tipa *moj̄-* (Ted m, Rmn: BS *moj̄-ø*, *moj̄-ix* < psl. **moj̄b*, **moj̄ixb*); 2. osnova tipa *m-* (Ted s, Ted ž: BS *m-ě*, *m-ø* < psl. **moj̄e*, **moj̄ø*); 3. osnova tipa *mě-* (Red m/s, Ded m/s: BS *mě-ga*, *mě-mu* ≤ psl. **moj̄ego*, **moj̄emu*). Hkrati je v sklanjatvenem vzorcu opaziti nalikovno nadomeščanje osnove tipa *m-* z osnovo tipa *moj̄-* (BS Ted s *m-ě/moj̄-e*, Ted ž *m-ø/moj̄-ø*).

Jezik osrednjeslovenskih poznosrednjeveških rokopisnih spomenikov (14.–15. stoletje), tj. z gorenjsko oz. dolensko narečno osnovo, izkazuje posledice nalikovnega sovplivanja med različnimi tipi osnov znotraj sklanjatvenega vzorca samega kot tudi vplivanja drugih sklanjatvenih vzorcev (netožilniške stranskosklonske množinske oblike trde zaimenske sklanjatve), medtem ko do sprememb v končniškem naboru ne prihaja. Glede na način preoblikovanosti je mogoče ločiti štiri skupine oblik: 1. imenovalniške in tožilniške edninske in množinske oblike; 2. edninske stranskosklonske oblike moškega/srednjega spola; 3. edninske stranskosklonske oblike ženskega spola; 4. množinske netožilniške stranskosklonske oblike.

Osnova tipa issln. **m-*, značilna za večino imenovalniških in tožilniških oblik (z izjemo oblik ITed m, Imn m, ki imata osnovo tipa issln. **moj̄-*), je bila v celoti nadomeščena z osnovo tipa issln. **moj̄-* (issln. **m-ě/*moj̄-e*, **m-ø/*moj̄-ø* > **moj̄-e*, **moj̄-ø* > SR *moj̄-e*, *moj̄-o*), kar pomeni, da imajo imenovalniške in tožilniške edninske in množinske oblike vse osnovo tipa issln. **moj̄-* (Ied m **mōj̄*, ž **moj̄-a*, s **moj̄-e*). Pri edninskih netožilniških stranskosklonskih oblikah ženskega spola so se na osnovo tipa issln. **moj̄-* posplošile končnice *a*-jevske samostalniške sklanjatve (Red **moj̄-e*, DMed **moj̄-i*, Oed **moj̄-ø*). Edninske stranskosklonske oblike moškega/srednjega spola z osnovo tipa issln. **mě-* (razen Oed m/s, ki ima osnovo tipa issln. **moj̄-*) najprej ohranijo prvotno osnovo, kasneje pa se tudi ta zamenja z v ednini prevladujočo osnovo tipa issln. **moj̄-* (Red m/s, Ded m/s, Med m/s **mě-ga*, **mě-mu*, **mě-m* > **moj̄-ga*, **moj̄-mu*, **moj̄-m*). Jezik Stiškega rokopisa II (ok. 1440) izkazuje starejše, dolensko stanje (prevladujoča je prvotna oblika SR *mej̄-ga* < issln. **mě-ga* ob zelo redki novejši obliki SR *moj̄-ga*), medtem ko jezik Celovškega ali Rateškega rokopisa (1362–90) kaže na novejše, gorenjsko stanje (pojavlja se samo novejša oblika CRR *tvoj̄-ga*). Množinske netožilniške stranskosklonske oblike prvotno osnovo tipa issln. **moj̄-* zamenjajo z osnovo tipa issln. **mě-* pod vplivom trde zaimenske sklanjatve (RMmn, Dmn, Omn: **mě-x*, **mě-m*, **mě-mi* < **tě-x*, **tě-m*, **tě-mi*), manj verjetno se namreč zdi, da bi se osnova tega tipa razširila iz edninskih stranskosklonskih oblik moškega/srednjega spola, ki so se že začele počasi umikati osnovam tipa issln. **moj̄-*.

Jezik Trubarjevega Katekizma (1550) z dolensko narečno osnovo izkazuje v primerjavi z jezikom osrednjeslovenskih poznosrednjeveških rokopisnih spomenikov spremembe tako osnove kot končnic. Osnova tipa issln. **mě-* v nekaterih edninskih stranskosklonskih oblikah moškega/srednjega spola in v množinskih netožilniških stranskosklonskih oblikah ter osnova tipa issln. **moj̄-* sta se nadomestili z osnovo tipa issln. **mōj̄-*, tj. z naglasno različico Ied m z zgodnjo podaljšavo psl. **ø*. V množinske netožilniške stranskosklonske oblike začnejo najprej prodirati končnice mehke zaimenske sklanjatve (issln. RMmn **-i-x*, Dmn **-i-m*, Omn **-i-mi*), potem pa še trde zaimenske sklanjatve (issln. RMmn **-ě-x*, Dmn **-ě-m*, Omn **-ě-mi*),

slednje se razširijo še v obliko Oed m/s, v kateri se pojavljajo ob prvotni končnici mehke zaimenske sklanjatve (issln. **-i-m* > **-č-m*).

	alp. sl. 9.–10. st.	gor.-dol. 14.–15. st.	gor. 16. st.	dol. 16. st.
ITed m	* mōi	> * mōi	> * mōi	> * mōi
				↓
Red m/s	* mē-ga	> * mē-ga	≧ * moj-ga	≧ * mōi-ga
Ded m/s	* mē-mu	> * mē-mu	≧ * moj-mu	≧ * mōi-mu
Med m/s	* mē-m	> * mē-m	= Ded m/s ?	= Oed m/s
			↑	↓
Ied ž, ITmn s	* m-ā > * moj-a	> * moj-a	> * moj-a	≧ * mōi-a
Ted ž	* m-ō > * moj-ō	> * moj-ō	> * moj-ō	≧ * mōi-ō
ITed s	* m-ē > * moj-e	> * moj-e	> * moj-e	≧ * mōi-e
Tmn m, ITmn ž	* m-ē > * moj-e	> * moj-e	> * moj-e	≧ * mōi-e
	↑		↓	↓
Oed m/s	* moj-i-m	> * moj-i-m	> * moj-i-m	≧ * mōi-i-m
Imn m	* moj-i	> * moj-i	> * moj-i	≧ * mōi-i
RMmn	* moj-i-x	≧ * mē-x	≧ * moj-i-x	≧ * mōi-i-x
Dmn	* moj-i-m	≧ * mē-m	≧ * moj-i-m	≧ * mōi-i-m
Omn	* moj-i-mi	≧ * mē-mi	≧ * moj-i-mi	≧ * mōi-i-mi
	↑			
RMmn	* tē-x	> * tē-x		
Dmn	* tē-m	> * tē-m		
Omn	* tē-mi	> * tē-mi		

Rekonstrukcija spreminjanja osnov zaimkov *moj, tvoj, svoj*
v osrednjih slovenskih narečjih od alpske slovanščine do 16. stoletja

	alp. sl. 9.–10. st.	gor.-dol. 14.–15. st.	gor.-dol. 16. st.
Red m/s	* -ga	> * -ga	> * -ga
Ded m/s	* -mu	> * -mu	> * -mu
Med m/s	* -m	> * -m	= O/Ded
Oed m/s	* -i-m	> * -i-m	> * -i-m
RMmn	* -i-x	≧ * -x	≧ * -i-x
Dmn	* -i-m	≧ * -m	≧ * -i-m
Omn	* -i-mi	≧ * -mi	≧ * -i-mi

Rekonstrukcija spreminjanja končnic zaimkov *moj, tvoj, svoj*
v osrednjih slovenskih narečjih od alpske slovanščine do 16. stoletja

Kratice, krajšave, posebni znaki

alp. sl. = slpskoslovanski, alpska slovanščina; BS = Brižinski spomeniki; CRR = Celovski ali Rateški rokopis; D = dajalnik; dol. = dolenjski, dolenjsko narečje, dolenjščina; dv = dvojina; ed = ednina; gor. = gorenjski, gorenjsko narečje, gorenj-

ščina; I = imenovalnik; issln. = izhodiščni splošnoslovenski; JV = jugovzhodni; knj. = knjižni; M = mestnik; m = moški spol; mn = množina; O = orodnik; popsl. = popraslovanski; psl. = praslovanski, praslovanščina; R = roditelj; s = srednji spol; SGR = Starogorski rokopis; sln. = slovenski, slovenščina; SR = Stiški rokopis; stčeš. = staročeški, stara češčina; T = tožilnik; ž = ženski spol; $x > y$ (x se spremeni v y po glasovni/naglasni spremembi); $x < y$ (x nastane iz y po glasovni/naglasni spremembi); $x \succ y$ (x se spremeni v y po nalikovni spremembi); $x \preccurlyeq y$ (x nastane iz y po nalikovni spremembi); $x \Rightarrow y$ (x vpliva na y in povzroči na y nalikovno spremembo); $x \Leftarrow y$ (x je vplivan od y je zaradi y podržen nalikovni spremembi).

Viri in literatura

- BABIČ, Vanda: *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana, 2003.
- Brižinski spomeniki / Monumenta Frisigensia. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana, ³2004 (¹1992, ²1993).
- FURLAN, Metka: K nastanku slovenskih narečnih oblik svojilnih zaimkov *mój, tvój, svój* tip *mója* ... *Škrabčeva misel* II. Nova Gorica, 1996. 169–185.
- GRAFENAUER, Ivan: Stiški (ljubljski) rokopis. *Dom in svet* 29. Ljubljana, 1916. 239–243, 311–316.
- GRAFENAUER, Ivan: Celovski rokopis iz Rateč, podružnične beljaške prafare pri Mariji na Zilji. *Razprave SAZU* 3. Ljubljana, 1958. 7–63.
- LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav: *Historická mluvnice češtiny*. Praha, 1986.
- LOGAR, Tine, POGORELEC, Breza, KORUZA, Jože: Starogorski rokopis iz konca 15. stoletja. *Jezik in slovstvo* 19. Ljubljana, 1973/74. 192–211.
- LOGAR, Tine: Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/ hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Ur. Pavle Ivić idr. Sarajevo, 1981. 29–33.
- MIKHAILOV, Nikolai: *Früslowenische Sprachdenkmäler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*. Studies in Slavic and General Linguistics 26. Amsterdam, Atlanta, 1998.
- MIKHAILOV, Nikolai: *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine. Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*. Trst, 2001.
- MÜLLER, Jakob: Teorije o temelju/temeljnih slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. *Slovenski knjižni jezik v 16. stoletju. Zbornik povzetkov*. Uredila Majda Merše. Ljubljana, 2008. 25.
- NAHTIGAL, Rajko: *Slovanski jeziki*. Ljubljana, ²1952 (¹1938).
- NEWKLOWSKY, Gerhard: *Trubarjev Katekizem 1550. Konkordanca, Indeks besed, pogostnostni spiski*. Ljubljana, 1984.
- RAMOVŠ, Fran: O slovenskem novoakutiranem $\delta > \acute{o}$, \acute{o} , \grave{o} . *Južnoslovenski filolog* 2. Beograd, 1921. 227–239.
- RAMOVŠ, Fran: P. Stanislav Škrabec: Jezikoslovni spis, I. zvezek (1.–4. snopič). *Slavica* 2. Praha, 1923/24. 115–123.

- RAMOVŠ, Fran: *Historična gramatika slovenske jezika. VII. Dialekti*. Ljubljana, 1935.
- RAMOVŠ, Fran: *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana, 1936.
- RAMOVŠ, Fran, KOS, Milko: *Brižinski spomeniki*. Ljubljana, 1937.
- RAMOVŠ, Fran: Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov. *Slavistična revija* 3. Ljubljana, 1950. 16–23.
- RAMOVŠ, Fran: Pronominalna fleksija. *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana, 1952. 80–101.
- RIGLER, Jakob: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 14. Ljubljana, 1963. 25–78.
- RIGLER, Jakob: *O začetkih slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana, 1968.
- ŠEKLI, Matej: O narečni osnovi jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa ter o izvoru oblike *seyde*. *Jezikoslovni zapiski* 14/1. Ljubljana, 2008. 29–40.
- ŠIVIC-DULAR, Alenka: Kontrakcija v slovanskih jezikih (V kontekstu poznopraslovanskega akcentskega pravila). *Slavistična revija* 46/1–2. Ljubljana, 1998. 5–43.
- TOPORIŠIČ, Jože: *Stiški rokopis*. Ljubljana, 1992.

**Declension of the pronouns *moj, tvoj, svoj* in written Slovenian
from the Freising Manuscripts to Trubar**
(A contribution to historical dialectology of Slovenian language)

Summary

*The Proto-Slavic pronouns *mojь 'my', *tvojь 'your' (sg.), and *svojь 'one's own' were characterized by a stem of the type *moj-, *tvoj-, and *svoj- and were declined according to the Proto-Slavic soft pronominal declension (PSl. NAsg m *moj-ь, Gsg m/n *moj-e-go, Gpl *moj-i-xь).*

*In the language of the Freising Manuscripts (972–1039), which represents the Alpine-Slavic (i.e., original Common Slovenian) stage, these pronouns have three different stems as a result of post-Proto-Slavic contraction (which did not occur in the NAsg m and in forms with the sequence *-oj-): 1) a stem of the type moj-, 2) a stem of the type m-, and 3) a stem of the type mĕ-. At the same time, analogical replacement of the m-type stem by the moj-type stem can be observed in the declensional paradigm.*

*The language of late medieval central Slovenian manuscripts (14th–15th centuries) – that is, in manuscripts with an Upper Carniolan or Lower Carniolan dialect base – reflects the consequences of the analogical mutual influence between the different stem types with the declensional paradigm as well as the influence of other declensional paradigms (non-accusative oblique plural cases of the hard pronominal declension), whereas there are no changes in the system of endings. The *m-type was entirely replaced by the *moj-type stem. The *mĕ- type stem was initially preserved, but later on it was also replaced by the *moj-type stem*

*(the language of the Stična Manuscript II, ca. 1440, reflects a more archaic Lower Carniolan-type stage with the prevailing *mĕ-type stem, whereas the language of the Klagenfurt/Celovec Manuscript, 1362–90, points to a more innovative, Upper Carniolan-type stage with the analogical *moj-type stem only). The *moj-type stem has been replaced by the *mĕ-type stem in non-accusative oblique case forms under the influence of the hard pronominal declension.*

*In comparison to the language of late medieval central Slovenian manuscripts, the language of Trubar's Catechism (1550) with its Lower Carniolan dialect base reflects several changes concerning stems and endings. In all case forms the *mōj-type stem – that is, the accentual variant of the Nsg m with early lengthening of PS1. *ò – has been generalized. In the plural non-accusative oblique case forms, the endings of the soft pronominal declension started to spread first, and later on also the endings of the hard pronominal declension, which spread into the Isg m/n form as well.*

Oddelek za slavistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Matej Šekli
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
matej.sekli@guest.arnes.si

Główne typy strukturalno-semantyczne rzeczowników złożonych w dialektach polskich

Helena Grochola-Szczepanek

ABSTRACT: Artykuł zawiera najważniejsze informacje na temat budowy i semantyki rzeczowników złożonych w gwarach polskich¹. Przy opisie typów compositów przyjęto następujące kryteria: 1) charakter gramatyczny członów złożenia, 2) podział na złożenia właściwe i zrosty, 3) rodzaj formantów, 4) podział na struktury współrzędne i nadrzędno-podrzędne, 5) podział na złożenia endocentryczne i egzocentryczne.

IZVLEČEK: V članku so najpomembnejše informacije o zgradbi in semantiki zloženih samostalnikov v poljskih narečjih. Pri opisu tipov zloženek so bili upoštevani naslednji kriteriji: 1) slovnične lastnosti členov zloženek, 2) razdelitev na prave zloženke in zrastke, 3) vrsta formantov, 4) razdelitev na privedne in nadrejeno-podredne strukture, 5) razdelitev na endocentrične in egzocentrične zloženke.

Wprowadzenie

Przez wyraz złożony rozumie się strukturę motywowaną o dwóch (lub więcej) tematach słowotwórczych. Wyrazy złożone dzieli się na złożenia właściwe (potocznie: złożenia) i zrosty. Złożenia właściwe charakteryzują się brakiem fleksyjnych wykładników relacji syntaktycznych członów oraz obecnością formantu, np. *dwutygodnik*, *wiercipięta*. Na ogół konstrukcje złożone składają się z dwóch członów. W słownictwie specjalnym oraz nacechowanym spotyka się struktury składające się z trzech członów, np. *dobotonażokilometr*, *zwierzoczlekoupiór* (por. Gramatyka 1998, 457). Zrosty charakteryzują się tym, że nie tracą elementów fleksyjnych oraz tym, że nie mają interfiksów i formantów afiksalnych, np. *herod-baba*, *mysikrólik*. W polskiej literaturze dotyczącej wyrazów złożonych istnieją pewne rozbieżności przy definiowaniu tych struktur. Postawą odmiennych stanowisk jest kwestia wyrazów z przedrostkami i przyimkami oraz rodzimosc i żywotność członów złożenia (por. Grochola-Szczepanek 2002, 9–11).

¹ Zagadnienie compositów w gwarach polskich zostało szczegółowo omówione w pracach autorki, zob. Grochola-Szczepanek (2002, 2006).

Wśród badaczy od dawna panowało przekonanie, że złożone nazwy apelatywne nie są strukturami charakterystycznymi dla języków słowiańskich, że są to zapożyczenia z greki, łaciny i języka niemieckiego lub kalki utworzone według obcych wzorów (por. Łoś 1904). Kompozycję w antroponomii słowiańskiej uważa się za zjawisko normalne i typowe (por. Taszycki 1926, 1946; Milewski 1969; Malec 1971; Handke 1997). W pracach dotyczących compositów w językach zachodniosłowiańskich panuje przekonanie o znacznych wpływach wzorów z języka niemieckiego, zarówno w procesie przekładu, jak również oddziaływania żywego języka (por. Kleczkowski 1927). Występują także sądy o rodzimości tych formacji (por. Klemensiewiczówna 1951; Handke 1976; Kurzowa 1976; Blicharski 1977). Badania historyczne wskazują na odległe, prasłowiańskie wzorce złożeń oraz mocne ich zakorzenienie w polszczyźnie. Duża produktywność tych konstrukcji każe uznać dziś kompozycję za jeden ze sposobów tworzenia wyrazów w językach słowiańskich, na równi z derywacją (Handke 1976, 5).

Jednym z argumentów na poparcie tezy o obcości compositów w języku polskim było twierdzenie o sporadycznym występowaniu tych konstrukcji w dialektach. Materiał gwarowy zgromadzony do prac na temat compositów gwarowych prowadzi do odmiennych wniosków (por. Grochola-Szczepanek 2002; 2006)². Można tu przytoczyć opinię K. Handke, badającej złożenia kaszubskie, że „composita są w gwarach, tak samo jak w języku literackim, strukturami zadomowionymi i chętnie używanymi” (Handke 1976, 85). Wiele złożeń ma charakter ogólnopolski i ogólnogwarowy, np. *czterolatek, dobranoc, dobroczynność, innowierca, jasnobrzązowy, kierunkowskaz, korkociąg, lekkostrawny, małomówny, ogólnokształcący, pierwotny, prawdopodobny, samolubny, samouk, siedmiomiesięczny, siwogłowy, staroświecki, stonoga, świętokradztwo, trójkąt, zeszłoroczny, żywopłot*. Niejednokrotnie są to nazwy stare, od dawna występujące w języku polskim, znajdujące poświadczenie w źródłach staropolskich i należące do wspólnego dziedzictwa słowiańskiego, np. *bogobojny, gołoledź, kosodrzewina, kozodój, krwotok, latorośl, listopad, makolągwa, mięsopusty, motowąż*. W niektórych doszło do zatarcia jasności znaczenia poszczególnych członów i z punktu widzenia opisowego traktowane są jako wyrazy proste, np. *dziewosłab, kołowrót, kuropatwa, nietoperz*. Stare złożenia, które wyszły z użycia w języku ogólnym, zachowały się w gwarach, np. *bialorzyt, czarodziejnik, darmoleg, gacopierz, innochodziec, jednokolę, kołomaż, latoperz, latorość, morzybab, nasieźrzał, nowożenia, ostropierz, półkorca, samociąg, siwowlęś, suchowierzch, ślinogórz*.

² Bazę materiałową do obu prac stanowiły atlasy, słowniki, monografie gwarowe oraz materiały rękopiśmienne znajdujące się w Kartotece Zakładu Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie. Zebrany materiał liczył około 5 tys. wyrazów złożonych. W zbiorze znalazły się struktury nominalne będące nazwami apelatywnymi. W pracach opisujących struktury złożone podano dane o geografii każdego wyrazu oraz dane źródła, z którego pochodzą przykłady, zob. Grochola-Szczepanek (2002; 2006). W niniejszym opisie rezygnuje się z podawania geografii i źródeł.

Charakterystyka formalna złożeń

Gwarowe rzeczowniki złożone pod względem budowy zasadniczo nie odbiegają od struktur znanych z języka ogólnopolskiego. Możliwość współwystępowania poszczególnych części mowy w roli członów jest podobna, jak w języku literackim. W substantywach złożonych funkcję pierwszego członu pełnią przymiotniki, rzeczowniki, liczebniki, czasowniki oraz przysłówki. W roli drugiego członu występują zasadniczo rzeczowniki i czasowniki, sporadycznie – przymiotniki i liczebniki.

Człon I	Człon II	Przykłady złożeń
A	N	<i>czarnowłosak, kaczydół, siwobroda, suchowietrzyca</i>
N	N	<i>ciernioplót, kuropiętka, nogapan</i>
N	V	<i>drzewołaźnik, mlekodaj, zniebازل</i>
Num	N	<i>jednoróg, sześciogarcznik</i>
V	N	<i>dzierżymorda, śmierdzirobotka, utrzyflaba</i>
Adv	V	<i>białokwitek, darmożjadacz, darmożyciel</i>
A	V	<i>krzywołag, starożytniak, zmartychwstaj</i>
N	A	<i>kuroślepka</i>
N	Num	<i>samoczwart, samojednica</i>

Dużą produktywność wykazują konstrukcje czasownikowe-rzeczownikowe oraz liczebnikowo-rzeczownikowe. W przypadku tych drugich możliwość tworzenia złożeń jest nieograniczona. Liczne są także struktury z pierwszym członem rzeczownikowym i przymiotnikowym.

Człony złożeń połączone są przy pomocy odpowiednich interfiksów: *-o-*, *-i/-y-*, *-u-* lub w sposób bezpośredni, bez interfiksów. Interfiks *-o-* charakterystyczny jest dla złożeń z pierwszym członem rzeczownikowym i przymiotnikowym, np. *kościopraw, słowosiewca, świnioryjek*. Ten sposób połączenia reprezentuje stary, odziedziczony z prasłowiańszczyzny, model budowy wyrazów złożonych (por. Handke 1976, 96–98). Interfiks *-o-* tworzy także regularne formacje z liczebnikami głównymi i porządkowymi, np. *jednorocznik, ósmionit, pierworódka, sześciodniowiec*) oraz nieliczne formy z pierwszym członem czasownikowym, np. *krętoleb, świstopala, woniochlebiczek*. Interfiks *-i/-y-* występuje w złozeniach z pierwszym komponentem werbalnym (*bębniwołek, drapiróg, smolinos, suszyowieczka*). Interfiks *-u-* występuje w formacjach z pierwszym członem liczebnikowym *dwa*, np. *dwudniaczka*. Drugi rodzaj zespolenia, z tzw. zerem interfiksycznym, charakterystyczny jest głównie dla zrostów, np. *białyrog, kwitpompa, nabokgłówka, gęsipastucha, muchylap, świętamsza*. Zero interfiksyczne wystąpiło także w grupie wyrazów z przysłówkiem, np. *lekkorobiec*, liczebnikiem głównym, np. *czteryfunciak*.

Wśród rzeczowników złożonych występują zarówno struktury sufiksalne, jak i paradygmatyczne. Złożenia sufiksalne tworzone są najczęściej przy pomocy przyrostków słowotwórczych: *-ak, -ec, -ek, -ka, -ik, -nik, -owiec, -ówka*. Struktury paradygmatyczne to głównie złożenia z męską lub żeńską końcówką fleksyjną, np. *bożomęka, darmodań, koszopleć, krzywoząb, morzybab, stłuczzydupa*. Mniej liczne są przykłady z rzeczownikami rodzaju nijakiego, np. *drzewomiodzie, suchopietrze*.

Często zachodzi zmiana paradygmatu członu złożenia w stosunku do wyrazu podstawowego, np. *boligłów, brzdoluka, czarnogłów, kosook*.

Charakterystyka semantyczna złożeń

Gwarowe złożenia rzeczownikowe to konstrukcje nadrzędno-podrzędne. Złożenia współrzędne typu *kuropiesy, szuporamy* występują tylko sporadycznie. Człon pierwszy z reguły pełni rolę podrzędną, określającą wobec członu drugiego. Wyjątkowo role członów mogą być odwrócone, np. *babojędza*. W zależności od charakteru gramatycznego człon pierwszy może wyrażać cechę, np. *czarnowłosak, małonóg, ilość*, np. *pólrubel, trójnożek* argumentu zawartego w członie drugim. W złożeniach rzeczownikowo-rzeczownikowych człon pierwszy często wyraża przedmiot, do którego porównywanym jest argument zawarty w członie drugim, np.:

kuropiętka – ta, co ma pięty jak kura (ptak),

pałogłowiec – ten, co ma głowę jak pała (przezwyisko).

W złożeniach z drugim członem czasownikowym, człon pierwszy wyraża obiekt, np. *kostopraw, mięsożarnik* bądź właściwość, np. *małomówca, modrokwi-tek*. Inaczej przedstawia się sprawa złożeń z pierwszym członem werbalnym. W roli nadrzędnej występuje człon czasownikowy wyrażający czynność, człon drugi informuje zazwyczaj o przedmiocie tej czynności, np.:

męczybuła – ten, kto męczy bułę (piekarz),

trzęsidupka – ten, co trzęsie dupą (ptak).

Niekiedy parafraza złożenia wygląda inaczej: *oberwinoga* – to nie *ten, kto obrywa nogi*, lecz *ten, kto ma oberwane nogawki* (oberwaniec). Zdarzają się struktury, w których znaczenie oparte jest na porównaniu, np.:

bębniwół – ten, kto bębni jak wół (leniuch),

ryczywół – ten, kto ryczy jak wół (beksa).

W większości złożeń znaczenie konstrukcji nie wynika z któregoś członu, lecz znajduje się poza nimi, np. *krzyżodzióbek* to nie *dzióbek z krzyżem* ani *krzyż z dzióbkiem*, ale *nazwa ptaka, który ma dziób* (zakrzywiony), *podobny do krzyża*.

Podobnie inne typy złożeń:

darmojad – ten, kto je za darmo (leń),

dwuskibnik – ten, co (odkłada) dwie skiby (pług),

trzęsiportek – ten, kto trzęsie portkami (tchórz).

Struktury powstałe w wyniku kompozycji są nazwami nowych w stosunku do bazy elementów rzeczywistości. Są to złożenia egzocentryczne. Rzadziej występują konstrukcje, w których znaczenie całego desygnatu mieści się w członie drugim. Ten rodzaj konstrukcji pojawił się w niektórych złożeniach z pierwszym członem liczebnikowym *pół-*, np. *półrolnik – rolnik, który posiada małe gospodarstwo*, w złożeniach przymiotnikowo-rzeczownikowych, np. *kwaśnoziem – kwaśna ziemia* (gatunek gleby), rzeczownikowo-rzeczownikowe, np. *klapouzda – uзда dla konia z klapami*. Są to złożenia endocentryczne.

Typy strukturalno-semantyczne rzeczowników złożonych

1. złożenia egzocentryczne o strukturze N (A+N1)

Złożenia należące do tego typu charakteryzują się tym, że formant jest wykładnikiem desygnatu, którego częścią jest desygnat N1, A wyraża cechę N1. Człony połączone są interfiksem *-o-*. W większości są to struktury sufiksalne. Nielicznie występują złożenia zakończone formantem paradygmatycznym. Człon pierwszy wyraża cechę, która wyróżnia argument zawarty w członie drugim od innych argumentów. Posiadanie, np. przez człowieka *nóg* nie jest cechą wyróżniającą, stanowi dopiero o tym kontekst, a więc to, że się ma jakieś nogi (*krzywe, długie*) (Lewiński 1993, 78). Człon drugi nazywa zazwyczaj część składową subiektu lub przedmiot, np.:

białogrzywka – *ta, która ma białą grzywkę*, ‘nazwa konia’;

cudzoziemczyk – *ten, który pochodzi z cudzej ziemi*, ‘mężczyzna pochodzący z innego kraju, z innych okolic’;

długoramiennik – *ten, który ma długie ramiona*, ‘mężczyzna o długich rękach’;

krzywoliczek – *ten, który ma krzywe lico*, ‘o koniku’;

innowierzec – *ten, który należy do innej wiary*, ‘człowiek innej wiary niż katolicka’;

nowolatnik lub *nowoletnik* – *ten, który składa życzenia na nowe lato, na nowy rok*, ‘człowiek chodzący po domach z życzeniami noworocznymi, zbierający datki’.

Kategoria nosicieli cech licznie występuje w nazwach osób i nazwach przyrodniczych, rzadziej w nazwach nieżywothnych:

a) *n a z w y o s o b o w e*: *białogłownik* ‘mężczyzna białowłosy lub siwowłosy’; *czarnookal* ‘ktoś czarnooki’; *czarnoszzyjka* ‘przewisko od barwy ubrania’; *czerwonopyskał* ‘mężczyzna mający czerwone policzki’; *długobrodnik* ‘mężczyzna z długą brodą’; *gołodupca* ‘człowiek, który nic nie ma; biedak’; *jasnowłos* ‘człowiek o jasnych włosach’; *kosolapiec* ‘człowiek leworęczny; mańkut’; *leworączka* ‘człowiek leworęczny; mańkut’; *małocześnie* ‘gospodarz mający mniej niż 18 mórg ziemi’; *mądrobrzusznik* ‘mądrała, mędek’; *plaskostopa* ‘człowiek mający płaskie stopy’; *płatowłosa* ‘kobieta o jasnych włosach’; *prostowłóśnik* ‘mężczyzna mający proste włosy’; *pustodomownik* ‘człowiek nie pilnujący porządku’; *siwobroda* ‘człowiek z siwą brodą’; *szerokonosal* ‘człowiek mający szeroki nos’;

b) *n a z w y p r z y r o d n i c z e*: *białobok* ‘o ptak z rodziny kaczkowatych z białymi plamami na ramionach; kaczka świstun (*Anas penelope*)’; *białobrzeżek* ‘roślina ozdobna (rodzaj pelargonii o listkach z białymi brzegami)’; *białorzytka* ‘ptak wróblowaty z rodziny drozdowatych; białogon (*Saxicola oenanthe*)’; *czarnokos* ‘jakiś gatunek ptaka’; *długodziób* ‘ptak z długim dziobem’: a. ‘szlamnik rdzawy (*Limosa lapponica*)’, b. ‘trzc długodziób (*Mergus serrator*)’; *gołopup* ‘pisklę’; *łysowron* ‘gawron’; *małonóg* ‘roślina (*Lolium temulentum*)’; *srebrnowierz* ‘ziele’; *złotogłów* 1. ‘roślina – (*Lilium mortagon*)’, 2. ‘ziele lecznicze’, 3. ‘materiał poślaczany, używany głównie na czepecie’; *złotowierz* ‘roślina – (*Salix reticulata*)’; *czerwonogłowiec* ‘grzyb – koźlarz czerwony (*Leccinum aurantiacum*)’; *czerwonopiórka*

‘ryba – wzdrgęga’; *golopupiec* ‘ptak nieopierzony’, także ‘o chłopcu, który nie ma jeszcze zarostu, a udaje kawalera’; *krasnogłowiec* ‘grzyb – (*Leccinum aurantiacum*)’; *suchonózka* ‘grzyb – (*Marasmius scorodionius*)’; *szarosłomka* ‘rodzaj grzyba’; *twardonózka* ‘grzyb – twardzioszek przydrożny (*Marasmius oreades*)’; *wilczomlec* ‘ziele’; *złotoróżek* ‘nazwa wołka’; *zółto brzuch* ‘jakiś ptak’; *żywochwast* ‘żywokost lekarski (*Symphytum officinale*)’;

c) n a z w y n i e ż y w o t n e : *bożomęka* ‘krzyż przydrożny’; *cudzoziemczyzna* ‘zagranica, obcy kraj’; *czarnojucha* ‘krew zwierząt’; *ostrojeż* ‘ostrokół’; *samokost* ‘szkielet ludzki, kościec’; *starowieś* ‘najstarsza część wsi’; *suchowietrzyca* ‘suchy wiatr’; *tegoroczyna* ‘tegoroczne zbiory z pól i łąk’; *winogronko* ‘winogrono’.

W wielu przykładach złożzeń mających w drugim członie rzeczownik żeński pojawia się trudność z zaklasyfikowaniem odpowiednich formacji do złożzeń właściwych z intermorfem *-o-* lub do zrostów, w których pierwszy człon zakończony jest na *-a*. Przyczyną tego jest rozwój fonetyczny samogłoski *a*, będącej często w gwarach *a* pochyłym i mającej brzmienie *o*. Powoduje to niemożliwość odróżnienia tych dwóch typów compositów: *krzywogęba* ‘człowiek posiadający wadę wymowy lub wadę anatomiczną’; *gęsioszyja* ‘gatunek kwiatu, ‘złotogłowa’ starodawna czapka kobieca, bogato złotem wyszywana, zwana także złotą mucą’. Z zapisów trudno rozstrzygnąć, czy są to zrosty, w których pierwsze człony zakończone są na dawne długie *-ā-*, charakterystyczne dla mianownika liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego: *krzywa gęba*, *gęsia szyja*, *złota głowa*, czy są to może złożenia właściwe.

Liczną grupę wśród złożzeń przymiotnikowo-rzeczownikowych tworzą zrosty:

a) n a z w y p r z y r o d n i c z e : *babidupa* ‘dzika (polna) róża (*Rosa canina* (*arvensis*))’; *bożawola* ‘ptak – wilga (*Oriolus oriolus*)’; *bożykrówka* ‘owad – biedronka, boża krówka (*Coccinella*)’; *gadzikorzeń* ‘ziele przeciw konwulsjom’; *kurczynoga* ‘grzyb rosnący na drzewie – huba’; *kurzyślep* ‘ziele (*Anagallis arvensis*)’; *mysitrzop* ‘roślina’;

b) n a z w y n i e ż y w o t n e : *kaczydół* ‘błotna dziura, kałuża, w której pluśkają się kaczkę’; *koziabroda* 1. ‘zupa z kartofli i kapusty’; *bożymęka* ‘krzyż, figura przydrożna, świętek’; *łośnikrok* ‘poprzedni rok’; *nowylatko* ‘choinka’; *śleperyby* ‘zupa ziemniaczana’; *żywyplot* ‘żywopłot’.

2. złożenia egzocentryczne o strukturze N (N1+N2)

Należą tu głównie struktury interfiksalnie-paradygmatyczne i rzadziej interfiksalnie-sufiksalne. Formant jest wykładnikiem przedmiotu, którego część stanowi inny przedmiot, sygnalizowany przez N2:

a) n a z w y o s o b o w e : *góronos* ‘o człowieku zarozumiałym’; *makodziób* ‘przezwiśko nadawane wścibskim, młodym chłopcom’; *zębodziur* pogard. ‘dentysta’. Są to złożenia o charakterze ekspresywnym. Aby stworzyć parafrazę tych struktur, trzeba w niektórych wypadkach odnieść się do porównania: ‘*ten, który zachowuje się tak, jakby trzymał stale nos ku górze*’, ‘*ten, który ma nos jak korek*’. Niejasną strukturę mają złożenia: *kostomłot* ‘człowiek ciężki; głupiec, zawalidroga’ *zęboświder*

‘nicpoń, łobuz’; *zębouch* ‘kpiarz’. Można je potraktować jako złożenia współrzędne. Jednak ze względu na ich humorystyczny charakter, można je oprzeć na porównaniu: ‘*ten, kto wygląda, jakby miał świder w zębach, zęby od ucha do ucha*’, ‘*ten, co ma kości (ciężkie), jak młot*’ i uznać za konstrukcje nadrzędno-podrzędne.

b) n a z w y p r z y r o d n i c z e: *bogowola* ‘ptak – wilga (Oriolus oriolus)’; *kuropiętka* ‘ptak - orlik leśny i ogrodowy’; *krzyżodzióbek* ‘ptak - krzyżodziób świerkowy (Loxia curvirostro)’; *szalobabka* ‘biedronka (Coccinela)’;

c) n a z w y n i e ż y w o t n e: *drogowid* ‘błędny ogień’; *drzewomiodzie* ‘słodka ciecz wytwarzająca się w czasie parnych nocy na liściach’; *kołowąż* ‘koleina’; *kozobroda* ‘gęsta potrawa z kartofli i kapusty’; *koszobryczek* ‘wóz, którym jeździ się w gościnę lub do kościoła’; *kretokupa* ‘kretowisko’; *sianożniwa* ‘sianokosy’; *wiatrolapy* ‘ochrona na dachu przed silnym wiatrem zachodnim’.

3. złożenia egzocentryczne o strukturze N (N1+V)

Jest to typ produktywny i zróżnicowany pod względem budowy i semantyki. Należą tu konstrukcje sufiksalne i paradygmatyczne. Liczną grupę tworzą nazwy osobowych i nieosobowych wykonawców czynności. Formant jest w nich wykładnikiem subiektu, człon czasownikowy predykatu, a człon rzeczownikowy obiektu. Wartą odnotowania cechą prezentowanych poniżej nazw wykonawców czynności jest wartość emocjonalna. Tylko niektóre złożenia są neutralnymi i dosłownymi nazwami wykonawców. W większości są to nazwy o charakterze przezwiskowym, żartobliwym. Oprócz nazw wykonawców czynności występują również nazwy narzędzi, nazwy miejsc i nazwy czynności:

a) n a z w y o s o b o w e: *babożeń* ‘mężczyzna żeniący się ze starszą od siebie kobietą’; *bogobojnik* ‘mężczyzna bojący się Boga; pobożny’; *chlebojad* ‘mężczyzna lubiący jeść dużo chleba’; *cudotwórczyni* ‘kobieta mająca dar czynienia czarów’; *dziadowoda* ‘przewodnik, towarzysz dziada’; *dzieciolapka* ‘akuszerka’; *garczkolep* ‘garncarz’; *kaszojad* pogard. ‘o osobie lubiącej kaszę oraz mającej dobry apetyt’; *gęsiopasa* ‘kobieta pasąca gęsi’; *kostopraw* ‘chłop, najczęściej pasterz znający się na składaniu złamanych kości’; *mydlowar* ‘człowiek wyrabiający mydło; mydlarz’; *ptakoznawca* ‘ornitolog’; *samodajka* ‘kobieta uprawiająca nierząd’; *samożyjca* ‘mężczyzna żyjący samotnie, kawaler lub wdowiec’; *samolubiec* ‘samolub, egoista’; *wiarolomca* ‘człowiek, który nie dotrzymuje słowa’;

b) n a z w y p r z y r o d n i c z e: *dzieciorób* ‘ptak - dzięcioł’; *drzewołaźnik* ‘ptak – dzięcioł czarny’; *koziogryz* ‘nieduży kwiat wiosenny, biało kwitnący, tuż po śniegu’; *muchojad* ‘muchomor (Amanita)’; *myszolowca* ‘ptak – myszół (Buteo)’; *samosiejka* ‘roślina, która się sama zasiała’; *zimoląg* 1. ‘roślina zielona nawet w czasie zimy – barwinek (Vinca)’, 2. ‘kwiat, prawdop. chryzantema’, 3. ‘gleba piaszczysta, bardzo mokra’;

c) n a z w a n i e ż y w o t n a: *chlebiek* ‘piec do pieczenia chleba’; *drzewołaź* ‘przyrząd służący do wspinania się po drzewach’; *czartopchajka* lub *czortopchajka* 1. ‘o nędznej, niewygodnej, trzęsącej bryczce’, 2. ‘o zdezelowanym, ledwo jeżdżącym samochodzie’; *korbowód* ‘deseczka łącząca pedał z kołem w kołowrotku’;

kurosadnik ‘miejsce, gdzie koguty i kury sypiają’; *makocierka* ‘donica do tarcia maku’; *niciowęzek* ‘gruba nić lub sznureczek, którym przewiązuje się poszczególne pasemka w przędzy’; *samomłotka* ‘tabaka do zażywania przyrządzona domowym sposobem’; *samoorek* ‘odkładnica pługa’; *samoskładaczka* ‘maszyna z grabiami do koszenia zboża’; *samotkaniec* ‘tkanina’; *snopowiązarka* ‘maszyna do koszenia i wiązania zboża’.

4. złożenia egzocentryczne o strukturze N (Num+N1)

Jest to typ produktywny i bardzo zróżnicowany pod względem budowy oraz znaczenia. Mamy tutaj złożenia z interfiksami: *-o-* i *-u-* oraz struktury połączone w sposób bezpośredni. Konstrukcje zakończone są formatem sufiksальnym bądź paradygmatycznym.

Rzeczowniki z liczebnikiem głównym w pierwszym członie określają desygnaty, które charakteryzują się posiadaniem części określanych przez N1 w ilości wyrażanej przez Num:

a) *n a z w y o s o b o w e*: *jednolat* ‘rówieśnik’; *jednonóżka* ‘człowiek pozbawiony jednej nogi’; *jednookcznik* ‘o mężczyźnie mającym jedno oko’; *jednookarz* sporad. ‘o człowieku mającym jedno oko’; *jednoramiennik* ‘o mężczyźnie mającym jedną rękę’;

b) *n a z w a p r z y r o d n i c z a*: *czteroletniak* ‘koń czteroletni’; *dziewięciojesiennik* ‘roślina lecznicza używana w czasie dżumy; nazwana tak ze względu na to, że korzeń jej musi przez dziewięć jesieni krzewić się w ziemi, ażeby nabrał skutecznej siły’; *jednorocznik* ‘zwierzę hodowlane mające jeden rok’; *siedmiolatka* ‘szczypiorek (*Allium schoenoprasum*)’;

c) *n a z w y n i e ż y w o t n e*: *czterolokciówka* ‘przyrząd do motania przędzy – motowidło krótkie’; *czteronogowiec* ‘stołek na czterech nogach służący do dojenia krów’; *czteroskibowiec* ‘pług, który odkłada jednocześnie cztery skiby’; *czterozęby* ‘widły z czterema zębami’; *jednocalówka* ‘deska o grubości jednego cala’; *jednokoniak* ‘wóz na jednego konia’; *jednoskibiak* ‘pług odkładający jedną skibę’; *ośmionit* ‘splot tkacki wytwarzany przy użyciu ośmiu nicielnic’; *siedmiokroczek* ‘rodzaj tańca’; *sześciogarcznic* ‘drewniane naczynie o pojemności sześciu garncy’.

Liczną grupę stanowią tu konstrukcje, w których rolę pierwszego członu pełni liczebnik *dwa*:

a) *n a z w y o s o b o w e*: *dwudniak* ‘chłop odrabiający dwa dni pańszczyzny’; *dwuramienniarz* ‘człowiek nie dotrzymujący słowa, zmieniający często zdanie’;

b) *n a z w y p r z y r o d n i c z e*: *dwuletniak* ‘koń dwuletni’; *dwuliść* ‘roślina (*Majanthemum bifolium*)’;

c) *n a z w y n i e ż y w o t n e*: *dwucalówka* ‘deska o grubości dwu cali’; *dwuczeszczak* ‘moneta o wartości dwudziestu fenigów’; *dwugroszak* ‘moneta o wartości dwóch groszy’; *dwumiarak* ‘kosz z dwoma małymi uchwyty’; *dwurazówka* ‘gatunek koniczyny’; *dwuskibiak* ‘pług odkładający jednocześnie dwie skiby’; *dwuuszniak* 1. ‘kosz z dwoma uchami’, 2. ‘garnek z dwoma uchami’.

W gwarach występują licznie formacje liczebnikowo-rzeczownikowe, w któ-

rych człon pierwszy jest liczebnikiem głównym zespolonym w sposób bezpośredni z członem drugim:

a) n a z w y o s o b o w e : *dwójnog* zag. ‘człowiek’; *pięćdziesiątgrosznik* ‘według dawnych legend ludowych: zły duch siedzący w zakłętej monecie pięćdziesięciogroszowej, przynoszący w nieuczciwy sposób bogactwo’; *trzydniak* ‘chłop odrabiający trzy dni pańszczyzny’; *trzyłupnik* ‘przezwisko człowieka, któremu podczas operacji wycięto część górnej wargi i sprawia wrażenie, że ma trzy wargi’;

b) n a z w y p r z y r o d n i c z e : *czteryłatek* ‘zwierzę hodowlane mające cztery lata’; *stokłoska* 1. ‘jakaś przyprawa korzenna’; *stonóg* ‘owad – skorek’;

c) n a z w y n i e ż y w o t n e : *czteryłółka* ‘brona czteroczęściowa’; *dwa-skibowiec* ‘pług odkładający jednocześnie dwie skiby’; *dwóchłółka* ‘deska o grubości dwóch’; *trójradło* ‘narzędzie do wyznaczania równych rzędów przy sadzeniu kartofli i warzyw’; *trzyrogówka* ‘chustka o trzech rogach’; *trzyiskibowiec* ‘pług odkładający jednocześnie trzy skiby’; *trzynogowiec* ‘stołek na trzech nogach do dojenia krów’; *trzywiertłówki* ‘dawne wysokie buty ze skóry wołowej z podwójnymi podeszwami’.

W gwarach występują konstrukcje typu: *pięcimarczak*, *siedmilatka*, *siedmiżona*, *sześcipalec*, w których człon liczebnikowy ma starą postać *pięci-*, *siedmi-*, *sześci-*. Formacje tego typu należy wiązać ze staropolskimi złoženiami, np. *dziesięcistrunny*, *sześcipiędny* (Słownik staropolski 1953 i nast.). Liczebniki główne 5–10 były rzeczownikami żeńskimi z dawnym tematem na *-i, a więc w gen., dat. i loc. miały końcówkę -i, tak jak dziś *kości*, *nici*³.

Liczną grupę wśród złożeń stanowią wyrazy, w których pierwszym członem jest liczebnik *pół-*: *półdiabeł* ‘rodzaj grubego płótna na żagle, torby’; *półdniak* ‘robotnik wynajęty na pół dnia’; *półgardlak* ‘gatunek gołębia’; *półkoziel* ‘jedna strona dachu’; *półfuncik* ‘drewniana foremka na masło o pojemności jednej czwartej kg’; *półmotek* ‘zwój przędzy’; *półzagonek* ‘miara gruntu’; *półlennik* ‘chłopiec do pomocy przy wożeniu soli’; *półsadówka* ‘dzika gruszką’; *półtonówka* ‘rodzaj harmonii’; *półzimówka* ‘chusta noszona jesienią lub na wiosnę’.

5. złożenia egzocentryczne o strukturze N (V+N1)

W dialektach złożenia z pierwszym członem werbalnym przejawiają dużą żywotność. W przeważającej części są to nazwy osobowe, funkcjonujące jako żartobliwe przydomki. Formy neutralne częściej spotyka się w nazwach nieosobowych:

a) n a z w y o s o b o w e : *bawibiałek* st. ‘mężczyzna lubiący zabawiać kobiety’; *bębniwól* ‘leń’; *chwalibóg* ‘człowiek lubiący się chwalić; samochwał’; *chwalidupka* ‘człowiek lubiący się chwalić; samochwał’; *drapidupa* ‘o osobie pozostającej

³ W języku ogólnopolskim od XVI wieku dokonywał się proces zastępowania tej końcówki przez -u, przeniesione z odmiany liczebnika *dw-u*, zob. Dejna (1973, 221). We współczesnych zaś złożeń literackich człon pierwszy w postaci liczebnika głównego zakończony jest interfikssem -o-.

w tyle za grupą zniwiarzy'; *gryzimol* 'człowiek, który dokucza innym'; *kręcibat* 'przezwiśko mieszczanina'; *liczymieszek* 'skąpiec'; *lapibabka* 'akuszerka'; *lapidusza* 'człowiek łakomy na wszystko; chciwiec'; *lapikoń* 'koniokrad'; *męczywól* 'człowiek, który kogoś męczy'; *milczymorda* 'człowiek małomówny; mruk'; *nieczciwiarzec* 'bezbożnik'; *oberznicholewa* 'szewc'; *raidupa* 'swat'; *odrzymieszek* 'wyzyskiwacz, zdzierca'; *plodzidym* 'kucharz'; *ryczywól* 'dziecko, które wciąż płacze i wrzeszczy'; *stuligrosz* 'człowiek, który szanuje pieniądze, ściska, żeby jak najmniej wydać'; *trącikij* 'przezwiśko awanturnika, człowieka, który lubi trącać kijem swą żonę'; *trzęsigłówka* 'człowiek trzęsący głową';

b) n a z w y p r z y r o d n i c z e : *boligłówka* 'roślina - szczywól (Conium maculatum)'; *goidziura* 'roślina gojąca dziury, rany'; *kolibok* 1. 'rodzaj ostu', 2. 'owoc łopianu - rzep', 3. 'roślina lecznicza podobna do ostu'; *patrzypanna* 'nasturcja (Nasturium)'; *rosikoń* 'roślina z rodziny motylkowatych - koniczyna'; *stulipysk* 'rodzaj grzyba lub chwastu'; *wyrwitaniec* 'roślina - (Parnasia palustris)'; *trzęsидуpek* 'ptak - pliszka (Motacilla)';

c) n a z w y n i e ż y w o t n e : *gasinos* 'gaśnik do gaszenia świec w kościele'; *krójtalerz* 'nóż pługą o okrągłym kroju'; *parzybok* 'kożuch'; *parzymorda* 'mocna wódka'; *tluczydupa* 'gołoledź'.

6. złożenia egzocentryczne o strukturze N (Adv+V)

Typ złożzeń przysłówkowo-czasownikowych nie jest liczny. Należą tu głównie nazwy osobowe, rzadziej nazwy nieżywotne i przyrodnicze:

a) n a z w y o s o b o w e : *cichodajka* 'kobieta lekkich obyczajów'; *ciężkomo-wa* 'jakała'; *darmozjadacz* 'próżniak, darmozjad'; *krzywoprzysięgacz* 'człowiek popełniający krzywoprzysięstwo'; *małogadaj* 'człowiek małomówny; milczek'; *małomówca* 'człowiek, który mało mówi; milczek'; *marnotrawiec* 'człowiek rozrzutny, lekkomyślny, tracący bez potrzeby pieniądze lub niszczący szybko nowo kupione rzeczy';

b) n a z w a p r z y r o d n i c z a : *białokwitek* 'len kwitnący biało'; *krótkotupa-cz* żart. 'zając';

c) n a z w y n i e ż y w o t n e : *cichobiegi* 'obuwie z miękką podeszwą'; *długobitka* 'młockarnia szerokomłotna'.

7. złożenia egzocentryczne o strukturze N (A+V)

Człon przymiotnikowy wyraża cechę subiektu wskazanego przez predykat w członie drugim. Są to złożenia egzocentryczne, należące do kategorii nazw nosicieli cech:

a) n a z w y o s o b o w e : *młodożeniec* 'pan młody'; *nowobraniec* 'rekrut'; *starożytniak* - *ten, kto żyje i jest stary*, 'człowiek zacofany';

b) n a z w y p r z y r o d n i c z e : *suchowiejka* 'kwiat - nieśmiertelnik'; *złotopłaska* 'o gąsce';

c) n a z w y n i e ż y w o t n e : *smętośpiewki* ‘dumki’; *starożytk* ‘stara piosenka lub rzecz’; *szaroburomanica* ‘pora świtania lub ściemniania się, świt lub zmierzch’, złożenie składające się z trzech członów: przymiotników *szary*, *bury* oraz czasownika *manić* ‘ludzić, mamić, zwodzić’.

8. złożenia egzocentryczne o strukturze N (N1+A)

Typ reprezentowany jest nielicznie przez nieosobowe nazwy nosicieli cech: *kuroślępina* ‘roślina - trzmielina (*Evonymus europaea*)’; *kuroślępka* ‘choroba oczu, jaskier’.

9. złożenia egzocentryczne o strukturze N (N1+Num)

Do rzadkich połączeń należą również konstrukcje z drugim członem liczebnikowym. Człony połączone są interfiksem *-o-*. Rolę pierwszego członu pełni zaimek *sam*. Człon drugi zakończony jest sufiksem lub końcówką fleksyjną: *samoczwart* ‘o weselu, w którym brały udział cztery osoby’; *samojednik* 1. ‘odludek’, 2. ‘samolub, egoista’, 3. ‘kawaler, nieżonaty’.

10. złożenia endocentryczne o strukturze N (N1+N2)

Należą tu konstrukcje, w których człon drugi bywa interpretowany jako odrzeczownikowy lub odczasownikowy (por. Kurzowa 1976, 34–37). Są to nazwy czynności lub stanów: *krupobicie* ‘gradobicie’; *lenobranie* ‘wrywanie lnu’; *mordopranie* ‘bicie po twarzy; policzkowanie’; *piorunobicie* ‘burza z piorunami’; *sianożęcie* ‘sianokosy’; *świniobicie* ‘domowy ubój świni’; *sianozówka* ‘wożenie siana’.

11. złożenia endocentryczne o strukturze N (A+N1)

Do grupy tej należą złożenia z formantem paradygmatycznym. Człon pierwszy podaje cechę desygnatu członu drugiego. Znaczenie całego desygnatu mieści się w drugim członie złożenia:

a) n a z w y p r z y r o d n i c z e : *białodrzew* ‘topola’; *krótkolen* ‘len kwitnący niebiesko, nisko rosnący’; *czarnoziela* ‘jakaś roślina, zapewne lecznicza’; *modrokwiat* ‘kwiat - bławatek (*Centaurea cyanus*)’; *wielgoryb* ‘wieloryb’; *złotodynia* ‘dynia’; *złotowierzba* ‘wierzba płacząca - (*Salix alba*)’;

b) n a z w y n i e ż y w o t n e : *gołobórz* ‘bór’; *gołolód* ‘gołoledź’; *kwaśnoziem* ‘gatunek gleby’; *szarowieczór* ‘wczesny wieczór’.

12. złożenia endocentryczne o strukturze N (Num+N1)

Tworzą je konstrukcje z pierwszym członem *pół*:

a) n a z w y o s o b o w e: *półbrutka* ‘dziewczyna dorastająca, podłotek, podfruwajka’; *półchłop* ‘gospodarz posiadający małe gospodarstwo’; *półdziecko* ‘dziecko przyrodnie’; *półrolnik* ‘biedniejszy gospodarz’; *półsyn* ‘pasierb’;

b) n a z w y p r z y r o d n i c z e: *półgrzyb* ‘grzyb - borowik królewski (Boletus regius)’;

c) n a z w y n i e ż y w o t n e: *półdrelich* ‘o płótnie: zgrzebne’; *półgrepla* ‘szczotka do czesania wełny (greplowania) zakładana na jedną rękę’; *półjedwab* ‘tkanina jedwabna z jakąś domieszką’; *półkoszar* ‘część koszaru - ogrodzenia, w którym przetrzymuje się owce po wydojeniu’; *półorczyk* ‘orczyk na jednego konia’; *półrubel* ‘moneta półrublowa’; *półsuknia* ‘część wierzchniego stroju kobiecego od pasa w dół, spódnica’; *półszyt* ‘rodzaj dachu’; *półszor* ‘uprząż na konia’; *półzagonie* ‘pole z jedną bruzdą na środku składu’; *półzmrok* ‘półmrok

Podsumowanie

Analiza najważniejszych typów gwarowych rzeczowników złożonych ujawnia różnorodność zjawiska kompozycji w dialektach polskich. W gwarach obserwuje się tendencję do tworzenia licznych struktur pochodnych, analogicznych lub powielanych od wyrazów znanych z polszczyzny ogólnej. Dotyczy to zarówno współczesnej, jak i tej starszej warstwy języka, np. *chwalibieda*, *chwalibzdura*, *chwalichwost*, *chwalidupa*, *chwalidupca*, *chwalidupek*, *chwalidupka*, *chwalidupski*, *chwalidusza*, *chwalidzicha*, *chwalidziura*, *chwaligęba*, *chwalijan*, *chwalikij*, *chwalipietrek*, *chwalipięt*, *chwalipięta*, *chwalipiętek*, *chwalipiotrek*, *chwaliporta*, *chwaliportek*, *chwaliportka*, ...itp.

Do najbardziej produktywnych typów wśród gwarowych substantywów złożonych należą struktury liczebnikowo-rzeczownikowe, przymiotnikowo-rzeczownikowe oraz czasownikowo-rzeczownikowe. W dialektach polskich występują typy kombinacji, których nie spotyka się w języku ogólnym, np. rzeczownikowo-przymiotnikowe (*kuroślep*, *zimzielon*), rzeczownikowo-liczebnikowym (*samoczwart*, *samojeden*), liczebnikowo-czasownikowe (*dwaśpiący*), czasownikowo-czasownikowe (*chwalipyta*), przysłówkowo-rzeczownikowe (*darmochlebiec*). Nie występującym już obecnie w języku polskim jest typ struktur tworzonych członem liczebnikowym *pół* i drugim członem w postaci rzeczownika w dopełniaczu (*półachtela*, *półkozła*, *półwoza*). Złożenia te były powszechne w staropolszczyźnie. We współczesnej polszczyźnie zostały wyeliminowane całkowicie przez struktury, które mają w drugim członie rzeczownik w mianowniku (*półbóg*, *półksiężyc*). Jedynie w gwarach są jeszcze pozostałości tych struktur.

Materiały gwarowe pochodzące z różnych dialektów pozwalają śledzić zjawisko kompozycji na różnych etapach ewolucji konstrukcji złożonych, np. *boża męka*, *bożymęka*, *przy bożomęce*; *chrzestna matka*, *chrzestnymatka*, *z chrzestnomatką*. Mając na uwadze podział na zrosty i złożenia właściwe, trzeba stwierdzić, że

gwary posiadają stosunkowo więcej zrostów niż język ogólny, w którym dominują złożenia właściwe. Szczególnie licznie reprezentowane są zrosty z pierwszym członem przymiotnikowym (*białyród, kurzypak*), rzadziej pojawiają się wśród złożeń z pierwszym członem rzeczownikowym (*babiewiernik, nogapan*).

W języku ogólnym composita są licznie reprezentowane w słownictwie specjalistycznym, technicznym, medycznym, naukowym. W gwarach nazwy złożone dotyczą głównie człowieka, jego pracy i otoczenia, w którym żyje. Charakterystyczną grupę tworzą osobowe nazwy ekspresywne. Composita określające osoby prezentują w sposób obrazowy cechy ludzkie oraz rodzaj zajęcia człowieka. Należy dodać, że w większości są to cechy i czynności wyśmiewane i negatywnie oceniane przez społeczeństwo wiejskie. Złożenia te charakteryzują się dużą siłą ekspresji, odzwierciedlają dowcipną i dosadną charakterystykę wyglądu i zachowań ludzkich.

Literatura

- Blicharski, Michał, 1977, Złożenia imienne w języku rosyjskim i polskim, Warszawa.
- Dejna, Kazimierz, 1973, Dialekty polskie, Wrocław.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego, Morfologia, 1998, red. Grzegorzcykowa Renata, Laskowski Roman, Wróbel Henryk, Warszawa.
- Grochola-Szczepanek, Helena, 2002, Rzeczowniki złożone w gwarach polskich, Kraków.
- Grochola-Szczepanek, Helena, 2006, Przymiotniki złożone w gwarach polskich, Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 41, s. 59–81.
- Handke, Kwiryna, 1976, Budowa morfologiczna i funkcje compositów polskich (z uwzględnieniem języków zachodniosłowiańskich), Wrocław.
- Handke, Kwiryna, 1997, Composita nominalne w Słowniku Gwar Kaszubskich B. Sychty, [w:] Pomorskie Studia Dialektologiczno-onomastyczne 1, red. Wosiak-Śliwa Róża, Gdańsk, s. 27–44.
- Kleczkowski, Adam, 1927, Złożenia nominalne w języku polskim i niemieckim, Prace Filologiczne XII, s. 522–540.
- Klemensiewiczówna, Irena, 1951, Wyrazy złożone nowszej polszczyzny kulturalnej, Kraków.
- Kurzowa, Zofia, 1976, Złożenia imienne we współczesnym języku polskim, Warszawa.
- Lewiński, Piotr, 1993, Próba klasyfikacji semantycznej compositów, Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego XIX, s. 57–87.
- Łoś, Jan, 1904, Složnja slova v polskom jazyke, Petersburg.
- Malec, Maria, 1971, Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych, Wrocław.
- Milewski, Tadeusz, 1969, Indoeuropejskie imiona osobowe, Wrocław.
- Słownik staropolski, 1955 i nast., praca zbiorowa, Kraków.
- Taszycki, Witold, 1926, Najdawniejsze polskie imiona osobowe, Kraków.

Taszycki, Witold, 1946, Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału), Kraków.

The main Structural and Semantic Types of the Compound Nouns in Polish Dialects

Summary

The description of the compound nouns shows that the composition is very valid phenomenon in Polish dialects. It is observed trend for creation of the numerous derivative structures from words known in standard Polish. It shows that the composition is very alive process and has long tradition in dialects. Many types of combinations appear only in dialects, they are not present in standard language, e.g. types like: chwalipyta, dwaśpiący, kuroślep, półkozła, samojedem. In dialects there are more concretions than in standard language. The characteristic group among the compound words in dialects are the personal expressive names.

Analiza pojma *jezikovna slika sveta* v zgodovini jezikoslovnih idej – primer determinizma v jezikoslovju

Mladen Uhlak

IZVLEČEK: Prispevek analizira pojem »jezikovna slika sveta«, raziskuje njegovo genezo v zgodovini jezikoslovnih idej ter obravnava njegove metodološka in ideološka izhodišča. Poskušamo dokazati, da trditev o jezikovni sliki sveta, ki je popularna med nekaterimi preučevalci ruskega jezika, predstavlja primer determinizma v jezikoslovju.

ABSTRACT: This article analyzes the concept of the “linguistic picture of the world,” investigates its genesis in the history of linguistic ideas, and discusses its methodological and ideological premises. It seeks to demonstrate that the claim of a linguistic picture of the world, which enjoys popularity among certain linguists studying Russian, represents a case of determinism in linguistics.

0 Sodobna ruska filozofinja Natalija Avtonomova v analizi današnjega stanja družboslovja v Rusiji opozarja, da smo v zadnjih petnajstih letih na postsovjetskih prostorih priča izpostavljanju nacionalnih in etničnih dejavnikov pri razlaganju družbenih, kulturnih in jezikovnih procesov (Avtonomova 2008). Etnični determinizem, ki izhaja iz poudarjanja etničnega in nacionalnega kot vodilne razlagalne metode, je po mnenju Avtonomove tendenca, ki je v ruski humanistiki zamenjala idejo o družbenem determinizmu. Ta se je na različne načine pojavljal v sovjetski marksistični znanosti.

Predmet našega članka, ki se navezuje na omenjeno tendenco, je analiza pojma »jezikovne slike sveta« (rus. *jazykovaja kartina mira*). V sodobnem ruskem jezikoslovju se namreč pogosto srečujemo z idejo, da vsak naravni jezik predstavlja poseben način dojemanja in kategorizacije sveta. Po tej ideji rojeni govorniki nekega jezika doživljajo svet na identičen način – prek slike sveta, ki je pogojena z njihovim materinim jezikom. Slika sveta zaznamuje poseben način mišljenja, ki je značilen za nacionalno skupnost.

Tovrstno poudarjanje samobitnosti in njegovo prenašanje na družbene vede lahko povežemo z družbenimi dejavniki, ki niso neposredno povezani z lingvistiko, kot so postmoderna kriza, ki jo spremljata poudarjanje relativizma in subjektivizma ter ponovni vznik nacionalne zavesti v Evropi ob razširjanju globalizacije. Lahko ga

obravnavamo tudi v luči kompleksnosti odnosov med Rusijo in zahodnimi državami ter v povezavi z ugotavljanjem precejšnjega neuspeha izvajanja liberalnih reform.

Toda če se ozremo na zgodovino lingvističnih idej, ugotavljamo, da stališče o neposredni povezanosti med jezikom, nacionalno kulturo in tipom mišljenja ne predstavlja revolucionarne novosti, temveč da gre za obujanje tradicije humboldtjanstva v novem postsovjetskem kontekstu. Znano je namreč, da je filozof in filolog Wilhelm von Humboldt (1767–1835) že na začetku 19. stoletja posebnosti jezikovnih form posameznih jezikov povezoval s posebnimi načini mišljenja in sprejemanja dejanskosti ter poudarjal, da jezik odraža posebnost kulture (Alpatov 2001). Neohumboldtjanstvo je imelo v jezikoslovju v 20. stoletju dva vrha: oba med letoma 1920 in 1940 dvajsetega stoletja, in sicer zunaj Rusije. Idejo, da vsak jezik predstavlja poseben sistem reprezentacije in kategorizacije sveta, najdemo pri nemških neohumboldtijancih Leu Weisgerberju (1899–1955) in Justu Trieru (1894–1970), ki sta preučevala jezikovno vsebino (*Sprachinhaltsforschung*), in pri ameriškem etnolingvistu Benjaminu Whorfu (1897–1941), ki je radikaliziral poglede Edwarda Sapirja (1884–1939).

Toda če se imena Weisgerberja in Whorfa redko pojavljajo pri sodobnih preučevalcih slike sveta ruskega jezika, se ti pogosto sklicujejo na raziskave Anne Wierzbicki (1938), poljske jezikoslovke, ki danes živi in dela na Univerzi v Canberru. Ta v svojih delih ponavlja trditev, da so za vsak jezik značilne lingvo-specifične besede. Pomen teh besed naj bi skrival ključne koncepte. Wierzbicka meni, da je za razumevanje neke nacionalne kulture potrebno prepoznati lingvo-specifične besede jezika in razgrniti v njih skrite koncepte. Tako Wierzbicka meni, da so ključne besede za razumevanje ruske kulture: »*duša*« ('duša'), »*toska*« ('melanholična otožnost'), »*sud'ba*« ('usoda').

V članku poskušamo predstaviti dela ruskih privržencev Anne Wierzbicke in pokazati, da njihovo interpretacijo jezika lahko razlagamo kot primer determinizma v jezikoslovju. Preden se lotimo njihove teorije, omenimo, da se koncepcija Wierzbicke razlikuje od ruskih neohumboldtijancev po pomembni potezi. Cilj poljske jezikoslovke ni bil zgolj odkriti ključne koncepte in prek njih opisati neko kulturo. S svojimi kolegi je namreč ustvarila sistem »semantičnih primitivov« (okrog 60 besed – konceptov, osnovnih in nerazstavljivih, ki naj bi obstajali v vseh jezikih). Meta-jezik univerzalnih »semantičnih primitivov« naj bi omogočal razlago (nepopolni prevod) lingvospecifičnih besed v drugi jezik. Besede, ki označujejo neprevedljive koncepte, bi namreč lahko razstavili in opisali prek kombinacije šestdesetih univerzalnih pojmov-besed. Kakor bomo videli, poskusov iskanja univerzalnih konceptov pri sodobnih ruskih neohumboldtijancih ni moč najti: tudi ko primerjajo sliko sveta ruskega jezika s slikami, ki se odražajo v drugih jezikih, je njihov smoter rekonstruirati rusko jezikovno sliko sveta v njeni popolnosti.

1 Nekaj teoretičnih izhodišč: leksikocentrizem, znanstvena in naivna slika sveta

V študiji obravnavamo nekatere teze v člankih Anne Zaliznjak, Irine Levontine in Alekseja Šmeljova,¹ ki so izhajali v različnih revijah in časopisih v zadnjem desetletju in so ponovno izdani v knjigi *Ključne ideje ruske jezikovne slike sveta (Ključne ideje ruskoj jazykovej kartiny mira)* (Zaliznjak, Levontina, Šmeljov 2005). Toda preden preidemo na analizo, bomo predstavili nekatere ključne pojme iz zgodovine jezikoslovja, ki se povezujejo s teoretičnimi izhodišči obravnavanih avtorjev.

Raziskovanje slike sveta ruskega jezika pri omenjenih avtorjih pomeni predvsem semantično analizo ruske leksike. Izhodišče analize je jezikovni relativizem: jezik ni zgolj skupek imenovanj, ki po vsem svetu označujejo ista bitja in predmete, temveč je poseben način videnja in kategorizacije sveta. Pri omenjenih avtorjih nikoli ne najdemo odgovora, zakaj je besedišče nekega jezika, ki je predmet njihove raziskave, bolj specifično kot druge jezikovne veje. Eden od možnih odgovorov lahko najdemo pri Leu Weiserberju, nemškem jezikoslovcu, ki v omenjenem zborniku ni omenjen, čeprav so njegove ideje zelo blizu obravnavanim avtorjem. To izpuščanje lahko razlagamo s tem, da je bil Weiserber, eden vodilnih nemških semantikov in leksikologov, tudi vodilni lingvist in politični funkcionar v času nacizma.

Weiserber je menil, da posamezni nacionalni jeziki realnost razčlenjujejo prek besed/leksemov, ki so številčnejše od morfemov in sintaktičnih struktur in imajo zato večjo nominativno moč. Zato so po Weiserberju besede najbolj specifični elementi nekega jezika. Če se vrnemo na primer raziskovanj Zaliznjakove, Šmeljova in Levontine, ti, kljub temu, da včasih semantično obravnavajo pomen predpon, pripon, besednih zvez in sintaktičnih struktur, najbolj pogosto izhajajo iz *leksikocentričnega stališča*: besede so najštevilnejše in najbolj reprezentativne enote nekega jezika, vsebujejo lingvospecifične koncepte nekega jezika in zato oblikujejo *sliko sveta*. Besede torej naj bi imele ključno vlogo pri ustvarjanju načina mišljenja govorcev nekega jezika.

Pri tej problematiki se odpira filozofsko vprašanje odnosa med zunajjezikovno realnostjo in jezikovno resničnostjo. Leo Weiserber je menil, da je govorčevo spoznanje zunajjezikovne resničnosti pogojeno z njegovim materinim jezikom. Ta kompleks podedovanih izkušenj prejšnjih generacij govorcev, je pri Weiserberju edini '*posrednik*' (*sprachliche Zwischenwelt*), ki oblikuje in omejuje spoznanje govorcev.

To stališče tudi odpira poseben pogled na vprašanje odnosa med jezikom in znanostjo. Ker je ta zasnovana v nekem jeziku, pri Weiserberju namesto univerzalne obstajajo nacionalne znanosti. Stališče ruskih neohumboldtijancev je manj radikalno. Že v sedemdesetih letih je moskovski semantik Jurij Apresjan (ki ga nikakor ne uvrščamo v neohumboldtijanski tok) uvedel opozicijo med naivno in

¹ Anna A. Zaliznjak in Aleksej D. Šmeljov sta sicer potomca velikih ruskih jezikoslovcev Andreja A. Zaliznjaka (1935) in Dmitrija N. Šmeljova (1926–1993). Za razliko od mladih lingvistov, ki jih v razpravi obravnavamo, se očeta nikoli nista spuščala v analiziranje slike sveta ali odnosa med jezikom in mišljenjem.

znanstveno sliko sveta. To razlikovanje omenja tudi Elena Balašova, jezikoslovka iz Perma. Navaja številno znanstveno in poljudnoznanstveno literaturo, ki je od sedemdesetih let poskušala uveljaviti pomembnost »vsakdanjega pogleda na svet« (*»obydennoe mirovozrenie«*), ki naj bi bilo enakovredno in nasprotno znanstveni sliki sveta (Balašova 2004). V isti študiji se vsakdanji pogled na svet povezuje s vsakdanjo zavestjo, ki je izmed treh oblik zavesti.² Balašova brez navajanja vira navaja tri oblike zavesti: »predteoretično ali vsakdanjo zavest« (*»obydennoe soznanie«*), »teoretično ali znanstveno in filozofsko zavest« ter »religiozno in mitološko zavest« (Balašova 2004). Če je pri Weisgerberju zavest ukoreninjena in zaprta v nacionalno sliko sveta, pri Apresjanu naivna slika sveta zajema samo vsakdanjo zavest. Naivna slika sveta zaobjema različne naivne tj. neznanstvene predstave o različnih področjih vedenja, ki združujejo vse rojene govorce nekega jezika. Apresjan loči naivno sliko sveta, ki se izraža v splošni rabi besed nekega jezika, in znanstveno sliko sveta, ki ni odvisna od jezika, v katerem je podana znanstvena informacija. Tako prihajamo do dveh različnih stališč: pri Apresjanu je znanstveno videnje sveta univerzalno, medtem ko Weisgerber izključuje možnost vsakršnega spoznanja zunaj jezika, kar pri nemškem znanstveniku implicira trditev o obstoju nacionalnih znanostih.

Toda pri obravnavanih ruskih avtorjih, ki prevzamejo termin naivne slike sveta od Apresjana, oznaka naivnosti ne zmanjšuje ključne vloge te slike sveta pri govoricah.

Tako Aleksej Šmeljov meni, da pomen vsakdanjih besed, ki tvorijo naivno sliko sveta, skriva enoten sistem konceptov, ki izhaja iz skupnih predstav, stališč, idej in vrednot (Šmeljov 1996). Vse te so podedovane od prednikov, prejšnjih generacij govorcev istega jezika.

Tako kot pri Wierzbicki, pri tej interpretaciji lingvo-specifične besede niso zgolj imenovanja, temveč tudi izražajo izkušnje in videnje sveta, ki povezuje ves narod. Vsebina označevalcev (koncepti, predstave, kulturne norme in ideje) se prek kulture prenaša in se vsiljuje vsem govorcem nekega jezika. Odgovor na vprašanje: *Zakaj mora nek govorec deliti svoje predstave in stališča z jezikovno skupnostjo?* se pri omenjenih avtorjih skriva v vlogi implicitnega. V vseh predstavah, ki oblikujejo sliko sveta, je namreč pomen zakodiran na impliciten način: ko govorniki uporabljajo jezik, sprejemajo predstave o svetu, ne da bi se zavedali, da se v besedah skriva posebna slika sveta (Zalizinjak, Levontina, Šmeljov 2005).

V jeziku poleg implicitnih predstav, ki naj bi bile skupne vsem članom jezikovne skupnosti, obstajajo tudi pomenske komponente, ki so izražene v obliki neposrednih trditev. Te eksplicitne trditve lahko postanejo predmet konflikta različnih govorcev in ne sodijo v skupek reprezentacij, ki tvori sliko sveta. Slika sveta se pri obravnavanih avtorjih povezuje z implicitnim, neizrečenim in izključuje možnost konflikta.

Govorec nekega jezika ima na začetku vtis, da je ves svet strukturiran na način, ki ga določa slika sveta njegovega jezika. A avtorji menijo, da vsaka primerjalna analiza jezikov priča o tem, da vsak jezik kategorizira resničnost na drugi način.

² Možna je vzporednica med to razvojno teorijo zavesti in filozofijo simboličnih form nemškega filozofa Ernsta Cassirerja.

Tu se interpretacija ruskih avtorjev razlikuje od pogledov Benjamina Whorfa, ki izhaja iz razlikovanja med evropskim standardom – sliko sveta, ki združuje evropske jezike, in sliko sveta indijanskih jezikov. Ruski neohumboldtjanci nadaljujejo tradicijo Wilhelma Humboldta in Heymanna Steinthala (1823-1899), pri katerih se vsako ljudstvo razlikuje od drugih po psiholoških posebnostih. Pri ruskih neohumboldtjancih se ta specifičnost najbolj očitno odraža v nacionalnem jeziku.

2 Problem metode pri ruskih neohumboldtjancih

Poskusili bomo pokazati, da je semantična analiza leksike pri ruskih neohumboldtjancih zgolj sredstvo, da bi dokazali posebnosti nacionalne kulture, ki naj bi se skrivala v semantičnih posebnostih ruskega jezika. Pri tem je treba poudariti, da avtorji kot sta Šmeljov in Anna Zaliznjak, redko govorijo o kulturnih kontekstih in obravnavajo nacionalno kulturo kot enotno nespremenljivo celoto. Nacionalna kultura se povezuje s ključnimi idejami, ki se odražajo v skupnih predstavah, ki so zakodirane v lingvo-specifičnih besedah. Pri neohumboldtjancih nastaja zaprti krog, v katerem je zaprt govorec: jezik je produkt kulture in ta je produkt jezika. Govorec nima nobene aktivne vloge razen ponavljanja in reproduciranja vzorcev, ki mu jih ponujata kultura in jezik.

Oglejmo si konkreten primer metode. Obravnavani avtorji poskušajo razvrstiti ključne besede po semantičnih poljih. Pri tem omenimo, da ni jasno definiran kriterij razvrščanja besed.

Ključne besede se pri omenjenih avtorjih delijo na:

1. Besede, ki označujejo abstraktne in filozofske pojme

V članku *Besedje kot odraz 'ruske duše' (Leksičeskij sostav russkogo jazyka kak otaženie russkoj duši)* Šmeljov predlaga iskanje parov besed, ki so si semantično zelo blizu, a niso popolne sopomenke (npr. »*istina/pravda*«); ena beseda v paru je zaznamovana kot specifična in neprevedljiva, medtem ko je druga bolj splošna in univerzalna. Tako je ruska beseda »*istina*« ('*resnica*'), ki je sicer beseda staro-cerkvenoslovanskega izvora) semantično bolj specifična kakor beseda »*pravda*« ('*resnica*'), ki jo lahko v povedkovniški rabi prevedemo: »*Eto pravda*« – '*Res je*'). Šmeljov razlikuje besedi v paru tudi s stališča aksiološkega vrednotenja: v parih je beseda, ki je specifična za nek jezik, pomembnejša za zavest govorcev in je bolj 'pozitivna'. Takšni pari besed z drugačno zaznamovanostjo in različno aksiološko oznako so po Šmeljovu eden iz sistemov dualističnih opozicij, ki so značilne za rusko kulturo. Primera dualističnih opozicij, ki se odražata v jezikovnih parih, sta opozicija med nizkim in visokim in opozicija med notranjim in zunanjim svetom. Na tem mestu Šmeljov navaja trditev semantikov Jurija M. Lotmana (1922–1993) in Borisa Uspenskega (1937), da je rusko kulturo moč opisati v binarnih opozicijah. Omenimo, da sta Lotman in Uspenski dualizem obravnavala kot značilnost pravoslavnega krščanstva, ki polarizira etične predstave in ne priznava nevtralnega aksiološkega obravnavanja.

Po teoriji Šmeljova je smisel abstraktnih pojmov zakodiran in ustaljen zno-

traj nacionalne kulture. Zanimivo je stališče, ki se v precejšnji meri razlikuje od omenjenega: v svoji študiji o ključnih besedah waleški pisatelj in literarni kritik Raymond Williams (1921-1988) opozarja, da so abstraktni pojmi in besede, ki označujejo vrednote, najbolj izpostavljeni polisemiji: tako besede, kot 'domovina'/ ang. »*homeland*« ali rus. »*rodina*« nimajo zgolj enega pomena v danem jeziku. V tem primeru odnos med označevalcem in označencem, meni Williams, ni stalen, ker je več pomenov, ki so povezani z zgodovinskimi in družbenimi konotacijami, vedno v konfliktu (Williams 1976).

2. Drugo leksično polje zajema besede, ki označujejo pojme, ki sicer obstajajo v drugih jezikih, a so kljub temu specifični za ruski jezik, kulturo in zavest ruskih govorcev. Tako četudi besede kot so »*duša*« ('duša'), »*sud'ba*« ('usoda'), »*žalost*« (*žalost*) imajo ustrezice v drugih jezikih, Šmeljov (ki se pri tem opira na besedila Wierzbicke) trdi, da gre za besede – koncepte, ki so značilne za ruski jezik. Dokaz naj bi bil, da se te besede pogosteje uporabljajo v ruskem jeziku, kakor v zahodnih jezikih. Omenimo, da se pri Šmeljovu ponovno pojavlja nasprotje: ruski jezik, na eni strani, in zahodni jeziki, na drugi strani. Pogostost pojma se ocenjuje na podlagi spekulacij, brez empiričnih raziskovanj; drzna se zdi tudi trditev, da je o odnosu med jezikom in zavestjo govorcev možno sklepati na podlagi pogostosti pojavljanja neke besede v jeziku.

3. Šmeljov meni, da so besede, ki najbolj odražajo mentaliteto govorcev nekega jezika, tiste, ki obstajajo samo v jeziku teh govorcev. Omenimo tovrstni ruski besedi »*toska*« (melanholična žalost), »*udal'*« (neustrašnost). Stališče Wierzbicke je, kakor smo že omenili, da so lingvospecifične besede prevedljive s pomočjo 'semantičnih primitivov' (torej s kombinacijo šestdesetih univerzalnih besed-konceptov).

4. Zadnje leksično polje je tisto, kar Šmeljov označuje z besedno zvezo »*melkie slova*« (majhne besede) in se nanaša na pojme, ki označujejo modalnost, členki in medmeti. Kot primer vzemimo arhaično besedo »*avos'*«, ki pomeni 'morda, mogoče' v primeru, ko se nekdo poskuša rešiti iz neprijetne situacije in izraža svoje upanje, da se bo izognil negativnim posledicam. Šmeljov opozarja na to, da je beseda danes zastarela in pridobila negativen pomen, a se še vedno drži logike mehanične povezave med jezikom in načinom mišljenja, po kateri pogosta raba besede »*avos'*« priča o pasivnosti govorcev in njihovi nepripravljenosti, da bi nase prevzeli odgovornost.

Kakor je že bilo omenjeno, je semantična analiza leksike pri Alekseju Šmeljovu in soavtorjih zbornika poskus, da bi odkrili skupne predstave jezikovne skupnosti govorcev ruskega jezika, ki se skrivajo v pomenu besed. Ta pristop pogosto postaja apriorističen, saj avtorji iščejo tiste primere, ki bi ustrezali njihovi interpretaciji nacionalne kulture. Tako na primer poskušajo dokazati, da se v ruski sliki sveta čas kategorizira na drugačen način, kakor v zahodnih jezikih.³ Povzemimo njihovo

³ Ponovno izpostavljanje razlike med rusko in zahodno sliko sveta spominja na delitev sveta pri slovanofilih, ki so v 19. stoletju ravno tako prek posebnosti ruskega jezika dokazovali diferenciranost ruskega naroda in kulture v primerjavi z Drugim, ki je zveden pod

argumentacijo. Četudi je dan v ruskem jeziku razdeljen na besede, ki jim najdemo pomenske ustreznice v drugih 'zahodnih' jezikih (»utro«, »den'«, »večer«, »noč'«), je pomenska bližina po Šmeljovu in soavtorjih navidezna: ruska reprezentacija časa je potemtakem specifična in to potrjuje razširjeno predstavo, po kateri Rusi bolj svobodno razpolagajo s časom kakor govorniki zahodnoevropskih jezikov. Podana je naslednja argumentacija: zahodna reprezentacija, ki se odraža v jeziku, temelji na povezavi s 'objektivnim' časom: dan naj bi bil zato pri tej reprezentaciji strukturiran z ozirom na dve centralni časovni enoti: polnoč in poldne. Po tej interpretaciji je poldne najpomembnejši del zahodnoevropske reprezentacije časa: predstavlja centralni del pri organizaciji dela. Zato, ocenjujejo avtorji, ni naključje, da poznajo zahodni jeziki poseben pojem za drugi del delovnega dneva: popoldne, ki ne obstaja v ruskem jeziku. V ruskem jeziku se namreč za popoldne uporablja perifraza: »vtoraja polovina dnja« (dobesedno: 'druga polovica dneva').

V nasprotju z zahodnoevropskimi jeziki naj bi bila ruska reprezentacija časa povezana z dejavnostjo, ki se opravlja v danem delu dneva. Iz ruske jezikovne slike sveta naj bi bilo razvidno, da je dejavnost v ruski kulturi pomembnejša od objektivnega časa, medtem ko pri zahodnoevropskih jezikih čas določa dejavnost. Tako, pišeta Zaliznjakova in Šmeljov, 'zahodnjak' najprej pogleda na uro in potem ve, kaj mora delati. Kot primer avtorji navajajo besedo »utro«: ta v ruščini označuje čas, ko se zbudamo, medtem ko v zahodnoevropskih jezikih pomeni del dneva od sončnega vzhoda do poldneva. To naj bi bil razlog za jezikovno napako, ki se zgodi, kadar ruskgovoreči zahodnoevropejci ob prihodu v službo ob deseti uri svojim sodelavcem zaželjijo »dobroe utro«.

Toda referenčni enojezični slovar francoskega jezika *Trésor de la langue française* navaja, da se beseda »matin« ('jutro') najpogosteje pojavlja v besednih zvezah, ki označujejo klimatske pojave, sezonske spremembe in naše prve dnevne aktivnosti (glej TLF1). Torej se – v nasprotju z interpretacijo 'zahodnih jezikov' pri avtorjih zbornika – eden izmed pomenov besede *jutro* v francoskem jeziku povezuje z dejavnostmi.

Drugi primer domnevne 'neodvisnosti od časa' v ruski reprezentaciji in sliki sveta, ki ga navajajo Šmeljov in soavtorji, so izrazi poslavljanja. Medtem ko 'zahodnoevropski' jeziki pri poslavljanju precizirajo čas, ki bo trajal od trenutka, ko se govornica poslavljata (francoska izraza »Bonne journée« ali »Bonne soirée«, angleški »Have a nice day«), ruski jezik uporablja izraze kot so »Vsego dobrogo« ali »Vsego horošego«. Z ruskim jezikom se ponovno primerja skupina zahodnoevropskih jezikov, ki deluje kot homogena enota. Dovolj je omeniti primer portugalskega poslavljanja: »Tudo bem« (ki se semantično ujema z ruskim poslavljanjem »Vsego horošego«), da bi zavrgli trditev ruskih avtorjev in pokazali, da aprioristična me-

skupni imenovalc zahodnoevropski. To opozicijo je moč povezati s ponovno popularnostjo pojma 'ruska ideja', ki naj bi izražala različne vidike samobitnosti razvoja in obstoja ruskega naroda. Kot zanimivost naj omenimo, da se je pojem prvič pojavil pri Dostojevskem in da ga je potem znanstveno utemeljeval filozof Vladimir Solovjov ter da so ga na koncu 19. stoletja prevzeli vodilni ruski misleci. Pojma 'ruska ideja' in 'ruska duša' sta med Sovjetsko zvezo tabuizirana in sta po perestrojki ponovno preplavila literaturo in medije (Avtonomova 2008).

toda temelji na selekciji samo tistih primerov, ki se skladajo s trditvijo razlikovanja med ruskim in drugimi jeziki.

Poskus definicije posebnega dojetja časa, ki naj bi se odražal v ruskem jeziku, nas lahko opozori na naslednjo metodološko napako. Za tujce, ki preučujejo nek jezik, so primeri opisa njegove rabe nadvse koristni : vsekakor je dobro vedeti, da se »*Dobroe utro*« uporabljajo zgolj ob prebujanju. Toda opisom jezikovne rabe ne smemo pripisovati statusa razlage. Izraz prvega pozdrava namreč težko dokazuje, da Rusi drugače doživljajo jutro kakor govorniki drugih jezikov. Tako kakor pri drugih znanostih, sta tudi v jezikoslovju opis in razlaga nekega pojava dva različna spoznavna procesa in pripisovanje drugega prvemu, kakor smo ugotovili na primerih, lahko pripelje do neznanstvenih trditev.

3 Sklep

V zaključku dodajmo, da je opisovanje slik sveta prek ključnih besed-konceptov, ki se pojavljajo kot stalnice, sporno tudi z vidika semantične analize. Obravnavanje leksičnih enot, ki so izolirane iz konteksta izjave, pogosto napeljuje na misel, da pomen obstaja pred samo izjavo (O tem Sériot 2001, 90). To se popolnoma oddaljuje od diskurzivnega pristopa preučevanja jezika, kjer se pomen realizira vedno v kontekstu dane situacije in ga ustvarjajo posamezniki.

Kljub temu je semantična primerjava jezikov (ali diskurzov, ki so najdominantnejši v jeziku v danem obdobju) lahko zelo koristna in upravičena, posebej ko nas opozarja na težave, s katerimi se srečujemo pri poučevanju in prevajanju tujih jezikov. Toda razlike med jeziki (različnimi sistemi) ne odražajo premočrtno razlik v kolektivni psihologiji govorcev različnih jezikovnih skupnosti. Pri tem se pri obravnavanih avtorjih implicitno pojavlja podoba skupnosti, ki je značilna za 'psihologijo narodov' (*Völkerpsychologie*) iz 19. stoletja: jezikovna skupnost naj bi bila identična z nacionalno skupnostjo in naj bi zajemala nespremenljivo skupino ljudi istega porekla, ki jih poleg jezika, porekla in kulture, združuje isti način mišljenja. Kaj se v tem primeru dogaja z dvojezičnimi in večjezičnimi člani skupnosti, ni dano vedeti.

Videli smo, da naloge semantične analize leksike pri omenjenih avtorjih prese-gajo preučevanje jezika. Njihov cilj je razkriti povezave med jezikom, nacionalnimi predstavami in nacionalno kulturo. Zato bi v sklepu dodali, da bi študija morda bila zanimivejša in bolj informativna kot primer diskurza o stereotipih, o nacionalnih reprezentacijah v danem obdobju.

Prek reprezentacij je težko zajeti kompleksnost neke nacionalne kulture. Ni nobenega dvoma, da so kulture produkti nacionalnih skupnosti, a ne gre pozabiti, da so kulture tudi družbeni produkti, ki se spreminjajo in razvijajo s časom, in da vseh sprememb niti jezik niti leksika ne moreta odražati. Podajmo kritiko, ki zveni banalno, a je avtorji spregledujejo: kultura je vedno rezultat interakcij različnih subkultur, ki se na različne načine borijo za vpliv tudi prek jezika in uveljavljanja predstav.

Ko sodobni ruski neohumboldtijanci dokazujejo posebnost ruskega jezika in

kulture, ustvarjajo vtis, da poskušajo doseči sanje romantikov iz 19. stoletja o popolnem ujemanju med nacionalnim jezikom, narodom in kulturo.

Literatura

- Alpatov, Vladimir, 2001, *Istorija lingvističeskijh učenj*, Moskva, Jazyki slavjanskih kul'tur.
- Avtonomova, Natalija, 2008, Epistemologičeskie principy kritiki etnodeterminizma, *K ruskim istokam strukturalizma i semiotiki*, Moskva, Nauka (V tisku).
- Balašova, Elena, 2004, Naivnaja kartina mira slovencev: socio- i etnolingvističeskij podhod, *Aktualizacija jezikovrstne teorije na Slovenskem, členitev jezikovne resničnosti*, Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi /tuji jezik.
- Danilenko, V. P., 2003, Deistvennost' jazykovoju kartiny mira v koncepcii Leo Vajsgerbera, Irkutsk, Vestnik IGLU (<http://www.islu.irk.ru/danilenko/articles/vaiskart.htm>).
- Danilenko, V. P., Jazykovaja kartina mira v koncepcii Leo Vajsgerbera, <http://www.islu.irk.ru/danilenko/articles/vaiskart.htm>.
- Hutton, Chris, 1999, *Linguistics and the Third Reich*, Routledge, London and New York.
- Sériot, Patrick, 2002, La chute du Mur et le travail sur la langue, v Marc Angenot et Régine Robin (éd.): *La chute du Mur de Berlin dans les idéologies, Actes du colloque de mai 2001 à Paris*, Paris, Discours social / Social Discourse, vol. VI..
- Sériot, Patrick, 2005, Oxymore ou malentendu? Le relativisme universaliste de la métalangue sémantique naturelle universelle d'Anna Wierzbicka, *Cahiers Ferdinand de Saussure*, n° 57.
- Šmeljov, Aleksej, 1996, Leksičeskij sostav ruskogo jazyka kak otaženie 'rusškoju dušy', v *Ruskij jazyk v škole*, n°4, Moskva.
- Trésor de la langue française*, <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv4/showps.exe?p=combi.htm;java=no;>
- Wierzbicka, A., 2002, Russkie kul'turnye skripty i ih otaženie v jazyke, v *Ruskij jazyk v naučnom osveščeenii*, n° 4, Moskva.
- Wierzbicka, A., 1997, *Understanding Cultures through their Key Words*, Oxford, Oxford University Press.
- Williams, Raymond, 1976, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, London, Fontana.
- Zalznjak, A. A., Levontina I. B., Šmeljov A. D., 2005, *Ključevye idej ruskogo jazykovoju kartiny mira*. Moskva, Jazyki slavjanskih kul'tur.

Analyzing the Concept of the *Linguistic Picture of the World* in the History of Linguistic Ideas: A Case of Determinism in Linguistics

Summary

In the past fifteen years, “linguoculturology” has become established as a branch of Russian linguistics. It is based on connecting linguistics with other findings in the social science and highlighting the importance of national culture in particular as an explanatory method.

One of the main topics that this movement studies is the “picture of the world,” based on the idea that every language possesses a special system of representing and describing the world that unites native speakers of that language. The theory of the “linguistic picture of the world” is a revival of neo-Humboldtian theory based on a hypothesis about direct connections between languages, national cultures, and types of thinking.

This article analyzes certain theses that are most clearly set forth in the collection of articles Ključevye idej ruskoj jazykovej kartiny mira (Key Ideas of the Russian Linguistic Picture of the World) and draws attention to the methodological and ideological issues that these entail. It also seeks to demonstrate that claim of a linguistic picture of the world represents a case of determinism in linguistics.

Mladen Uhlik
Oddelek za slovanske jezike na Univerzi v Lozani BFSH-2
CH-1015 Lozana, Švica
Institutum Studiorum Humanitatis Ljubljana,
Slovenska cesta 30a, Ljubljana
mladen.uhlik@gmail.com

Specializirani pravopisni priročnik

(Predstavitev izhodišč, zasnove,
ciljev in vzorčnih redakcij)

Helena Dobrovoljc, Nataša Jakop

IZVLEČEK: V prispevku je predstavljena zasnova priročnika, specializiranega za pravopisna vprašanja, s poudarkom na konceptu pravopisnega slovarja. V njem bo pravopisno zanimivo in novo besedje ponazorjeno z aktualnimi zgledi, ki bodo dovolj obvestilni tudi za laične uporabnike. Zbirka bo organizirana tako, da bo omogočala sprotno obdelavo in posodabljanje jezikovnega gradiva ter bo s tem prispevala k razvoju slovenske normativistike. Vzorčne redakcije ponazarjajo temeljna načela zasnove sodobnega pravopisnega slovarja.

Ključne besede:

slovenski pravopis, slovar, elektronski slovar, spletni slovar, standardizacija, pravopisna pravila

ABSTRACT: This article presents a concept for a handbook dealing with normative issues, with an emphasis on the concept of a normative dictionary. It will illustrate vocabulary that is new and of normative interest using current examples that are also communicative for general users. The collection will be organized to enable ongoing processing and updating of linguistic material, thereby contributing to the development of Slovenian normative studies. Sample items prepared for publication illustrate the basic design principles for a modern normative dictionary.

Keywords:

Slovenian normative guide, dictionary, electronic dictionary, on-line dictionary, standardization, normative rules

1 Uvod

Pravopis ima na Slovenskem že dolgoletno tradicijo in v javnosti velja za družbeno pomemben jezikovni priročnik s kodifikacijskim značajem.¹ Za pravopisnimi pravili

¹ Priprava pravopisnega priročnika predstavlja nadaljevanje raziskav, ki so potekale v okviru raziskovalnega programa »Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju«. Zasnovo in potek dela je pod imenom »Mali pravopis« leta 2004 potrdil Znanstveni svet Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Od 1. februarja 2008 poteka delo v okviru

že od časa Breznik-Ramovševih pravopisov stojijo najvišje znanstvene ustanove in so vsaj glede temeljnih vprašanj rezultat soglasja javnosti. Najosnovnejši namen pravopisnega priročnika s predpisovalno veljavnostjo je v pravilih podati sistemski opis zapisovalnih sredstev, v slovarju pa ta pravila konkretizirati ob izbranem naboru besedja. Potrebe družbe, ki zahteva jasen in poljuden, priročen in praktičen jezikovni priročnik, se stopnjujejo, zato je v sodobnem času nenehno izpostavljena težnja po sprotnem zaznavanju jezikovnih novosti in spremljanju razvojne dinamike jezika. Vse očitneje pa postaja, da morajo biti tudi slovarji izpopolnjevani čim bolj sprotno. Ne nazadnje je pravopisni slovar pogosto edini enojezični slovar, s katerim se srečuje laični uporabnik jezikovnih priročnikov (Nerius 1989: 1298).

Tradicionalni slovenski pravopisni priročnik, ki ga predstavlja tudi *Slovenski pravopis 2001* in e-izdaja iz leta 2003 (v nadaljevanju SP 2001, e-SP 2003), je večravninski normativni priročnik, ki podaja sistemski pregled pisne in govorne podobe jezika, oblikoslovja, besedotvorja, skladnje, stilistične napotke ter rešitve pogostih jezikovnih težav. Čeprav slovenski primer tovrstnega jezikovnega priročnika ni osamljen, saj tudi v nekaterih drugih jezikih prevladuje težnja, da bi bil z izrazom pravopis poimenovan priročnik, ki bi prinašal čim več jezikovnonormativnih podatkov na enem mestu, pa je bilo v dosedanjih raziskavah ugotovljeno, da je treba sodobni pravopisni slovar pojmovati kot slovar, specializiran za reševanje pravopisnih vprašanj v ožjem pomenu besede (Dobrovoljc 2004, 39). Izhajajoč iz dejstva, da je narava pravopisnega priročnika v osnovi normativna, je bilo ugotovljeno, da pojmovanje pravopisne pravilnosti izhaja iz drugih teoretičnih osnov kot pojmovanje stilistične ustreznosti (Štícha 1993). Temu pritrjujejo številni odzivi strokovne in nestrokovne javnosti, med katerimi so tudi odmevne raziskave, temelječe na sistemski obravnavi jezikoslovnih osnov, makro- in mikrostrukture slovarja ter metodoloških pristopov, med katerimi je treba izpostaviti kritičnost do uporabljenih jezikovnih virov.

2 Predstavitev izhodišč

Za podkrepitev nakazanih stališč so bile v okviru priprav na izdelavo novega koncepta pravopisnega priročnika proučene in upoštevane najnovejše teoretične raziskave pravopisne problematike, ki temeljijo na ugotavljanju razmerja med jezikovno rabo, jezikovno normo, jezikovnim predpisom ali kodifikacijo.² Reševanje pravopisne problematike v najširšem smislu je namreč inherentno določeno s slovničnimi (oblikoslovnimi in skladenjskimi) lastnostmi jezika. V ožjem smislu pa so bila uporabljena

projekta »Sodobni pravopisni priročnik v knjižni, elektronski in spletni različici« (L6-0166-0618-08), ki je bil sprejet na javnem razpisu za (so)financiranje raziskovalnih projektov v letu 2008.

² Med njimi naslednje: I. Nebeská, *Jazyk norma spisovnost*, Praga: Univerzita Karlova, 1996; F. Daneš, K dvěma základním otázkám kodifikace, *Naše řeč*, 1977, št. 1; H. Dobrovoljc, *Pravopisje na Slovenskem*, Ljubljana, Založba ZRC, 2004; N. Logar, Norma v slovarju sodobne slovenščine: zloženke in kratice, *Družboslovne razprave XXI*, 2005; A. Vidovič Muha, Razvojne prvine normativnosti slovenskega jezika, *Jezik in čas*, Ljubljana: FF, 1996; T. Verovnik, Norma knjižne slovenščine med kodifikacijo in jezikovno rabo v obdobju 1950–2001, *Družboslovne razprave XX*, 2004.

tista teoretična dela, ki so usmerjena v problemsko reševanje izpostavljenih pravopisnih vprašanj, največkrat tistih, pri katerih prihaja do neskladja med obstoječim predpisom in rabo oziroma zapisovalno normo. Tudi zato, da se tovrstna vprašanja primerno izluščijo iz celote, je bilo treba razjasniti pojem jezikovne pravilnosti ter razmerje med jezikovno rabo in jezikovno normo ter sistemom. Vzporedno s teoretičnimi vprašanji se odvijajo preučevanja sodobnih leksikografskih praks, zlasti tistih, ki se ukvarjajo z normativnimi slovarji in vlogo normativnih sredstev v jezikovnih priročnikih nasploh. Zasnova specializiranega pravopisnega priročnika namreč zahteva, da v izhodišču najprej ustrezno opredelimo pravopisni slovar, ki ga opredeljujejo dogovornost, prožna ustaljenost, normativnost in obvestilnost (Dobrovoljc 2004, 21). Za specializirani pravopisni slovar so relevantna vprašanja, povezana z zapisom besed, in sicer s stališča rabe velikih in malih črk (lastnih in občnih imen), prevzetih besed in besednih zvez, zapisovanja tujih črk, nečrkovnih pisnih znamenj, pisanja skupaj oziroma narazen ter težav pri zapisu, povezanim z glasoslovnimi, oblikoslovnimi ter besedotvornimi posebnostmi slovenščine. Izbrano metodološko izhodišče priprave pravopisnega slovarja združuje klasično leksikografsko prakso s sodobnejšim korpusnim pristopom: za ustrezno jezikoslovno analizo jezikovnega gradiva je namreč treba izhajati iz velikih elektronskih besedilnih zbirk, iz katerih potem jezikoslovec leksikograf izbira, ovrednoti, uredi in interpretira podatke. Pri konkretnem reševanju vsebinskih pravopisnih, slovničnih in oblikoslovnih vprašanj so in bodo upoštewane aktualne kritike obstoječih načel slovenskega pravopisa.³ Kritike pravopisa kot sistema urejevalnih pravil so usmerjene v neravnovesje med tradicionalno in sodobno normo ter izzvenijo v težnje po ponovnem oziroma sprotnem ugotavljanju jezikovne norme, kritike pravopisa kot jezikovnega priročnika pa zaradi prevelike obvestilnosti v njegovo nepraktičnost in nepriločnost, ki postaja opaznejša, čim nižjo izobrazbeno stopnjo ima uporabnik slovarja.⁴

Iz vseh dosedanjih raziskav in razprav je mogoče povzeti skupno težnjo, da se tudi v slovenskem jezikoslovlju uveljavi in sprejme sodoben pravopisni priročnik, ki je vsebinsko usmerjen v reševanje pravopisnih vprašanj, tj. priročnik, kot ga pozna večina slovanskih jezikov. Po prvotnem načrtu naj bi bil tak tudi *SP 2001*. Tako je namreč razvidno iz *Načrta pravil za novi slovenski pravopis* (1981: 206–210) oziroma tam prikazanih *Vzorcev iz slovarskega dela novega slovenskega pravopisa*. Med razlogi, zakaj je prišlo do spremembe koncepta oziroma zakaj se pravopisno

³ D. Bajt, *Zadnji pravopis – poslednji pravopis?*, *Nova revija*, Forum, 2002; A. Gložančev, *Nekaj pripomb k teoretični podstavi slovarja novega SP: Pravopisna premišljanja*, *Slava*, št. 1, 1995/96; D. Kladnik, *Pogledi na podomačevanje tujih zemljepisnih imen*, *Georitem 2*, Založba ZRC, 2007; M. Kocjan-Barle, *Slovenski pravopis 2001 med znanostjo in (ne) uporabnostjo*, *Nova revija*, Forum, 2002; S. Lenarčič, *Popravopis: Kaj je narobe in kaj manjka v Slovenskem pravopisu?*, Ljubljana, 2004; tematska številka *Slavistične revije* ob okrogli mizi z naslovom *Kaj je novega v slovenskem jeziku?* ob izidu Slovenskega pravopisa, *Slavistična revija*, 2003; okrogla miza *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo* ob izidu Slovenskega pravopisa, Bled, *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 14, 2003; C. Šeruga Prek, *Izgovorni in naglasni problemi Slovenskega pravopisa 2001*, *Nova revija*, Forum, 2002.

⁴ O tem gl. »pravopisno« tematsko številko *Slavistične revije* 51, 2003, str. 113–266.

orientirana zasnova slovarja, ki bi spremljal pravila, ni uresničila, se navaja dejstvo, da so zaradi pomanjkanja splošnih enojezičnih slovarjev tudi s pravopisnim skušali nadomestiti vedno bolj perečo slovarsko vrzel. Od izdaje prve knjige *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju *SSKJ*) in redakcije slovenskega pravopisa sta namreč minili več kot dve desetletji in pravopisni slovar je ob nenehnih zahtevah uporabnikov po normativnem slovarju, ki bo uzakonil jezikovne ter družbene spremembe zadnjih desetletij, prerasel v *Načrtu* (1981) zarisane okvire (Dobrovoljc 2004, 39). Ob izdaji leta 2001 je novi slovenski pravopis prinesel 50.744 slovarskih iztočnic (in podiztočnic), ki jih v *SSKJ* ni,⁵ med katerimi je večina sicer novih, a pravopisno manj relevantnih. Nastali slovar se je »z zajemanjem pravopisno neproblematičnih prvin« in razširjanjem podatkovne obvestilnosti »oddaljil od naloge, ki bi jo pravopisni slovar primarno moral opravljati, tj. nadgrajevati in gradivno razširati« pravopisna pravila (Verovnik 2004, 254), po drugi strani pa je s »totalizatorsko vneto [...] v eno knjigo spravil celotno slovnico in besedišče, slovar osebnih imen, biografski leksikon in celo slovar zemljepisnih imen« (Nežmah 2001, 71).⁶

Med specializiranimi pravopisnimi slovarji, po katerih se oziramo tudi pri pripravi slovenskega, izpostavljamo dve vrsti slovarjev:

- a) slovarji, v katerih je normirana le pisna izrazna podoba pravopisno problematičnih besed, v redkih primerih so dodani pravorečni, slovnični in pomenski podatki, slednji načeloma takrat, ko gre za kontrastivne prikaze s homonimnimi iztočnicami, npr. Babić-Finka-Mogušev *Hrvatski pravopis* (Zagreb, 1996), Halilovićev *Pravopis bosanskoga jezika* (Sarajevo, 1996), Anić-Silićev *Pravopis hrvatskoga jezika* (Zagreb, 1996);
- b) slovarji, v katerih so skoraj ob vsaki iztočnici podani osnovni oblikoslovni podatki, ponazoritvenih zgledov skorajda ni, pomenske identifikacije pa odražajo kontrastivna razmerja; taki so npr. *Pravila češkega pravopisa* (Praga, 1993), *Pravila slovaškega pravopisa* (Bratislava, 1998), *Hrvatski jezični savjetnik* (Zagreb, 1999) in Babić-Ham-Mogušev *Hrvatski školski pravopis* (Zagreb, 2005).

Za koncept, ki ga predstavljamo v nadaljevanju, med navedenimi slovarji ni

⁵ Podrobneje v rubriki »SP v številkah« na spletni strani <http://www.zrc-sazu.si/pravopis/>.

⁶ Res pa je, da tudi taki slovarji niso redki, npr. francoski Jouettov pravopisni slovar (1989) s podnaslovom *Vse pasti in težave francoskega jezika* z 51.290 slovarskimi sestavki je tako pravopisni kot slovnični vodnik, saj prinaša informacije o posebnostih spreganja, rabi ločil, problematični izgovorjavi, homonimih, pisanju merskih simbolov, predstavlja najpomembnejše obrazce za naslavljanje in druga osnovna pravila jezikovne rabe. – Takšen je tudi francoski pravopis na spletni strani Orthoneta (<http://orthonet.sdv.fr/>), v katerem najdemo odgovore na pravopisna, oblikoslovna in skladenjska vprašanja. To je francoski »uradni« pravopis, nastal na podlagi priporočil sveta za francoski jezik in 9. izdaje francoskega akademijskega slovarja. – Tudi nemški Dudnov pravopis velja za pravopisni priročnik s širšo obvestilnostjo, saj se – kakor je zapisano v uvodu – želi prilagajati potrebam širšega kroga uporabnikov in tako prinaša tudi podatke o izvoru tujih besed, pomenske razlage starinskih, pokrajinskih, pogovornih in žargonskih besed ter opredeljuje posebnosti njihove rabe.

mogoče najti nobene bližnje vzporednice. Prej bi bilo mogoče reči, da izbira srednjo pot med tradicionalnim slovenskim pravopisom, Babič-Finka-Moguševim hrvaškim pravopisom in Babič-Ham-Moguševim hrvaškim šolskim pravopisom. Ambicija zbirke, ki bo nastala, je slediti ciljem, ki smo si jih v okviru priprav na izdajo sodobnega pravopisnega priročnika zastavili: izdelati slovar, osredinjen na pravopisno problematiko, v kateri bo raba prikazana z aktualnimi zgledi, ki bodo hkrati dovolj obvestilni za ponazoritev potreb sodobnega sporočanja tudi jezikoslovno laičnih slovarskih uporabnikov, ter s sodobnimi informacijskimi in jezikovnimi tehnologijami zgraditi in dobro organizirati podatkovno zbirko, ki bo tudi v prihodnosti omogočala hitrejšo sprotno obdelavo in posodabljanje jezikovnega gradiva (na najmanj pet let), kar bo prispevalo k odpravi perečih težav slovenske normativistike.

Pri snovanju osnov za novi, specializirani pravopisni priročnik je treba upoštevati, da je pisna izrazna podoba besede normirana že z njenim zapisom v slovarju. Kljub temu slovarske iztočnice spremljajo tudi oblikoslovni podatki in podatki o jakostnem naglasu ter izgovorjavi, ker v posameznih primerih utemeljujejo zapis. Specializirani pravopisni slovar stilističnih napotkov ne podaja, zato v njem ni slovarskih oznak, ki bi opozarjale na funkcijsko- oziroma socialnozvrstno področje rabe ali na čustveno zaznamovanost besedja. Z opustitvijo opisanih napotkov je stopilo v ospredje pojmovanje normativnosti: kot nepravilno je pojmovano le tisto, kar je v slovenskem jeziku zapisovalno neustrezno, npr. *akopresura* namesto *akupresura*, *akomulator* namesto *akumulator*, *angstrom* namesto *angstrom*, *badmington* namesto *badminton*, *bombandirati* namesto *bombardirati*, *brucovati* namesto *brucevati* itd., ali besedotvorno neustrezno, npr. *ajatolin* namesto *ajatolov*, *Atilin* namesto *Atilov*. Sicer pa so nekateri zapisi odsvetovani in usmerjeni k ustreznjšemu, npr. *Abruzzi gl.* *Abruci*, *absorbicija gl.* *absorpcija*. Normativnost je zato izkazana tudi pri variantah, pri čemer je z oznakami (*in, tudi*) nakazana težnja po poenotenju norme. Prepovedovalnega normiranja, ki bi segalo na področje prepovedi rabe leksike (*cenkati se, doživljenjski, govornica, koriščenje*) ali določene skladenjske pojavnosti (*delati na, strojni način izdelave, biti v stanju*),⁷ v tem tipu slovarja ni, so le stilistična priporočila pri posameznih redkih besedah (*aparthotel – apartmajski hotel*). Zato želimo na novo definirati posamezne normativne oznake in njihovo vlogo v specializiranem pravopisnem slovarju (krožec, kazalka *gl.*, oznaki *in in tudi*). Pri tem je pomembno, da se na novo pregledajo vse odsvetovane in prepovedane oblike zapisa (*aborigin* proti *aboridžin*, *izgovorjava* proti *izgovarjava*, *okoljski* proti *okoljski*)⁸ in odpravijo nepotrebni normativizmi (Weiss 2003) oziroma da se ponovno ugotovi uzusna ali rabna norma (Müller 1982), in to ne samo v luči kritike obstoječega predpisa, temveč tudi zato, ker je »naša prva dolžnost«, da jezikovni predpis vedno znova preverjamo in upoštevamo, da se jezikovni predpisi »v splošnem morajo ujemati z dejanskim stanjem jezika« (Toporišič 1978, 325).

⁷ Zgledi so iz SP 2001.

⁸ Več takih primerov navaja S. Lenarčič, *Popravopis: kaj je narobe in kaj manjka v novem Slovenskem pravopisu?*, Ljubljana, 2004.

3 Podpora informacijskih tehnologij

Kot smo nakazali že v predstavitvi izhodišč novega koncepta, si želimo s sodobnimi informacijskimi in jezikovnimi tehnologijami zgraditi in dobro organizirati tako podatkovno zbirko, ki bo omogočala hitrejšo sprotno obdelavo pravopisno relevantnega gradiva in posodabljanje celotne zbirke na najmanj pet let. Pogoji za uspešno in učinkovito izdelavo slovarske zbirke pa je ustrezna informacijska infrastruktura. Med elektronskimi slovarji, ki so bili na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša izdani doslej, bo načrtovani slovar prvi, ki že v fazi nastajanja predvideva objavo v elektronski obliki, čemur bodo ustrezno prilagojeni tudi programska orodja in postopki dela.⁹

Verjetno ni treba posebej izpostavljati prednosti izdaj v neknjižnih medijih; med najosnovnejšimi sta hitro in učinkovito iskanje jezikovnih prvin in njihovo razvrščanje v najrazličnejših oblikah (Romih, Holozan 2001). Podobno velja tudi za naj sodobnejše spletne izdaje slovarjev, pri katerih je omogočeno tesnejše sodelovanje z uporabniki in sledenje njihovim eksplicitno izraženim pričakovanjem (npr. konkretna jezikovna vprašanja) in implicitno izraženim vprašanjem (poizvedbe uporabnikov, ki iščejo po spletnem slovarju, lahko pozitivno usmerjajo tudi sestavljalce slovarjev).

Osnova za izdelavo slovarja bo podatkovna zbirka s programom, ki bo omogočal tudi nekatere osnovne operacije, potrebne za delo – dodajanje, spreminjanje, brisanje, osnovno iskanje in urejanje, enostavne sintaktične kontrole ter uvoz in izvoz podatkov, ki bi omogočal tudi nekatere dodatne/zahtevnejše operacije s pomočjo zunanjih, bolj specializiranih orodij (npr. preverjanje črkovanja, zahtevnejše sintaktične kontrole). Za potrebe vnosa, pregledovanja in obdelave gradiva oziroma redakcijskega dela bo zasnovana relacijska podatkovna zbirka v sodobnem in zmogljivem SUBP SQL. Osnova za izdelavo slovarske različice na CD-ROM-u bo elektronska slovarska zbirka, ki bo omogočala izvoz slovarja v obliki, primerni za čim bolj preprosto pretvorbo v končni format zapisa. Tvorbeni postopek bo poleg osnovne prilagoditve formata izvedel tudi nekatere nujno potrebne korake pri pretvorbi v zapis ASP32 (npr. dokončno abecedno urejanje po morebitnih posebnih pravilih, preverjanje in obdelava strukture gesel, oznak, posebnih znakov). Program za uporabo slovarja bo pregledovalnik ASP32, tako da bo omogočena tudi povezljivost s SSKJ, e-SP 2003, Pleteršnikovim *Slovensko-nemškimi slovarjem* in številnimi drugimi, zlasti dvojezičnimi slovarji v tem sistemu.

4 Zasnova sodobnega pravopisnega priročnika

4.1 Zasnova neslovarskega dela: pravopisna pravila

Pravopisna pravila zadnjega slovenskega pravopisa so bila vsebinsko potrjena na skupščini Slovenske akademije znanosti in umetnosti leta 1989. Predstavljajo prva pravila v zgodovini slovenskega pravopisja, ki so bila potrjena s soglasjem

⁹ Do sedaj so bili elektronski slovarji pri nas namreč »pasivni«, kar pomeni, da so bili v to obliko pretvorjeni potem, ko so bili v knjižni obliki že izdani, in sicer so bili bodisi digitalizirani (SSKJ, elektronska izdaja Pleteršnikovega slovarja) ali pa je šlo za preprost »linearni vnos redakcij v računalnik«.

širše javnosti (jezikoslovci, lektorji, prevajalci, pedagogi, kulturniki) in ki kljub posameznim kritičnim odzivom na nekatere rešitve še niso doživela večinsko podprte prenove. V pravopisnem priročniku, ki ga pripravljamo, naj bi bila veljavna pravopisna pravila prilagojena zahtevam in znanju strokovno manj zahtevnih uporabnikov, zato bodo predstavljena preglednejše in v nekaterih delih bolj shematično (pregibalni vzorci, interpunkcija, pisanje skupaj oziroma narazen). Posamezna slovnična obvestila o različnih ravlinah jezikovne zgradbe bodo približana uporabniku s praktičnega vidika, s čimer bo dosežena večja preglednost in olajšana možnost primerjave različnih slovničnih vzorcev. Posodobljeni bodo tudi ponazarjalni zgledi.

Izhajajoč z vidika uporabnikovega dojemanja pravopisne problematike, naj bi zlasti pri pravilih za stavo vejice dosedanjemu skladenjskemu prikazu, ki od uporabnika zahteva višjo stopnjo jezikoslovnega znanja, dodali tudi preprostejši uporabni prikaz vejice ob posameznih veznikih.

4.2 Zasnova slovarskega dela: pravopisni slovar

4.2.1 Geslovník pravopisnega slovarja

Osnovno vodilo pri izdelavi geslovníka specializiranega pravopisnega slovarja je bilo izbrati pravopisno problematično jedro besedja slovenskega jezika in zajeti novo, še ne normirano besedje, upoštevajoč najrazličnejša aktualna področja sodobnega družbenega dogajanja.

Težave, ki jih imajo jezikovni uporabniki slovenskega jezika pri pisanju, so po eni strani povezane s poznavanjem in razumevanjem pravopisnih pravil, po drugi strani pa z lastnostmi slovenske jezikovne zgradbe. Pravopisne težave se pojavijo pri rabi velikih in malih črk, prevzetih besed in besednih zvez, pisanju skupaj oziroma narazen, zapisovanju posebnih glasovnih zvez in neobstojećih samoglasnikov ter zaradi posebnosti pri sklanjanju samostalniških in pridevniških besed, kratic, pri spregatvi glagolov in pri nekaterih, težjih primerih iz besedotvorja. V novem pravopisnem slovarju bo v primerjavi s SP 2001 (2003) prikazano le besedje, ki povzročá težave pri pisanju že v osnovni obliki besed, pri pregibanju ali pri tvorjenju besed.

Potem ko je bil izdelan vzorčni geslovník za črke A, B, C in Č, je bilo mogoče predvideti, da bi geslovník novega pravopisnega slovarja obsegal za dobro polovico manj besed kot geslovník SP 2001 (2003). Vanj ne bodo uvrščene besede, ki so zastarele, starinske, narečne in zanje nimamo potrditev v knjižni rabi (*abota, ajmoht, akoprav, angelc, багаža, bagriti, birtija, Bolgarsko, brodogradnja, cvetober, cvi-bak, čebelarija*), ter besede, ki v zapisu v osnovni obliki ali rabi v besednih zvezah niso problematične z vidika pravopisa v ožjem ali širšem smislu (*aktivist, alkohol, analiza, blazina, cunjá*).

Tretjino besed, ki jih bo prinašal pravopisni slovar, predstavljajo nove lastno- in občnoimenske besede. Viri za novo besedje so: besedilni korpus *Nova beseda*, elektronska zbirka *Amebisov besedni zaklad*, geslovník za *Slovar novejšega besedja*, narejen na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, gradiva Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije, npr. *Seznam tujih zemljepisnih imen v slovenskem jeziku, Seznam krajšav* (<http://bos.zrc-sazu.si/kra->

tice.html), ter priložnostni izpisi iz spletnih in drugih virov. Nova osebna in stvarna lastna imena, vključena v geslovník pravopisnega slovarja, so iz sodobnega časa. Vključena so pravopisno zanimiva imena Prešernovih in Nobelovih nagradencev, znanih državnikov, glasbenikov, publicistov, književnikov, režiserjev, igralcev, intelektualcev in pogosto rabljena aktualna stvarna imena (*Annan, Badiou, Benedikt XIV., Berlusconi, Bibič, Blair, Brando, Cage, Carrey, Castro, Ceaușescu; Adidas, Al Kaida, Alpska konvencija, Alpsko mleko, Banka Slovenije, Benetton*). Med novimi zemljepisnimi lastnimi imeni so dodana tista, ki še niso bila normirana in so v rabi pogosta (*Bad Gastein, Bali, Cerkniško jezero, Čengdu*). Temeljno načelo pri vključevanju novejšega občnoimenskega besedja v geslovník pravopisnega slovarja je zajeti besede, ki v slovarjih slovenskega jezika doslej še niso bile opisane niti normirane (*adenovirus, administratorski, ajurveda, ajurvedski, bentley, bioprehrana, balijski, chopinovski, citomegalovirus, čengdujski, črkovalnik*) ali ni bilo normirano razmerje med dvojnicami prevzetih besed, ki jih potrjujejo raba ali slovarji slovenskega jezika (*all-inclusive/all inclusive, bungee jumping/bungeejumping/bandži džamping/bandžidžamping*).¹⁰

Eno od meril za vključitev besed v geslovník pravopisnega slovarja so tudi homonimne lastno- in občnoimenske besede (*Abraham – abraham, Ahasver – ahasver, Ajda – ajda, Ban – ban, Beaufort – beaufort, Bog – bog, Čop – čop; Abecednik – abecednik, Aida – aida, Airbus – airbus, Akademija – akademija, Aktiva – aktiva, Amazonka – amazonka*).

Geslovník pravopisnega slovarja je torej omejen na naslednje skupine besed:

1. Osebna, zemljepisna in stvarna imena, kratice in druge besede, ki povzročajo težave pri pisanju že v osnovni obliki zaradi: rabe velikih in malih črk (*Aleksander Veliki, Anglež, Azteki; Aljaški zaliv, Alpe, Antarktika, Ljubljansko barje; Adidas, Alpsko mleko; albanščina, aspirin, božič; AJPES/Ajpes, BiH*), skladienske ali neskladienske rabe ločil (*Josip Murn - Aleksandrov; Aix-en-Provence, Ljubljana Bežigrad; akad., a. m.; A-diplomski, ABS-zavore, A4-format, agrarno-industrijski*), načel pri podomačevanju prevzetih besed in besednih zvez (*Ajshilos/Ajshil, Alasia da Sommaripa, Čankajšek, Čelakovský; Aachen, Abidjan/Abidžan, Anglija, Bodensko jezero; British Museum/Britanski muzej; abbé/abe, adagio, audi, cadillac/kadilak*), rabe posebnih ločevalnih znamenj pri prevzetih besedah (*Abélard, Ampère, Andrić, Ångström, Camões; Ålandsko otočje; à propos*), težav pri pisanju skupaj ali narazen (*aeroposnetek, avtogaraža, alfa romeo, natanko – na tanko*), dvojnic pri zapisovanju skupaj ali narazen (*alfažarek/ alfa žarek, aperitivbar/aperitiv bar, bledomoder/bledo moder*), posebnih glasovnih zvez in neobstojećih samoglasnikov (*alinea/alineja, aloa/aloja, amonijak, anesteziolog, belec, čmrlj*).
2. Osebna, zemljepisna in stvarna imena, simbole, kratice in druge besede, ki

¹⁰ Potreba po sprotnem ugotavljanju ustreznih normativnih rešitev pri prevzetih besedah je bila izpostavljena tudi v okviru pripravljanja splošnega razlagalnega slovarja novejšega besedja slovenskega jezika, ki nastaja na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša (Glozančev, Kostanjevec 2006, 100).

povzročajo težave pri pregibanju, s čimer so povezane morebitne težave uporabnikov pri pisanju teh besed (*Abélard -a – z Abélarde/Abélarde/Abélarde/Abélarde, Aleksandrov -a – z Aleksandrovom, Agripa -e/-a, Bush -a – z Bushem, George -ea – z Georgeem; Aarau -a – v Aarau; Al Fatah ~ -a; ADSL ADSL-ja/ADSL-a/--, Ag --; agrumi -ov, breskev -kve; aktualen -lna -o – bolj aktualen, aktualni -a -o*). V slovarju bo na te pisne posebnosti opozorjeno v okviru prikaza slovnčnih podatkov in s ponazarjalnim zgledom.

3. Pravopisno zahtevnejše tvorjenke (težji primeri iz besedotvorja), npr. tvorba ženskih oblik (*akademikinja, apezejevka, carinica, citrarica/citrarka*), tvorba pridevnikov na *-ski/-ški* iz domačih in tujih podstav (*albertvilski < Albertville, arpadoviški < Arpadoviči*), izlastnoimenski pridevniki na *-ov/-ev, -in* (*Agripov < Agripa, Balažičev < Balažič, Krležev < Krleža, Božičin < Božica*), zlasti zaradi rabe velikih in malih črk v stalnih besednih zvezah (*adamovo/Adamovo jabolko, Amperjev/amperjev zakon, bangova/Bangova bolezen*), besedotvorne dvojnice (*Abelardev/Abelardev, Anouilhev/Anouilhev, Camusev/Camusov*).

Makrostruktura pravopisnega slovarja je organizirana po absolutni abecedi, pri čemer so vse sprejete besede samostojne iztočnice, izjema so nekatera prebivalška imena moškega in ženskega spola ter pravopisno zahtevnejši svojilni pridevniki iz njih; le-ta bodo prikazana v posebnem razdelku zemljepisnega imena (uvaja ga znak ♦), npr. *Bangladeš ♦ Bangladeševce, Bangladeševka, Bangladeševcev*. Ta prebivalška imena bodisi niso pravopisno problematična ali pa nimajo potrditve v rabi in v slovarju nakazujejo le možnost za njihovo tvorbo.

4.2.2 Mikrostruktura pravopisnega slovarja

Mikrostruktura oziroma zgradba slovarskega sestavka specializiranega pravopisnega slovarja se osredinja na zapis besede, tj. iztočnico, in zapis njenih osnovnih ter izvedenih nepredvidljivih oblik (slovnčne posebnosti), besednovrstno določitev iztočnice in pravopisne posebnosti. Slovar je usmerjevalen zlasti glede zapisa in slovnčnih podatkov. Slovarski sestavek ima sicer tri funkcijsko različne dele: glavo z zaglavjem, razlagalno-ponazarjalni del in gnezdo.

A Glavo z zaglavjem sestavljajo iztočnica, neiztočnična osnovna oblika, besednovrstni podatek in zapis izgovarjave z naglasom.

Slovarski sestavek uvaja iztočnica, ki ni naglašena (posebnost so besede z obveznimi ločevalnimi znamenji (*Abélarde, à la*). Morebitne iztočnične dvojnice so prikazane z oznakama *in* ali *tudi* (*assisijski in asiški*). Neiztočnične oblike se navajajo, kakor je v sodobnih slovarjih že uveljavljeno: iztočnici sledijo pri samostalnemu roditeljske končnice (*AC-obroč -a, alkaidovec -vca, Adis Abeba ~ -e, Ahiles Ahila*), pri pridevniku pregibala za ženski in srednji spol (*aksiomatičen -čna -o, aksiomski -a -o*), pri glagolu pa sedanjiška oblika (*abstinirati -am*). Nakazane so tudi morebitne dvojnice neiztočničnih oblik. Vse besede v slovarju so opremljene z besednovrstnim podatkom. V oglatem oklepaju je podatek o naglasnem mestu, jakostnem naglasu in izgovoru.

B Razlagalno-ponazarjalni del pri lastnih imenih, kraticah, okrajšavah, citatnih besedah in simbolih uvaja pravopisni podatek. Temu oziroma podatku o izgovarjavi neobvezno sledi bodisi pravopisno ponazarjalno gradivo, tj. zgledi, bodisi pomenske umestitve oziroma identifikacije, če je to potrebno, v nekaterih primerih pa oboje. Pri posebnih znakih je v lomljenih oklepajih dodana ponazoritev rabe teh znakov v besedilu (*afna*).

SLOVARSKI ZGLEDI

V okviru ponazarjalnega gradiva spadajo zgledi, iz katerih so razvidne slovnične lastnosti in posebnosti iztočnične besede:

- raba v neimenovalniških sklonih, npr. zaradi neobstojnega polglasnika (*aksel – program z dvojnim akslom*), preglasa (*AC-adapter – miška z AC-adapterjem*, *aerotaksi – vožnja z aerotaksijem*), kategorije živosti (*audi – voziti audi ali audija*) ali pregibanja izpridevniških lastnih imen (*Abrikozov – z Abrikozovom*);
- primerniška pridevniška stopnja (*adaptiran – Virus postaja vse bolj adaptiran na ljudi*);
- sklonljivosti pri imenovalnih prilastkih in predimkih (*z abejem Pierrom proti z van Goghom*);
- raba predlogov *v* in *na* pri zemljepisnih imenih (*Adžarija – v Adžariji*, *Aconcagua – na Aconcagui*);
- ponazoritev vrstnosti oziroma kakovostnosti pri pridevniku (*aktualen – Oglas je še aktualen, aktualni – aktualna politika*).

Občnoimenske iztočnice pogosto nastopajo tudi v stalnih besednih zvezah, ki so občnoimenska poimenovanja zgodovinskih dogodkov, bolezni, nagrad, prireditev itd., zato so te zveze navedene kot ponazoritve pri posameznih iztočnicah (*aachenski – aachenski mir*, *abesinski – abesinska vojna*, *abonma – zeleni abonma*).¹¹

Ponazarjalni zgledi pri pisnih leksikalnih krajšavah oziroma simbolih, okrajšavah, kraticah so namenjeni skladsnkemu prikazu teh besednih enot. Z zgledi je ponazorjena npr. njihova stičnost ob vključitvi v besedilo (*a – 10 a kmetijskih zemljišč*, *akad. – knjiga akad. prof. dr. Franceta Kidriča*) ali pogosta raba v zvezah (*AC – AC Hoče–Arja vas*; *AD – AD Maribor*).

Pri nekaterih iztočnicah, npr. citatnih besedah, sta v razlagalno-ponazarjalnem delu

¹¹ Pridevniki na *-ski* so bili v *SP 2001* brez ponazarjalnih zgledov vključeni kot podiztočnice k izvornemu zemljepisnemu imenu: *pariški* k *Pariz*, *dunajski* k *Dunaj* itd., kar je z uporabnikovega stališča pustilo precej odprtih vprašanj. Če nas zanima npr. zapis besedne zveze *brionska/Brionska deklaracija*, pri iztočnici *Brioni* tega zapisa ne najdemo. Ker nam več možnosti iskanja ponuja elektronska različica pravopisa in iščemo več besednih zvez s samostalnikom *deklaracija*, ugotovimo, da je to zgodovinski pojem, pisan bodisi *majska deklaracija* (pri iztočnicah *majski* in *deklaracija*) bodisi *Majniška deklaracija* (samostojna iztočnica). Preostane nam le še, da se o pravilni zapisovalni možnosti prepričamo v pravilih. Tam člen (§) 83 določa, da se naslovi umetnostnih in neumetnostnih besedil pišejo z veliko začetnico (*Majniška deklaracija*). In še to: pogled v *SSKJ* pove, da je predpis nov, saj pri iztočnicah *majniški* in *majski* najdemo zvezo s samostalnikom *deklaracija*, obkraj pisano z malo začetnico. To ni edini razlog, zaradi katerega smo se odločili za osamosvojitve pridevniških iztočnic na *-ski*.

tako pomenska uvrstitev med pokončnicama kot tudi ponazarjalni zgled (*petje a capella*). Raba citatnih zvez oziroma besed je ponazorjena z zgledi, ki jih v nekaterih primerih spremlja tudi pomenska razvezava (*ab ovo* – |od začetka|: *ab ovo preprečiti možnost izbire*).

POKONČNICE

Pri simbolih in okrajšavah razlagalno-ponazarjalni del prinaša podatek o razvezavi (*a* – *ar*, *akad.* – *akademik*, *akademikinja*). Tako je tudi pri kraticah, ki so, zlasti slovenske, kar neposredno razvezane (*AA* – /Adria Airways/, *ABC* – avtomatsko brezgotovinsko cestninjenje), razvezava tuje kratice pa je razvidna iz pomenske identifikacije med dvema pokončnicama (*ABS* – /sistem proti blokiranju koles/, *AC* – |izmenični tok|).

Sicer je vloga pomenskih uvrstitev v slovarskem sestavku tudi kontrastivno pokazati pomenske razlike pri podobno zapisanih besedah ali besedah, ki jih zamenjujemo, npr. *adresant* – |pošiljatelj| proti *adresat* – |naslovnik|; *agrarnoekonomski* – |iz agrarna ekonomija| proti *agrarno-ekonomski* – |agrarni in ekonomski|.

PODATEK O IZHODIŠČNI (NETVORJENI) BESEDI

V razlagalno-ponazarjalnem delu je pri besedah, tvorjenih iz zemljepisnih in osebnih imen, tudi podatek o izhodiščni (netvorjeni) besedi: *aaravski* < *Aarau*, *aconcagovski* < *Aconcagua*, *adisabebški* < *Adis Abeba*, *Agripov* < *Agripa*, *ajaški* < *Ajaccio*, *Alasijev* < *Alasia da Sommaripa*, *agov* < *aga*, *alkaidovec* < *Al Kaida*, *althusserjanski* < *Althusser*, *apezejevec* < *APZ*.

Za uvedbo tega podatka v slovar smo se odločili potem, ko smo pridevnike izločili iz t. i. slovarskega gnezda, in sicer:

- zaradi prijaznosti do uporabnika pri besedah, kjer je abecedna oddaljenost med iztočnicama že večja; to so prevzete besede in izpeljane besede (*ajnstajnij* < *Einstein*, *apezejevec* < *APZ*),
- zaradi pomenskega razlikovanja pri homonimnih iztočnicah (*apaški¹* – *apaški poglavar* (< *Apači*) proti *apaški²* – *apaški prebivalci* (< *Apače*); *ajdovski¹* – *ajdovska deklica* (< *ajd*) proti *ajdovski²* – *ajdovski Fructal* (< *Ajdovščina*)).

Slovarski podatki in oznake ter normativnost

V pravopisnem slovarju ne bo stilističnih napotkov, torej stilnih in zvrstnih ter čustvenostnih oznak. Poleg besednovrstnih (*m*, *ž*, *s*, *prid.*, *glag.*, *medm.* ...) in slovničnih (*mn.*, *nedov.*, *dvovid.* ...) podatkov in posebnih oznak (*in*, *tudi*, *ali*) bodo ohranjeni pravopisni podatki (*oseb. i.*, *zem. i.*, *stvar. i.*, *preb. i.*, *žival. i.*, *krat.*, *cit.*, *simb.*, *okrajš.*), na novo bodo definirane t. i. druge oznake (*ur(adno)*), vodilka *prim.*) in normativne oznake. Te so v primerjavi s SP 2001 omejene na dva tipa: krožec (°) opozarja na zapisovalno (°*akademkinja*, °*angstrom*) ali pregibalno (°*z Aldotom*) ter besedotvorno (°*Agripin*) nepravilnost, kazalka *gl.* (*glej*) pa uporabnika napoti k boljšemu, pri čemer je izhodiščni zapis v knjižnem jeziku manj priporočljiv, vendar je pogost v rabi (*abakus gl. abak*, *Abruzzi gl. Abruci*, *absorbcija gl. absorpcija*).

Normativno vlogo v slovarju ima že tradicionalno ležeči tisk. V pričujočem slovarju je ležeče zapisana besedna zveza, ki pri t. i. zloženkah z imenovalniško končnico v prvem delu uvaja za slovenščino primernejši zapis (*aperitivbar – aperitivni bar*).¹² Normativnost je izkazana tudi z razmerjem med variantami, kjer si bomo prizadevali za poenotenje norme in natančno določeno razliko med prirednimi oznakami, tj. vezalno *in* (*Abelardov in Abelardev*) in dopolnjevalno *tudi* (*aparthotel tudi apart hotel*).¹³

5 Vzorčne redakcije

Izbrani slovarski sestavki so namenjeni ponazoritvam zasnove slovarskega dela in so tipografsko prilagojeni za objavo v članku.

a -- m [á] simb. |ar|: 10 a kmetijskih zemljišč

Å -- m [á] simb. |angstrem|: filtri z velikostjo do 1000 Å

Aachen -chna m [áhən] zem. i. |mesto|: v Aachnu ♦ Aachenčan, Aachenčanka

aachenski -a -o prid. [áhənski] aachenska katedrala; aachenski mir (< **Aachen**)

abak -a m [ábak] seštevati in odštevati z abakom

abakus -a m [ábakus]; gl. **abak**

abbè -ja m [abé abêja]; gl. **abe**

Abbe -ja m [ábe] oseb. i. z Abbejem; Ernst Karl Abbe

Abbejev -a -o prid. [ábejev-] Abbejeva odkritja; |duhovna last|: Abbejeva ali abbejeva prizma (< **Abbe**)

ABC -ja tudi -- m [abecè in abècə] krat. |avtomatsko brezgotovinsko cestninjenje|: z ABC-jem; prim. **ABC-kartica**, **ABS-zavore**

ABC-kartica -e ž [abecè-kártica in abècə-kártica] elektronska ABC-kartica; prim. **ABC**

ABC-sistem -a m [abecè-sistém in

abècə-sistém] cestninske postaje z ABC-sistemom; prim. **ABC**

abe -ja m [abé abêja] z abejem; Izbral je abeja Pierra

Abélard -a m [abelár -ja] oseb. i. z Abelardom in Abelardem; zgodba o Abelardu in Heloizi

Abelardov in **Abelardev** -a -o prid. [abelárjev-] Abelardov življenjepis (< **Abélard**)

Abesinija -e ž [abesinija] zem. i. |zgod. država|: v Abesiniji ♦ Abesinec, Abesinka, Abesinčev

abesinka -e ž [abesínka] |mačka|

abesinski -a -o prid. [abesínski] abesinska vojna; abesinska mačka (< **Abesinija**)

abonma -ja m [abonmá] z abonmajem; vpis filmskega abonmaja

ab ovo prisl. [ab ôvo] cit. |od začetka|: ab ovo preprečiti možnost izbire

Abrikosov -a m [abrikósov-] oseb. i. z Abrikosovom; nobelovec Aleksej Abrikosov; raziskave Abrikosova

Abruci -ev m mn. [abrúci] zem. i. |gorovje|: v Abrucih

¹² Taka rešitev je napovedana že v pravilih (§ 418): namesto *mesoizdelki* bolje *mesni izdelki*.

¹³ Podrobneje o prirednih oznakah in razmerju med vezalnimi (*in*, *ali*), dopolnjevalnimi (*tudi*, *poleg*) in pojasnjevalnimi (*nekateri*, *dobesedno*, *sicer* ...) pri Majcenovič, Praktični vidiki normiranja v slovarjih. *Jezikoslovni zapiski* 5, 1999.

Abruzzi -ev m mn. [abrúci] zem. i.;

gl. **Abruci**

absorbpcija -e ž [absórpčija]; gl.

absorbpcija

absorbirati -am glag. dvovid. [apsorbírati]

Baker absorbira vidno svetlobo

absorpcija -e ž [apsórpčija] absorpcija

zvoka v prostoru

abstinirati -am glag. dvovid. [apstinírati]

pomoč odvisnikom, ki abstiniirajo

AC¹ -ja tudi -- m [acə in acé] krat.

[izmenični tok]; z AC-jem; prim. **AC-**

adapter

AC² -- ž [acə in acé] krat. [avtocesta]: AC

Hoče–Arja vas; prim. **AC-obroč**, **AC-**

odsek

AC-adapter -ja m [acə-adápter] miška

z AC-adapterjem; prim. **AC**¹

a cappella prisl. [a kapéla] cit. petje a

cappella

AC-obroč -a m [acə-obróč] ljubljanski

AC-obroč; prim. **AC**²

AC-odsek -a m [acə-odsək -éka]

gradnja AC-odseka na Rebernicah;

prim. **AC**²

aconcagovski -a -o prid.

[akonkágoŭski] (< **Aconcagua**)

Aconcagua -e ž [akonkágva] zem.

i. [gora]: na Aconcagui; vzpon na

Aconcagua

AD -ja tudi -- m [adə] krat. z AD-jem;

[atletsko društvo]: AD Maribor;

[astronomsko društvo]: AD Kmica

adaptiran -a -o prid. [adaptíran] Virus

postaja vse bolj adaptiran na ljudi

Adis Abeba ~ -e ž [ádis abéba] zem. i.

[mesto]: v Adis Abebi ♦ Adisabebčan,

Adisabebčanka

adisabepski -a -o prid. [adisabépski] (<

Adis Abeba)

adresant -a m [adresánt] [pošiljatelj]:

adresant elektronske pošte

adresantka -e ž [adresántka]

[pošiljateljica]

adresat -a m [adresát] [naslovník]:

Adresat zahteve po bančni garanciji

je banka

adresatka -e ž [adresátka] [naslovníca]

Adžarija -e ž [adžárija] zem. i. [ur.

Adžarska avtonomna republika]:

v Adžariji ♦ Adžarec, Adžarka,

Adžarčev

aerotaksi -ja m [aêrotáksi] vožnja z

aerotaksijem

afna -e ž [áfna] Pošljite e-pošto na

brisi(afna)oglasi.si (brisi@oglasi.si)

Afrika -e ž [áfrika] zem. i. [celina]: v

Afriki; spominki iz Afrike; Potuje v

Afriko ♦ Afričan, Afričanka

afriški -a -o prid. [áfriški] afriški

slon; afriška glasba; afriške države;

[srečanje državnikov]: afriški vrh

(< **Afrika**)

Afriški rog -ega -a m [áfriški róg-]

zem. i. [Somalija in del Etiopije]: v ali

na Afriškem rogu

Afroameričan -a m [áfroameričán -ána

in áfroameričán] preb. i. [Američan

afriškega rodu]: Afroameričan iz

Brooklyna

Afroameričanka -e ž [áfroameričánka]

preb. i. [Američanka afriškega rodu]:

pričeske mladih Afroameričank

afroameriški -a -o prid. [áfroamêriški]

[ameriški afriškega izvora]:

afroameriška glasba; afroameriške

korenine

aga -e in -a m [ága] Ahmed aga

agov -a -o prid. [ágov-] °agin; agov

odposlanec (< **aga**)

agrarni -a -o prid. [agrárni] agrarna

ekonomija; agrarna politika

agrarnoekonomski -a -o prid.

[agrárnoekonómski] [iz agrarna

ekonomija]: agrarnoekonomski in

- statistični podatki
- agrarno-industrijski** -a -o prid.
[agrárno-industrijski] |agrarni in industrijski|: agrarno-industrijska cona
- Ahil** -a m [ahíl] oseb. i. boj Ahila in Hektorja
- Ahiles** Ahila m [ahíles] oseb. i.; gl. **Ahil**
- Ahilov** -a -o prid. [ahílov-] Ahilov ščit; |del telesa|: ahilova ali Ahilova peta (< **Ahil**)
- Ahtisaari** -ja m [áhtisari] oseb. i. z Ahtisaarijem; Martti Ahtisaari
- Ahtisaarijev** -a -o prid. [áhtisarijev-] Ahtisaarijev tiskovni predstavnik (< **Ahtisaari**)
- Ajaccio** -ia m [ajáčo] zem. i. |mesto|: v Ajacciu; gora nad Ajacciem ♦ Ajaccian, Ajaccianka
- ajaški** -a -o prid. [ajáški] ajaško letališče (< **Ajaccio**)
- ajd** -a m [áj-d-] Boril se je z ogromnim ajdom
- ajdovski**¹ -a -o prid. [ájdoŭski] ajdovska deklica (< **ajd**)
- ajdovski**² -a -o prid. [ájdoŭski] ajdovski Fructal (< **Ajdovščina**)
- Ajdovščina** -e ž [ájdoŭščina] zem. i. |mesto|: v Ajdovščini; odsek hitre ceste Ajdovščina–Podnanos ♦ Ajdovec, Ajdovka, Ajdovčev
- ajnštajnij** -a m [ájŋštajnij] z ajštajnijem; prim. **Es** (< **Einstein**)
- ajurveda** -e ž [ajurvéda] masažne tehnike ajurvede
- ajurvedski** -a -o prid. [ajurvédski] ajurvedska medicina
- akad.** okrajš. |akademik, akademikinja|: knjiga akad. prof. dr. Franceta Kidriča
- akademikinja** -e ž [akadémikinja] °akademkinja; akademikinja Marja Borštnik
- aksel** -sla m [áksəl] program z dvojnimi akslom
- aksiomatičen** -čna -o prid. [aksijomátičen] Trditev se jim zdi aksiomatična
- aksiomski** -a -o prid. [aksijómski] aksiomski sistem
- aktualen** -lna -o prid. [aktuálen] aktualnejši izbor izdelkov; Oglas je še aktualen
- aktualni** -a -o prid. [aktuálni] aktualna politika
- akvarel** -a m [akvarél] razstava otroških akvarelov; slikanje v tehniki akvarela; Ciuhov akvarel
- à la** prisl. [a la] cit. |po načinu|: pečena jajca à la Hollywood; imidž à la Clark Gable
- Alasia da Sommaripa** -e ~ ~ in -a ~ ~ m [alázija da somaripa] oseb. i. italijansko-slovenski slovar Gregoria Alasie da Sommaripa
- Alasijev** -a -o prid. [alázijev-] °Alasijin; Alasijev slovar (< **Alasia da Sommaripa**)
- Al Kaida** ~ -e ž [al kájda] stvar. i. pripadniki Al Kaide
- alkaidovec** -vca m [alkájdovec] z alkaidovcem (< **Al Kaida**)
- alkaidovski** -a -o prid. [alkájdoŭski] alkaidovski atentat na civiliste (< **Al Kaida**)
- Althusser** -rja m [altizêr] oseb. i. z Althusserjem; filozofija Louisa Althusserja
- althusserjanski** -a -o prid. [altizerjánski] althusserjanski marksizem (< **Althusser**)
- Althusserjev** -a -o prid. [altizêrjev-] Althusserjeva filozofija
- Apače** Apač ž mn. [ápače] zem. i. |kraj|: v Apačah ♦ Apačan, Apačanka
- Apači** -ev m mn. [apáči] preb. i. |pleme|: bojvniški duh Apačev; bitka z Apači
- aparthotel** -a tudi **apart hotel** ~

- a m [apárthotél tudi apárt hotél]
apartmajski hotel
- apartmajski** -a -o prid. [apartmájski]
apartmajski hotel; gradnja
apartmajskega naselja
- apaški**¹ -a -o prid. [ápaški] apaški župan
(< **Apače**)
- apaški**² -a -o prid. [apáški] apaški
poglavar Geronimo (< **Apači**)
- aperitiv** -a m [aperitív-] pozdravni
aperitiv; večerja z aperitivom;
kozarček aperitiva
- aperitivbar** -a tudi **aperitiv bar** ~ -a m
[aperitívbar tudi aperitív bár] *aperitivni bar*
- aperitivni** -a -o prid. [aperitívni]
aperitivni bar z zimskim vrtom
- apezejevec** -vca m [apezêjevec]
z apezejevcem; več generacij
- apezejevec (< **APZ**)
- apezejevka** -e ž [apezêjevka] bivša
apezejevka (< **APZ**)
- APZ** -ja tudi -- m [apezê in apəzə] krat.
[akademski pevski zbor]: APZ Tone
Tomšič
- asiški** -a -o prid. [asiški] kupola asiške
bazilike; asiški frančiškani (< **Assisi**)
- Asiški** -ega m [asiški] oseb. i.; prim.
Frančišek Asiški
- Assisi** -ja m [asízi] zem. i. |mesto|:
v Assisiju; romanje v Assisi ♦
Assisijčan, Assisijčanka
- assisijski** -a -o prid. [asízijski]; gl. **asiški**
(< **Assisi**)
- audi** -ja m [áudi] z audijem; Vozim audi
ali audija; Ponoči so ukradli sedem
audijev

Seznam navedenk

- DOBROVOLJC, H., 2004: *Pravopisje na Slovenskem*, Ljubljana, Založba ZRC.
- GLOŽANČEV, A., KOSTANJEVEC, P., 2006: Novejše besedje slovenskega knjižnega jezika – seznam (A–O). *Jezikoslovni zapiski* 12/2, 89–159.
- MÜLLER, J., 1982: Jezik kot vrednota ali kot resničnost? *Naši razgledi* 31/10, 294–296.
- NAČRT 1981: *Načrt pravil za novi slovenski pravopis*, SAZU, Inštitut za slovenski jezik, Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- NERIUS, D., 1989: Das Orthographiewörterbuch. *Wörterbücher, Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, Zweiter Teilband, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 1297–1304.
- NEŽMAH, B., 2001: Jože Toporišič et al.: Slovenski pravopis, *Mladina* (19. 11. 2001).
- ROMIČ, M., HOLOZAN, P., 2001: Elektronski slovarji, Zbornik B 5. mednarodne multikonference Proceedings B of the 5th International Multi-Conference *Informacijska družba is'2002 / Information Society is'2002. Jezikovne tehnologije / Language Technologies*. Ur. Tomaž Erjavec, Jerneja Gros. 14.–15. oktober 2002 / 14 - 15th October 2002. Ljubljana. <http://nl.ijs.si/isjt02/zbornik/sdjt02-D01amebis.pdf>
- SP 2001: *Slovenski pravopis*, SAZU, ZRC SAZU, Založba ZRC, Ljubljana.
- E-SP 2003: *Slovenski pravopis*, Elektronska izdaja, SAZU, ZRC SAZU, Založba ZRC, Ljubljana.

- ŠTÍCHA, F., 1993: K pojetí spisovnosti, *Spisovná čeština a jazyková kultura*, Sborník z olomoucké konference 1. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 57–60.
- TOPORIŠIČ, J., 1978: Kaj je knjižnem jeziku prav, *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*, Založba Obzorja, Maribor, 323–327.
- VEROVNIK, T. 2004: Norma knjižne slovenščine med kodifikacijo in jezikovno rabo v obdobju 1950–2001, *Družboslovne razprave XX*, 241–258.
- VIDOVIČ MUHA, A., 2001: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govornica slovarja*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana.
- WEISS, P., 2003: Slovenski pravopis 2003 – priročnik na stranpoteh slovenskega jezika, *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*, Zbornik Slavističnega društva Slovenije ob slavističnem kongresu, Bled. 2.–4. oktober 2003, Ljubljana.

A Specialized Normative Guide

Summary

The project A Modern Normative Guide will produce a normative dictionary available to users on the basis of modern linguistic, lexicographic, methodological, and language-technology scholarly points of departure and by using the language information technologies. By publishing the dictionary in various media, we wish to stimulate the use of normative dictionaries by the widest possible circle of language users and thus achieve a rise in language culture and a higher level of literacy among Slovenians, including Slovenians living across the border and emigrants that are losing contact with their native language. The most basic purpose of a normative guide with a prescriptive function is to provide a systemic description of writing conventions in the form of rules, and to make these rules specific in the dictionary alongside selected vocabulary. Because of the expansion of new phenomena and words denoting these phenomena, society has constantly increasing needs; it demands a clear and popular, as well as handy and practical language manual. Studies to date demonstrate that the developmental dynamics of a language must be constantly monitored, and language changes must be updated as much as possible in thematically specialized language manuals. In standardizing the written form, the already established principles defined by the normative rules are followed to a great extent; in addition, living use and established normative practice are taken into account. The work connected with the modern normative guide is planned to be carried out in three phases: concept preparation, and production and publication of the modern normative guide. In the normative guide to be created within this project, existing normative rules will be adapted to the demands and knowledge of a non-professional user. The list of headwords will be shortened to relevant material in terms of normative rules, and one-third of the words in the dictionary will be new words that have not yet been included or standardized in dictionaries. The

structure of the dictionary articles will focus on the word's written representation – that is, on the headword, its basic and derived irregular forms, special grammatical features, the part-of-speech label of the headword, and special normative features. The editing of the dictionary articles will be based on a corpus approach. The lexicographic standardization of new vocabulary in Slovenian is highly relevant to the majority of literate language users and has a significant impact on them. The project in which the research organization and the research and development center actively participate is designed as a construction of a normative database; this contributes to the development of language tools, such as spellcheckers and translation programs. In the long run, these tools will be of key importance for protecting Slovenia's rich cultural heritage within a united Europe.

Helena Dobrovoljc
Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
helena.dobrovoljc@zrc-sazu.si

Nataša Jakop
Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
Natasa.Jakop@zrc-sazu.si

Slovaropisno izrazje v slovenskih terminoloških slovarjih

Marjeta Humar

IZVLEČEK: V prispevku je predstavljeno slovaropisno izrazje (poimenovanje slovarja, iztočnice, slovarskega članka, strokovnega izrazja, protipomenk, sopomenk, označevalnikov, avtorjev) v slovenskih terminoloških slovarjih od Cigaletove *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs* (Dunaj 1853) do *Gemološkega terminološkega slovarja* (Ljubljana 2005).

Ključni izrazi: slovenski terminološki slovar, slovaropisno izrazje

ABSTRACT: The article discusses lexicographic terms (the expressions used for dictionary, headword, dictionary entry, technical terms, antonyms, synonyms, labels, authors) in Slovenian terminological dictionaries from Cigale's *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs* (Vienna 1853) to the *Dictionary of Gemology* (*Gemološki terminološki slovar*, Ljubljana 2005).

Key words: Slovenian terminological dictionary, lexicographic terms

1 Izhodišče

V prispevku je predstavljeno slovaropisno izrazje, ki se uporablja v slovenskih terminoloških slovarjih za poimenovanje njihovih elementov in za slovarje same – od Cigaletove *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs* (Dunaj 1853) do *Gemološkega terminološkega slovarja*, ki ga je leta 2005 izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Upoštevani so slovenski terminološki slovarji, tudi prevodni, v katerih je eden od jezikov, navadno pa izhodiščni, slovenščina. Izrazje je popisano po kategorijah. Namen prispevka je ugotoviti: kakšno slovaropisno izrazje se uporablja v slovenskih terminoloških slovarjih, katera jezikovna dejstva prikazujejo, kako so ta poimenovana in najpomembnejše vplive na slovensko slovaropisno izrazje. Cilj tega dela je prispevati k poenotenju slovaropisnih poimenovanj v slovenskih terminoloških slovarjih in povečati njihovo informativnost. Neenotna raba zmanjšuje informativnost slovarjev.

2 Naslov slovarja

V zgodovini slovenskega terminološkega slovaropisja se je uveljavilo več poimenovanj za slovar kot vrsto dela. Kot jedrne besede naslovov slovenskih terminoloških slovarjev se uporabljajo *Terminologie*, *terminologija*, *zbirka*, *slovar*, *terminološki slovar*, *terminološki glosar*, *izrazje*, *pojmovnik*, *pojmovni slovar*, *besednjak*, napogosteje pa *slovar*, *pojmovnik* in *terminološki slovar*, pri manjših delih tudi *slovarček*, zmeraj z določilom, ki pove, za katero strokovno področje gre. Lahko pa je slovar poimenovan samo z imenom področja, katerega izrazje predstavlja (*Vinogradništvo*).

2.1 Prvi dvojezični nerazlagalni strokovni slovar z nemškim izhodiščnim jezikom (izšel na Dunaju 1853) in slovenskimi ustreznici za pravna poimenovanja, delo Matevža Cigaleta, je imel nemški naslov *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs*. Nosilna beseda naslova je bila:

- **Terminologie** (Cigale 1853).

2.2 Cigaletovemu nemško-slovenskemu pravnemu slovarju je leta 1880 sledila *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča* istega avtorja, ki je uvedla poslovenjeno mednarodno ime *terminologija*,¹ čeprav so tudi v tem slovarju v prvem delu izhodiščni nemški, v drugem šele slovenski termini. Terminologija se v kasnejših več kot sto letih še nekajkrat pojavi kot naslov terminološkega slovarja, zmeraj z določilom za strokovno področje. Tako poimenovani slovarji so na začetku nerazlagalni, torej prevodni, kasneje pa so termini tudi pomensko opisani (Vadnal 1953, Gams idr. 1973, Jelenc 1991):

- **terminologija** (znanstvena – Cigale 1880, obrtna, trgovinska in železniška – Podkrajšek 1926, matematična – Vadnal 1953, slovenska kraška – Gams idr. 1973, izobraževanja odraslih – Jelenc 1991).

2.3 Samo eden od slovarjev ima oznako *zbirka*, in sicer nerazlagalni nemško-slovenski slovar:

- **zbirka** (rudarskih in fužinarskih izrazov – Bezlaj 1918).

2.4 Od prve polovice 20. stoletja naprej je najpogostejše poimenovanje slovenskega terminološkega slovarskega dela *slovar*² (1936/37–2005), ki ima kot jedrna beseda naslova zmeraj ob sebi določilo, za katero stroko gre. Slovar sam pa je lahko razlagalni ali samo prevodni:

- **slovar** (strokovnih izrazov – Savinšek 1936/37, lovsko-ribiški – Lokar 1937, za kovinarje in električarje – Presl 1948, turistično-gostinski – Matičič idr. 1956, splošni tehniški – Struna idr. 1962, 1964, 1978, 1981, gozdarski – Brinar 1970, psihiatričnih izrazov – Milčinski 1984, vojaški – Korošec idr. 1977, veterinarski anatomski – Rigler 1985, pravnega in ekonomskega jezika – Apovnik in Karničar 1989, 1996, osnovnih in splošnih izrazov s področja metrologije

¹ V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* ima terminologija dva pomena: *celota izrazov določene stroke*, *panoge* in *veda o strokovnih izrazih kakega jezika*. Za pomen, ki se nanaša na izraze določene stroke, navaja slovenski sopomenki *strokovno izrazje* in *izrazoslovje*. Manjka pa pomen strokovni slovar ali slovar strokovnega izrazja.

² *Slovar slovenskega knjižnega jezika* pojasni slovar takole: *knjiga*, v kateri so besede razvrščene po abecedi in pojasnjene.

– Mlakar 1989, gozdarski – Smolej idr. 1990, mikrobiološki – Batis idr. 1994, letalski – Kukovec 1994, sneg in plazovi – Šegula idr. 1995, toponimske terminologije – 1995, tehniški metalurški – Paulin 1995, večjezični za kolesarske delavce – Golob 1996, etnološki Slovencev na Madžarskem – Kozar 1996, nuklearnomedicinski – Šuštaršič 1999, trojezični avtomobilizma – Trenc 1999, trojezični elektrotehniški – Poženel 1999, za planince – Slataper 2000, konfekcijske tehnologije – Brkan 2001, slovenski elektrotehniški – Bakič idr. 2001, letalski – Spiller Muys 2002, slovenski medicinski – Kališnik idr. 2002, slovensko-angleški in slovensko-nemški nogometni – Šimenc 2004, elektronike, elektrotehnike in informatike – Mucci idr. 2004, trojezični strojniški – Poženel 2005).

2.5 Od 70. let 20. stoletja naprej se je uveljavilo poimenovanje *terminološki slovar*, ki ima zmeraj določilo, ki pove, katera stroka je v njem predstavljena. Med slovarji, imenovanimi *slovar*, in *terminološkimi slovarji* naj bi bila razlika. *Terminološki slovar* naj bi vseboval samo ozkostrokovno izrazje določene stroke, izbor izrazja v slovarjih brez oznake terminološki pa naj bi bil širši:

- **terminološki slovar** (medicinski – Rudolf del Cott 1972, opisne geometrije – Sajovic 1975, urbanistični – Železnikar idr. 1975, veterinarski – Batis idr. 1982–, glasbeni – Klemenčič idr. 1983, meteorološki – Petkovšek idr. 1990, statistični – Košmelj idr. 1993, 2000, papirniški – Humar idr. 1996, pravni – Beran idr. 1999, planinski – Mlač idr. 2002, gemološki – Dobnikar idr. 2005, geografski – Buffon idr. 2005, geološki – Pavšič idr. 2006).

2.6 Nekajkrat se kot vrstna oznaka slovarja pojavi *glosar*³ tudi z določilom *terminološki*

- **glosar** (petjezični glosar ustave in samoupravljanja – Golias 1976, slovenski arhitekturni – Fister 1985),
 - **terminološki glosar** (s področja varstva okolja – Jančič idr. 1987, javnozdravstveni – Komadina 1994).

2.7 Kot jedrna beseda naslova terminološkega slovarja je bilo enkrat uporabljeno izrazje:⁴

- **izrazje** (psihiatrično – Milčinski 1993).

2.8 Razmeroma pogosto se v zadnjih 20 letih kot jedrna beseda naslova ali kot podnaslov terminološkega slovarja pojavlja *pojmovnik*:⁵

- **pojmovnik** (poslovna informatika – Turk idr. 1987, s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in strojev – Bokal idr. 1994, širokopasovno digitalno omrežje z integriranimi storitvami B-ISDN in asinhroni način prenosa ATM – Meše 1997, gledališki pojmovnik

³ *Slovar slovenskega knjižnega jezika* razlaga glosar kot *seznam manj znanih, tujih besed, dodan tekst*: razprava s komentarjem in glosarjem in kot *slovar*, navadno starejši.

⁴ Po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je izrazje *celota izrazov določene stroke, panoge*: bogatiti strokovno izrazje z novimi izrazi / lovsko, medicinsko, planinsko, tehnično. izrazje

⁵ Po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je to: *zbirka strokovnih izrazov, opisanih s stališča pojmov, ki jih označujejo*.

za mlade – Lukan 1996; nuklearnomedicinski slovar: pojmovnik odkrivanja in zdravljenja bolezni z odprtimi viri ionizirajočih sevanj – Šuštaršič 1999, upravljanje telekomunikacij – Meše 1999, internet – Meše 1999, mobilnost v telekomunikacijah – Meše 2000, varnost v elektronskih komunikacijah in informacijski tehnologiji – Meše 2003, telekomunikacijske storitve – Meše 2004, izrazi iz naftno-plinske panoge – Burkeljca 2005).

2.9 Enkrat je slovarsko delo poimenovano *pojmovni slovar*:

- **pojmovni slovar** (carinski – Kunej idr. 1994).

2.10 V nekaj primerih je jedrna beseda naslova *besednjak*,⁶ ki ima v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* navedeno bolj uporabljano sopomenko *slovar*:

- **besednjak** (slikovni – več knjig, klinični – Črnič 1957, anatomski – Ledinek 1962, gledališki – Berger idr. 1981, zdravstveni – Črnič idr. 1987, glasbeni – Sancin 1993, baletni – Neubauer 1999).

2.11 Manjši slovarji imajo v naslovu nosilno besedo *slovarček*:

- **slovarček** (tehnik vodenja s tremi zvezdicami – Matko 1967, angleško-slovenski izrazov iz jedrske tehnike – Aleksić 1977, računalniški – Gams 1985, za planince – Slataper 1986, angleško-slovenski izrazov iz jedrske tehnike – Stritar idr. 1988, glasbeni – Vrbančič 2004).

1.12 Slovarji imajo lahko tudi naslov brez zvrstne oznake dela, samo glede na vsebino (*Vinogradništvo* – Hrček 1994).

2.13 Poimenovanje *izrazijski slovar*, ki ga je predlagal J. Toporišič v *Enciklopediji slovenskega jezika*, se ni uveljavilo.

2 Poimenovanja strokovnega slovarja v uvodih

Zanimivo je, da se v uvodih v slovenske strokovne slovarje prav tako kot v naslovih pojavljajo različna poimenovanja za slovar kot delo. Ta so pogosto drugačna kot v naslovu:

3.1 Cigale, ki svoj prvi slovar naslovi po nemško *Terminologie* in drugega s *terminologija*, v uvodu za vsebinsko oznako dela uporablja izraz *slovník*,⁷ verjetno pod češkim vplivom:⁸

- **slovník** (pravdoznanski slovník – Cigale 1853, terminologijski slovník – Cigale 1880).

3.2 V Cigaletovi *Znanstveni terminologiji* (1880) pa se uporabljata tudi *terminologija*⁹ in *terminologijski slovarček*:

- **terminologija** (Cigale 1880),
- **terminologijski slovarček** (Cigale 1880).

3.3 V slovarjih, ki so izšli v 20. in 21. stoletju, so ti v uvodih najpogosteje poime-

⁶ V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* ima besednjak nadrejeno slovar: *knjiga*, v kateri so besede razvrščene po abecedi in pojasnjene; slovar.

⁷ V *Znanstveni terminologiji s posebnim ozirom na srednja učilišča* (1880) Cigale pri Worterbuch vodi k *Lexicon*, kjer ima slovensko ustreznico *slovar*. V delu s slovenskimi izhodiščnimi besedami pa ni naveden ne slovník in ne slovar, pa tudi leksikon ne.

⁸ *Německo-český slovník vědeckého názvosloví* (Praga 1953).

⁹ V tem slovarju je geslo *Terminologie* poslovenjeno s *terminologija* in dodatno pojasnjeno kot *izrazi znanstveni, umetni, imenstvo*. Pomen slovar pa ni naveden.

novani slovar, geslovník, pojmovnik in besednjak, obvezno pa je določilo, za katere vrste slovarja gre ali/in za katero področje:

- **slovar** (lovski realni slovar – Lokar 1937, urbanistični slovar – Železnikar idr. 1975, andragoški slovar – Jelenc 1991, elektrotehniški slovar – Poženel 1999, slovenski tekstilni slovar – Brkan 2001),
- **terminološki slovar** (Korošec idr. 1977, Milčinski 1984, Jeler idr. 1989, Mlač idr. 2002, Dobnikar idr. 2005, Bufon idr. 2005)
- **strokovni slovar** (Matičič idr. 1956, Sadar 1961, Struna idr. 1962, 1964, 1978, 1981, Železnikar idr. 1975)

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) je močno vplival na strokovne slovarje s svojim strokovnim izrazjem in z normativnim prikazovanjem sopomenskosti. SSKJ je v Uvodu opredeljen kot enojezični, informativno-normativni, razlagalni slovar srednjega obsega (str. XI), kar prevzamejo tudi slovarji strokovnega izrazja. Ker so pri nekaterih strokovnih slovarjih sodelovali tudi soavtorji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, so se novi slovaropisni pogledi hitro prenašali tudi na področje strokovnega slovaropisja, kar odražajo uveljavljanje normativnosti in tudi poimenovanja:

- **normativni slovar** (Železnikar idr. 1975, Korošec idr. 1977, Šegula idr. 1995, Leben-Pivk idr. 1995, Bufon idr. 2005, Dobnikar idr. 2005),
- **informativni slovar** (Železnikar idr. 1975, Šegula idr. 1995),
- **razlagalni slovar** (Korošec idr. 1977, Petkovšek idr. 1990, Batis idr. 1994, Leben-Pivk idr. 1995, Humar idr. 1996, Trenc 1999, Pavšič idr. 2001, Pahor idr. 2002, Bufon idr. 2005, Dobnikar idr. 2005),
- **prevodni slovar** (Dobnikar idr. 2005, Mlač idr. 2002),
- **enojezični slovar** (Petkovšek idr. 1990, Batis idr. 1994, Trenc 1999, Pahor idr. 2002),
- **dvojezični slovar** (Korošec idr. 1977, Jelenc 1991),
- **trojezični/trijezični slovar** (Trenc 1991, Leben-Pivk idr. 1995, Poženel 1999, 2005),
- **štirijezični slovar** (Humar idr. 1996, Spiller-Muys 2002),
- **istojezikični slovar** (normativni istojezikični razlagalni slovar manjšega obsega – Leben-Pivk idr. 1995),
- **večjezični slovar** (Šegula idr. 1995, Golob 1996),
- **pojmovnik, geslovník, besednjak:**
 - **informativni pojmovnik** (Brkan 2001, Burkeljca 2005),
 - **razlagalni pojmovnik** (Brkan 2001, Burkeljca 2005),
 - **geslovník tekstilnih terminov** (Brkan 2001),
 - **besednjak** (Jelenc 1991).

Pričakovali bi, da bodo v istem delu enaka poimenovanja. V resnici pa ni tako. Primera: Čeprav je nosilna beseda naslova *Angleško-slovenski slovar konfekcijske tehnologije* slovar (Brkan 2001), se v uvodu pojavljajo različna poimenovanja: *informativno-razlagalni pojmovnik* in *geslovník tekstilnih terminov*. Nosilna beseda slovarja *Terminologija izobraževanja odraslih z gesli in pojasnili v slovenščini ter z gesli v angleškem, francoskem, španskem, nemškem in italijanskem jeziku* (Jelenc 1991) je terminologija, v uvodu avtor govori o besednjaku. Na variantnost izrazja je verjetno

vplivala stilistika umetnostnega jezika, ki je v tem času še prevladovala v šolah: izrazi naj bi se ne ponavljali, ampak naj bi variirali, jezik naj bi bil izrazno bogat.

3 Poimenovanje strokovnega izrazja/strokovnih izrazov po uvodih v slovarje

Tako kot so različna doslej predstavljena poimenovanja, se tudi za *strokovno izrazje* ali *terminologijo* uporabljajo variante, tudi v istem delu.

4.1 Za strokovno izrazje kot skupno ime se najpogosteje uporabljajo poimenovanja: *terminologija*,¹⁰ *izrazje*, *izrazoslovje* (ki ju *Slovar slovenskega knjižnega jezika* navaja kot sopomenki za terminologijo), navadno s pojasnilom, za katero stroko gre. *Terminologija* se uporablja od Cigaleta do sodobnega časa, *izrazje* od 70. let naprej, tudi z varianto *strokovno izrazje*, *izrazoslovje* od 1. polovice 20. stoletja do danes, vendar redkeje, od 2. polovice 20. stoletja naprej nekajkrat tudi *besedišče*.¹¹

- **terminologija** (Cigale 1853, 1880; Podkrajšek 1926 – obrtna terminologija; Presl 1948 – tehniška terminologija; del Cott 1972 – medicinska terminologija; Gams idr. 1973 – kraška terminologija; Železnikar idr. 1975 – urbanišča terminologija, Korošec idr. 1977 – slovenska vojaška terminologija; Stritar idr. 1988 – slovenska terminologija; Apovnik idr. 1989 – terminologija ekonomskega jezika, slovenska pravna terminologija; Jeler idr. 1989; Smolej idr. 1990 – gozdarska strokovna terminologija (varianta: izrazoslovje); Brglez idr. 1998 – veterinarska terminologija; Košmelj idr. 1993 – statistična terminologija; Bokal idr. 1994 – terminologija; Batis idr. 1994 – mikrobiološka terminologija; Kukovec 1994 – angleška terminologija, terminologija, letalska tehnična terminologija; Apovnik idr. 1996 – pravna terminologija; Neubauer 1999 – baletna terminologija; Šuštaršič 1999 – nuklearnomedicinska terminologija; Beran idr. 1999 – pravna terminologija; Toporišič 1992 – izrazje (terminologija); Kališnik idr. 2002 – mednarodna terminologija; Bakič idr. 2001 – terminologija),
- **izrazje** (Struna idr. 1962, 1964 – tehniško izrazje; Brinar 1970 – gozdarsko izrazje; Korošec idr. 1977 – vojaško izrazje, Toporišič 1992 – izrazje (terminologija); Bokal idr. 1994; Batis idr. 1994 – mikrobiološko izrazje; Hrček 1994 – izrazje iz vinogradništva; Paulin 1995 – metalurško izrazje; Apovnik idr. 1996 – ekonomsko izrazje; Poženel 1999 – slovensko tehniško izrazje; Košmelj idr. 2000 – statistično izrazje, strokovno izrazje; Pahor idr. 2002 – slovensko izrazje; Dobnikar idr. 2005 – gemološko izrazje; Bufon idr. 2005 – geografsko strokovno izrazje),
 - **strokovno izrazje** (Jelenc 1991; Leben-Pivk idr. 1995; Pavšič idr. 2001; Košmelj idr. 2000; Lah 2002; Bufon idr. 2005 – geografsko strokovno izrazje),
- **izrazoslovje** (Lokar 1937 – lovsko, ribiško izrazoslovje; Presl 1948 – slovensko tehniško izrazoslovje; Grafenauer idr. 1972 – mineraloško-petrološko

¹⁰ Po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je *terminologija*: celota izrazov določene stroke, panoge; *strokovno izrazje*, *izrazoslovje*.

¹¹ Po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je *besedišče* besedni zaklad.

izrazoslovje; Gams 1985 – računalniško izrazoslovje; Smolej idr. 1990 – gozdarska strokovna terminologija (izrazoslovje); Kukovec 1994 – slovensko letalsko izrazoslovje; Neubauer 1999 – izrazoslovje; Pahor idr. 2002 – izrazoslovje; Burkeljca 2005 – izrazoslovje),

- **besedišče** (Struna idr. 1962, 1964 – tehniško besedišče; Kukovec 1994 – strokovno besedišče; Brkan 2001 – konfekcijsko besedišče, tekstilno besedišče).

4.2 Za posamezno strokovno poimenovanje se najpogosteje uporabljajo: *izraz*, *termin* (oba že od Cigaleta naprej do danes), *poimenovanje*, druga (*beseda*, *pojem*, *terminus*) so redkejša – navadno pa imajo določilo področja rabe ali *strokovni*, *tehniški*, *slovenski*, *znanstveni* idr. Pogosto se v istem delu pojavljajo variantna poimenovanja, npr. Kukovec 1994: *strokovni izraz*, *terminološki izraz*, *strokovni termin*:

- **izraz** (Cigale 1853, Cigale 1880 – naučni izraz, znanstveni izraz; Bezljaj 1918; Podkrajšek 1926 – obrtnotehniški izraz, domači izraz, tehniški izraz; Savinšek 1936/37; Presl 1948 – strokovni izraz, tehniški izraz; Rigler 1985 – veterinarski anatomski izraz; Slataper 1986; Andrej Stritar idr. 1988 – slovenski izraz; Petkovšek idr. 1990 – meteorološki strokovni izraz; Kukovec 1994 – strokovni izraz, terminološki izraz; Komadina 1994 – strokovni izraz, izraz; Paulin 1995 – izraz iz strojništva, angleški izraz, metalurški izraz; Golob 1996; Neubauer 1999 – baletni izraz; Vrbančič 2004 – glasbeni izraz; Poženel 2005 – terminološki izraz),
 - **strokovni izraz** (Presl 1948 – strokovni izraz, tehniški izraz; Petkovšek idr. 1990 – meteorološki strokovni izraz; Kukovec 1994 – strokovni izraz, terminološki izraz; Komadina 1994 – strokovni izraz, izraz; Šuštaršič 1999; Poženel 1999; Košmelj idr. 2000; Kališnik idr. 2002; Bakič idr. 2001; Burkeljca 2005),
- **termin** (Cigale 1880 – znanstveni termin; Gams idr. 1973; Železnikar idr. 1975; Korošec idr. 1977 – vojaški termin; Klemenčič idr. 1983; Jeler idr. 1989; Petkovšek idr. 1990 – meteorološki strokovni izraz ali termin; Jelenc 1991 – izrazi (termini); Kukovec 1994 – strokovni termin; Komadina 1994 – strokovni termin, termin; Košmelj idr. 2000 – termin; Brkan 2001 – tekstilni termin, slovenski termin; Kališnik idr. 2002),
- **poimenovanje** (Korošec idr. 1977 – slovensko vojaško poimenovanje; Šegula idr. 1995 – strokovno poimenovanje; Kališnik idr. 2002),
- **beseda** (Presl 1948 – strokovna beseda, Brinar 1970 – strokovna beseda),
- **pojem** (Slataper 1986; Gregorič idr. 1989; Batis idr. 1994 – mikrobiološki pojem),
- **terminus** (del Cott 1972 – latinski terminus).

4 Poimenovanje slovarskega članka

Tudi slovarski članki so v terminoloških slovarjih različno poimenovani – najpogosteje *geslo*, *geselski članek* in *slovarski članek*. Malokrat so uporabljeni: *izrazijski članek*, *slovarski sestavek* in *članek*. V sodobnem času narašča raba poimenovanja *slovarski članek*. Opazne so tudi dvojnice (geselski članek/slovarski članek):

- **geslo** (Vadnal 1953; Matičič idr. 1956; Struna idr. 1978, 1981; Batis 1982; Kle-

- menčič idr. 1983; Gregorič idr. 1989; Jelenc 1991; Hrček 1994; Batis idr. 1994; Brglez idr. 1998; Trenc 1999; Požnel 1999; Slataper 2000),
- **geselski članek** (Železnikar idr. 1975; Korošec idr. 1977, 2002; Apovnik idr. 1989; Jeler idr. 1989; Smolej idr. 1990; Petkovšek idr. 1990 – geselski članek/slovarski članek; Bokal idr. 1994; Leben-Pivk idr. 1995 – geselski članek/slovarski članek; Paulin 1995; Kozar 1996; Šuštaršič 1999; Pavšič idr. 2001; Kališnik idr. 2002),
 - **slovarski članek** (Petkovšek idr. 1990 – geselski članek/slovarski članek; Leben-Pivk idr. 1995 – geselski članek/slovarski članek; Šegula idr. 1995; Humar idr. 1996; Beran idr. 1999; Košmelj idr. 2000; Mlač idr. 2002; Bufon idr. 2005; Dobnikar idr. 2005),
 - **izrazijski članek** (Toporišič 1992),
 - **slovarski sestavek** (Brkan 2001),
 - **članek** (Pahor idr. 2002).

5 Poimenovanje naslovne besede slovarskega članka

V slovenskih terminoloških slovarjih se za izhodiščni izraz slovarskih člankov uporabljajo različna poimenovanja: *geslo*, tudi z dopolniloma *izhodiščno* in *slovarsko*, *geselska beseda*, *iztočnica*, tudi z dopolnilom *geselska*, in *naslovni strokovni izraz*. Najpogostejše je *geslo*. V novejših slovarjih pa se največ uporablja *iztočnica*. Da se vzpostavi most med starimi in novimi poimenovanji, so v uvodih pogoste dvojnice (*geslo ali iztočnica*):

- **geslo** (Brinar 1970; Železnikar idr. 1975; Milčinski 1984; Petkovšek idr. 1990; Bokal idr. 1994; Paulin 1995 – geslo ali iztočnica; Humar idr. 1996 – iztočnica ali geslo; Kozar 1996; Šuštaršič 1999; Beran idr. 1999; Košmelj idr. 2000; Pavšič idr. 2001; Kališnik idr. 2002),
 - **izhodiščno geslo** (Apovnik idr. 1989),
 - **slovarsko geslo** (Pahor idr. 2002),
 - **geselska beseda** (Batis idr. 1982; Klemenčič idr. 1983; Apovnik idr. 1989; Smolej idr. 1990; Brglez idr. 1998; Korošec idr. 2002 – geselska beseda (iztočnica)),
- **iztočnica** (Leben-Pivk idr. 1995; Šegula idr. 1995; Paulin 1995 – geslo ali iztočnica; Humar idr. 1996 – iztočnica ali geslo; Toporišič 1992; Brkan 2001; Korošec idr. 2002 – geselska beseda (iztočnica); Mlač idr. 2002; Bufon idr. 2005; Dobnikar idr. 2005),
 - **geselska iztočnica** (Kališnik idr. 2002),
- **naslovni strokovni izraz** (Paulin 1995).

6 Poimenovanje sopomenk ali sinonimov

Sopomenke se v terminoloških slovarjih navadno navajajo za vrednotenje. Cigale v *Znanstveni terminologiji s posebnim ozirom na srednja učilišča* (1880) navaja za *Synonymum* ustreznici (*beseda*) *soznačnica* in *jednoznančnica*.¹² Toporišič je v

¹² V slovarju *Německo-český slovník vědeckého názvosloví* (Praga 1953) ima *Synonymum* češko ustreznico *souznačné slovo*, kot figurativna ustreznica pa je navedena *souslov*.

Enciklopediji slovenskega jezika predlagal naslednja poimenovanja: *sinonim*, *soimenka*, *soznačnica*. Od teh se v terminoloških slovarjih *soimenka* ne uporablja, *sopomenke*, ki se novejšem času najbolj uveljavlja, pa Toporišič ne navaja. Najpogostejša poimenovanja za lekseme enakega pomena so tako: *sinonim*, *sopomenka* in *soznačnica*, manj pogoste pa so: *jednoznačnica*, *sinonimno* ali *sopomensko poimenovanje*, *sopomenski slovenski termin*, *sopomenska ustreznica* in *izraz enakega pomena*. Na poimenovalno neustaljenost kažejo tudi dvojnice v uvodih v terminološke slovarje:

- **jednoznančnica** (Cigale 1880 – jednoznančnice ali soznačnice (sinonimi)),
- **soznačnica** (Cigale 1880 – jednoznančnice ali soznačnice (sinonimi); Brinar 1970; Železnikar 1975 – sinonim (soznačnica); Rigler 1985 – slovenske soznačnice (sinonimi)¹³; Jelenc 1991 – soznačnice (sinonimi); Batis idr. 1994; Brglez idr. 1998; Trenc 1999;¹⁴ Bakič 2001),
- **sinonim** (Cigale 1880 – jednoznančnice ali soznačnice (sinonimi); Brinar 1970; Železnikar 1975 – sinonim (soznačnica); Korošec idr. 1977; Batis idr. 1982; Smolej idr. 1990 – nadrejeni ali glavni sinonim, enakovredni sinonim; Brglez idr. 1998 – enakovredni ali manj rabljeni sinonimi; Klemenčič idr. 1983; Rigler 1985 – slovenske soznačnice (sinonimi);¹⁵ Jelenc 1991 – soznačnice (sinonimi); Košmelj idr. 1993; Milčinski 1993; Hrček 1994 – *sopomenka*, sinonim; Komadina 1994; Leben-Pivk idr. 1995 – *sopomenke* (sinonimi); Šegula idr. 1995; Paulin 1995 – sinonim ali *sopomenka*; Komadina 1994; Beran idr. 1999 – *sopomenke* ali sinonimi; Pavšič idr. 2001 – sinonim ali *sopomenka*; Košmelj idr. 2000 – sinonim ali *sopomenka*; Kališnik idr. 2002; Mlač idr. 2002 – *sopomenka* (sinonim); Šimenc 2004; Bufon idr. 2005 – *sopomenka* (sinonim); Dobnikar idr. – 2005 *sopomenka* (sinonim)),
- **sopomenka** (Petkovšek idr. 1990; Hrček 1994 – *sopomenka*, sinonim; Bokal idr. 1994; Kukovec 1994; Leben-Pivk idr. 1995 – *sopomenke* (sinonimi); Paulin 1995 – sinonim ali *sopomenka*; Humar idr. 1996; Pavšič idr. 2001 – sinonim ali *sopomenka*; Beran idr. 1999 – *sopomenke* ali sinonimi; Šuštaršič 1999; Košmelj idr. 2000 – sinonim ali *sopomenka*; Mlač idr. 2002 – *sopomenka* (sinonim); Bufon idr. 2005 – *sopomenka* (sinonim); Dobnikar idr. 2005 – *sopomenka* (sinonim)),
 - **sopomensko poimenovanje** (Košmelj idr. 2000),
 - **sopomenski slovenski termin** (Brkan 2001),
 - **sopomenska ustreznica** (Brkan 2001),
- **izraz enakega pomena** (Jeler idr. 1989).

7 Poimenovanje protipomenk ali antonimov

Protipomenke se kot slovaropisni element prvič pojavijo v Cigaletovi *Znanstveni terminologiji*, kjer so pod vplivom češkega slovarja *Německo-češský slovník*

¹³ Tu pomeni ustreznica.

¹⁴ Tu pomeni ustreznica.

¹⁵ Prim. pripombo 11.

vědeckého názvosloví (Praga 1953) označene s krajšavo *opp.*, razvezano z *oppositum*, *opponitur*.

Protipomenke pa so v *Znanstveni terminologiji* označene tudi z drugimi pojasnili (prim. Humar 2005).¹⁶ *Slovar slovenskega knjižnega jezika* daje v uvodu prednost *antonimu*, tudi v slovarskem delu navaja kot manj pogosto poimenovanje *protipomenko*. Protipomenka se prvič pojavi v Meteorološkem slovarju leta 1990. Pogosto se v novejših slovarjih zaradi povezave tradicije in nove rabe navajata kot sopomenki *antonim* in *protipomenka*. Toporišičeva *Enciklopedija slovenskega jezika* (1992) daje prednost *protipomenki*, enako *Slovenski pravopis* (2001).¹⁷ Slovenski terminološki slovarji protipomenke različno poimenujejo, najpogosteje *antonimi* in *protipomenke*, manj pogosto uporabljana sta še *nasprotje* in *nasprotni pojem*. Uporabljajo se naslednja poimenovanja:

- **oppositum, opponitur** (Cigale 1880),
- **antonim** (Železnikar idr. 1975 – antonim (nasprotni pojem); Milčinski 1993; Hrček 1994 – nasprotje, antonim; Komadina 1994; Paulin 1995 – antonim ali protipomenka; Pavšič idr. 2001 – antonim ali protipomenka, protipomenka; Beran idr. 1999; Kališnik idr. 2002);
- **protipomenka** (Petkovšek idr. 1990; Toporišič 1992; Paulin 1995 – antonim ali protipomenka; Pavšič idr. 2001 – antonim ali protipomenka, protipomenka; Brkan 2001),
- **nasprotje** (Hrček 1994 – nasprotje, antonim; Toporišič 1992);
- **nasprotni pojem** (Železnikar idr. 1975 – antonim (nasprotni pojem)).

8 Označevalniki¹⁸

9.1 Slovnični označevalniki

Vsi slovarji ne navajajo slovničnih oznak, nekaterim avtorjem se zdi to celo nepotreben balast.¹⁹ Slovnični označevalniki najpogosteje obsegajo oznako spola pri samostalniku in glagolskega vida pri glagolu ter končnic za ženski in srednji spol pri pridevniku. V prvih terminoloških slovarjih so ti označevalniki latinski. V Cigaletovi *Znanstveni terminologiji* npr.: *f. generis femini, m. generis masculini*, latinske oznake za spol navajata tudi Podkrajšek 1926 in Savinšek 1936/37, vendar samo pri nemških iztočnicah, pri slovenskih pa ne. Kasneje se tradicija latinščine nadaljuje pri Paulinu 1995 (*adj., adv., f, idc (nesklonljivo), m, n, pl, vi nedovršni*

¹⁶ V Šulekovi *Hrvatsko-njemačko-talijanski Terminologiji*, ki je izšla 1874 v Zagrebu, so protipomenke označene z *opp.*, kar pomeni *opponitur*. Enaka okrajšava *opp.* je tudi v Pleteršnikovem slovarju, kjer pa je razvezana kot *oppositum* in razložena kot *beseda nasprotnega pomena*.

¹⁷ Oba pravopisa pred njim, tj. iz leta 1950 in 1962, ne navajata protipomenk in nimata iztočnic antonim ali protipomenka.

¹⁸ V SSKJ imenovani *kvalifikatorji*. V Toporišičevi *Enciklopediji slovenskega jezika* pa oznake.

¹⁹ Milčinski 1984 še navaja naglase in druge slovnične oznake, v izdaji 1993 pa ne več. Nasprotno: v uvodu je avtor celo zapisal: »... smo jo osvobodili določenih priveskov bolj splošnih terminoloških slovarjev (oznake spola, sklanjave in pod.)«

glagol, vp dovršni glagol), Apovniku idr. 1996 (*f, m, n*) in Šimencu 2004. Drugod, kolikor jih navajajo, so oznake slovenske, npr. pri Vadnalu 1953: *m, ž, s*.

9.2 Označevalniki strokovnih področij

Slovarji navadno prikazujejo izrazje enega področja. Označevalniki strokovnih področij so lahko navedeni v slovarjih, ki obsegajo več strok. V Cigaletovi *Znanstveni terminologiji* so ti označevalniki večinoma latinski (*mathematica, mechanica*), redki so nemški ali pa nemški, dodani latinskim (*mercatura (Mercantilwesen), Militärwesen*). V *Splošnem tehniškem slovarju* so ti označevalniki že od prve izdaje naprej slovenski (*agr.: agrotehnika, agronomija; arh.: arhitektura; astr.: astronomija; hidr.: hidravlika* ipd.). V slovensko-italijanskem in italijansko-slovenskem *Slovarju elektronike, elektrotehnike in informatike* (2004) so okrajšave za stroke izbrane tako, da so enake v slovensko-italijanskem in italijansko-slovenskem delu in omogočajo razvezavo v obeh jezikih (*aku akustika in elektroakustika/acustica ed elettroacustica; eee elektrotehnika, elektronnika, elektromagnetizem/elettrotecnica, elettronica, elettromagnetizem*).

9.2.1 Označevalniki podpodročij

Podpodročja so označena v redkih strokovnih slovarjih. Izkazujejo jih slovarji strok, izrazito razčlenjenih na podpodročja. Od starejših slovarjev je tak Savinškov slovar 1936/37. Tu so krajšave za označevalnike latinske, v oklepaju je navedena latinska razvezava, zunaj oklepaja pa slovenska (*(lib. (liber) knjiga, man. (manu) ročno, mat. (material) gradivo, material, mech. (mechanica) stroj, mehanizem*). Od sodobnih slovarjev izkazujejo podpodročja zlasti *Geografski terminološki slovar* (Bufon idr. 2005) (*agrarna geografija (agr. geogr.), geomorfologija (geomorf), hidrogeografija (hideogr.)* ipd.) in *Pravni terminološki slovar* (Beran idr. 1999) (*anglosaško pravo (angl. pr.), avtorsko pravo (avt. pr.), mednarodno pravo (mednar. pr.)* ipd.).

9.2.2 Označevalniki drugih strok

Če je dejavnost določene stroke močno povezana z drugo, je izrazje te v slovarju lahko označeno. V *Papirniškem terminološkem slovarju* je npr. s *trgovsko (trg.)* označeno izrazje, ki se uporablja pri trgovanju s papirjem.

9.3 Zvrstni označevalniki

V slovenskih terminoloških slovarjih se najpogosteje uporabljajo strokovni, jezikovno- in časovnozvrstni zvrstni označevalniki. Na zavedanje zvrstnosti je gotovo najbolj vplival SSKJ.

9.3.1 Jezikovnozvrstni označevalniki obsegajo:

- zvrsti strokovnega jezika: *nižje strokovno pogovorno (niž. strok. pog.), poljudno (poljud.), strokovno pogovorno (strok. pog.), žargonsko (žarg.);*
- druge zvrsti jezika: *knjižno (knjiž.), ljudsko (ljud.), narečno (nar.), neformalno, pogovorno (pog.), publicistično (publ.)* ipd.

9.3.2 Časovnozvrstni označevalniki so v slovarjih redki. Najpogostejši so: *nek-daj, starinsko (star.), zastarelo (zastar.), zgodovinsko (zgod.)*.

9.3.3 Čustvenozvrstni označevalniki. Čustvena obarvanost ni značilna za terminologijo, tako tudi ne za terminološke slovarje. Izjema je čustvenozvrstni označevalnik *slabšalno* v *Medicinskem terminološkem slovarju* (Kališnik idr. 2002): *slabšalno (slabš.)*.

9.4 Vrednotenjski označevalniki

V terminoloških slovarjih se najpogosteje pojavljajo naslednji označevalniki za vrednotenje izrazja: *bolje*, *glej (gl.)*, *in*, *nestrokovno (nestrok.)*, *neustrezno (neustr.)*, *tudi*.

9.5 Pogostnostni označevalniki

Najpogosteje so termini v slovarjih glede na pogostost označeni z *in*, *redko* in *tudi*.

9.6 Označevalniki glede na slovarje:

- **knjižno:** Brkan 2001;
- **narečno:** Smolej idr. 1990; Hrček 1994;
- **neformalno:** Brkan 2001;
- **nekdaj:** Mlač idr. 2002;
- **nestrokovno:** Smolej idr. 1990; Humar idr. 1996; Kališnik idr. 2002;
- **neustrezno:** Klemenčič idr. 1983; Petkovšek idr. 1990; Pavšič idr. 2001; Bufon idr. 2005;
- **nižje strokovno pogovorno:** Mlač idr. 2002;
- **pogovorno:** Brkan 2001;
- **poljudno:** Petkovšek idr. 1990; Kališnik idr. 2002;
- **publicistično:** Humar idr. 1996;
- **redko:** Brkan 2001;
- **slabšalno:** Kališnik idr. 2002;
- **starinsko:** Hrček 1994; Kališnik idr. 2002;
- **strokovno pogovorno:** Humar idr. 1996; Mlač idr. 2002;
- **trgovsko:** Humar idr. 1996;
- **zastarelo:** Korošec idr. 1972, Klemenčič idr. 1983; Petkovšek idr. 1990; Milčinski 1993; Humar idr. 1996; Pavšič idr. 2001; Brkan 2001; Mlač idr. 2002; Dobnikar idr. 2005; Bufon idr. 2005;
- **zgodovinsko:** Korošec idr. 1972; Hrček 1994; Humar idr. 1996;
- **žargonsko:** Korošec idr. 1972; Smolej idr. 1990; Klemenčič idr. 1983; Milčinski 1993; Šuštaršič 1999; Kališnik idr. 2002; Burkeljca 2005; Dobnikar idr. 2005.

9 Oznaka avtorstva

Zelo zanimiv je pregled slovarjev glede na to, kako so prikazani avtorji. Da gre za avtorsko delo, ki so ga opravili avtorji, je mogoče prebrati v kolofonih novejših slovarjev (zadnjih 30 let). Uredniško delo je ločeno od neposredne izdelave slovarskih člankov samo v obsežnejših slovarjih (*Geografski terminološki slovar*, *Gemološki terminološki slovar*). Za označevanje slovaropisnega dela, ki obsega: zbiranje izrazja, izbiranje iztočnic, njihovo opremljanje s slovničnimi podatki, izdelavo razlag in še marsikaj, se uporabljajo zelo različni izrazi:

- **spisal:** Cigale 1880;
- **zbral:** Podkrajšek 1926;
- **sestavil/i:** Savinšek 1936/37, Matičič idr. 1956, Struna idr. 1962, 1964, Brinar 1970, Klemenčič idr. 1983;
- **sestavil/a in uredil/a:** Humar idr. 1996, Lah 2002;

- **uredil/i:** Sadar 1961, Gams idr. 1973, Jančič idr. 1987, Hrček 1994, Batis idr. 1994;
- **zbral in uredil:** Jelenc 1991; Milčinski 1993; Vrbančič 2004;
- **avtor/ji/ica:** Gams 1985, Rigler 1985, Slataper 1986, Košmelj idr. 1993; Kukovec 1994; Šimenc 2004; Bufon idr. 2005; Dobnikar idr. 2005;
- **urednik/i:** Stritar idr. 1988; Jeler idr. 1989; Petkovšek idr. 1990; Jelenc 1991;
- **uredniški odbor:** Korošec idr. 1977;
- **redaktor:** Jeler idr. 1989;
- **prireditelj:** Kunej 1994;
- **izdelava geselskih člankov:** Bokal idr. 1994;
- **komisija za izdelavo:** Mlač idr. 2002.

Zaključki

Pregled slovenskih terminoloških slovarjev kaže, da je v njih zapisano slovaropisno izrazje kar precej različno. Popolnejšo podobo pa bi dal še primerjalni popis slovaropisnega izrazja v jezikoslovnih člankih, ki se nanašajo na terminografijo in terminologijo.

Na slovaropisno izrazje v slovenskih terminoloških slovarjih so vplivala/vplivajo različna dejstva in tendence. V 19. stoletju smo Slovenci živeli v večjezični državi s prevladujočo nemščino, zato smo potrebovali slovarje z izhodiščnim nemškim izrazjem in slovenskimi ustreznici. Slovensko terminografsko izrazje še ni bilo razvito. Na začetku se je naslonilo na mednarodno uporabljano slovenščini prilagojeno izrazje grško-latinskega izvora in češko izrazje: *terminologija* in *slovník* (Cigale 1853, 1880). Kljub tendenci slovenjenja ostaja mednarodno izrazje vseskozi v rabi (*terminologija*, *sinonim*, *antonim*). Pri spreminjanju izrazja so slovaropisci bolj konzervativni kot ne, saj upoštevajo uporabnika. Da se ohranja zveza s tradicijo in upošteva novo, se v slovarjih pogosto pojavljajo dvojnice: novi in uveljavljeni izraz (*antonim (protipomenka)*, *geslo ali iztočnica*). Na tradicijo mednarodne rabe latinščine se navezuje tudi raba latinskih slovničnih označevalnikov v terminoloških slovarjih v 2. polovici 19. stoletja, na začetku 20. stoletja in zelo redko v današnjem času (npr. Cigale 1880; Podkrajšek 1926; Paulin 1995), strokovnih področij in podpodročij (npr. Cigale 1880 tudi z nemškimi dvojnici; Savinšek 1936/37). Vpliv t. i. srbohrvaščine v času Jugoslavije ali angleščine v sodobnem času pri terminografskih poimenovanjih ni viden. Na angleško slovaropisje je verjetno naslonjen označevalnik *neformalno* (Brkan 2001).

Nekateri poskusi zamenjave ustaljenega izrazja se v praktičnem terminološkem slovaropisju niso uveljavili. Tako se Toporišičevo (Toporišič 1992) poimenovanje *izrazijski*, ki naj bi nadomestilo *terminološki (izrazijski slovar, izrazijska oznaka ipd.)*, v terminoloških slovarjih ne uporablja. Narašča pa raba poimenovanj *slovarski članek*, *iztočnica* namesto *geslo* ipd.

S slovensko terminologijo se ukvarjajo in terminološke slovarje izdajajo strokovnjaki določenega področja sami in komisije, v katerih pogosto sodelujejo terminografi. Ti so bili najpogosteje tudi soavtorji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (Tomo Korošec, Terezija Leben-Pivk, Zvonka Leder Mancini, Stane Su-

hadolnik, Cvetana Tavzes, Marjeta Humar idr.). Slovaropisna šola, izhajajoča iz izdelave *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, je nasploh močno vplivala tudi na poimenovanja in zasnovo terminoloških slovarjev (razlagalni, normativni), na način slovničnega označevanja iztočničnih besed, način vrednotenja izrazja (npr. s sopomenkami), rabo označevalnikov ipd. Kdaj pa kdaj je bilo prenašanje načel SSKJ na področje terminologije tudi neustrezno, npr. izkazovanje slabšalnosti v Medicinskem terminološkem slovarju.

Na koncu je treba poudariti, da si Slovenci veliko prizadevamo za slovensko strokovno izrazje, ne samo na področju različnih strok, ampak tudi na področju strokovnega slovaropisja. Dobro bi bilo, da bi tako kot nekateri drugi narodi (Slovaki, Čehi, Hrvatje ipd.) imeli priročnik z navodili za izdelavo terminoloških slovarjev in seznamom slovaropisnega izrazja, kar bi to poenotilo. Gotovo pa je, da bo to izrazje sledilo jezikoslovnim spoznanjem, potrebam uslovarjene stroke in družbenim razmeram.

Navedenke

ALEKSIĆ 1977: Uroš Aleksić 1977, *Angleško-slovenski slovarček izrazov iz jedrske tehnike*, Ljubljana, Inštitut Jožef Stefan.

APOVNIK idr. 1989: Pavel Apovnik in Ludvik Karničar, *Slovar pravnega in ekonomskega jezika, 1. del nemško-slovenski*, Klagenfurt – Celovec, Hermagoras Verlag – Mohorjeva družba.

APOVNIK idr. 1996: Pavel Apovnik in Ludvik Karničar 1996, *Slovar pravnega in ekonomskega jezika, 2. del slovensko-nemški*, Dunaj, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung.

BAKIČ idr. 2001: Bakič Krešimir, Ferdinand Gubina, Rajko Pirnat, Marko Senčar, Jože Voršič 2001, *Slovenski elektrotehniški slovar, Področje Elektroenergetika, Slovar izrazov za trg z električno energijo*, Ljubljana, Sloko Cigré.

BATIS idr. 1994: Janez Batis, Ivanka Brglez, Aleksa Cimerman, Jože Lazar, Aleksander Konjajev, Srečko Koren, Miklavž Kozak, Ivan Mahne, Jožica Marin, France Megušar, Viktor Franc Nekrep, Primož Schauer, Marjan Vozelj 1994, *Mikrobiološki slovar*, Ljubljana, Slovensko mikrobiološko društvo.

BATIS idr. 1982: Janez Batis, Oskar Böhm, Vojteh Cestnik, Ivanka Brglez, Gregor Fazarinc, Vladimir Gregorovič, Jože Kogovšek, Leon Šenk, Zdenka Karlin 1982, *Veterinarski terminološki slovar A–B*, Ljubljana, Veterinarska sekcija Terminološke komisije, Inštitut za slovenski jezik.

BERAN idr. 1999: Jaromir Beran, Alojzij Finžgar, Jože Juhart, Peter Kobe, Viktor Korošec, Ciril Kržišnik, Gorazd Kušej, Avgust Munda, Vladimir Murko, Albin Ogris, Stanko Peterin, Leonid Pitamic, Janko Polec, Miloš Ribač, Rudolf Sajovic, Milan Škerlj, Makso Šnuderl, Ivan Tomšič, Lado Vavpetič, Sergij Vilfan 1999, *Pravni terminološki slovar, Do 1991, gradivo*, Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Sekcija za terminološke slovarje.

BERGER idr. 1981: Aleš Berger, Marko Slodnjak, Tone Peršak, Nada Šumi, Peter Bedjanič, Viktor Molka, Edi Majaron, Henrik Neubauer, Zdenko Vrdlovec,

- Boris Grabnar, Maks Veselko, *Gledališki besednjak: slovensko strokovno izrazje v gledališču, filmu in televiziji*, Ljubljana, Društvo gledaliških kritikov in teatrologov Slovenije.
- BEZLAJ 1918: Janez Bezlaj 1918, *Zbirka rudarskih in fužinarskih izrazov nabranih iz nemško-češkega montanističnega slovnika, ki ga je sestavil c. kr. rudarski svetnik Edvard Hořovský v Prag*, Ljubljana, Zvezna tiskarna.
- BOKAL idr. 1994: Drago Bokal in Ljudmila Bokal 1994, *Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev*, Ljubljana, Elektroinštitut Milan Vidmar.
- BRGLEZ idr. 1998: Ivanka Brglez, Janez Batis, Oskar Böhm, Vlado Gregorovič, Jože Kogovšek 1998, *Veterinarski terminološki slovar A–B, Predelana in dopolnjena izdaja*, Ljubljana, Veterinarska fakulteta Univerze v Ljubljani, Terminološka komisija in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- BRINAR 1970: Miran Brinar, 1970, *Gozdarski slovar*, Ljubljana, Zveza inženirjev in tehnikov gozdarstva in industrije za predelavo lesa Slovenije.
- BRKAN 2001: Metka Brkan, 2001, *Angleško-slovenski slovar konfekcijske tehnologije. English-Slovenian dictionary of garment technology*. Maribor, Fakulteta za strojništvo.
- BUFON idr. 2005: Milan Bufon, Andrej Černe, Ivan Gams, Matjaž Jeršič, Igor Jurinčič, Drago Kladnik, Vladimir Kokole, Blaž Komac, Marko Krevs, Jurij Kunaver, Franc Lovrenčak, Milan Natek, Breda Ogorelec, Milan Orožen Adamič, Miha Pavšek, Drago Perko, Dušan Plut, Darko Radinja, Marijan Ravbar, Aleš Smrekar, Metka Špes in Matija Zorn 2005, *Geografski terminološki slovar*, Ljubljana, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- BURKELJCA 2005: Milojka Burkeljca 2005, *Pojmovnik izrazov iz naftno-plinske panoge*, Ljubljana, Društvo Slovenski nacionalni komite Svetovnega naftnega kongresa, 2. izdaja.
- CIGALE 1853: Matevž Cigale 1853, *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs*, Dunaj.
- CIGALE 1880: Matej Cigale 1880, *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*, Ljubljana, Matica Slovenska.
- ČERNIČ 1957: Mirko Černič 1957, *Slovenski zdravstveni besednjak*, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- ČERNIČ idr. 1987: Mirko Černič, Janko Deržečnik, Eman Pertl, Franjo Smerdu 1987, *Slovenski zdravstveni besednjak*, Maribor, Založba Obzorja.
- del COTT 1972: Rudolf del Cott, 1972, *Medicinski terminološki slovar*, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- DOBNIKAR idr. 2005: Meta Dobnikar, Edo Ferme, Marjeta Humar, Simona Jarc, Miha Jeršek, Drago Mlakar, Borut Razinger, Marko Šturm 2005, *Gemološki terminološki slovar*, Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Slovensko gemološko društvo.
- FISTER 1985: Peter Fister 1985: *Slovenski arhitekturni glosar: poskusni snopič*, Ljubljana, Univerza v Ljubljani.

- GAMS idr. 1973: Ivan Gams, Jurij Kunaver, Darko Radinja 1973, *Slovenska kraška terminologija*, Ljubljana, Katedra za fizično geografijo Oddelka za geografijo FF, Univerza v Ljubljani.
- GAMS 1985: Matjaž Gams 1985, *Računalniški slovarček angleško-slovenski, slovensko-angleški*, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- GOLIAS 1976: Janko Golias 1976, *Petjezični glosar ustave in samoupravljanja SFRJ*, Ljubljana, Društvo znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije.
- GOLOB 1996: Rok Golob 1996: *Večjezični slovar za kolesarske delavce*. Ljubljana: Kolesarska zveza Slovenije.
- GRAFENAUER idr. 1972: Stanko Grafenauer, Jože Duhovnik, Ana Hinterlechner-Ravnik 1972, *Mineraloško petrološko izrazoslovje*, Ljubljana, Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo.
- HRČEK 1994: Lojze Hrček 1994, *Kmetijski tehniški slovar, Zvezek 7, Vinogradništvo*. Ljubljana, Agronomski oddelek Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani idr.
- HUMAR idr. 1996: Marjeta Humar in Stane Bonač 1996, *Papirniški terminološki slovar*, Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti.
- HUMAR 2005: Marjeta Humar 2005, Protipomenskost v slovenski jezikovni literaturi, v: *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika* (ur. Marko Jesenšek), Maribor: Slavistično društvo, 319–333.
- JANČIČ idr. 1987: Margita Jančič ob sodelovanju Alojza Peterleta 1987, *Terminološki glosar s področja varstva okolja*, Ljubljana, Delovna skupnost dežel, regij, republik in županij vzhodnoalpskega območja Alpe-Jadran. Komisija za urejanje prostora in varstvo okolja.
- JELENC 1991: Zoran Jelenc 1991, *Terminologija izobraževanja odraslih z gesli in pojasnili v slovenščini ter z gesli v angleškem, francoskem, španskem, nemškem in italijanskem jeziku*, Ljubljana, Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani.
- JELER idr. 1989: Slava Jeler, Ljubomir Črepinšek, Darko Golob, Liljana Kocbek, Vera Golob, Marko Kumar, Jože Šen 1989, *Nemško-angleško-slovensko-hrvatsko-srbski Slovar barvne metrike*, Maribor, Tehniška fakulteta.
- KALIŠNIK idr. 2002: Miroslav Kališnik, Pavle Jezeršek, Boris Klun, Dušan Sket, Cvetana Tavzes, Branka Husu idr. 2002, *Slovenski medicinski slovar* (leksikografski urednici Cvetana Tavzes, Blanka Husu), Ljubljana, Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- KLEMENČIČ idr. 1983: Ivan Klemenčič, Zmaga Kumer, Jože Sivec idr. 1983, *Glasbeni terminološki slovar, Glasbila in izvajalci, Poskusni snopič*, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- KOMADINA 1994: Dominik Komadina 1994, *Javnozdravstveni terminološki glosar*, Ljubljana, Zavod za zdravstveno varstvo.
- KOROŠEC idr. 1977: Tomo Korošec, Stanko Petelin, Stane Suhadolnik, Polde Štukelj, Jože Švigelj 1977, *Vojaški slovar*, Ljubljana, Partizanska knjiga.
- KOŠMELJ idr. 1993: Blaženka Košmelj, Franc Arh, Slava Doberšek-Urbanc, Anuška Ferligoj, Matjaž Omladič 1993, *Statistični terminološki slovar. Prva izdaja s slovensko-angleškim in angleško-slovenskim slovarjem*, Ljubljana, Statistično društvo Slovenije, Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije.

- KOZAR 1996: Marija Kozar 1996, *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem, A Magyarországi Szlovének Néprajzi Szótára*, Monošter – Szombathely, Zveza Slovencev na Madžarskem, Savaria Múzeum.
- KUKOVEC 1994: Alenka Kukovec 1994, *Angleško-slovenski letalski slovar English-Slovene aviation dictionary*, Ljubljana, Republiška uprava za zračno plovbo.
- KUNEJ idr. 1994: Franc Kunej in Ivan Pal 1994, *Trijezični carinski pojmovni slovar*, Ljubljana, Center Marketing Interntional.
- LAH 2002: Avguštin Lah 2002, *Okoljski pojavi in pojmi, Okoljsko izrazje v slovenskem in tujih jezikih z vsebinskimi pojasnili*, Ljubljana, Svet za varstvo okolja Republike Slovenije.
- LEBEN-PIVK idr. 1995: Terezija Leben-Pivk in terminologi 1995, *Gumarski slovar, Trijezični razlagalni slovar gumarskega izrazja*. Kranj, Sava Kranj, Razvojnotehnološki inštitut.
- LEDINEK 1962: Alfonz Ledinek 1962, *Anatomski besednjak*, Ljubljana.
- LOKAR 1937: Janko Lokar 1937, *Lovsko-ribiški slovar*. Ljubljana, Zveza lovskih društev v Dravski banovini.
- LUKAN 1996: Blaž Lukan 1996, *Gledališki pojmovnik za mlade, Šentilj, Aristej*.
- MATIČIČ idr. 1956: Nada Matičič in Rudolf Kolarič 1956, *Turistično-gostinski slovar*, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- MATKO 1967: Marjan Matko 1967, *Pregled področja produktivnostnih tehnik in slovarček tehnik vodenja s tremi zvezdicami*, Ljubljana, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela.
- MEŠE 1997: Pavel Meše 1997, *Širokopasovno digitalno omrežje z integriranimi storitvami B-ISDN in asinhroni način prenosa ATM: pojmovnik, angleško-slovenski slovar, slovensko-angleški slovar, kratice*, Ljubljana, Pasadena.
- MEŠE 1999: Pavel Meše 1999, *Upravljanje telekomunikacij, pojmovnik, angleško-slovenski slovar, kratice, slovensko-angleški slovar*, Ljubljana, Elektrotehniška zveza Slovenije.
- MEŠE 2000: Pavel Meše 2000, *Mobilnost v telekomunikacijah: pojmovnik, angleško-slovenski slovar, slovensko-angleški slovar, kratice*, Ljubljana, Elektrotehniška zveza Slovenije.
- MEŠE 2003: Pavel Meše 2003, *Varnost v elektronskih komunikacijah in informacijski tehnologiji: pojmovnik, angleško-slovenski slovar, slovensko-angleški slovar, kratice*, Ljubljana, Elektrotehniška zveza Slovenije.
- MEŠE 2004: Pavel Meše 2004, *Telekomunikacijske storitve: pojmovnik, angleško-slovenski slovar, slovensko-angleški slovar, kratice*, Ljubljana, Elektrotehniška zveza Slovenije.
- MILČINSKI 1984: Lev Milčinski 1984, *Slovar psihiatričnih izrazov*, Ljubljana, Univerzitetna psihiatrična klinika.
- MILČINSKI 1993: Lev Milčinski 1993, *Psihiatrično izrazje*, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- MLAČ idr. 2002: Albin Mlač, Marjeta Humar, Stanko Klinar, Bojan Leskošek, Bojan Pollak, Franci Savenc, Pavle Šegula, Albin Vengust, Stanislav Bojan Zupet 2002, *Planinski terminološki slovar*, Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Sekcija za terminološke slovarje.

- MLAKAR 1989: France Mlakar 1989, *Mednarodni slovar osnovnih in splošnih izrazov s področja metrologije*, Ljubljana, Slovensko društvo za merilno-procesno tehniko, Elektrotehniška zveza Slovenije.
- MUCCI idr. 2004: Carlo Mucci, Egon Štoka, Roberto Sturman, Ivo Corva 2004, *Slovensko-italijanski, italijansko-slovenski slovar elektronike, elektrotehnike in informatike*, Trst/Trieste, Slovenska prosveta/Centro Culturale Sloveno.
- NEUBAUER 1999: Henrik Neubauer 1999, *Baletni besednjak*, Ljubljana, Založba Forma 7, d. o.
- PAHOR idr. 2002: David Pahor, Matija Drobnič, Vladimir Batagelj, Simon Bratina, Vladimir Djurdič, Primož Gabrijelčič, Matjaž Gams, Matjaž Klančar, Rado Ključevšek, Jana Koklič, Uroš Mesojedec, Krištof Oštir, Matjaž Potrč, Borut Robič, Davorin Sečnik, Slobodan Simič, Jasna Toth 2002, *Leksikon računalništva in informatike*, Ljubljana, Pasadena.
- PAULIN 1995: Andrej Paulin 1995, *Tehniški metalurški slovar (slovensko-angleškonemški)*, Ljubljana, Založba Mladinska knjiga.
- PAVŠIČ idr. 2001: Jernej Pavšič, Polona Kralj, Mario Pleničar, Vida Pohar, Dragica Strmole, Zvonka Leder 2000, *Geološki terminološki slovar, Delovno gradivo 1992–2000*.
- PAVŠIČ idr. 2006: *Geološki terminološki slovar*, Ljubljana, Oddelek za geologijo Naravoslovnotehniške fakultete Univerze v Ljubljani in Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU.
- PETKOVŠEK idr. 1990: Zdravko Petkovšek in Zvonka Leder 1990, *Meteorološki terminološki slovar*, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Društvo meteorologov Slovenije.
- PODKRAJŠEK 1926: Henrik Podkrajšek, 1926, *Obrtna, trgovinska in železniška terminologija, Nemško-slovenski del*, Prevalje, Družba sv. Mohorja.
- POŽENEL 1999: Peter Poženel 1999, *Trojezični elektrotehniški slovar (angleškonemško-slovenski)*, Ljubljana, Tehniška založba Slovenije.
- POŽENEL 2005: Peter Poženel 2005, *Trojezični strojniški slovar*, Ljubljana, Tehniška založba Slovenije.
- PRESL 1948: Mihajlo Presl 1948, *Nemško-slovenski slovar za kovinarje in električarje*, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- RIGLER 1985: Leo Rigler 1985, *Veterinarski anatomski slovar*, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti in znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- SADAR 1961: Vinko Sadar 1961, *Kmetijski tehniški slovar, 1. knjiga, 3. zvezek, Varstvo rastlin*, Ljubljana, Univerzitetna založba.
- SAJOVIC 1975: Oton Sajovic 1975, *Terminološki slovar opisne geometrije*, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- SANCIN 1993: Dušan Sancin 1993, *Glasbeni besednjak*, Celje.
- SAVINŠEK 1936/37: Fran Savinšek 1936/37, *Slovar strokovnih izrazov za panoge tiskarstva, knjigoveško stroko in reprodukcijo*, Ljubljana, Prosvjetna centrala Saveza grafičkih radnika Jugoslavije v Zagrebu.
- SLATAPER 1986: Franco Slataper 1986, *Slovarček za planince slovensko-italijanskonemško*, Ljubljana, Tiskarna Tone Tomšič.
- SLATAPER 2000: Franco Slataper 2000, *Vocabolario per alpinisti, Slovar za planin-*

- ce, *Wörterbuch für Bergsteiger, Rječnik za planinare*, Gorizia, Libreria Editrice Goriziana.
- SMOLEJ idr. 1990: Marko Kmecl, Martin Čokl, lojze Funkl, Stana Hočevar, Karmen Kenda, Franjo Kordiš, Hojka Kraigher, Marjan Lipoglavšek, Jože Mlakar, Joža Meze, Dušan Robič, Igor Smolej, Stane Suhadolnik, Danilo Škulj, Jernej Ude 1990, *Gozdarski slovar, Poskusni snopič*, Ljubljana, Gozdarska terminološka komisija pri Zvezi društev inženirjev in tehnikov gozdarstva in lesarstva Slovenije.
- SPILLER MUYS 2002: Franc Spiller-Muys 2002, *Štirijezični letalski slovar, Podpoglavje 22, Rotoplani – Helikopterji*, Osnutek, Zbral in uredil Franc Spiller-Muys, Ljubljana, SIST – Slovenski institut za standardizacijo.
- STRITAR idr. 1988: Andrej Stritar in Andro Alujevič 1988, *Angleško-slovenski slovarček izrazov iz jedrske tehnike*, Ljubljana, Univerza E. Kardelja, Institut Jožef Stefan.
- STRUNA idr. 1962: Albert Struna idr. 1962, 1964, *Splošni tehniški slovar, 1. del A–O, 2. del P–Ž*, Ljubljana, Zveza inženirjev in tehnikov LR Slovenije – Nova proizvodnja, Tehniška sekcija Terminološke komisije Slovenske akademije znanosti in umetnosti.
- STRUNA idr. 1978, 1981: Albert Struna idr. 1978, 1981, *Splošni tehniški slovar (2. izdaja) 1. del A–O, 2. del P–Ž*, Ljubljana, Zveza inženirjev in tehnikov SR Slovenije, Tehniška sekcija Terminološke komisije Slovenske akademije znanosti in umetnosti.
- ŠEGULA idr. 1995: Pavle Šegula, Marjeta Humar Tomaž Vrhovec, Andrej Župančič idr. 1995, *Večjezični slovar Sneg in plazovi*. Ljubljana: Gorska reševalna služba Slovenije pri Planinski zvezi Slovenije, Mednarodna komisija za reševanje v gorah (IKAR – CISA), Fondation internationale Vanni Eigemann, Uprava Republike Slovenije za varstvo narave.
- ŠIMENC 2004: Tomaž Šimenc 2004, *Slovensko-angleški in slovensko-nemški nometni slovar*.
- ŠUŠTARŠIČ 1999: Janez Šuštaršič 1999, *Nuklearnomedicinski slovar, Pojmovnik odkrivanja in zdravljenja bolezni z odprtimi viri ionizirajočih sevanj*, Ljubljana, Tehniška založba Slovenije.
- TOPORIŠIČ 1992: Jože Toporišič 1992, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- TRENC 1999: Ferdinand Trenc 1999, *Trojezični slovar avtomobilizma (angleško-nemško-slovenski)*, Ljubljana, Tehniška založba Slovenije.
- TURK idr. 1987: Ivan Turk, Ludvik Bogataj, Rafael Črv, Metka Drinovec, Jože Floriančič, Janez Grad, Jože Gričar, Anton Hauc, Tone Hraselj, Alenka Hudoklin, Štefan Kajzer, Dušan Kodek, Blaženka Košmelj, Drago Kotnik, Andrej Kovačič, Marjan Krisper, Džordž Krstič, Dušan Lutman, Ferdinand Marn, Pavel Marc, Dane Melavc, Miran Mihelčič, Stane Možina, Marko Murn, Rudolf Ogrin, Sebastijan Piskar, Vekoslav Potočnik, Danijel Pučko, Krešimir Puharič, Vladislav Rajkovič, Marko Rant, Gortan Resinovič, Ladislav Rupnik, Janče Stanič, Jasmina Turk, Tomaž Vindišar, Anton P. Železnikar, *Pojmovnik poslovne informatike*, Ljubljana, Društvo ekonomistov Ljubljana.

- VADNAL 1953: Alojzij Vadnal 1953, *Matematična terminologija*, Ljubljana, Društvo matematikov in fizikov LR Slovenije.
- VRBANČIČ 2004: Ivan Vrbanič 2004, *Glasbeni slovarček*, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- ŽELEZNIKAR idr. 1975: Iva Železnikar, Lidija Podbregar-Vasle, Boris Gabršček, Danilo Goriup, Vojka Šircelj, Živko Šifrer, Silvo Kranjec, Vinko Mlakar, Stane Mrzlikar, Peter Svetik idr. 1975, *Urbanistični terminološki slovar*, Ljubljana, Urbanistični inštitut SR Slovenije.

Lexicographic Terms in Slovenian Terminological Dictionaries

Summary

The article discusses lexicographic terms (the expressions used for dictionary, headword, dictionary entry, technical terms, antonyms, synonyms, labels, authors) in Slovenian terminological dictionaries from Cigale's *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs* (Vienna 1853) to the *Dictionary of Gemology* (*Gemološki terminološki slovar*, Ljubljana 2005).

German was the basis for Cigale, who was the first Slovenian terminological lexicographer. In establishing Slovenian terms he employed terms of international currency of Greek and Latin origin, as well as those from Czech, harmonized with Slovenian (*terminologija* 'terminology' and *slovník* 'dictionary'—Cigale 1853, 1880). Despite the tendency towards using Slovenian terms the international ones remain in use (*terminologija*, *sinonim*, *antonim*) and are only recently being replaced by Slovenian expressions to a certain extent (*sopomenka* 'synonym', *protipomenka* 'antonym'). Slovenian lexicographers tend to be conservative when it comes to the altering of terminology. In order to preserve tradition and to introduce new expressions doublets often occur in dictionaries: i.e. the new and the traditional expression side by side (*antonim/protipomenka* 'antonym', *geslo/iztočnica* 'headword'). The international tradition of using Latin has influenced the use of Latin grammatical labels in terminological dictionaries compiled in the 2nd half of the 19th and in the beginning of the 20th century, and they only rarely occur in contemporary dictionaries (e.g. Cigale 1880; Podkrajšek 1926; Paulin 1995). Latin expressions were also used for labelling fields and subfields (e.g. Cigale 1880—accompanied by German equivalents; Savinšek 1936/37). The influence of the so-called Serbo-Croatian from the time of Yugoslavia cannot be detected. The label *neformalno* 'informal' probably appears under the influence of English lexicography (Brkan 2001). The influence of the lexicographic school formed around the *Dictionary of standard Slovenian* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) is rather strong.

Marjeta Humar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana

metahu@zrc-sazu.si

Prevzeto besedje v jeziku komercialne radijske postaje (Radio City v Mariboru)

Alenka Valh Lopert

IZVLEČEK: V prispevku je analiziran jezik na komercialni radijski postaji Radio City z vidika uporabe prevzetih besed s poudarkom na germanizmih. Slednji so predstavljeni glede na besednovrstno zastopnost, vpetost v slovenski jezikovni sistem ter z vidika socialnozvrstnih oznak v slovenskih normativnih priročnikih.

ABSTRACT: This article analyzes the language on the commercial radio station Radio City with regard to the use of loanwords, with an emphasis on Germanisms. These are discussed in terms of their frequency by part of speech, integration into the Slovenian linguistic system, and stylistic labeling in Slovenian normative guides.

1 Uvod

Širše zastavljena analiza¹ obravnava mariborski pogovorni jezik, torej t. i. *mestno govorico*, ki se je razvila na stičišču treh narečnih baz. Zaradi ločevanja med narečji in mestno govorico so bile takšne dialektološke raziskave zelo redke. J. Toporišič v *Slovenski slovnici* (2000, 13) že navaja pojem *mestna narečje*, ki kaže na sopomenskost s pojmom *mestna govorica*.

1.1 Mestne govorice so glede na nastanek t. i. različki jezika, nastali večinoma iz narečij v večjih mestih (SP 2001, 128), njihova samosvojost je predvsem v besedju, skladnji in fonološkem naglasu ter vesplošnem slušnem vtisu (npr. ljubljansščina, mariborščina, koprščina). Zato se je tudi dialektologija začela ukvarjati z mestnimi govoricami. Gre sicer za neknjižno socialno zvrst, ki pa je v mestih še posebej pod vplivom knjižnega jezika. *Enciklopedija slovenskega jezika* (TOPORIŠIČ 1992, 104) razlaga geslo *mestna govorica* kot "socialnozvrstne značilnosti zemljepisnih enot kakega jezika, ki se uresničujejo po mestih. Zanje je značilno, da se na podlagi raznovrstnejšega izvora govorečih in zaradi posebnih oblik življenja (zlasti nekdanj) in

¹ Prispevek prinaša delne ugotovitve obsežnejše raziskave, ki poteka za doktorsko disertacijo (mentorica zasl. prof. dr. Zinka Zorko, izredna članica SAZU), in je osredinjena na jezikovno kulturo govora radijskih postaj v Mariboru. Primerjalno opazuje vzorec nacionalne (Radio Maribor) in komercialne radijske postaje (Radio City). Analiza gradiva poteka s soglasjem obeh radijskih postaj.

dela razvijajo jezikovne značilnosti podeželskih narečij in govorov in so tako bližje temu, kar že je ali šele ima postati knjižni jezik. Prim. govor Ljubljane, Maribora, Celja, Trsta, Kranja, obmorskih ali zasavskih revirskih naselij." Avtor hkrati poudarja, da so mestne govornice slabo raziskane. Vendar pa v *Slovenski slovnici* (TOPORIŠIČ 2000, 24) pri zemljepisnih narečjih že beremo, da imajo svoje govorne odtenke tudi posamezne občine, vasi, torej je opazno ločevanje na vaška in mestna narečja. J. Toporišič pa je pojem *mestna govornica* uporabil že l. 1986.²

1.2 Na nove pristope pri raziskovanju v dialektologiji, ki se je začela ukvarjati tudi z *mestno govornico* v nasprotju s klasično dialektologijo, usmerjeno v podeželsko okolje, je močno vplival tudi razvoj sociolingvistike.³ Čeprav sta dialektologija in sociolingvistika dve povsem samostojni jezikoslovni disciplini, prva se ukvarja z narečji, druga pa s sociolekti (KENDA JEŽ 2004, 268), sta našli skupne točke raziskav. Pionir t. i. *urbane dialektologije* W. Labov je ugotavljal jezikovne razlike med družbenimi sloji prebivalstva velikih metropol, kot je New York, glede na jezik, ki ga uporabljajo. Do začetka razvoja sociolingvistike so namreč mislili, da se razlikuje le v besedju, W. Labov pa je ugotovil, da se razlikuje na vseh nivojih, tudi fonološkem (po: IVIČ knjiga II 2001, 126, 127 (člen 582), str. 132 (591)). Namen sociolingvistike je zajetje in opis dejanskega govornega stanja v urbanih in industrijskih središčih z vsemi narečnimi elementi. To pa je mogoče le s soočanjem knjižnega sestava in izvirnega narečnega govornega sestava. (OROŽEN, 2004, 224.)

1.3 Besedje v mariborskem pogovornem jeziku je sicer enako knjižnemu jeziku, vendar pa so prisotne tudi neknjižne socialni plasti, ki jih z vidika knjižnega jezika opredeljujemo kot pogovorne, nižje pogovorne, žargonske ali narečne. Opazni so mnogi kalki in prevzete besede iz nemščine, predvsem v skupinah za besede iz obrti, kuhinje, za posodo, oblačila, manj pa za živali, rastline, poljedelstvo (*'fu:ksa* 'lisica', *'mu:rka* 'kumara', *'zi:c* 'sedež', *k'si:ht* 'obraz', *arc'ni:ja* 'zdravilo', *c'vi:lingi* 'dvojčki', *'žu:pa* 'juha', *'k'ru:mpast* 'šepav', *'xu:lcer* 'drvar', *'xi:ca* 'vročina'. Prevzete so tudi glagolske oblike: *'ma:trati*, *'ta:lati* ... (ZORKO 2002, 350–352.)

2 Prevzete besede

Pojem *prevzeta prvina* je J. Toporišič uvedel že leta 1971 (2006, 62–63) in jo v opredelil kot (TOPORIŠIČ 1992, 218) besedo, ki se v kateri jezik dobi iz kakega drugega jezika (ali v knjižni jezik iz kakega narečja istega jezika). Je lahko občno (*sposojenka*, če je jeziku prevzemalcu povsem prilagojena; če ni, ji pravimo *tujka*) ali lastno ime (podomačena, polcitatna imena); za *izposojenko* (1992, 68) je uvedena kazalka na *sposojenka* (299): beseda (besedna zveza), ki je prišla iz drugega jezika in je popolnoma prilagojena zgradbenim lastnostim prvin slovenskega (knjižnega)

² Jože TOPORIŠIČ je pojem *mestna govornica* uporabil že leta 1986 v članku Morfo(no)loška obremenitev slovenskih zvočnikov (Zbornik razprav iz slovenskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici, Ljubljana, SAZU, 1986, 333–350; glej *Besedjeslovne razprave*, Ljubljana 2006, str. 305, op. 70).

³ Glej tudi Karmen KENDA-JEŽ, 2004, Narečje kot jezikovnozvrstna kategorija v sodobnem jezikoslovju, *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*, Ljubljana 2004. (Obdobja, Metode in zvrsti; 22), 263–276.

jezika. Drugačen vidik razmejitve predstavlja Snoj (2005, 113–122).⁴ Izposojenka mu je beseda, ki jo je preprosto ljudstvo prevzelo iz sosednjega narečja tujega jezika v svoje narečje, pri tem gre za prenos iz govornenega v govornjeni jezik. Tujka pa mu pomeni tisto besedo, ki jo je izobraženec prevzel v svoj knjižni jezik iz tujega knjižnega jezika, pri čemer jezik ni nujno sosedski, prenosnik pa je pisni.

V članku nas zanimajo germanizmi, ki so v *Enciklopediji slovenskega jezika* (TOPORIŠIČ 1992, 47) opredeljeni kot: 1. Iz nemščine *prevzeta* jezikovna prvina, zlasti besedna in v knjižno normo ne sprejeta, npr. *merkati, ketna, fleten, fejš, lavfati, viža, ohcet, gnada, fara*. Tudi skladenjska (*hoditi k nogam, ta hiša tiga človeka*), redkeje pravopisna (*odkod* ‘woher’) ali izgovorna (*(münstər/)*); 2. Iz nemščine *prevzeta* prvina sploh.

3 Mariborska mestna govorica in prevzeto besedje

Mariborska mestna govorica se razvija pod vplivom treh narečnih baz, tj. štajerske, panonske in koroške.⁵ Prav zaradi vpliva slednje, zgodovinskih razlogov in dolge meje s sosednjo Avstrijo je uporaba germanizmov zelo prisotna. Slovanski naseljenci so že v 8. st. prišli v stik z južnonemškimi, bavarskimi, plemeni, ki so prodirala s SZ proti JV. Tako odnosi med slovenščino in nemščino obstajajo že več stoletij, vplivi na različne jezikovne ravnine – v fonologiji, pisavi, oblikoslovju, besedju, morfemati, na skladenjski ravnini in v frazeologiji – pa so razumljivi.

3.1 Največ možnosti vplivanja je na področju besedja (TOPORIŠIČ 1991, 13–18),⁶ vsekakor pa tesni slovensko-nemški stiki ne predstavljajo le enostranskega vpliva, saj je na drugi strani meje, v nemškem jeziku Koroške, tudi veliko slovenskih/slovanskih prevzetih besed (POHL 1989, 253–262).⁷ Neposreden stik slovenskega in nemškega jezikovnega (seveda tudi geografskega in zgodovinskega) prostora se kaže v knjižnem jeziku, v katerega so mnoge iz nemščine ali prek nje prevzete besede že toliko vpete, da jih ne čutimo več kot germanizme niti niso stilno označene. Veliko več pa je še živih v narečjih,⁸ še zlasti v stičnih koroških in

⁴ Marko SNOJ, 2005, O prevzetih besedah, tujkah in izposojenkah, *Slovenski jezik*, št. 5, [113]–122.

⁵ Glej: Zinka ZORKO, 1988/89, Narečna podoba mariborskega predmestja, *Jezik in slovnostvo*, Ljubljana, 170–178, 2002, Mariborski pogovorni jezik, *Studia Historica Slovenica*, Maribor, 127–150; Mihaela KOLETNIK, 2001, Mariborski pogovorni jezik, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Maribor, 245–254; Mira KRAJNC, 2005, *Besedilne značilnosti javne govorjene besede*, Zora 35, Maribor; Alenka VALH LOPERT, 2005, *Kultura govora na Radiu Maribor*, Zora 36, Maribor. Glej tudi: Mojca REDJKO, 1992, *Govor Studencev, predmestja Maribora* (diplomska naloga), Ljubljana; Barbara POŽAR, T. RADER, 1991, *Pogovorni jezik v mariborskem mestnem središču* (raziskovalna naloga), Maribor; Teja SENEKOVIČ, B. HRASTNIK, V. PUCKO, 2003, *Dobro govoriti je umetnost – kaj se dogaja z jezikom?* (raziskovalna naloga), Maribor.

⁶ Jože TOPORIŠIČ, 1991, *Družbenost slovenskega jezika*, Ljubljana, 13–18.

⁷ Heinz Dieter POHL, 1989, Slovenske (in slovanske) izposojenke v nemškem jeziku Koroške, *Slavistična revija*, l. 37, št. 1–3, Ljubljana, 253–262.

⁸ Prevzeto besedje v koroških in štajerskih narečjih glej Zinka ZORKO, *Gozdarsko in lesarsko izrazje v vzhodnih koroških govorih*, *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*, Maribor, Zora 32, 43–56; Mihaela KOLETNIK, 2004, O besedju in sloven-

štajerskih govorih, pa tudi v panonskih, vse tri narečne vplive pa zaznamo v mestni govorici Maribora.

3.2 Slovenci živimo na ozemlju v Evropi, kjer se stikajo tri največje jezikovne sfere – slovanska, romanska in germanska. Naseljeni smo na važnem sečišču velikih bazenov: mediteranskega, alpsko srednjeevropskega, panonskega in balkanskega.⁹ Že v praslovanščini, torej še v predzgodovinski dobi, so se začele prevzemati od sosedov pragermanske besede, z nemškim posredovanjem smo sprejeli besedje grškega in latinskega izvora. Še vedno pa čutimo germanizme, ki so v zadnjih stoletjih intenzivno vdirali v slovenska narečja (ZORKO 2005, 43–56). Pri nas prevladujejo večinoma bavarski vplivi, do konca 12. st. pa je bilo število germanizmov v slovenščini zmerno. Prav te besede se odražajo v knjižni slovenščini kot nepogrešljive (*škoda, škarje, skrinja; risati, kregati* ...). Prevzetih besed je bilo vedno več, in sicer v meščanski kulturi napol ponemčenih mest, v strokovni terminologiji, v obrtéh. Zato so bila ob narodni ogroženosti antigermanska puristična gibanja razumljiva (BEZLAJ¹⁰ 1967, 34–35). Vendar pa kljub temu ne moremo omejiti vplivanja sosednjih jezikov, ki se nadaljuje tudi v knjižni jezik.

3.3 Za vso kulturno Evropo velja, da se je zlasti strokovna terminologija prevzemala prek nemščine, ki je bila večkrat posrednica starih latinskih in grških izrazov.¹¹ Te besede so danes večinoma že vraščene v fond slovenskega jezika brez stilnih oznak, delno jih seveda nadomeščamo s slovenskimi ustrezniciami.

3.4 Poleg prevzetih besed iz nemščine je v gradivu zastopanih tudi veliko prevzetih besed iz angleščine, anglicizmov,¹² ki odsevajo prenos besedja za sodobne tehnologije zadnjih desetletij, kažejo na velik vpliv množičnih medijev (radio, televizija, računalnik, svetovni splet ...). Predvsem pri določenih skupinah prebivalstva, kot so poslovneži, znanstveniki, je razširitev angleščine kot svetovnega jezika zelo opazna (ŠABEC 2007, 626, 630–631).

4 Kultura govora na komercialnem radiu

Proučevanja kulture govora na komercialnih in javnih medijih se razlikujejo,

sko-nemških jezikovnih stikih v panonskih govorih, *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*, Maribor, Zora 28, 229–299; 2005, Izposojenke v narečnih poimenovanjih, vezanih na vrt in sadovnjak, v rogašovskem govoru, *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*, Maribor, Zora 32, 57–68; Bernard RAJH, 2004, Besedno prevzemanje iz nemščine v severozahodnoprleški govor, *Annales, Series historia et sociologia*, Let. 14, št. 1, str. 195–202; Irena STRAMLJIČ BREZNIK, Germanizmi v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju, *Annales, Series historia et sociologia*, Let. 14, št. 2, 331–336.

⁹ France BEZLAJ, 1965, Nekaj misli o etimologijah, Slovsanske izposojenke, Nemške izposojenke, *Jezikovni pogovori*, Ljubljana.

¹⁰ France BEZLAJ, 1967, *Eseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana.

¹¹ Prav tam.

¹² Nada ŠABEC, 2007a, 2007b, uporablja izraz anglicizmi; *SSKJ* in *SP* imata iztočnico *anglicizem*; *Nova beseda* ima zabeleženo trikrat anglicizem, enkrat anglizem; v korpusu *FidaPLUS* sta besedi zastopani skoraj enako pogosto, in sicer: anglizem 26-krat; anglicizem 23-krat.

in sicer glede na kakovost novinarjev ali glede na funkcijo in naloge teh vrst medijev.¹³ Komercialne radijske postaje delujejo na osnovi profitne motivacije. V množici teh se veliki nacionalni sistemi radia povsod po svetu srečujejo z veliko konkurenco, padcem programskih standardov in kakovosti programov na račun zabave ter z osiromašenjem nacionalnih kulturnih vsebin. Vendar se od nacionalnega radia pričakuje višji standardi ob tem, da hkrati obdrži tudi publiko.

4.1 Raziskave kažejo, da uporabniki elektronskih medijev predstavljajo manj zahtevno populacijo od tiste, ki sega po časopisu in knjigah. Poleg tega mediji ne le da vplivajo na to, kaj bomo kupili, delali ali ne, ampak tudi na to, kaj naj mislimo in kako naj govorimo (KOŠIR 1988). N. Zgrabljić (1996, 155–167; po McLuhanu 1972) povzema teorijo o radiu kot "plemenskem bobnu", ki individualno pretvarja v kolektivno. McLuhan je namreč predvidel tudi razširitev lokalnih radijskih postaj, ki bodo namenjene torej vsem plastem poslušalcev, pa tudi specializirane radijske postaje (športne, mladinske, družinske, ženske), ki v istem geografskem prostoru nagovarjajo le izbrano skupino poslušalcev, torej skupino, ki se s pripadnostjo mediju identificira. Komercialne postaje predstavljajo konkurenco nacionalnim postajam predvsem v zabavnem programu, na drugi strani pa so (in tudi morajo biti) tekmeč pri informativnem programu, saj zadovoljujejo najširše množice, torej širijo dostopnost do informacij. Zaradi politične neodvisnosti in večje mobilnosti so v določenih političnih situacijah celo naprednejše, objektivnejše in bolj aktualne od velikega sistema javnega radia.

4.2 Merilo »razumljivosti« (skromen fond besed, malo ali nič dvopomenskih besed, pogosta raba ustaljenih formul ali »fraz«, brez ironije in znanih metafor) pri novinarju ne sme biti edino merilo za vrednotenje dobrega novinarja (ERJAVEC 1999, 77), merilo mora biti tudi jezik, za katerega veljajo redke, nenavadne besede, bogat fond, izvirne metafore (ŠKARIĆ 1988). Duhovit, poetičen in tudi afektiran govor novinarjev poveča stik s poslušalci, v tem je njegova pragmatična, obvestilna in komunikacijska vrednost.¹⁴ Pomembno vlogo imajo tudi na jezikovnem področju, saj z rabo narečja (sicer tudi žargona in slenga) (ZGRABLJIĆ ROTAR, 2007, 29–30) le-tega ohranjajo, hkrati pa poudarjajo pripadnost lokalni skupnosti in pokrajini, to pa je tudi v Evropski zvezi nadvse pomembno.

5 Posneto gradivo Radia City

Komercialni radio Radio City je bil ustanovljen leta 1995, kljub velikemu številu novih radijskih postaj velja za najbolj poslušan radijski program v severovzhodni Sloveniji. To merilo je za komercialne radijske postaje zelo pomembno, podatki meritev to tudi potrjujejo: glede na doseg slišnosti v Mariboru pri kategoriji poslušalcev,

¹³ Več o kulturi govora na nacionalnem radiu v Mariboru Alenka VALH LOPERT, 2005, *Kultura govora na Radiu Maribor*, Maribor, Zora 36.

¹⁴ Analiza kulture govora na komercialnem radiu v Mariboru glej: Alenka VALH LOPERT, 2006, Skladenjski elementi govorenega jezika v jutranjem programu komercialnega radia (Radio City), *Jezikoslovni zapiski* 12, št. 2, 51–62; 2007, Mariborski pokrajinski pogovorni jezik na Radiu City, *Besedje slovenskega jezika*, Maribor, Zora 50, 261–273.

starih od 30 do 50 let, v obdobju 1. 1. 2007 do 1. 1. 2008 ga posluša po teh podatkih 44 % poslušalcev (vir: Inštitut za raziskovanje medijev Mediana).¹⁵

5.1 Analiza je zajela po zvočnih posnetkih zapisano gradivo¹⁶ mariborske komercialne radijske postaje **Radio City**, in sicer program od ponedeljka do četrтка (22.–25. 5. 2006), na presečnem vzorcu dopoldanskega, opoldanskega in popoldanskega programa, ki zajema neposredni pogovor med novinarjema voditeljema, njune komentarje; pogovore po telefonu s poslušalci; posnete zabavne oddaje (*Reporter Milan*). Za predstavitev germanizmov je bilo izbrano gradivo neposrednega ubesedovanja (primer A), govor občanov po telefonu (primer B) in zabavne oddaje *Reporter Milan* (primer C). Navajam kratke izseke iz posameznih tipov gradiva.

Primer A: Govor moderatorjev:

*Moderator 1: Ne, ne. In bi fsi želili pomagat, **pubeca** sta **fajn**, zaslužita si pomoč, sama od sebe ne bota nič, zato jaz s̄v̄eda tu skrbim za to, da bi nekaj nastalo iz tega.*

*Tako da dvesto devetdeset, devetdeset, devetdeset, kot s̄n reko, če ste **frizer**, koreograf, gostilničar, pa kaj jaz vem, stilist ne nazadnje, da mi ne bota v **ibercurgih** hodla tam po odru, tako kot fsak dan naokoli. Povejte, kako se imenuje vaš salon in zakaj bi vi, recimo, če ste **frizer**, to zdaj dajem za primer, in zakaj bi prav vas izbral za to, da pomagate oziroma uredite mi Rogoška slavčka. Do koncerta je namreč samo še danes, jutri, v̄o sredo, četrtek, f petek pa že bo tak daleč. Tak da časa nimamo ravno na pretek, ker pa, kaj **pubeca** sporočata fsem pred našim koncertom. /.../*

*Moderator 1: Jaz pa sem res, sem tak, skorajda ganjen sem, ne, ker ko vidim, ko, da so naše poslušalke in poslušalci tak **fejst** pripravljeni pomagat, mi je res lepo pri srcu, no.*

*Moderator 1: Okej, računam na tebe, R. Telefonsko mam zapisano. Računam na tebe, da elektrike ne bo **sfalilo**. Hvala ti! Pomagajte! **Hilfen, bite!***

¹⁵ Te podatke navaja Inštitut za raziskovanje medijev Mediana, ki ima dolgo in trdno tradicijo spremljanja radijskih postaj, v stroki pa velja kot najpomembnejši izvajalec meritev dosega radia. (Dostopno http://www.radiocity.si/files/slike/grafi/30_50_2007.jpg; 29. 1. 2008.)

¹⁶ V ponazarjalnem besedilu je poleg besedijskih še dosti glasoslovnih, oblikoslovnih, skladenskih značilnosti mariborskega pogovornega jezika. Besedilo je zapisano z znaki za knjižni zapis, kot najbolj tipične posebnosti mariborskega pogovornega jezika, ki odstopajo od standardnega izgovora, so označene le nekatere glasoslovne značilnosti: izgovor *f/v* za fonem *v* na začetku besede namesto nezveneče ali zveneče variante pred soglasnikom iste besede: *fsak* za *msak*, *vzeti* za *wzeti*; izgovor *f* za fonem *v* na koncu besede *brf* za *b̄r̄w*; izgovor *f/v̄ə* (vokanje) za fonem *v* vlogi predloga *v̄ə* *Mariboru* za *w/ū/u* *Mariboru*; *ə* v primeru izpusta samoglasnika *e* (moderna vokalna redukcija, MVR) *v̄əlki* za *veliki*; izgovor *ū* zaradi MVR *opraūla* za *opravila*; izgovor *o* namesto *ū* pri del. *-l mogo* za *mogeū* (VALH LOPERT 2005).

Moderator 1: *Mh, mh, zaj pa pogledjte okoli, **ziher** že majo fsaka nož pa vilco və roki, pa gledajo, tak, kaj zaj.*

Moderator 1: *Kaka pa je štajerska narodna noša, a, a, a?*

Moderator 2: *A, a ...*

Moderator 1: **Ibercuk** pa **pir**, ne.

Primer B: Govor občanov po telefonu:

Občan 1: *Ja, fsmislu, sigurno da ja ne bo elektrika crknla, dok bota **špilala**.*

Občan 2: *Jas kličem iz **frizerskega** salona Prečka oziroma **Frizerija** Prečka na Pobrežju in sem slišala, da bi radi **frizirali** vaša Rogoška slavčka.*

Občan 3: *Bi se dalo **debatirat** o tem.*

Moderator 1: *Ja, torej, **debatirajva**, bi bil?*

Občan 3: *Pa sma **debatirala**.*

Moderator 1: *Sma **debatirala**.*

Občan 3: **Debata** traja.

Primer C: Gradivo iz humorističnih oddaj Reporter Milan:

*Franc: Niti več noben ne bo mogo pralnega stroja vreč not, niti **bicikla** ... To ni blo tote Strme ulice, nič, to je bla trava gor do Glavnega trga. In tu so toti Mariborčani, kaj so pri Dravi stanovali, so meli kravo, fsak svojo, ne, ker nekih mle-karn ni blo zaj, da bi ti šou kupit litər mleka, kavo z mlekom, pa so **glih** tak pili, ne. Kava je že bla və Mariboru, že kdaj. So meli tudi posojeno (?)¹⁷. No in tak je toti najin stric, praprastric, no, Feliks šou s svojim sinom z kravo na redno jutranjo pašo dol k Dravi, ne, in pol lepo tam je malo travice pojedla. Və starih **cajtih** pa so tak mislili, če ji daš vodo bolj zapit, ko se je trave najedla, ne, da pol kər to ona predela, pa mleko da, ne. In tak so vsi lepo po vrsti so se **naštimali**, tam so meli take lesene, lesene opornike, lepo kravo zvezali, ji potisnili glavo noter və vodo, pa **empare** zadi koj že molzo, ne. To je bil pač taki običaj və Mariboru na Lentu, ne. Zato se və bistvo Lent imenuje, ne. Ker Lent pomeni, kravi glavo və vodo tišat, pa pol molst. To je od skrajno skup Lent, ne. Fse skup zaj ti ne bom razlagal. No, və glavnem in tak je toti Feliks razumeš, sin od totoga praprastrica, je potisno kravi glavo və vodo, samo preveč globoko, ne. Stric je zadi že molzo, prvo je dala mleko, pol pa je začelo črno tečt, ne. Te, daj, **pubec**, dvigni glavo, viš da že mulj vleče, ne. In tak je te do mula prišlo, pol ne.*

6 Analiza germanizmov iz gradiva

Besedje je bilo izbrano in preverjeno po več virih, in sicer: (a) za izvor in pomen po: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Hildegard Striedter-Temps (1963; ST), Veliki nemško-slovenskem slovar, Doris Debenjak (zgoščenka; D), *Etimolo-*

¹⁷ Vprašaj označuje nejasen govor, ki ga ni bilo moč razumeti.

ški slovar slovenskega jezika, France Bezljaj (1976–2005; B), *Slovenski etimološki slovar*, Marko Snoj (2003; S), *Slovensko-nemški slovar*, Maks Pleteršnik (2006, zgoščenka; P); (b) za sprejetost/nesporejetost in označenost/neoznačenost glede na socialnozvrstne oznake po: *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (zgoščenka; SSKJ) in *Slovenski pravopis* (2001, zgoščenka; SP). Besede so zapisane v slovarski obliki, v oklepaju pa v realizirani obliki, kot slišimo na posnetku. Zastopanost in potrjenost v virih je označena v oklepaju.

6.1 Besednovrstna zastopanost germanizmov. Najpogostejši so (1) samostalniki, sledijo (2) glagoli, (3) prislovi, (4) pridevniki so redki, prav tako (5) medmet. Vse besede so potrjene v nemško-slovenskem slovarju, niso pa uvedene v vseh drugih virih. Navedene so glede na to, ali so prevzete iz oziroma prek nemščine.

6.1.1 Samostalniki, prevzeti iz nemščine: **bager** (*bagri*): *Bagger*, der, nvn. *Bagger* ‘bager’ (D, ST, S); **cajt** (*nekaj cajta*; v *cajtih*): *Zeit*, die, bav. avst. *Zeit* ‘čas’ (D, ST); **drek** (*drek, dreka*): *Dreck*, der, srvn. *drec*, nvn. *Dreck* ‘umazanija, blato’ (D, ST, P); **froc** (*froci, dela imam s tem frocem*): *Fratze*, die, nvn. *Fratze* ‘razposajen otrok’ (D, B); **furm** (*nima furma*): *Form*, die, bav. avst. *Form* ‘oblika, forma’ (D, ST, S, B); **kelnerca** (*kelnerca*): *Kellnerin*, die, nvn. *Kellner* ‘natakarica’ (D, ST, S); **ketna** (*s ketnami*): *Kette*, die, nvn. *Kette*, stvn. *ķetina* ‘veriga’ (D, B, P); **lata** (*lato*): *Latte*, die, stvn. *latta*, srvn. *latte*, nvn. *Latte* ‘letev’ (D, ST, B, P); **luft** (*po luftu*): *Luft*, die, srvn. *luft*, nvn. *Luft* ‘zrak’ (D, ST, S); **ror** (*rore*): *Rohr*, das, srvn. *rōr*, stvn. *rōr* nvn. *Rohr* ‘cev’ (D, ST, B, P); **štant** (*štanti*): *Stand*, der, srvn. *stant*, nvn. *Stand*, srvn. *bestant* ‘stojnica’ (D, ST, S, P); **taca** (*na tacah*): *Tatze*, die, srvn. *tatze*, nvn. *Tatze* ‘taca, šapa’ (D, ST, B, S, P); **taužnt** (*taužnt deset, dva taužnt*): *tausend* ‘tisoč’ (D, ST, B, S, P); **trotli** (*trotli*): *Trottel*, der, iz avstr. n. *Trottel*; vzh. bav. avstr. *trotten* ‘tepec’ (D, B); **zic** (*zadnji zic, toti zic*): *Sitz*, der, iz n. *Sitz* ‘sedež’ (D, B).

Samostalniki, prevzeti prek nemščine. Kaže se izvor iz arabščine, francoščine, grščine, italijanščine, latinščine: **alkohol**: *Alkohol*, der, ‘alkohol’ (D), iz špan. *alcohol* ‘droben prah’ izposojena iz arab. *al-kuhl*; nadaljnji pomenski razvoj je potekal v evr. jezikih (S); **antena** (*antene*): *Antenne*, die, ‘antena’ (D); iz it. *antenna* ‘antena’, ‘tipalka’ (pri žuželkah) iz *antenna* ‘jambor’ (S); **bilanca** (*pri kolesu*): *Balance*, die, ‘ravnotežje’ (S); iz frc. *balance* ‘tehtnica, ravnotežje’; **festival** (*pred festivalom, na festivalu*): *Festival*, das/der, ‘festival’ (D); iz angl. *festival*; **finale** (*finala*): das *Finale* ‘finale’ (D); iz it. *finale* ‘končen, dokončen’ (S); **finta** (*finte*): die *Finte*, ‘finta, zvijača’; iz it. ‘hlimba, navidezen napad’ (S); **frizer** (*frizerja, frizerju; frizerstvo, frizura; frizerski salon, v frizerski šoli*): *Friseur*, der, ‘frizer’ (D); iz frc. *friser* ‘kodrati’ (S); **koncert**: *Konzert, Konzert*, das, (D); iz it. *concerto* (ST); iz it. *concertare* (S); **kuferam**, tvorjenka (*iz kuferama*): *Kofferraum*, der, ‘prtljažnik pri avtomobilu’ (D); *Koffer*, der, ‘kovček’ (ST); iz frc. *coffre* v istem pomenu, iz lat. *cophinus* ‘iz vrbovih šib spletena torba’ iz gr. *kóphinus* ‘koš, košara’ (B); **kravata**: *Krawatte*, die, ‘kravata’ (D); iz frc. *cravate* ‘kravata’ (B, S); **majster**: *Meister*, der, ‘mojster’ (D); iz srvn. bavar. *mōister*, srvn. *meister*, nvn. *Meister* (ST); iz lat. *magister* (B); **pardon**: *Pardon*, der/das, ‘pardon’ (D); iz frc. *pardon* ‘oproščenje, odpuščanje’ iz vlat. *perdonare* ‘oprostiti’; **runda**: *Runde*, die, ‘krog’ (D); iz frc. *ronde* ‘runda, kolo’/‘okrogel’ iz lat. *rota* ‘kolo’; **šansa** (*šans*): *Chance*, die, ‘šansa’ (D); iz frc. *chance* iz vlat. *cadentia* (S); **tank**: *Tank*, der, ‘tank; rezervoar; zbiralnik’ (D);

iz angl. **tank**; **tepih**: *Teppich*, der, 'preproga' (D); iz slat. tapetia 'stenska ali talna obloga'; **termin** (*termine*): *Termin*, der, (Frist) 'rok, termin; datum' (D); iz lat. terminus 'meja, mejnik, skrajna točka'.

Tretji sklop besed predstavljajo tiste, ki so potrjene samo v nemško-slovenskem slovarju (Debenjak), v drugih virih pa ne. Zato etimologije ne moremo podrobno predstaviti:

empar (*empare*) Eimer, der, 'vedro'; **brener** (z *brenerjem grela*): *Brenner*, der, 'gorilnik'; **flek**: der *Fleck*, (*Schmutz*) 'madež'; **štikl**: *Stück*, das, 'kos'; **žlahu(ec)** (z *žlahu(ec)*): *Schlauch*, der, 'cev; zračnica, guma'.

6.1.2 Glagoli, prevzeti iz nemščine: **glihati** (*zglihaj*): *gleich*n *gleich*, stvn. *gilih* (D, ST, B, P) '(iz)ravnati'; **flikati** (*flikal*): *fliegen* (D, ST, B, S, P), 'krpati, popravljati'; **frišati** (*pfrišal*) *frisch*, nvn. *frisch* (D, ST, B, P) 'osvežiti'; **hecati** (*hecal*) *hetzen* (D, ST, S), 'priganjati, hujskati', 'šaliti se'; **kušniti** (*kušnla*) *küssen*, stvn. *kus*, *frisch*, nvn. *Kuss* (D, ST, S, P), 'poljubiti'; **pucati** (*se ne spuca* – 'oditi' in *spuče* – 'očistiti') *putzen*, zgvn. *butzen* (D, ST), 'čistiti'; **špricati** (*špricajo, ne moremo špricati, za špricat, za špricanje*) *spritzen*, *spritzen* (D, ST, B, S) 'brizgati, škropiti'; **štimate** (*štima, ne štima*) *stimme*, nvn. *Stimme* (D, ST, B, S, P), 'biti v redu/točen/pravilen'.

Glagoli, prevzeti prek nemščine. Kaže se izvor iz francoščine in latinščine: **bankrotirati** (*bankrotiramo*): *bankrot* 'bankrotirati' (D) iz it. *bankarotta*/bankarotta (ST, S); **forsirati** (*ne forsirat*): *forcieren* 'forsirati' (D); iz frc. *forcer* (S); **frotirati** (*sfrotiram*): *frottieren* 'frotirati'; (ab) *trocknen* 'otirati, otreiti' (D); iz frc. *frotter* iz lat. *fricāre* (S); **komplificirati** (*komplificiraj*): *komplizieren* 'komplificirati, zakomplificirati, zaplesti'; (*erschweren*) 'otežiti' (D); lat. *complicāre* (S).

Naslednje glagole najdemo samo v nemško-slovenskem slovarju (Debenjak): **haklati** (*zahaklat, zahaklano*): *einhacken* 'obesiti na kavelj, pritrčiti s kavljem; zadirati se; prijemat v'; **zadihati** (*zadihtamo dol*): *dichten* 'zatesniti/tesniti'; **cvikati** (*zacvikati*): *zwicken* 'ščipati/uščipniti (tudi fig.)'; **heftati** (*pri*) *heftati*: *heften* 'speti, spenjati'.

6.1.3 Prislova, prevzeta iz nemščine, sta v gradivu dva, eden prek nemščine: **amatersko**: *amateurisch* 'amaterski' (D); iz frc. *amateur* ← lat. *amātor* 'ljubitelj, oboževalec' (S); drugega najdemo samo v nemško-slovenskem slovarju: **bek** (spraviti bek; bek spravo): *weg* 'proč, stran'.

6.1.4 Pridevnik **aktualni**: *aktuell* 'aktualen' (D) je prevzet in prilagojen prek nem. (*aktuell, Aktualität, aktualisieren* iz frc. *actuel* iz poznolat. *actualis* ← lat. *agere* 'delati, delovati') (S).

6.1.5 Prav tako medmet **serbus**: *Servus!* 'Živijo' (D); tudi *servus*, ki je prevzet prek bav. nem. iz lat. *servus* 'suženj' (S).

6.2 Vpetost germanizmov v slovenski jezikovni sistem. Iz primerov obravnave germanizmov v narečjih lahko ugotovimo, da se nekatere iz nemščine prevzete besede glasoslovno in s svojimi slovničnimi lastnostmi niso bistveno spremenile (**cuker** 'sladkor') ali pa so se spremenile do neprepoznavnosti (**puvati** ← *bauen* 'graditi') (RAJH 2002, 123; STRAMLJIČ BREZNIK, 2004). V gradivu so zastopani primeri netvorjenih in tvorjenih prevzetih besed. Za besede, tvorjene iz prevzetih s pomočjo domačih besedotvornih obrazil, velja, da jih ne obravnavamo

kot prevzete. Imenujemo jih *na pol prevzete*, in sicer upravičeno le glede na njihov morfološki sestav (Toporišič 1992, 218.)

6.2.1 Vpetost germanizmov v slovenski jezikovni sistem se kaže pri samostalniku z oblikoslovnega vidika v naslednjih oblikospreminjalnih vzorcih: (a) tvorba števila (v teh primerih množine) po pravilih slovenskega jezika: **bager** > *bagri*, **štant** > *štanti*, **trotl** > *trotli*; (b) sklanjanje v vseh sklonih: **cajt** > nekaj *cajta*; v *cajti*; **drek** > *dreka*, v *dreki*; **frizer** > *frizerja*, *frizerju*; **froc** > *froci*, s tem *frocem*; **furm** > nima *furma*; **kelnarca** > *kelnarco*; **kuferam** > iz *kuferama*; **lata** > *lato*; **luft** > po *luftu*; **taužnt** > *taužnt* deset, dva *taužnt*; **tepih** > *tepiha*; **ketna** > s *ketnami* (in število); **taca** > na *tacah* (in število).

Oblikotvorni vzorci pri glagolu kažejo na tvorbo osebnih in neosebni glagolskih oblik: **bankrotirati** > *bankrotiramo*; **cvikati** > *zacvikal*; **forsirati** > *ne forsirat*; **frotirati** > *sfrotiram*; **glihati** > *zglihaj*; **haklati** > *zahaklal*, *zahaklano*; **heftati** > *priheftal*; **komplificirati** > *komplificiraj*; **kušniti** > *kušnla*; **pucati** > *se ne spuca*, *spuče*; **špricati** > *špricajo*, ne moremo *špricati*, za *špricat*, za *špricanje*; **štimate** > *štima*, ne *štima*; **zadihtati** > *zadihtamo dol*.

6.2.2 Čeprav besed, tvorjenih iz prevzetih s pomočjo domačih besedotvornih obrazil, ne obravnavamo kot prevzetih, te z besedotvornega vidika prevzemajo domača besedotvorna obrazila. Tako tvorijo: iz samostalnika nov samostalnik **frizer** > *frizerstvo*, *frizura* ali pridevnik > *frizerski* (salon), v *frizerski* (šoli); iz glagola prislov: **glihati** > *glih* ali samostalnik **špricati** > *špricanje*.

6.3 Problem socialnozvrstnih oznak v SSKJ in SP.¹⁸ Za slovenski jezik je zelo pomembno, da imamo v SSKJ in SP sistem kvalifikatorjev, ki označujejo zvrstnost oz. funkcijskostilno razslojenost knjižnega jezika, zato se »normativnost torej ne označuje binarno v okviru pravilnega oziroma napačnega« (STABEJ 2000, 512). Vendar se odpira vprašanje enotnosti kvalifikatorjev v obeh priročnikih in zlasti vprašanje določanja le-teh glede na okoliščine in namen. Podrobnejša primerjava obojih vsekakor presega meje tega članka. Nekateri avtorji namreč menijo, da bi bilo treba kvalifikatorje ponovno oceniti, če je le mogoče, tudi empirično utemeljiti.¹⁹ Enotni kvalifikatorji ter poenotena merila za vključevanje v priročnike in normiranje bi bili v veliko pomoč uporabnikom, predvsem prevajalcem, lektorjem v gledališču, pri filmu, televiziji in radiu, igralcem in vsem, ki se ukvarjajo z zvrstnostjo jezika. Prikazani bodo primeri različnega označevanja v obeh virih, v SSKJ in SP.²⁰

¹⁸ *Slovar slovenskega knjižnega jezika in Slovenski pravopis*.

¹⁹ Tom PRIESTLY, 1999, On Derivational Productivity in Slovene with Notes on Lexical Frequency and Awareness of the Norm; O produktivnosti izpeljave v slovenščini s pripombami o besedni pogostnosti in zavedanju norme, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 2.

²⁰ SSKJ (1995, XXVI, § 104: v slovarju so slovnični, pomenski, terminološki, stilno-plastni, ekspresivni, časovno-frekvenčni, posebni kvalifikatorji; XXVI, § 131–141: za našo primerjavo so izmed *stilno-plastnih kvalifikatorjev*: *bibl.*, *knjiž.*, *pesn.*, *pisar.*, *publ.*, *vznes.*, *nar.*, *otr.*, *pog.*, *nižje pog.*, *žarg.* najbližji oznakam v SP zapisani ležeče) in SP (2001, 129, § 1060: *socialno-zvrstne oznake*: *privzdig.* (privzdignjeno), *knj. pog.* (knjižno pogovorno), *ljud.* (ljudsko), *neobč.* (knjižno neobčevalno), *neknj. pog.* (neknjižno pogovorno), *neknj. ljud.* (neknjižno ljudsko), *pokr.* (pokrajinsko pogovorno), *nar.* (narečno), *mestn.*

6.3.1 Samostalniki: **dre**k vulg., nizko (SSKJ), nizk. (SP); **froc** nižje pog. (SSKJ), neknj. pog. (SP); **kelnerca** nižje pog. (SSKJ), neknj. ljud. (SP); **kuferam** nižje pog. (SSKJ), neknj. ljud. (SP); **štant** nižje pog. (SSKJ), neknj. ljud. (SP); **taca** slabš. (roka, noga) (SSKJ), slabš. (roka, noga) (SP); **taužnt** nižje pog. (SSKJ), neknj. pog. (SP); **tepih** nižje pog. (SSKJ), neknj. ljud. (SP); **trotl** nižje pog. (SSKJ), neknj. ljud. (SP). V nobenem izmed virov pa ni evidentiranih pogosto rabljenih iztočnic: **cajt**, **empar**, **furm**, **ror**, **ketna**, **štiki**, **zic**, **žlahu**.

6.3.2 Glagoli: **fliakati** pog. (SSKJ) neknj. pog. (SP); **glihati** nižje pog. (SSKJ) neknj. pog. (SP); **kušniti** nižje pog. (SSKJ) neknj. ljud. (SP); **hecati** nižje pog. (SSKJ) neknj. pog. (SP); **hakljati** (ni v SSKJ) neknj. pog. (SP); **špricati** nižje pog., šol. (SSKJ) neknj. pog., šol. žarg. (SP); **štimatei** nižje pog. (SSKJ) neknj. pog. (SP). V nobenem od priročnikov ni iztočnic **frišati**, v SP je le pridevnik **frišen** s kvalifikatorjem neknj. pog., in **pucati**, ki jo lahko pomensko navezujemo le na iztočnico v SSKJ **pučflek** z oznako nižje pog. Ne najdemo pa (**za**)**dihtati** 'zatesniti' in **zavikati** 'ščipati/uščipniti'.

7 Zaradi potrebe po poimenovanju nove stvarnosti prevzemamo tudi angleške besede. Največkrat jih sicer *posvojimo* prav iz tega razloga, mnogokrat pa tudi le, ker se zdijo anglicizmi bolj *sofisticirani* in *moderni* (ŠABEC 2007, 631).

7.1 Gradivo: **bejbi** (*bejbi*, *Hej bejbi*, *hey bejbi*): *angl.* baby 'otročiček, dojenček'; **ful** (*Ful dobro*): *angl.* full well 'prav dobro'; **hit** (*Hit*, *velik spektakel*; *en hit*; *drugega hita*; *med samimi hiti*): prevzeto iz *angl.* 'popularna popevka'; **internet** (*na internetu*): *angl.* internet; **mejkap** – od /.../ mejkapa: *angl.* make up 'naličiti, našminkati'; **meil** (*dobil ravnokar mejl*): *angl.* mail 'pošta'; **menedžer** (kvaliteten menedžer): *angl.* manager 'upravnik, upravitelj, vodja, oskrbnik'; **okej** (*Ajde, okej, adijo; Ma, okej; Okej, hvala, ja; Okej, okej, pardon, ja; Okej, mi smo vas poklicali; Okej, računam na tebe*): *angl.* okej 'odobriti, dati pristanek', tudi O. K., prid., prisl., 'prav, pravilen, v redu'; **orientacija** (*spolno orientacijo*): *angl.* orientation 'orientacija, usmerjenost'; **rap** [rɛp] (*repal bo Čekur, rep komad*): *angl.* rap 'udarjati, trkati'; **singel** (*tudi singel*): *angl.* single 'posamezen, poedin; enojen'; **stajling** (*s stajlingom*): *angl.* styling 'stilistična predelava'; **šoping** (*və šoping sma šla*): *angl.* shopping 'nakupovanje'; [**šou**] (*opouđanski šou*): *angl.* show 'predstava, revija'.

7.2 V gradivu je veliko anglicizmov, ki jih mladi uporabljajo za svojo komunikacijo (sleng), prevzetih besed iz glasbe, mode, svetovnega spleta. Navajam jih kot izhodišče za kasnejšo natančnejšo obravnavo, kakršna je bila narejena za germanizme.

8 Ob pregledu besedja, posebej ob problematiki socialnozvrstnih oznak v slovenskih normativnih priročnikih, se poraja vprašanje nastanka slovarja mestne govorice Maribora, Ljubljane ... Poskuse narečnih slovarjev seveda že imamo (Dušan Jakomin, *Narečni slovar Sv. Antona pri Kopru*, 1995; Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, 1996; Stanko Košir, *B's'dnjak rutaršče n' srenšče špraše*

(mestne govorice), *izobr.* (izobrazbeno), *sleng.* (slengovsko), *žarg.* (žargonsko), *latov.* (latovsko)).

(Slovar rutarške in srenške govornice), 1997; Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrebke doline med Gornjim gradom in Nazarjami*; Poskusni zv.: (A–H), 1998; Marko Razpet idr.: *Kako se reče po cerkljansko*, 2006). V pripravi pa je tudi severozahodnoprleški narečni slovar Bernarda Rajha (Gradivo za severozahodnoprleški narečni slovar, *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*, Maribor 2002, 116–123.). V bližnji Hrvaški pa je že izšel tudi slovar moderne mestne govornice Splita, in sicer hrvaško-angleški *Rječnik splitskog govora/A Dictionary of Split dialect*.²¹ Slovenci takšnega slovarja še nimamo.

9 SKLEP

Mnogi germanizmi so v jezikovni fond že popolnoma vpeti, zato se zastavlja vprašanje (KALIN GOLOB 2002, 31), kako dolgo naj jezikoslovje označuje in prepoveduje tiste besede, ki so v rabi že popolnoma nezaznamovane: lahko upošteva splošno rabo in normira obe možnosti (npr. *videti/izgledati*) ali germanizem enostavno prepove. Ob tistih, ki so v SSKJ in SP socialnozvrstno označene, pa je potrebno upoštevati funkcionalno razslojevanje standardnega jezika. Če je namreč uporaba tovrstnih izrazov funkcionalno, pokrajinsko in položajsko motivirana, "so ti izrazi jezikoslovno dragoceni kot regiolektalni, idiolektalni in sociolektalni pojav." (KRIŽMAN 2006, 337–339).²²

Literatura

- Bezljaj, France, 1965, Nemške izposojenke, *Jezikovni pogovori I*, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Bezljaj, France, 1967, *Eseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Bezljaj, France, 1976, 1982, 1995, 2005, *Etimološki slovar slovenskega jezika* (A–J; K–O; P–S; Š–Ž). Ljubljana.
- Debenjak, Doris, 2003, *Veliki nemško-slovenski slovar* [Elektronski vir], Ljubljana, DZS.
- Kenda-Jež, Karmen, 2004, Narečje kot jezikovnozvrstna kategorija v sodobnem jezikoslovju, *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*, Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete (Obdobja, Metode in zvrsti; 22), 263–276.
- Koletnik, Mihaela, 2001, Mariborski pogovorni jezik, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Maribor, 245–254.
- Koletnik, Mihaela, 2004, O besedju in slovensko-nemških jezikovnih stikih v

²¹ Gre za izjemno delo dr. Thomasa F. MAGNERJA in dr. Dunje JUTRONIĆ, 2006. V Splitu, drugem največjem mestu na Hrvaškem, je uradni jezik seveda standardni hrvaški, ki temelji na štokavskem narečju. Avtorja ugotavljata, da zelo veliko ljudi v Splitu kljub temu uporabljata lokalno govornico, v tem primeru mestno govornico Splita.

²² Mirko KRIŽMAN, 2006, Vpliv nemščine na mariborski nogometni žargon po drugi svetovni vojni, *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, Maribor, Zora 41, 336–343.

- panonskih govorih. *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*, Maribor, Slavistično društvo, Zora 28, 229–299.
- Koletnik, Mihaela, 2005, Izposojenke v narečnih poimenovanjih, vezanih na vrt in sadovnjak, v rogašovskem govoru, *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*, Maribor, Slavistično društvo, Zora 32, 57–68.
- Krajnc, Mira, 2005, *Besedilne značilnosti javne govorjene besede*, Maribor, Slavistično društvo, Zora 35.
- Križman, Mirko, 2002, Mariborska nemščina. *Studia Historica Slovenica*, letn. 2, št. 1, str. 151–178.
- Križman, Mirko, 2006, Vpliv nemščine na mariborski nogometni žargon po drugi svetovni vojni, *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, Maribor, Slavistično društvo, Zora 41, 336–343.
- Magner, Thomas F. in Dunja JUTRONIĆ, 2006, *Rječnik splitskog govora = A dictionary of Split dialect*, Zagreb, Durieux; Dubrovnik, Dubrovnik University Press.
- Pohl, Heinz Dieter, 1989, Slovenske (in slovanske) izposojenke v nemškem jeziku Koroške, *Slavistična revija*, l. 37, št. 1–3. Ljubljana, 253–262.
- Požar, Barbara, T. Rader, 1991, *Pogovorni jezik v mariborskem mestnem središču*, (raziskovalna naloga). Maribor.
- Priestly, Tom, 1999, On Derivational Productivity in Slovene with Notes on Lexical Frequency and Awareness of the Norm; O produktivnosti izpeljave v slovenščini s pripombami o besedni pogostnosti in zavedanju norme, *Slovenski jezik — Slovene Linguistic Studies* 2. str. [3]–32.
- Rajh, Bernard, 2002, Gradivo za severozahodnopreški narečni slovar, *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*, Maribor, Slavistično društvo, Zora 18, 117–123.
- Rajh, Bernard, 2004, Besedno prevzemanje iz nemščine v severozahodnopreški govor, *Annales, Series historia et sociologia*, Let. 14, št. 1, str. 195–202.
- Redjko, Mojca, 1992, *Govor Studencev, predmestja Maribora* (diplomska naloga), Ljubljana.
- Senekovič, Teja, B. Hrastnik, V. Pucko, 2003, *Dobro govoriti je umetnost – kaj se dogaja z jezikom?* (raziskovalna naloga), Maribor.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1995, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Slovenski pravopis*, 2001, Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.
- Snoj, Marko, 1997, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Snoj, Marko, 2005, O prevzetih besedah, tujkah in izposojenkah, *Slovenski jezik*, št. 5, [113]–122.
- Stabej, Marko, 2000, Dvotirnost normativnosti v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku, *Jezična norma i varijeteti*, Zagreb; Reka, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 511–515.
- Stramljič Breznik, Irena, 2004, Germanizmi v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju, *Annales, Series historia et sociologia*, let. 14, št. 2, 331–336.
- Stramljič Breznik, Irena, 2007, Germanizmi v frazemih Slovarja slovenskega

- knjižnega jezika od J do L, *Besedje slovenskega jezika*, Maribor, Slavistično društvo, Zora 49, 459–471.
- Stramljič Breznik, Irena, 2007, Germanizmi v frazemih Slovarja slovenskega knjižnega jezika od A do H, *Besedje slovenskega jezika*, Maribor, Slavistično društvo, Zora 50, 291–303.
- Striedter Temps, Hildegard, 1963, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin.
- Šabec, Nada, 2007, Jezikovne spremembe slovenskega jezika v času in prostoru pod vplivom angleščine, *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*, Maribor, Slavistično društvo, Zora 49, 617–664.
- Toporišič, Jože, 1991, *Družbenost slovenskega jezika*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 13–18.
- Toporišič, Jože, 2006, Morfo(no)loška obremenitev slovenskih zvočnikov, Zbornik razprav iz slovenskega jezikoslovja, Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici, Ljubljana, SAZU, 1986, 333–350), *Besedjeslovne razprave*, Ljubljana, SAZU, str. 305.
- Valh Lopert, Alenka, 2005, *Kultura govora na Radiu Maribor*, Maribor, Slavistično društvo, Zora 36.
- Valh Lopert, Alenka, 2006, Skladenjski elementi govorjenega jezika v jutranjem programu komercialnega radia (Radio City), *Jezikoslovni zapiski*, 12, št. 2, 51–62.
- Valh Lopert, Alenka, 2007, Mariborski pokrajinski pogovorni jezik na Radiu City, *Besedje slovenskega jezika*. Maribor, Slavistično društvo, Zora 50, 261–273.
- Zgrabljic, Nada, 1996, Govor na lokalnim radio-postajama u Istri, *Medijska istaživanja*, 155–167.
- Zgrabljic Rotar, Nada, 2007, *Radio: mit i informacija, dialog i demokracija*, Zagreb, Golden marketing, Tehnička knjiga.
- Zorko, Zinka, 1988/89, Narečna podoba mariborskega predmestja, *Jezik in slovstvo*, Ljubljana, 170–178.
- Zorko, Zinka, 2002, Mariborski pogovorni jezik, *Studia Historica Slovenica*, Maribor, 127–150.
- Zorko, Zinka, 2005, Gozdarsko in lesarsko izrazje v vzhodnih koroških govorih, *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*, Maribor, Slavistično društvo, Zora 32, 43–56.

Loanwords in the Language of a Commercial Radio Station (Radio City in Maribor)

Summary

Few linguistic studies have analyzed the speech of commercial radio stations in the Slovenian professional sphere. This article examines language at the commercial radio station Radio City in Maribor with regard to loanwords. It focuses on Germanisms, but examples of Anglicisms are also offered for more detailed future

analysis. The Maribor urban dialect is developing under the influence of three dialect bases: Styrian, Pannonian, and Carinthian. Due to the influence of Carinthian, historical factors, and a long border with neighboring Austria, the use of Germanisms is very frequent. To illustrate Germanisms, material was selected from direct narration (case A), city residents' telephone conversations (case B), and a comedy show Reporter Milan (case C). Analysis of this material sheds light on (a) the frequency of Germanisms by part of speech: nouns (cajt ← die Zeit 'time'; pubec ← der Bube 'boy'), verbs (špilati ← spielen 'to play'; kiclati ← kitzeln 'to tickle), and adverbs (ziher ← sicher 'certainly'); (b) integration of Germanisms into the Slovenian linguistic system (pronunciation, inflection, word formation: cajt – cajta 'time'; pir – pira, pirski 'beer, beery', fajn – fajnega 'nice'; faliti – sfaliti 'to lack'); and (c) the issue of stylistic labels in Slovenian normative guides (Dictionary of Slovenian Synonyms, SSSJ and Slovenian Normative Guide, SP) for nonstandard colloquial loanwords: flek 'spot' (not represented in the Standard Slovenian Dictionary, SSKJ), "nonstandard colloquial" (SP); glihati 'to negotiate' "substandard colloquial" (SSKJ), "nonstandard colloquial" (SP).

Alenka Valh Lopert
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
alenka.valh@uni-mb.si

Pogovorni in narečni izrazi v slovenskih dramskih prevodih – soočanje s prevajalskimi zagatami

Tomaž Onič

IZVLEČEK: V članku so povzeti izsledki analize prevoda drame Hišnik Harolda Pinterja v slovenščino. Pri tem avtor poskuša opredeliti in raziskati kritična mesta v besedilu, kjer je prevajalec pri prevajanju pogovornih izrazov naletel na objektivne težave, izpostavlja pa tudi tiste pomanjkljivosti prevoda, ki bi se jim bilo z uporabo vnaprej premišljene in natančno izdelane prevajalske strategije mogoče izogniti.

ABSTRACT: This article summarizes the findings of an analysis of a Slovenian translation of Harold Pinter's play The Caretaker (Sln. Hišnik). The author defines and investigates the critical places in the text where the translator encountered difficulty in translating colloquial expressions, and also points out shortcomings in the translation that could have been avoided by using a well-thought-out and precise translation strategy.

1 Uvod

Kadar govorec v vsakdanjem živem jeziku uporabi narečno ali pogovorno besedo ali kateri drugi element jezika, ki ne spada v trenutno vzpostavljeno jezikovno zvrst, bo sprejemnik z določenimi jezikovnimi izkušnjami in splošno razgledanostjo to verjetno zaznal. Posameznikova sposobnost uvrščanja besed v ustrezen segment jezika je sicer lahko rezultat posedovanja teoretičnega znanja, vendar gre najpogosteje za intuitivno predstavo o tem, ali nek jezikovni element, najpogosteje je to beseda ali besedna zveza, v dani kontekst spada ali ne. V primeru, ko sprejemnik zazna tovrsten »preboj« zvrsti, je učinek lahko pozitiven, a le tedaj, ko je načrtovan, sicer deluje moteče in izkrivlja želeno percepcijo. Tudi dramska besedila so del živega jezika; morda še celo nekoliko bolj od ostalih književnih vrst, saj se skozi svojo odrsko manifestacijo skoraj popolnoma zlijejo z naravno rabo govorjenega jezika. Zaradi tega tudi sama podlegajo logiki delovanja jezikovnih vrst in prav tako pri gledalcih povzročajo negativne učinke, kadar to logiko nenačrtovano kršijo.

V slovenskem jezikovnem prostoru obstajajo številne narečne skupine in podskupine, ki se med sabo ločijo do te mere, da lahko povprečno izobražen Slovenec

narečnega govorca že po nekaj izrečenih besedah spontano vsaj približno uvrsti v ustrezno narečno skupino in s tem na ustrezno območje, kjer je tak govor avtohton (prim. npr. Toporišič 2000, Logar 1993 idr.). To pomeni, da je povprečen gledalec ali poslušalec ravno tako sposoben prepoznati dialekt, ki ga sliši na odru, in s tem dogajanje tudi ustrezno geografsko umestiti. Ne samo da to postavlja gledalce v nenakopraven položaj (glede na narečno skupino, ki ji pripadajo), ampak tudi vpliva na sprejemanje drame oz. uprizoritve kot celote. Načrtovana uporaba dialektizmov oz. doseganje določenih učinkov, ki jih dosega tudi izvirnik, lahko to dramsko konstrukcijo v ciljnem jeziku okrepi, v nasprotnem primeru pa deluje zavajajoče.

Nevarnost takšnih kršitev oz. prebojev jezikovnega podsistema pa ne grozi zgolj izvirnemu besedilu, ampak še toliko bolj prevodu, saj glavni del medkulturnega prenosa besedila poteka prav na ravni jezika in je v veliki meri odvisen od spretnosti prevajalčevega manipuliranja z izraznimi možnostmi. Na eni strani izvorni jezik njihovo uresničitev zahteva, na drugi pa jo ciljni ponuja ali pa – v redkejših primerih – tudi ne. Prevajalec se mora zato ves čas nastajanja prevoda dobro zavedati problema namernih in nenamernih zvrstnih neskladij. Slovenska prevajalska praksa namreč kaže, da je razlog za odmike prevoda od izvirnika velikokrat prav prevajalčeva nepozornost na določen prevajalski problem, ki v resnici sploh ni nerešljiv.

2 Analiza rabe pogovornih in narečnih elementov v prevodu Pinterjevega *Hišnika*

Ta študija analizira uporabo pogovornih in narečnih izrazov v slovenskem prevodu drame *Hišnik* (angl. *The Caretaker*) britanskega dramatika Harolda Pinterja. Prevodno besedilo ima s tega vidika kar nekaj pomanjkljivosti, med katerimi so najbolj opazne naslednje: zelo močna zaznamovanost besedila s prvinami ljubljanskega pokrajinskega pogovornega jezika¹ in delno tudi gorenjskega narečja², pogosta neutemeljenost pojavljanja pogovornih in narečnih izrazov v prevodu, nedoslednost v uporabi le-teh, moteča pa je tudi prevelika frekventnost njihovega pojavljanja v primerjavi z izvirkom. Zaradi narave slovenskega jezika se nekaterim od teh premikov skorajda ni mogoče izogniti, v mnogih primerih pa bi se s predhodno analizo izvirnika in načrtovano, torej ne naključno prevajalsko strategijo lahko našle vsaj boljše, če že ne optimalne rešitve.

Sklop opaznejših prevodnih premikov izvira iz prevajalčeve odločitve, da pogovorne izraze v prevodu nadomesti s pokrajinskim pogovornim jezikom³ in narečjem. Tudi izvirnik sicer ni napisan izključno v standardni različici angleškega

¹ Jezikovne posebnosti ljubljanskega jezika najdemo zbrane predvsem pri Toporišiču (prim. npr. 1970, 65–6; 2000, 22), nekatere pa navaja tudi Makarova v okviru raziskave variantnosti ljubljansčine (2004, 287–8).

² Za značilnosti gorenjskega narečja glej Logar (1993, 106–10).

³ Nekateri dialektologi za pokrajinski pogovorni jezik uporabljajo izraz nadnarečje (prim. V. Smole 1997). Tudi Toporišič (2000, 21–3) ga uporabi pri definiciji pojma pokrajinski pogovorni jezik, katerega opiše kot nadrejenega narečjem – v podobnem smislu, kot je

jezika, vendar pa vsebuje le pogovorne in nižje pogovorne elemente, ki se po svojem konotativnem potencialu predvsem zaradi geografske nevtralnosti bistveno razlikujejo od pokrajinskih pogovornih in narečnih.

Nestandardna raba jezika v izvirniku je dosežena z naborom različnih jezikovnih in slogovnih elementov. Med najopaznejšimi so leksikalne izbire, torej raba izrazov ali besednih zvez, ki same po sebi spadajo v nižjepogovorni jezik, pogovorne slovnične strukture, ki v standardni različici jezika veljajo za nepravilne, razni pravopisni in pravorečni odkloni od norme, neformalni jezikovni elementi ter (pogosto »ustaljene«) jezikovne napake. Za pričujočo razpravo je pomembno poudariti dejstvo, da nižji registri, ki so uporabljeni v besedilu *Hišnika*, z jezikovnimi sredstvi niso vezani na nobeno angleško govorečo regijo, čeprav je iz drame razvidno, da se dogajanje odvija v Londonu, dramske osebe pa v pogovoru omenjajo tudi številne kraje iz njegove okolice. Pogovorne jezikovne elemente lahko ponazorimo z nekaj primeri:

DAVIES. You got an eye of him, did you? (Pinter 1990, 19)

DAVIES. This your room? (Pinter 1990, 20)

DAVIES. Well you've got some knick-knacks here all right, I'll say that. (Pinter 1990, 22)

DAVIES. What about them shoes I come all the way here to get I heard you was giving away? (Pinter 1990, 24)

Besedna zveza *got an eye of him* v prvem primeru je pogovorna, nepravilno pa je rabljena tudi vprašalna fraza *did you?*, ki bi v standardni rabi ob trdilnem stavku morala biti vprašalno-nikalna, torej *didn't you?*. V drugem primeru je izpuščen glagol *is*; pravilno bi se vprašalna poved glasila *Is this your room?*; tovrstne eliptičnosti standardni angleški jezik ne dopušča. Tretja replika vsebuje pogovorni izraz *knick-knacks*, kar pomeni ljubke (pogosto okrasne) drobne predmete, nadalje pa je slovnična struktura *have got* v pomenu *have* (sl. imeti, posedovati) ob tem, da je že sama po sebi pogovorna, rabljena tudi v okrajšani obliki *you've got*. V koncu replike imamo še dve mašili, *all right* in *I'll say that*, ki prav tako spadata v domeno pogovornega (predvsem govornega) jezika. Kot mašilo bi lahko razumeli celo prislov *here*, saj je iz sobesedila razvidno, da se Davisova pripomba nanaša na predmete v istem prostoru. Zadnji primer pa zveni okorno in zapleteno že zaradi rabe dveh zaporednih istovrstnih odvisnikov, pri čemer je drugi še sestavljen – vsi trije pa so brez uvajalne vezniške besede: *I come all the way here to get* (sl. *ki sem jih prišel sem iskat*) in *I heard you was giving away* (sl. *za katere sem slišal, da jih oddajate*). Izpuščanje vezniške besede je sicer v standardni angleščini povsem dopustno, vendar pa pri kopičenju odvisnikov poslušalec težje dešifrira meje in razmerja med

knjižni jezik nadrejen splošnemu pogovornemu jeziku. Podrobneje podaja le značilnosti ljubljanskega pokrajinskega pogovornega jezika, ostale skupine pa samo bežno omenja. Na tem mestu velja poleg povedanega opozoriti tudi, da poleg Toporišičevega koncepta razvrstitve socialnih zvrsti – na katerega se zaradi njegove sedanje razširjenosti in uveljavljenosti naslanja tudi ta razprava – obstajajo tudi drugačni predlogi te delitve socialnih zvrsti jezika, npr. predlog V. Smole (2004, 323).

njimi, zato postaja sporočilo nejasno in daje občutek neurejenosti oz. sprotne ali naključne gradnje povedi, kar pa je zopet bolj v domeni pogovornega jezika. Poleg tega sta v tem primeru močno opazni tudi nedovoljena akuzativna raba osebnega zaimka *them* na mestu, kjer mora stati določni člen *the*, in nepravilni pomožnik *was* namesto slovnično pravilnega *were*.

V izvirnem *Hišniku*⁴ je jezik pri odkrivanju osebnostnih lastnosti nastopajočih dramskih oseb zaradi mestoma pogovornega značaja močno pomenljiv. Raba pogovornih fraz in jezikovne napake skozi vso dramo kažejo na nižjo izobrazbeno stopnjo ter socialni in družbeni položaj oseb, na posameznih mestih pa tudi na njihovo psihično stanje, odnos do okolja ali trenutno namero. Uporaba pokrajinskega pogovornega jezika in narečja v slovenskem prevodu nekatere izmed teh konotacij sicer ohranja, vendar jih s svojo temeljno značilnostjo, to je vezanostjo na specifičen geografsko omejen prostor, hkrati tudi močno zasenči.

Prevajalec se je pri rabi neknižnih elementov v slovenskem prevodu *Hišnika* omejil na značilnosti gorenjske narečne skupine, ljubljanskega pokrajinskega pogovornega jezika in splošno- ali knjižnopogovornega jezika. Njegovo odločitev lahko povežemo z dejstvom, da je prevod naročilo Prešernovo gledališče Kranj in da je bila postavitev primarno namenjena uprizarjanju na tamkajšnjem odru. Enako ugotavlja tudi komentator *Gorenjskega glasa*, torej da prevod »nakazuje opazne pogovorne prvine zlasti v jeziku brezdomeca Daviesa, kar je v interpretaciji Poldeta Bibiča dobilo opazne gorenjsko obarvane intonacije, ustrezno kraju nastanka predstave« (Vurnik 1990, 7). Negativne posledice take izbire jezikovnih sredstev so opazne že pri tej postavitvi, večji problem pa predstavlja njen vpliv na vsa nadaljnja ugledališčenja, ki bi utegnila nastati na osnovi iste prevodne predloge.

Na jezikovni ravni je kranjski *Hišnik* izgubil precej nevtralnosti, kar občutijo predvsem gledalci iz negorenjskega okolja, nakopal pa si je tudi nekatere pomenske odtenke, ki jih izvornik ne predvideva. Med slednje spada očitno sugeriranje Davisevega »gorenjskega« oz. v principu kateregakoli definiranega porekla, ki močno ruši Pinterjev koncept skrivnostnosti, katerega namen je onemogočiti gledalcu vsakršen poskus razkrivanja identitete oseb ali njihovega nejasnega ozadja.

Z vnašanjem elementov ljubljansčine in gorenjščine na tako zgodnji stopnji, torej že na nivoju prevoda, je prevajalec precej zmanjšal verjetnost, da bodo po isti prevodni predlogi posegle tudi druge slovenske gledališke skupine. Besedilo, ki je dorečeno do te mere, onemogoča kreativnost in morebitno prilagajanje lastnim govornim ter jezikovnim posebnostim. Z vidika ugledališčenja je namreč vsako (prevodno) dramsko besedilo šele polizdelek, ki v principu nudi široke interpretativne

⁴ *Hišnik* je tridejanka z razmeroma preprosto fabulo, a hkrati izjemno kompleksno dramsko strukturo. Dogajanje je zaprto v sobo na podstrešju stare londonske predmestne hiše v lasti dveh bratov, Micka in Astona. Osrednji lik je potepuh Davies, ki ga Aston pripelje s seboj domov in mu ponudi začasno streho nad glavo, pozneje pa celo službo hišnika. Kasneje izvemo, da ga je v bifēju, kjer je starec delal kot čistilec, rešil iz prepira z njegovim delodajalcem. Davies je sprva veselo presenečen, kmalu pa postane nevhvaležen in pohlepen. Z dokaj nespretnimi manipulacijami poskuša naščuvati brata drugega proti drugemu, a mu nazadnje spodleti. Kmalu spozna, da sta mu oba brata obrnila hrbet in da je s svojim spletkarjenjem napravil veliko priložnost.

možnosti celi vrsti poustvarjalcev. Prevajalec, ki je zaradi medkulturnega prenosa besedila na začetku te verige, pa bi si, kot poudarja tudi Moravec v *Temeljih slovenske teatrologije* (1980), moral prizadevati za čim večjo nevtralnost in interpretativno odprtost prevoda. Modrov prevod je dramo in njeno uprizoritev morda res nekoliko približal občinstvu osrednjeslovenskega prostora, hkrati pa ju je na to območje tudi omejil. Za zvestobo prevoda izvirniku se zavzema tudi D. Hribar (1999), v zvezi s tem pa opozarja še na nevarnost raznih nestrokovnih predelav, s katerimi bi se zaradi prirejanja takšnega prevoda drugačnim potrebam njegovo bistvo utegnilo še bolj oddaljiti od avtorjeve namere:

Ne glede na posebnosti slovenske gledališke prakse /.../ bi moral vsak dramski prevod biti narejen na osnovi prevajalskih norm in strategij, ki omogočajo karseda širok vpogled v izvirnik, v ciljnem jeziku in kulturi pa dramaturško razčlemba, ki posebnosti besedila izvirnika zazna tudi v prevodu (Hribar 1999, 197).

Uporabo pogovornega ali narečnega izraza v prevodu je večinoma mogoče utemeljiti s pojavom pogovornega ali narečnega izraza na ustreznem mestu v izvirniku. Redkeje pa se zgodi, da se prevajalec odloči za uporabo takega izraza, čeprav je njegova predloga v izvirniku nevtralna. Vzrok za tako odločitev je navadno t. i. princip kompenzacije, to je nadomeščanje slogovno zaznamovanih slovničnih ali skladenjskih struktur, ki se sicer ne dajo neposredno prenesti v ciljni jezik, s pogovornimi ali narečnimi izrazi. To seveda deluje samo v določenih primerih, ko je izpolnjena še vrsta drugih pogojev, ne glede na svojevrstnost posameznih primerov pa mora biti vsaka odločitev prevajalca nujno v skladu s prevajalsko strategijo in normami, ki veljajo za celoten prevod. V slovenskem prevodu *Hišnika* je neutemeljeno pojavljanje ljubljanskih pokrajinskih pogovornih izrazov in gorenjskih narečnih besed sorazmerno pogosto. To nakazuje možnost, da je prevajalec želel še močnejše okarakterizirati Daviesa ter izpostaviti razliko med njim in Astonom tudi z izborom jezikovnih sredstev, vendar mu za takšen poseg izvirnik ne daje nobene osnove.

Med neknjižnimi elementi se najpogosteje pojavljajo tisti na leksikalni ravni: bodisi besede, ki so lastne ljubljansščini ali gorenjščini, npr. *špital, porajtal, plonk, tle* (v pomenu: bolnišnica, se zavedel, brez denarja, tukaj), zelo opazno pa je tudi prirejanje besed, ki postanejo zaznamovane zaradi značilnega popačenja enega ali več glasov oz. zaradi t. i. moderne vokalne redukcije ali samoglasniškega upada (prim. Logar 1993, Toporišič 2000). Med slednjimi so pogoste besede, ki vsebujejo črkovni sklop *aj*, v Daviesovih replikah pa je le-ta večinoma reduciran v *ej*. Toporišič (2000) ta glasoslovni pojav uvršča med značilnosti neknjižnega pogovornega jezika, ki rade vdirajo v knjižnopogovorni. Tako besede *zdaj, saj, majhen, nekaj*, velelniki druge osebe v ednini kot so *daj, poslušaj* itd., v prevodu skoraj vedno postanejo *zdej, sej, mejhen, nekej, dej, poslušej*, npr.:

DAVIES. *Nej* si poiščem *kej* druga? (Pinter 1990, 53)

DAVIES. Find somewhere else? (Pinter 1977, 77)

O premalo jasno izdelani prevajalski strategiji priča tudi prevajalčeva nedoslednost v rabi narečnih in pogovornih elementov, kar je zopet najbolj opazno na leksikalni ravni. Pogosto se dogaja, da se beseda, ki se v replikah iste osebe večinoma pojavlja v ljubljanski pogovorni ali v narečni obliki, brez oprijemljivega razloga pojavi v knjižni obliki:

DAVIES. **Kaj** pa češ od mene, **naj** jenjam dihat? (Pinter 1990, 52)

DAVIES. What do you want me to do, stop breathing? (Pinter 1977, 75)

Če primerjamo angleška izvornika v gornjih dveh primerih, vidimo, da ne dajeta razloga za tolikšno nihanje jezikovne rabe v prevodu. V izvirnem besedilu so replike iste osebe seveda notranje slogovno usklajene, prevod pa je pogosto nedosleden. Še posebej je ta nedoslednost očitna takrat, kadar se znotraj iste replike ali iste povedi hkrati pojavijo besede iz različnih jezikovnih registrov, torej pogovorne in knjižne:

DAVIES. Hja, veste **kaj** ... **majčkeno počakejte** ... jaz ... jaz do **zdej** še nikoli nisem bil za hišnika, veste ... (Pinter 1990, 38)

DAVIES. Well now ... wait a minute ... I ... I ain't never done no caretaking before, you know ... (Pinter 1977, 59)

Zelo pogosto se zapuščenje knjižne domene dogaja tudi pri izpadanju glasu *i* sredi besede, kadar je nenaglašena glagolska pripona ali pa kadar se pojavi v pripenskem obrazilu – t. i. popolna vokalna redukcija, vendar tudi to ni popolnoma dosledno. Med okrnjenimi pogovornimi oblikami *žuljo*, *napravta*, *potlačli*, *skodelco*, *žagco* se tako pojavijo tudi oblike, pri katerih *i* ne izpade: *rogovilijo*, *mislite*, *napraviš*, *pritisnit*. Izgubljajo se tudi drugi samoglasniški glasovi, npr. v besedah *morte*, *prčakvat*, *dobrga*, *vsega mogočga*, prav tako pa lahko naletimo tudi na *mo-rajo*, *mojega*, *ne morem*.

Kot pričajo nekateri že navedeni primeri, predvsem pa prevod v celoti, iz slovenskega besedila ni popolnoma razvidno, kje je prevajalec postavil mejo med knjižnim in neknjižnim jezikom oz. na osnovi česa se je v posameznih primerih odločal, katere izraze bo postavil v neknjižno obliko in katerih ne. Posledica tega je nastanek mešanice besed, ki pripadajo različnim socialnim zvrstem jezika, kar pa ne zveni naravno. To je gotovo v nasprotju s Pinterjevo dramsko taktiko posnemanja naravnega govora, česar se morajo poznavalci njegovega sloga med gledališčniki dobro zavedati. Takšna prevodna predloga lahko torej zahteva dodatne dramaturške posege v besedilo še pred uprizoritvijo, v vsakem primeru pa postavlja v neugoden položaj tudi vse druge soustvarjalce predstave (režiserja, lektorja⁵, igralce ...), saj besedilna predloga bistveno vpliva tudi na njihov končni izdelek – pri njeni uporabi in (pre)oblikovanju pa seveda nimajo neomejenih pooblastil.

Oglejmo si odlomek iz *Hišnika*, ki kaže na nedodelanost strategije pri rabi knjižnega oz. neknjižnega jezika. V njem so neknjižni izrazi v celoti natisnjeni krepko, medtem ko je v tistih knjižnih, ki bi z isto utemeljitvijo lahko bili v neknjižni obliki, vendar se prevajalec za to ni odločil, krepko natisnjeno samo mesto, ki ločuje med eno in drugo obliko:

DAVIES. /.../ **Zmerek** mi je porinil kakšen košček mila, vselej, kadar sem prišel **tje**. **Zlo dobrga** mila. Tam morajo **imet** najboljše milo. Nikoli nisem bil brez koščka mila, kadar sem **takole** mimogrede zavil v tisti **konc** (Pinter 1990, 7).

⁵ O posegih v besedilo, ki so v pristojnosti lektorja, prim. Podbevšek (1998, 83–4); posebej je izpostavljena tudi situacija, ko je dramsko besedilo prevod.

Rabo kratkega nedoločnika *imet* dopušča že knjižnopogovorni jezik; izraza *zmerej* in *tje* Toporišičeva klasifikacija označi za neknjižna, vendar s pogovornimi značilnostmi, ki rade vdirajo v knjižnopogovorni jezik; *zlo*, *dobrga* in *konc* pa spadajo v domeno ljubljanskega pokrajinskega pogovornega jezika (Toporišič 2000, 16–22). Postavlja se vprašanje, zakaj v izrazih *nikoli* in *tisti* ni opuščen končni *i*, za kar je utemeljitev mogoče najti na istem mestu kot za *zmerej* in *tje*, izraza *morajo* in *takole* pa bi z izpustom glasu *a* prestopila v ljublanščino in se tako zvrstno uskladila z *zlo*, *dobrga* in *konc*. Ti štirje bi zaradi doslednosti gotovo zaslužili neknjižno obliko, razmisliti pa bi veljalo še o *porinil*, *prišel* in *mimogrede oz.* o njihovih neknjižnih oblikah *porinu*, *pršu* in *mimgrede*.

Raba neknjižnih izrazov tudi v takšnih in podobnih primerih bi jezik posameznih oseb v prevodu sicer poenotila, v najboljšem primeru bi tudi npr. Daviesov govor, kljub pokrajinskemu pogovornemu značaju, dosegel celo optimalno notranjo ustaljenost, kar bi zbuvalo občutek naravnega govora. Vendar pa to še zdaleč ne bi pomenilo jamstva, da je razmerje med rabo pokrajinsko zaznamovanega in knjižnega jezika ustrezno in skladno z izvirkom.

Primerjava frekventnosti pojavljanja neknjižnih izrazov med angleškim in slovenskim *Hišnikom* pokaže, da je v prevodu že sedaj mnogo več pogovornih in narečnih besed, kar pomeni, da bi se pri takšnem zvrstnem usklajevanju jezika na račun dodajanja neknjižnih izrazov razmerje še bolj porušilo. Takšna rešitev je torej že zaradi tega manj primerna, poleg večje številčnosti pa so neknjižni izrazi v prevodu tudi intenzivnejši, torej so njihovi odkloni od norme večji kot v izvirkniku. Primerjajmo zgoraj navedeno Daviesovo pripoved o milu z ustreznim odlomkom iz izvirknika:

DAVIES. /.../ Always slipped me a bit of soap, any time I went **in there**. Very good soap. They have to have the best soap. I was never without a piece of soap, whenever I happened to be **knocking about** the Shepherd's Bush area (Pinter 1977, 22).

Teritorialno vezanih izrazov v takšnem smislu, kot jih srečamo v prevodu, v izvirkniku pravzaprav ni, pa tudi izrazito pogovornih prvin je neprimerno manj. Pogovorno obliko imata v navedenem odlomku le krajevni prislov *in there* zaradi predloga *in* ter izraz *knocking about* v pomenu *potepati se okrog* ali *hoditi okrog brez določenega cilja*. Razen tega lahko za pogovorno prvino štejemo tudi eliptičnost v prvih dveh povedih; v prvi je izpuščen osebik *he*, v drugi pa poleg osebka *it* tudi glagol *was*.

3 Diskusija

Prekomerno nagibanje jezika v druge socialne zvrsti v procesu prevajanja lahko močno vpliva celo na globalno strukturo drame. Dialekt in pokrajinski pogovorni jezik zaradi opisanih implikacij torej nista primerna za prevajanje neknjižnih jezikovnih prvin v drami na splošno, seveda velja to tudi za analizirano dramo. Po drugi strani pa bi bilo tudi prevajanje teh elementov v zborni jezik neustrezno, saj

mora biti razlika med višjim in nižjim nivojem jezika, ki je prisotna v izvirnem *Hišniku*, nujno zaznavna tudi v prevodu. Strinjanje s tem so izrazili številni jezikoslovci in prevajalci, ki se ukvarjajo s problemom prevajanja nestandardnih plasti jezika (npr. Sauer (prim. Gogala 2001), Findlay 2000 itd.), na teoretski ravni pa tudi Hatim in Mason:

Rendering source language text dialect by target language standard has the disadvantage of losing the special effect intended in the source language text, while rendering dialect by dialect runs the risk of creating unintended effects (Hatim in Mason 1990, 41).

V načelu bi bil za tak prevod primeren slovenski pogovorni jezik, a težava, na katero naleti prevajalec pri poskusu njegove uporabe v primerih, s kakršnim se srečamo v *Hišniku*, je njegova že omenjena regionalna zaznamovanost. Slovenski jezik v resnici nima neke splošne vseslovenske pogovorne ali nižjepogovorne variante, ki bi označevala povprečnega oz. »splošnega« neizobraženca ali potepuha in ki hkrati ne bi bila vezana na govor določene regije. Kakor hitro se jezik v rabi odmakne z zborne ravni, se znajde na ravni pokrajinskega pogovornega jezika ali celo narečja. Koncept splošnega pogovornega jezika, ki ga znotraj svoje klasifikacije zvrstnosti slovenskega jezika navaja Toporišič (2000, 13–24), je sicer teoretsko dobro zamišljen, vendar v praksi ni tako živ kot v teoriji, kar pa dramskemu prevajalcu s konkretnim prevajalskim problemom ni v realno pomoč. Nekoliko protislovna je celo sama definicija, ki po eni strani poudarja univerzalnost pogovornega jezika – tako z imenom (»splošni pogovorni« v nasprotju s »pokrajinskim pogovornim«), kakor tudi z opisom – po drugi strani pa je iz nje mogoče razbrati privilegiranost osrednjeslovenskega prostora:

Splošno- ali knjižnopogovorni jezik je nekaka manj popolna uresničitev stroge zborne norme, ker se bolj kakor zborni opira na navadno vsakdanjo občevalno govorico nenarečno govorečih ljudi na celotnem slovenskem ozemlju, posebno pa v njegovem osredju, tj. v Ljubljani in njenem bolj ali manj urbaniziranem širšem okolju (Toporišič 2000, 16).

Isto pomanjkljivost ugotavlja tudi Mlakarjeva v razpravi na simpoziju o slovenskem jeziku na odru, ki je spremljal Boršnikovo srečanje 1982:

Splošna pogovorna varianta je nekoliko znižana, zljajšana oblika zbornega jezika. To kar je zdaj v Načrtu [*Načrtu pravil za novi slovenski pravopis 1981*, op. T. O.] opisano kot splošni pogovorni jezik, po mojem preveč spominja na ljubljansko pogovorno varianto (Tomše 1983, 118).

Prve tri izdaje *Slovenske slovnice* (Toporišič 1976, 1984, 1991) so poleg zgoraj navedene definicije splošnemu pogovornemu jeziku pripisovale še številne značilnosti, ki v smislu teritorialne nevtralnosti – vsaj intuitivno – tja nikakor ne sodijo. Zaradi nazornosti jih je smiselno ponazoriti kar s primeri iz *Hišnika*: *smo delal, smo prosil, smo nesl; snoč, ponoč; za tem visokim goram; men, teb; ribca, rokca; vzdignite; tolko, kolko, prov, delov; zdej* itd. (Pinter 1990, 2–62). Večina navedenih primerov ponazarja izpadanje *i*-ja, kar resnično daje splošnemu pogovornemu jeziku značaj ljubljanskega govora. To za govorce ostalih slovenskih regij ni in ne more biti sprejemljivo, kar potrjuje tudi diskusija Brede Pogorelec na mariborskem simpoziju o slovenskem odrskem jeziku, v okviru Boršnikovega srečanja 1982:

Tržaški kolegi so se upirali temu, da bi oni morali posamezne besede reducirati tako kot v Ljubljani. Ker je naš pogovorni jezik izjemno raznorodn, ima pač variante, ki jih je treba dopustiti. To je popolnoma jasno in prav nič slabo (Tomše 1983, 114).

Zadnja, četrta izdaja slovnice (Toporišič 2000) je številne v gornjem odstavku navedene primere, ki bodisi podlegajo redukciji *i*-ja ali pa kateri drugi pokrajinski značilnosti, izločila iz knjižnega jezika ter jih uvrstila pravzaprav nekam na rob dosedanje klasifikacije, in sicer med »značilnosti neknjižnega pogovornega jezika, ki rade vdirajo v knjižnopogovornega«. Vendar pa so v smislu pokrajinskega prizvoka tudi med besednimi (predvsem glagolskimi) oblikami, ki po najnovejši Toporišičevi delitvi ostajajo v domeni splošnega pogovornega jezika, nekatere z vidika intuitivne percepcije še vedno oporečne; na primer oblike: *smo delal*, *smo prosil*; *reku*, *vidu*, *vedu* itd. (Pinter 1990, 2–62). Tudi teh bi se moral prevajalec v korist nevtralnosti in odprtosti prevoda izogibati. Ključnega pomena pri tem je pridevnik »intuitiven«, ki gotovo spada skoraj izključno v domeno subjektivnega doživljanja pojavov okolja in sam po sebi ne sodi v znanstveno razpravo o zvrstnosti jezika. Prisotnost intuicije in njena vloga postaneta jasni šele spričo dejstva, da je jezik drame in gledališča živ ter da je sprožanje subjektivne percepcije eden njegovih osnovnih namenov. Pri tem ima govor kot medij osrednjo vlogo, učinkuje pa prav tako subjektivno, saj s svojo zunanjo podobo deluje tudi na gledalčeva čustva.⁶ Za slednjega je torej dejstvo, da je določena beseda oz. besedna prvina v nekem veljavnem jezikovnem priručniku označena kot splošna pogovorna, povsem nerelevantno. Povprečen gledalec s tem najverjetneje niti ni seznanjen, pa tudi če je, se ob gledanju dramske predstave zanaša na občutke in ne na racionalno pridobljeno teoretsko znanje jezika.

4 Nekaj ugotovitev in smernic

Ugotovitve v prejšnjem razdelku sicer dobro opredelijo enega ključnih problemov prevajanja pogovornih in narečnih elementov v slovenski prevajalski praksi, vendar podajajo le delne in hkrati precej načelne napotke, kako ravnati v takih primerih. Sodobna translatoologija nima celostnega odgovora na to vprašanje in ga zaradi izraznih možnosti in specifičnosti posameznih jezikov v splošnem tudi ne more podati, lahko pa ponudi smernice in drobne praktične nasvete, seveda brez zagotovila, da bodo delovali v vsaki prevajalski zagati.

Med takimi možnostmi je tudi prevajalska strategija, ki jo nakazuje že prejšnji razdelek, to je prevajanje angleških pogovornih elementov z njihovimi *geografsko nevtralnimi* slovenskimi pogovornimi ustreznici. Ta rešitev zveni na prvi pogled preprosto, toda precej težje je vztrajati pri njenem doslednem izvajanju ter pri iskanju ustreznih rešitev v posameznih primerih. Z izločitvijo prej omenjenih (in podobnih) skupin teritorialno zaznamovanih besed ter njihovih pokrajinskih oblik

⁶ Pri subjektivni in čustveni percepciji igrajo poleg samega govora pomembno vlogo tudi njegove neverbalne komponente, kar je na odru zagotovo prisotno. V zvezi s tem prim. tudi Poyatos (1997, 23–35 in 1983) ter Hribar (2001).

in struktur postane splošni pogovorni jezik za prevajalca uporabnejši, saj je »pripadil na splošnosti«. Prevajalec se lahko – seveda deloma zopet po svoji intuitivni presoji – približa nekemu optimalnemu fondu pogovornih jezikovnih sredstev, ki so kar najbolj »splošna« in s tem uporabna v prevajalski zagati, kakršna je nastala pri prevajanju Daviesovega govora v *Hišniku*. Opisani postopek ni zgolj rutinsko ali mehanično izločanje besed na splošno, niti ne deluje na principu intuicije v tem smislu, da bi se prevajalec brez predhodno izoblikovanega namena odločal pri vsakem izrazu posebej, ali ga bo obdržal ali opustil. Osnovno vodilo pri izvajanju postopka mora biti jasna in vnaprej izoblikovana globalna prevajalska strategija, ki jo prevajalec izdelava skladno s pomenskim potencialom izvornika ter z vlogo pogovornega jezika v njem. Z njo prevajalec utemeljuje svoje odločitve v posameznih konkretnih primerih.

Fond pogovornih besed in besednih oblik, ki nastane na ta način, je torej »prečiščen«, vendar se je istočasno treba zavedati tudi negativne posledice takega postopka, to je skrčenje obsega pogovornega jezika in s tem prevajalčevega manevrskega prostora. Iz dobljenega jezikovnega korpusa so namreč izginile številne pokrajinsko obarvane besedne oblike in strukture, pri katerih je nižjepogovorni prizvok, s katerim bi lahko pripomogle k ustvarjanju pogovornega značaja besedila, skrit prav v njihovi pokrajinski noti. Skrčenje besedne domene je v načelu res pomanjkljivost, drži pa tudi, da zoženje nabora leksikalnih izbir, s katerim se sooča prevajalec, pri prevajanju pogovornih replik navadno ustreza omejenemu obsegu govorčevega besednega zaklada.

Okrnjene izrazne možnosti lahko predstavljajo problem pri prevajanju besedil, v katerih je gostota pogovornih izrazov razmeroma visoka, torej bistveno višja kot v izvornem *Hišniku*. V takšnih primerih je v praksi dokaj uporabna možnost metoda kompenzacije, pri kateri se nastali primanjkljaj nadomesti z drugimi pokrajinsko nevtralnimi jezikovnimi sredstvi, ki imajo podoben ali skoraj enak učinek na sprejemnika kot izvorni jezikovni element. Zelo učinkovito je lahko prevajalčevo namerno vnašanje drobnih slovničnih in pravorečnih napak v pogovorne replike. Kljub temu da je v knjižnem jeziku to nedopustno, je uporaba te tehnike v pogovornih prevodnih besedilih pogosto utemeljena in umestna. Napake se namreč pojavljajo tudi v naravnem govoru, predvsem v njegovih nižjepogovornih različicah, in sicer še posebej, če je govorec neizobražen in ne pozna pravil knjižne norme. Poleg tega je takšen korak velikokrat utemeljen tudi s samim izvornim besedilom, saj so njegovi pogovorni deli, ki predstavljajo znaten del Pinterjeve strategije posnemanja naravnega govora, pogosto hkrati tudi slovnično nepravilni. Te napake so zaradi narave vsakega posameznega jezika mnogokrat medjezikovno in medkulturno neprenosljive. Zato jih je treba v ciljnem jeziku nadomestiti z ustrezno sorodno jezikovno napako, ki ima približno enako intenzivnost, seveda pa tudi čim bolj podoben potencialni učinek. Med napake, lastne slovenskemu pogovornemu jeziku, spadajo npr. polvikanje ali pogovorno vikanje (prim. Skaza 2000, 41), uporaba svojilnih zaimkov na mestih, kjer bi morali stati povratno svojilni, postavljanje zanikanih samostalnikov v tožilnik namesto v roditelj ipd. Prevajalec lahko pri iskanju prevodnih rešitev v posameznih primerih uporabi tudi številne nepravilne

fraze ali skladenjske konstrukcije, ki jih najde npr. v Sršenovem (1998) ali katerem drugem podobnem jezikovnem priročniku.

5 Sklep

Vsi do sedaj navedeni in opisani mehanizmi so za ustvarjanje vtisa nižje pogovornosti karseda pripravni, vendar mora biti prevajalec ves čas pozoren, da z njihovo uporabo ne pretirava in ne krši zvestobe izvirniku. Seveda se je treba zavedati, da idealen prevod ni mogoč. V ciljnem jeziku je pogosto težko najti besedo ali besedno zvezo, ki bi ohranila vse pomenske razsežnosti izvirnega besedila, zato se mora prevajalec v takem primeru kateri od njih odreči. Je pa v dani situaciji vedno mogoče poiskati optimalno rešitev, ki upošteva čim širše možnosti za razumevanje ali poustvarjanje besedila, hkrati pa se poskuša izogniti najopaznejšim oz. za gledalca najbolj motečim premikom. Uporaba pogovornih in narečnih jezikovnih elementov lahko prevod povzdigne na optimalni nivo kakovosti in ga s tem naredi uporabnega samo, če je premišljena in dosledna. Zato morajo biti prevodne rešitve, ki se pojavijo v končni različici prevoda, v skladu z globalno prevajalsko strategijo, seveda pa tudi z ostalimi segmenti jezikovne in dramske strukture besedila.

Viri in literatura

- Findlay, Bill, 2000, *Translating Standard into Dialect: Missing the target?*, *Moving Target*, ured. Carole-Anne Upton, 35–46, Manchester, Northampton MA, St. Jerome Publishing.
- Gogala, Viljem, 2001, Walter Sauer, prevajalec v pfalščino, *Delo, KL*, 14. 11., 11.
- Hatim, Basil in Ian Mason, 1990, *Discourse and the Translator*, London, New York, Longman.
- Hribar, Darja Darinka, 2001, Nebesedna komunikacija v prevodu, *Vestnik* 35, št. 1–2, 385–398.
- Hribar, Darja Darinka, 1999, Sestavine sloga Harolda Pinterja v slovenskih prevodih: vpliv slogovnih posebnosti na sprejemanje na Slovenskem, Neobjavljena doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Logar, Tine, 1993, *Slovenska narečja, Besedila*, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Makarova, Irina, 2004, Mehanizem jezikovnega prilagajanja in variantnost sodobne ljubljansčine, *Obdobja 22. Aktualizacija jezikovne resničnosti na slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ured. Erika Kržišnik, 287–95, Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Moravec, Dušan, 1980, *Temelji slovenske teatrologije*, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Pinter, Harold, 1990, *Hišnik* (delovni prev. Janko Moder, v tipkopisu), Prešernovo gledališče Kranj.
- Pinter, Harold, 1977, *The Caretaker, Complete Works Two*, 14–87, New York, Grove.

- Podbevšek, Katja, 1998, Lektoriranje govornega (gledališkega) besedila, *Jezik in slovstvo* XLIII, št. 3, 79–88.
- Poyatos, Fernando, 1997, Aspects, problems and literary challenges of nonverbal communication in literary translation, *Nonverbal Communication and Translation*, ured. Fernando Poyatos, 17–48, Amsterdam in Philadelphia, John Benjamins.
- Poyatos, Fernando, 1983, *New Perspectives in Nonverbal Communication: Studies in Cultural Anthropology, Social Psychology, Linguistics, Literature, and Semiotics*, Oxford, Pergamon Press.
- Smole, Vera, 2004, Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes, *Obdobja* 22. *Aktualizacija jezikovne resničnosti na slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ured. Erika Kržišnik, 321–30, Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Smole, Vera, 1997, Slovenska narečja in zanimivejši pojavi v razvoju kratkega vokalizma, *Zbornik predavanj/XXXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ured. A. Derganc, 281–8, Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Skaza, Jože, 2000, *EPIS: Pravopisni priročnik*, Dobrna, Eknjiga.
- Sršen, Janez, 1998, *Jezik naš vsakdanji*, Ljubljana, Gospodarski vestnik.
- Tomše, Dušan, ured. 1983, *Jezik na odru, jezik v filmu*, Ljubljana, Mestno gledališče ljubljansko.
- Toporišič, Jože, 2000 (tudi izdaje 1991, 1984, 1976), *Slovenska slovnica*, Maribor, Založba Obzorja.
- Toporišič, Jože, 1970, Slovenski pogovorni jezik, *Slavistična revija* 18, št. 1–2, 55–70.
- Vurnik, France, 1990, Malo oddaljena prispodoba, *Gorenjski glas*, 2. 10., 7.

Colloquial and Dialect Expressions in Plays in Slovenian Translation: Dealing with Translation Dilemmas

Summary

Translating texts containing non-standard linguistic elements is a predicament not only for applied translation, but also translation theory. Such elements often do not exist in the target language or have different lexical connotations. This article summarizes the findings of an analysis of a Slovenian translation of Harold Pinter's play The Caretaker (Sln. Hišnik). The author defines and investigates the critical places in the text where the translator encountered difficulty in translating colloquial expressions, and also points out shortcomings in the translation that could have been avoided by using a well-thought-out and precise translation strategy.

Tomaž Onič
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
tomaz.onic@uni-mb.si

Jezik SMS-jev in SMS-komunikacija

Mija Michelizza

IZVLEČEK: V prispevku predstavljamo SMS (angl. Short Message Service) kot vsesplošno razširjeno komunikacijsko sredstvo. Kaj danes pomeni pismenost, smo se prepričali na primeru SMS-komunikacije, ki predstavlja pomemben del našega vsakdana. SMS-ji nadomeščajo tako govorjena kot tudi pisana besedila in so lahko del neuradne ali uradne SMS-komunikacije. Svetovni splet, sleng, vsestransko prodirajoča angleščina ter omejitve na 160 znakov so odločilno vplivali na nastanek novega koda – jezika SMS-jev. Predstavljeno je tudi, kolikšen vpliv imajo na pisanje SMS-jev najrazličnejši poskusi standardizacije jezika SMS-jev.

ABSTRACT: This article discusses SMS (Short Message Service) as a universally widespread means of communication. The notion of literacy is assessed on SMS communication, which represents an important part of everyday life. Short text messages are replacing both spoken and written texts and may be part of casual or formal SMS communication. The World Wide Web, slang, the general penetration of English, and a limitation to 160 characters have had a decisive influence on the emergence of a new code: SMS language. The effect of various attempts to standardize SMS language is also examined.

Uvod

Prispevek¹ predstavlja SMS² kot komunikacijsko sredstvo, ki je danes vsesplošno razširjeno. Zanimalo pa nas je, kakšna je njegova preteklost ter kolikšne so možnosti, da njegovo vlogo v kratkem prevzamejo MMS-ji,³ saj se zdi, da ti niso

¹ Članek temelji na spoznanjih in raziskavi iz avtoričinega diplomskega dela *Pragmatična primerjava jezika SMS-jev v slovenščini in španščini*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 2006, mentorici izr. prof. dr. Simona Kranjc in izr. prof. dr. Jasmina Markič. Nekatera tamkajšnja spoznanja nadgrajuje.

² Angl. *Short Message Service*.

³ Angl. *Multimedia Messaging System*.

tako popularni kot SMS-ji. Da pismenost ne pomeni več zgolj sposobnosti branja in pisanja (Strehovec 2004, 83), smo se prepričali na primeru SMS-komunikacije, ki danes predstavlja pomemben del našega vsakdana: lahko nadomešča telefonski klic, s SMS-jem pošljemo voščilo, povabimo na zabavo, dobimo zeleno informacijo, glasujemo, darujemo ... Nadomešča torej govorjena in pisana besedila in je lahko del neuradne ali uradne SMS-komunikacije. Svetovni splet, sleng, vsestransko prodirajoča angleščina ter omejitve na 160 znakov so odločilno vplivali na nastanek novega koda – jezika SMS-jev. Gre za način pisanja, ki se je pojavil predvsem v okviru neuradne SMS-komunikacije, nekatere značilnosti pa so opazne tudi v uradni. Zanimalo nas je tudi, kolikšno vlogo imajo na pisanje SMS-jev najrazličnejši poskusi standardizacije jezika SMS-jev ter v kakšni meri se ta kaže v praksi.

Mobilna telefonija in SMS

Razvoj mobilnih telekomunikacij se je začel v Skandinaviji s t. i. prvo generacijo NMT,⁴ ki je bila analogna. V Sloveniji je bila uvedena julija 1991 in dokončno ukinjena 31. decembra 2005. Digitalni sistem mobilnih komunikacij je bil uveden z drugo generacijo – GSM,⁵ katere glavna naloga je prenos govornega signala, kot dodatna možnost pa se pojavi prenos podatkov. S to generacijo so bili torej uvedeni tudi SMS-ji.⁶ Zelo hitro so se razširili med mlajšimi uporabniki mobilnih telefonov in čeprav je že nadgradnja z vmesno generacijo GPRS⁷ ponudila konkurenčne MMS-je, se zdi, da jih ti vsaj zaenkrat še ne bodo dohiteli. Izpopolnitev v prenosu podatkov, predvsem v hitrosti in kakovosti, predstavlja tretja generacija mobilne telefonije UMTS.⁸

Mobilni telefon je najpogostejši stik, torej fizični kanal za prenos SMS-jev. Pravzaprav sta v komunikaciji vključena dva mobilna telefona, prvi pošiljatelj in drugi naslovnikov, eden ali drugi pa sta lahko nadomeščena z računalnikom. SMS-ji so lahko poslani z računalnika, zlasti ko je naslovnikov več, saj tak način omogoča hitrejšo storitev. Z računalnika, z nekaterih spletnih strani, je mogoče brezplačno pošiljati SMS-je na mobilne telefone uporabnikov različnih operaterjev. Prejeti SMS-ji, poslani z mobilnega telefona, se največkrat zbirajo na računalniku v situacijah, ko obstaja možnost, da je naenkrat poslano veliko število SMS-jev. Tovrstne storitve se uporabljajo na radiu, televiziji itd. Prav tako je mogoče z modernejšega mobilnega telefona poslati SMS v predal elektronske pošte, torej bo naslovnik do sporočila prišel prek računalnika.

Kaj je torej SMS? SMS je dodatna storitev v omrežju GSM/UMTS, ki omogoča sprejemanje, pošiljanje in shranjevanje kratkih tekstovnih sporočil. SMS-ji so teksti

⁴ Angl. *Nordic Mobile Telephone*.

⁵ Angl. *Global System for Mobile Telecommunications*.

⁶ Izumitelj SMS-ja naj bi bil finski uslužbenec državne družbe za pošto in telekomunikacije Posti Matti Makkonen. Idejo je predstavil na konferenci o prihodnosti mobilnih telekomunikacij v Kopenhagnu jeseni 1982. Šele čez deset let, 3. decembra 1992, pa je bil poslan prvi SMS. Inženir Neil Papworth ga je z računalnika poslal na mobilni telefon Richarda Jarvisa, takrat direktorja na Vodafone UK. Sporočilo se je glasilo »*Marry Christmas*«.

⁷ Angl. *General Packet Radio Service*.

⁸ Angl. *Universal Mobile Telecommunications System*.

z do največ 160 različnih črk, števil in znakov,⁹ ki se pošiljajo prek SMS-centra za prenašanje sporočil v omrežju GSM/UMTS.¹⁰

V začetku SMS-jem niti proizvajalci mobilnih telefonov niti operaterji niso dali prednosti, prav tako še niso vedeli, kako to novost tržno izkoristiti. Po nekaterih podatkih so storitev SMS-jev primarno razvili za podajanje informacij borznega dogajanja in horoskopov. Danes so SMS-ji splošno razširjeni, ne le med mladimi, tekmeča pa imajo v MMS-jih, ki sicer postajajo cenovno vse dostopnejši, vendar v rabi zaostajajo za SMS-ji. Leta 2002, ko se je v Evropi prvič pojavila možnost pošiljanja MMS-jev, je storitev izgledala enostavna za uporabo, vendar tehnologije še niso bile dovolj razvite. Še vedno ostaja nekaj pomanjkljivosti, čeprav so tehnologije iz dneva v dan boljše. Na raznih športnih ali glasbenih prireditvah sicer pogosto vidimo obiskovalce, ki z mobilnim telefonom v roki fotografirajo dogodek, vendar raziskave (*Inforna Telecoms & Media*) kažejo, da je število poslanih MMS-jev še vedno znatno nižje od števila poslanih SMS-jev. Ker za Slovenijo podatki niso znani, vzamimo za primer Italijo,¹¹ kjer je bilo v prvem četrtletju 2006 število poslanih SMS-jev na uporabnika 100, povprečen uporabnik istega operaterja pa je v istem obdobju poslal le malo več kot 1 MMS. Podobni rezultati so tudi v drugih državah.

Gradivo

Avtorica članka je v svoji diplomski nalogi v sklopu empiričnega dela analizirala dve skupini SMS-jev. »Neuradni« in »uradni« SMS-ji sta zbirki SMS-jev,¹² ki sta nastali v sklopu avtoričine diplomske naloge. Prva obsega SMS-je, ki so jih dobesedno iz svojih mobilnih telefonov prepisali anketiranci, v anketi pa je bilo tudi besedilo, ki so ga dijaki morali zapisati na način, kot bi ga zapisali v SMS-ju. Vsi citirani SMS-ji, ki sodijo v skupino »neuradnih« SMS-jev, so bili zbrani v anketi. Anketa je bila izvedena 24. oktobra 2005 na Gimnaziji Poljane v Ljubljani. Anketiran je bil 2. letnik, prisotnih je bilo 30 dijakov, njihova starost je bila 15 in 16 let. Primer ankete in zbrani SMS-ji so dostopni v prilogah avtoričinega diplomskega dela. Druga zbirka, »uradni« SMS-ji, pa vključuje razna obvestila, oglase, informacije ipd., ki jih je avtorica sama zbrala. Primeri v pričujoči razpravi so dobesedni prepisi teh SMS-jev.¹³

Uradna in neuradna SMS-komunikacija

SMS-komunikacijo si največkrat predstavljamo kot rabo SMS-ja, ki ga poši-

⁹ Standardna velikost SMS-ja je 140 bajtov. V latinični pisavi je en znak velik 7 bitov (1 bajt = 8 bitov), kar pomeni, da v en SMS lahko napišemo do vključno 160 znakov. SMS v cirilici in nekaterih drugih pisavah je dolg le do 70 znakov, saj je velikost enega znaka kar 2 bajta.

¹⁰ Definicija je povzeta po Slovarčku pojmov iz Mobitelove publikacije *Dobrodošli!*

¹¹ Operater *TIM*.

¹² Zbirka »neuradnih« SMS-jev obsega 76 primerov, »uradnih« SMS-jev je 21. Gradivo obeh zbirk diplomske naloge je količinsko primerljivo z zbirkami španskih SMS-jev.

¹³ Potrebno je poudariti, da sta zbirki ločeni na podlagi načina pridobitve in da bi nekateri od »neuradnih« SMS-jev bolj sodili v sklop uradne SMS-komunikacije, saj ob izvajanju ankete ni bilo izrecno naročeno, naj dijaki prepisejo SMS-je neuradne komunikacije.

ljatelj s svojega mobilnega telefona pošlje na mobilni telefon naslovnika, SMS pa napisan na način, ki se je razširil predvsem med mladimi, torej da v besedilu lahko opazimo leksikološke, skladske, oblikoslovne in fonetične spremembe jezika. Gre za primer neuradne SMS-komunikacije, v okviru katere jezik SMS-jev opredelimo v ožjem smislu besede. V širšem smislu jezik SMS-jev razumemo kot vsakršno rabo jezika v SMS-ju. Da gre tudi v tem primeru za svojevrsten kod, predvidevamo iz dejstva, da kakršnokoli vključevanje v SMS-komunikacijo zahteva t. i. SMS-pismenost, ki poleg poznavanja nekaterih značilnosti jezika SMS-jev vključuje vsaj še osnovno poznavanje delovanja mobilnega telefona.

Poskus ločevanja na uradno in neuradno SMS-komunikacijo s primeri ponazarjamo na podlagi že omenjenih skupin SMS-jev ter informacij, zbranih v sklopu diplomske naloge.

Tabelna predstavitev poskusne tipologije SMS-jev

URADNA SMS-KOMUNIKACIJA	
Pošiljatelj = institucija	Prejemnik = uporabnik
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Obvestilo</u> (o stanju na računu, o zgrešenih klicih, o poteku roka vrnitve knjižničnega gradiva, o izdanem naročilu, o pogojih za sodelovanje ...) • <u>Potrdilo</u> (o nakupu karte, vstopnice ipd., naročila, rezervacije, o prijavi in odjavi na določeno storitev ...) • <u>Oglas</u> (operaterja v tujini, akcijske ponudbe ...) • <u>Posredovanje informacij</u> (novice, prevodi iz slovarja, geslo za uporabo storitev, vremenske informacije, horoskop, informacije o spremembi storitve, ponudba za delo ...) • <u>Promocijski kupon oz. popust</u> • <u>Voščilo</u> (ob novem letu ...) • <u>Pozdrav/dobrodošlica</u> (operaterja v tujini ...) 	
Pošiljatelj = uporabnik	Prejemnik = institucija
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Glasovanje</u> • <u>Nakup/plačilo</u> (vozovnice, parkirnine, žetona na spletu ...) • <u>Zahteva</u> (za posredovanje informacij, prijava, odjava, rezervacija ...) • <u>Potrdilo</u> (udeležbe na sestanku ...) • <u>Igre</u> (kviz, križanka ...) • <u>Donacija</u> 	
NEURADNA SMS-KOMUNIKACIJA	
Pošiljatelj = uporabnik	Prejemnik = uporabnik

<ul style="list-style-type: none"> • <u>Poizvedovanje</u> • <u>Posredovanje informacij</u> • <u>Obljuba</u> • <u>Potrdilo</u> • <u>Voščilo</u> • <u>Zahvala</u> • ... 		<ul style="list-style-type: none"> • <u>Opravičilo</u> • <u>Pozdrav/dobrodošlica</u> • <u>Želja</u> • <u>Ukaz</u> • <u>Prošnja</u> • <u>Izražanje čustev</u> 			
Pošiljatelj	Prejemnik	=	Pošiljatelj	Prejemnik	...
= uporabnik	= uporabnik		= uporabnik	= uporabnik	
Verižna sporočila (šala, misel, pregovor, voščilo, izražanje čustev, druga sporočila ...)					
Pošiljatelj		Posrednik		Prejemnik	
= uporabnik		= institucija		= bralec drugega medija	
Pošiljanje SMS-jev za objavo na drugem mediju (revije, splet ...)					

V primerjavi z neuradno SMS-komunikacijo je v uradni poleg drugačnega jezika (zapis, besedišče ...) opazna še ena razlika, in sicer da enega od mobilnih telefonov navadno¹⁴ zamenja računalnik, tj. SMS-strežnik, ki je pogosto v lasti določene institucije, ki trži te komunikacijske storitve. Komunikacija med uporabnikom in institucijo lahko poteka izključno prek SMS-jev. SMS-strežnik namreč SMS-je lahko sprejema, obdeluje, hrani in nanje odgovarja. Uporabnik mobilnega telefona na številko strežnika pošlje SMS, ki vsebuje določeno ključno besedo in/ali zaporedje ukazov, na podlagi katerih SMS-strežnik pošlje odgovor, zažene oz. ugasne izbrani program ipd.

– Uporabnik mobilnega telefona:

*VREME CAS 5 1340*¹⁵

– SMS-strežnik:

(SMS 1) *Narocilo je bilo sprejeto: VREME CAS 5 1340*

(SMS 2) *Danes se bo delno zjasnilo, pihal bo severovzhodnik, na Primorskem burja. Zjutraj bo od -8 do 4, cez dan od 0 do 9 st. C.*

(SMS 3) *Jutri bo povecini jasno, le na vzhodu in jugu bo bolj oblacno. Se bo vetrovno. Zjutraj bo od -11 do 0, cez dan od -1 do 7 st. C.*

(SMS 4) *V nedeljo bo povecini jasno, v ponedeljek pa bo nekoliko vec oblacnosti. Se bo pihal severovzhodnik, na Primorskem burja.*

»Uradni« SMS-ji so lahko tudi zgolj del komunikacije med uporabnikom mobilnega telefona in institucijo, ki v drugačnih oblikah nastopa prej ali potem oz. prej in potem.

¹⁴ Potrebno je poudariti, da strogo ločevanje med uradno in neuradno SMS-komunikacijo z delitvijo glede na prenosnik (mobilni telefon oz. računalnik) ni mogoče, je pa pogosto.

¹⁵ S to zahtevo uporabnik prijavi naročilo za prejemanje informacij v zvezi z vremenom, in sicer vsak petek ob 13. uri in 40 minut.

- Uporabnik mobilnega telefona:
na študentskem servisu pusti svoje osebne podatke, vključujoč številko mobilnega telefona, in podatke o zainteresiranem področju dela.
- SMS-strežnik:
DELO Pouk slovenscine,pogoj-znanje spanscine,del.cas in placilo po dog.
Klicite:031238387-ga.Gloria.LP,SS Borstnikov trg 01 2008813
- Uporabnik mobilnega telefona:
lahko pokliče kontaktno osebo.

Takšni SMS-ji, s stališča uporabnika so to prejeti SMS-ji, so v uradni komunikaciji zelo pogosti in navadno predstavljajo odgovor na predhodno poslani SMS uporabnika. Največkrat na ta način uporabnik mobilnega telefona prejme različne informacije oz. obvestila:

- najnovejše informacije,
09Dec17:21 Poslanke in poslanci so doslej podprli 5 od skupaj 140 vloženih dopolnil k proračunu za 2006.(Neposredni prenos seje tudi na mobilnem Planetu.)
- vremenska napoved,
Danes se bo delno zjasnilo, pihal bo severovzhodnik, na Primorskem burja.
Zjutraj bo od -8 do 4, cez dan od 0 do 9 st. C.
- ponudba za delo,
GFK Gral-Iteo ponuja delo:anketiranje po podjetjih po celi Sloveniji.Obiski so vnaprej dogovorjeni.Placilo je 1.500 SIT/anketo.Inf.na 031333173-Sasa.
Lep dan
- obvestilo o zgrešenih klicih,
+38631703207, 21:44 07/11
- obvestilo o stanju na računu mobilnega telefona,
Informativna poraba za 041264153 do vključno 13.11.2005 je 4.003,74 SIT z DDV, brez popustov, z dospelimi racuni za storitve v tujini in nakupi prek Monete.
- obvestilo o izdanem naročilu.
Spotovani! Vase narocilo v enaA.com je pripravljeno za izdajo. Prosimo, da ga dvignete v petih delovnih dneh med 8.00 in 16.30 uro. Lep pozdrav, vas enaA tim!

V uradno SMS-komunikacijo bi lahko uvrstili tudi SMS-glasovanje. Glasovanje prek telefona je že dalj časa uveljavljeno, s pojavom mobilnih telefonov pa se je odprla nova možnost, in sicer glasovanje s SMS-jem. Svoj glas lahko oddamo v različnih anketah, lahko odločamo o zmagovalcu ipd. Anketa je pokazala, da med mladimi tovrstna storitev ni zelo razširjena, ker cenovno ni najbolj ugodna. 90 % anketiranih učencev Gimnazije Poljane se namreč SMS-glasovanj ne udeležuje. Poslan SMS pa lahko pomeni tudi dobrodelno dejanje, gre za SMS-donacijo. Ta poteka tako, da v mobilni telefon vnesemo ključno besedo in SMS pošljemo na določeno

številko. Cena je višja od cene SMS-ja po ceniku operaterja. S stališča uporabnika mobilnega telefona gre za primere poslanih SMS-jev.

Na meji med uradno in neuradno SMS-komunikacijo se nahajajo t. i. verižna pisma. Uporabnik mobilnega telefona prejme SMS, za katerega se pričakuje, da ga bo v enaki obliki odposlal naprej. Pošiljatelj takšnega SMS-ja navadno ni tudi njegov avtor. Avtor (ki sicer navadno ni pošiljatelj) je SMS namenil več naslovnikom, podobno kot se to dogaja v primerih avtomatičnega odgovora s SMS-strežnika, pogosto pa avtor SMS-ja na nek način tudi predstavlja določeno institucijo. Navajamo primera verižnega pisma,¹⁶ poslanega v obliki SMS-ja.

- Ta SMS prihaja iz RIMA. To noc pustite svečke prizgane na oknu ali balkonu kot priznanje in ljubezen PAPEZU. Poslji ta SMS vec osebam.NEGA PREKINITI!
- Poslji to snezinko *vsem svojim prijateljem in meni nazaj.Ce se ti vrnejo vsaj 3 v 24 urah,se ti bo zgodilo tisto,kar ze dolgo casa pricakujes PS SMS JE 4 SIT

Kako napisati oz. »dešifrirati« SMS

Primerjalno med »uradnimi« in »neuradnimi« SMS-ji bomo predstavili različne vrste krajšanja in komunikacijske obrazce na začetku in v zaključku SMS-ja. Jezik SMS-jev si bomo še nekoliko podrobneje ogledali v ožjem smislu besede, torej zanima nas jezik SMS-jev, kakršen se je pojavil predvsem med mladimi, ter njegove značilnosti (slengizmi, sloglish, emotikoni). Vprašali smo se tudi, kakšne so možnosti za standardizacijo takšnega novega jezikovnega koda.

Krajšanje

Način življenja, potreba po hitri komunikaciji ter specifično za SMS-komunikacijo – omejenost s prostorom; vse to so vzroki za vse večjo pojavnost krajšav predvsem v pisanih besedilih, ki pogosto prehaja tudi na govorjena. Oglejmo si nekoliko prirejeno klasifikacijo krajšav po Korošču (1993, 15–27), z dodano posebno skupino, v kateri so krajšave, povezane z nastankom posebnega koda – jezika SMS-jev (in spletnega jezika).

KRATICA – lahko je inicialna ali neinicialna; v slovnici *Gramática del español moderno* (1996, 57) so kratice definirane kot besede, ki so nastale iz črk oz. zlogov drugih besed.

SIMBOL – ne nastane kot posledica krnitve, temveč je preprosto izbran za ločevalne značke.

¹⁶ Dva primera za t. i. verižna sporočila navaja tudi Jarnovič (2006, 218–19): *Izvoli zlato ribico ><> za sreco v zivljenju. Ti jo moras poslati naprej stirim prijateljem, drugace ti sledi smola. Imas en dan casa! :) in ***** TO JE 7 RITK BOZICKOVIH JELENOV. PRIPRAVLJAJO SE NA KAKANJE. HITRO JIH POSLJI NAPREJ, DA TI NE BODO ZASRALI CELO LETO 2006!*

OKRNJENKA – v tej skupini krajšav ločimo odzadnjo in odspretnjo krnitev.
 OKRAJŠAVA IN OKRAJŠANKA – okrajšano zapisana beseda ali besedna zveza, zaznamuje jih pika. Okrajšanka je priložnostna.
 POSEBNA SKUPINA – tipična za jezik SMS-jev, kjer dele besede nadomešča matematični znak oz. številka, ki je izgovorjena enaka ali vsaj podobna delu besede, katerega zamenjuje (npr. *ju3*); drugi sklop so t. i. e-tvorjenke (Logar 2003b, 122), kjer morfem e- največkrat nadomešča pridevnik elektronski. V to skupino uvrščamo tudi spletne domene.

Primeri krajšav iz neuradne in uradne SMS-komunikacije

KRAJŠAVE	»neuradni« SMS-ji	»uradni« SMS-ji
KRATICA	<i>rtm</i> – rada te mam <i>rd</i> – rojstni dan <i>rtmf</i> – rada te mam ful <i>rtm olupn</i> – rada te mam od lune pa nazaj <i>na pkk-ju</i> – profesionalno, kreativno, kvalitetno <i>s SMS-jem</i> (iz angl.) <i>ok</i> (iz angl.) <i>gsm</i> (iz angl.) <i>sms</i> (iz angl.) <i>msn</i> (iz angl.) – Messenger <i>lol</i> (iz angl.) – laughing out loud	<i>LP</i> – lep pozdrav <i>SS</i> – Študentski servis <i>GFK</i> (iz angl.) – Growth from Knowledge <i>DDV</i> – davek na dodano vrednost <i>PS</i> (iz lat.) <i>SMS</i> (iz angl.) <i>MMS</i> (iz angl.) <i>GPRS</i> (iz angl.)
SIMBOL	<i>h</i> (iz angl.) – hour	<i>C</i> – Celzij
OKRNJENKA	<i>babi</i> – babica	<i>Info</i> – informacije
a) odzadnja krnitev	<i>za gefo</i> – za geografijo <i>kemo</i> – kemijo <i>anglo</i> – angleščino <i>mato</i> – matematiko <i>na comp</i> (iz angl.) – na computer <i>med kontro</i> – med kontrolno nalogo <i>za kemo</i> – za kemijo <i>pr mati</i> – pri matematiki	
b) odspretnja krnitev	<i>lenki</i> – Alenki	
OKRAJŠAVA, OKRAJŠANKA	<i>vp.</i> – vprašati	<i>ga.</i> – gospa <i>d. d.</i> – delniška družba <i>st.</i> – stopinj <i>del.cas</i> – delovni čas <i>po dog.</i> – po dogovoru <i>Inf.na</i> – informacije na
POSEBNA SKUPINA	<i>u3</i> – jutri = <i>zik</i> – jezik <i>ju3</i> – jutri	<i>e-nostavna</i> – elektronska enostavna <i>e-Študentskega</i> – elektronskega Študentskega <i>.net</i>

Primerjava med »neuradnimi« in »uradnimi« SMS-ji pokaže, da je največja razlika v okrnjenkah, ki jih v »uradnih« SMS-jih skoraj ni, dijaki pa jih pogosto uporabljajo. Okrajšave prevladujejo v »uradnih« SMS-jih. Kratic je veliko v obeh skupinah SMS-jev, prevladujejo inicialne, torej sestavljene iz prvih črk besed.

V skupini okrnjenk (odzadnja krnitev) med SMS-ji iz anket izstopa velika skupina poimenovanja šolske stvarnosti. Navajamo primere:

- Ej men se tok nč ne da ... prou useen mi je za to gefo.
- Kemo s sabo – deal!
- A znaš anglo?
- mato sm 3 dobla!
- Pa bi napisala nazaj da bi ti pomagu med kontro.
- ej dej mi jutrn prnes une liste za kemo!!
- Mi bos povedu ka ste jemal pr mati dons in mi razlozu uno nalogo s krozn-co.

Komunikacijski obrazci na začetku in v zaključku SMS-ja

Poudariti je potrebno, da je pojavnost klasičnih pozdravov tako na začetku kot tudi na koncu obeh skupin SMS-jev izredno nizka. Pogost komunikacijski obrazec na začetku »neuradnih« SMS-jev je *ej* (7 primerov in varianten *ei*), ki ima predvsem apelativno funkcijo (podobno kot ime naslovnika), sicer zasledimo še *Čaw/Caw/Cao*, *Hei/Hey/Hej*, *Živjo*, *Hi*. Poleg dejstva, da smo pri pisanju SMS-jev omejeni s prostorom, lahko to nizko pojavnost klasičnih pozdravov razlagamo tudi s tem, da posamezen SMS predstavlja le del komunikacije. Tako se v primeru »uradnih« SMS-jev v zaključku velikokrat pojavljajo druge informacije, npr. kontaktna telefonska številka (a), naziv podjetja (b) in v kombinaciji lahko še kontaktna oseba (c):

- (a) kontaktna telefonska številka
 - [...] Za turisticne informacije poklicite 1555. Klic se zaracuna.
 - [...] 031841841
 - [...] Info: 01 513 4444
 - [...] Naroci napotnico 041314151
 - [...] Narocilo napotnice: 041314151
- (b) naziv podjetja
 - [...] Prijetno uporabo vam zeli družba Mobitel!
- (c) kontaktna telefonska številka ter naziv podjetja in/ali kontaktna oseba
 - [...] Klicite:031238387-ga.Gloria.LP,SS Borstnikov trg 01 2008813
 - [...] Za dodatne informacije poklicite 041700700. Mobitel, d. d.
 - [...] Inf.na 031333173-Sasa.Lep dan.

V skupini »neuradnih« SMS-jev na mestu pozdravov zasledimo vzorce kombinacij imena oziroma vzdevka pošiljatelja s pozdravom:

- (a) ime/vzdevek + pozdrav

- [...] Kemo s sabo – deal! neSa *ta ta*
 – (b) pozdrav + ime/vzdevek
 [...] Te zvrncem k utegnm ... Ajd ese.
 – (c) ime/vzdevek
 [...] vale? nesic + odpis plosm.

V zaključku SMS-ja so predvsem v skupini »neuradnih« SMS-jev pogosti tudi drugi izrazi. Zasedimo »poljub« *mwa*, krajšavi *rtm*, *rtmf*,¹⁷ kar lahko razvežemo v *rad/a te mam (ful)*, ki prav tako v SMS-jih zamenjujejo običajnejše pozdrave. V zaključku so pogosti tudi emotikoni, vendar nekatere lažje, druge težje prepoznamo v funkciji pozdrava.

Slengizmi

»Sleng je neformalna varianta občevalnega jezika, ki jo označuje poseben slovar, sestojč bodisi iz novih izrazov ali pa iz starih z novim ali drugače zaobrnjenim pomenom« (Gjurin 1974, 65). Afektacija in ekspresivnost sta dve tipični značilnosti slenga in zdi se, da je prioriteta presenetljiv način upovedovanja (Gjurin 1974, 65). Sleng je prisoten tudi v jeziku SMS-jev in je zato predmet obravnave. Gjuriin (1974, 66) loči med (a) slengovsko besedo, ki v drugih zvrsteh ne nastopa, in (b) slengizmom, ki ima v drugih zvrsteh drugačen pomen. Obe skupini slengovske besede lahko najdemo tudi v SMS-jih.

(a) Prvi primer je slengovski izraz, glagol *zvrnciti*, ki v tem kontekstu pomeni pustiti neodgovorjen klic in ga v drugih zvrsteh jezika ne zasledimo.

Pol k boš lah mi zvrnc pa te back pokličm.

(b) Fonetičen zapis glagola *zaliveati* ne nastopa v prvotnem pomenu, temveč je v povezavi s pitjem (alkoholne) pijače. V tem primeru torej prepoznamo drugo skupino slengovskih izrazov.

Ob 15 do 3h sam bom zaliwala zadno uro!

Posebna oblika slenga je mladostniški sleng. Jezik anketirane skupine bi sodil v podvrsto srednješolskega slenga. Na splošno pa tovrstni sleng zaznamuje raba vulgarizmov, obscenega besedja in barbarizmov ter vrednostna ekstremizacija (Gjurin 1974, 72). V zbranih SMS-jih našteje značilnosti niso pogoste.¹⁸

Sloglish

Poglavitno mesto pri prevzemanju iz tujih jezikov v slovenščino ima angleščina. Angleščina kot *lingua franca* danes prodira v večino jezikov, zato so izrazi za poimenovanje mešanja jezika z angleščino, kot je *sloglish*, uveljavljeni tudi za druge

¹⁷ Podobna je situacija v španščini: *muack, muak, 1 besazo, besines* itd. *Cntst, cnt, con* so v španskih SMS-jih krajšave za *contesta*, s katerimi apelirajo na naslovnika, naj odgovori.

¹⁸ Nekaj vulgarizmov v SMS-jih opazimo pri Orel (2003, 419): *pi*** ti materna, kdo si posilja msge?! in Spizdi nekam.*

jezike. Zdi se, da so mlajši še bolj dovzetni za tovrstno prevzemanje. V anketah se pojavljajo primeri vpliva tujih jezikov, ki bi jih lahko razdelili v dve večji skupini in sicer glede na količino prevzemanja.

PREVZETOST: V anketah dijakov se pojavljajo izrazi, ki so v slovenščino prevzeti iz angleščine. Poglejmo si primere iz SMS-jev, ki so jih dijaki prepisali iz svojih mobilnih telefonov: *kul, plis, ful, pliz, frendow, sorcy, sori, sory, dilci, plz, crackat*.

CITATNOST: Tudi citatnih izrazov je v anketah dijakov precej, v primerih SMS-jev anketiranci navajajo: *baby, joke, and, d sweetest thing, the sweetest thing, comp, sorry, ok, HAPPY BIRTHDAY!, a lot of love, back, u know me, homie, from my lips, okay, peace, fakin, crack*.

Poleg zelo vplivne angleščine v jeziku SMS-jev zasledimo tudi prevzemanje iz drugih jezikov. Pogosta je italijanščina, in sicer predvsem v pozdravih (*cao in čaw/caw*). V jeziku SMS-jev zasledimo še španščino¹⁹ (*metek sdaj sm spala, pozabla te poklicat. mam pa idejo ... manana a las siete y media en elipsa para contarte todo que ha pasado. vale? nesic + odpis plosm.*) ter precej močen vpliv srbsčine/hrvaščine (*Jao .. Sj ce ti ne znas, pol teško da bi jst ...*).

Emotikoni

Za zgodovinski začetek emotikona bi lahko šteli nastanek nasmejanega rume-nega obrazka, ki ga imenujemo tudi »smiley« (angl.), smeško, smejko ali znamenka. To se je zgodilo ob združitvi dveh zavarovalniških družb leta 1963. Grafika Harveyja R. Balla so novi direktorji najeli z namenom dviga morale in vsesplošnega vzdušja. V SMS-jih se je emotikon uveljavil preko spleta, kjer se je prvič pojavil leta 1982 na pobudo Scotta Fahlmana, raziskovalca na univerzi Carnegie v Pittsburgu. Poslal je sporočilo z naslednjo vsebino: (Glej: *Prvi emotikon na spletu na naslednji strani*)²⁰

Prvotno je bil torej emotikon mišljen za označevanje šal, danes pa je raba emotikona mnogo širša. Z emotikonom lahko izražamo »svoje čustveno stanje (ali več), (čustveni) odnos do prejemnika ali predmeta obravnave, besedilo s tem ekspresivno obarvamo.« (Mesarić 2005: 70).

Ja burek se ful dobr sliš! d sweetest thing ... ooo ... moram jet k mi je babi prek duhovov puwedala d si morm jet zobe umit :-) lol

»Včasih imajo emotikoni zgolj estetsko vlogo: besedilo je opremljeno z emo-

¹⁹ Najverjetnejši vzrok vpliva španščine, ki sicer v slovenščini nima vidne vloge, je najbrž to, da je eden izmed izbirnih predmetov anketiranega razreda tudi španščina.

²⁰ V prostem prevodu: »Naslednje zaporedje znakov predlagam za označevanje šal: / :-) / Za branje glavo obrni na stran. Pravzaprav pa je, glede na sedanje trende, najbrž bolj gospodarno zaznamovati stvari, ki NISO šale. Za to uporabi / :- (« (Vir: <http://infade.blogspot.com/2005/09/felicidades.html>, 5. 12. 2005).

tikoni z namenom, da deluje privlačno, zabavno, razgibano, s čimer se razodevajo lastnostne poteze sporočevalca« (Mesarić 2005, 70). Podobno vlogo imajo lahko tudi druga pisna znamenja (npr. * in ~).

*ooo bravo ewa!!! tanja je bedna :-~) sam morš pa rečt da ga bar rula! in kako si ti lubika moja? ~pridna bot~ *mwa**

»Emotikoni lahko stojijo kjerkoli v besedilu, običajno so postavljeni na konec stavka ali povedi za končnim ločilom ali celo vplivajo na njegov izpust« (Mesarić 2005, 70; povz. po Crystal 2001, 36).

*ooo bravo ewa!!! tanja je bedna :-~) sam morš pa rečt da ga bar rula! in kako si ti lubika moja? ~pridna bot~ *mwa**

Prvi emotikon na spletu

19-Sep-82 11:44 Scott E Fahlman :-)

From: Scott E Fahlman

I propose that the following character sequence for joke markers:

:-)

Read it sideways. Actually, it is probably more economical to mark things that are NOT jokes, given current trends. For this, use

:-(

Smiselnost standardizacije

Na spletu in tudi v tiskani obliki najdemo kar nekaj literature o tem, kako pisati SMS-je, vendar se izkaže, da se večina teh pravil v praksi ne potrdi. Še najbolj uporabna za pisanje SMS-jev se zdi na tem mestu maksima, ki se glasi: »Uporabne so vse kombinacije, ki so dovolj jasne, da jih razume normalno pismen človek.«²¹ Ameriški študentje, ki naj bi bili začetniki kratkopisa, so se držali maksime »piši, kot misliš, da se napiše«, vendar se vsaj za razmere v slovenskem jeziku SMS-jev zdi primernejša maksima »piši, kot govoriš«. Pogost napotek za boljši izkoristek prostora pri pisanju SMS-jev je krašanje s pomočjo zamenjave dela besede oz. cele besede z matematičnim znakom, npr. =zik (jezik) ali pa nadomeščanje dela besede oz. cele besede z rabo številke, npr. 5ek (petek). Pri anketiranih je bil tovrsten način zapisa redek. Za primer vzemimo besedo jutri, ki so jo morali dijaki v eni od nalog v anketi »prevesti« v jezik SMS-jev. Za zapis ju3 se je odločilo 9 dijakov od skupno

²¹ Povzeto po Mobitelovi brošuri *Slovenski kratkopis*.

29, enkrat je uporabljen varianten *u3*, večina pa je uporabila fonetičen zapis *ju. Podobno je bilo pri besedici *petek*, kjer so le trije dijaki uporabili zapis s številko *5k* oz. *5ek*.²² Za dodatno ponazoritev dodajmo še primer variant zapisa besede *dolgčas* iz ankete dijakov z Gimnazije Poljane.*

Variante zapisa besede »dolgčas« v anketi

dolgčas	fantje	dekleta	skupaj
dougcajt	3	7	10
dolgcajt	0	5	5
dougčas	0	4	4
dolgčas	1	1	2
tuga	1	1	2
dowgcajt	0	1	1
douhcajt	0	1	1
boring	0	1	1
bedno	0	1	1
dougčas	0	1	1
bedn	0	1	1
	5	24	29

Jezik SMS-jev torej ima svoje značilnosti, vendar pa se zdi, da vse te značilnosti niso specifične zgolj za jezik SMS-jev in da jih poznamo že od prej. Sleng se je že mnogo prej pojavil med mladimi, slengovske besede opazimo v neuradni SMS-komunikaciji, teh izrazov pa v uradni SMS-komunikaciji ni zaslediti. Jeziki so bili vedno v stiku z drugimi jeziki, vplivali drug na drugega in tako je še danes. Krajšanje besed poznamo iz zapiskov, stenografije. Pomanjkanje prostora je vplivalo na pisanje »plonk« listkov. Emotikone bi lahko primerjali z načinom izražanja čustev v pismih mladostnikov (*x* npr. je že davno pred SMS-ji nadomeščal poljub). Za jezik SMS-jev je značilno tudi opuščanje ločil, ki ga poznamo iz telegramov. Tudi problem, ki se ga v prispevku nismo dotaknili, opuščanje strešic na šumevcih,²³ je že v preteklosti predstavljal težavo, in sicer v dobi, ko tehnologija tiska še ni bila tako napredna. Strešice je bilo potrebno pisati na roke. Vse te značilnosti jezika SMS-jev na nek način torej poznamo že od prej, novost pa vsekakor predstavlja

²² Na tem mestu se pojavi vprašanje smiselnosti standardizacije jezika SMS-jev, kot so to poskusili narediti v katalonščini. Profesorici z Balearskih otokov, Caterina Canyelles in Margalida Cunill, sta sestavili nekakšen pravopis za pisanje SMS-jev. Primeri: za zapis *ca* pišemo *k*, *que* zamenjamo s *q*, *qui* s *qi*, *cu* s *q* itd. Glede na sorodnost španskega in katalonskega jezika predpostavimo, da je način pisanja SMS-jev v teh dveh jezikih podoben. Vzemimo za primer špansko besedo (iz ankete) *quedamos*, ki vsebuje niz *que*, za katerega Canyelles in Cunill predlagata zapis *q*. To besedo so španski dijaki morali zapisati na način, kot bi jo zapisali v SMS. Variante zapisa so: *kdamos*, *qdms*, *qdamos*, *quedamos*, *qedms*, *kdms*, *qdams*, *kedamos*, *kedms*, *kedam*, *QD*, *kdmos*. Niz *que* je torej zapisan na pet različnih načinov, s *k*, *q*, *que*, *qe*, *ke* in *Q*. Zdi se, da takšna detajlna standardizacija jezika SMS-jev ni ne uporabna ne smiselna.

²³ Pri tem problemu gre predvsem za tehnološko pomanjkljivost.

hkratna pojavitev vseh teh pojavov v SMS-jih (in na spletu), njihova splošno razširjena uporaba in večja dostopnost teh besedil. Majhna tipkovnica, ki dela pisanje SMS-jev zamudno, in omejitev na 160 znakov sta pomanjkljivosti v komunikaciji in jezik se je moral prilagoditi na kanal. Razumljiva je skrb številnih jezikoslovcev in učiteljev, da mladi ne bodo znali več pravilno pisati, po drugi strani pa je običajno, da pride do nastanka novega koda v situacijah, kjer so pogoji za sporazumevanje specifični (gluhi – kretalni jezik, slepi – braillova pisava, stenografija – krajšanje, SMS – jezik SMS-jev ...), vendar to še ne vpliva nujno na pismenost in spremembo standardnega jezika (Grijelmo 2004, 233–48).

Zaključek

SMS-ji so postali del našega vsakdana, nekaj, kar se je močno usidrilo, in izgleda, da jih bodo MMS-ji, čeprav poleg možnosti pošiljanja melodije in slike omogočajo tudi posredovanje besedila, težko nasledili. Ta pojav pa od nas zahteva novo, drugačno opismenjevanje, ki temelji na določenem poznavanju novih tehnologij, predvsem mobilnih. Vse to se stopnjuje v poznavanju novega načina komuniciranja, ki se je pojavil večinoma med mladimi. Nedvomno je imel pomemben vpliv na ta novodobni pojav tudi hiter način sodobnega življenja, kar je povzročilo, da na primer v komunikaciji izginjajo običajni pozdravi. Standardizacija jezika SMS-jev se v tem trenutku še ne zdi smiselna – predvsem zaradi prevelike variantnosti v zapisu, kar se je pokazalo na primeru ankete dijakov Gimnazije Poljane. Lahko pa bi bil uporaben nabor različnih zapisov besed v jeziku SMS-jev, kot je bil predstavljen na primeru besede »dolčas«. Takšen nabor bi sestavljali mladi sami, na primer na spletni strani,²⁴ ki bi lahko služila kot pomoč za »dešifriranje«, hkrati pa tudi kot SMS-korpus, s pomočjo katerega bi se s časom skristaliziralo, katere izraze, kakšne okrajšave ipd. se dejansko uporablja v jeziku SMS-jev. Treba je tudi poudariti, da se pravila za pisanje SMS-jev, kakršna zasledimo na spletu, pa tudi v tiskani obliki, v anketi niso povsem potrdila, saj se bolj kot recimo nadomeščanje dela besede z matematičnim znakom oz. številko uporablja fonetični zapis. Dejstvo je, da jezik SMS-jev, predvsem kakršnega poznamo med mladimi, prinaša določene novosti, vendar ne smemo pozabiti, da obstaja tudi uradna SMS-komunikacija, kjer pošiljatelji teh SMS-jev pogosto upoštevajo pravopisna načela. Prihodnost jezika SMS-jev in SMS-komunikacije pa je odvisna tudi od nadaljnjega razvoja mobilnih tehnologij, saj pogosto prav tehnološke omejitve vplivajo na jezik SMS-jev in SMS-komunikacijo.

Literatura

Crystal, David, 2001, *Language and the Internet*, Cambridge, Cambridge University Press.

²⁴ Takšna spletna stran obstaja za jezik SMS-jev v španščini: www.diccionariosms.com, ki je rezultat raziskovalnega projekta in s katerim želijo »pomagati staršem, profesorjem in jezikoslovcem bolje spoznati to realnost«.

- Gjurin, Velemir, 1974, Interesne govornice sleng, žargon, argo, *Slavistična revija*, 22, 1. Maribor, Založba Obzorja, 65–81.
- Gramática del español moderno*, 1996, Madrid, Santillana.
- Grijelmo, Alex, 2004, *El genio del idioma*, Madrid, Taurus.
- Jarnovič, Urška, 2006, Sms-ov glas seže v deveto vas, Novak Popov, Irena (ur.), 42. *SSJLK, Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 215–19.
- Korošec, Tomo, 1993, O krajšavah, Hladnik, Miran (ur.), *XXIX. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 15–27.
- Logar, Nataša, 2003a, Kratice in tvorjenke iz njih – aktualna poimenovalna možnost. Stanisław Gajda, Vidovič Muha, Ada (ur.), *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa, Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*, Opole, Instytut Filologii Polskiej, Filozofska fakulteta, 131–149.
- Logar, Nataša, 2003b, Nove tehnologije in nekateri nesistemski besedotvorni postopki. Kržišnik, Erika (ur.), *Obdobja 22. Metode in zvrsti*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 121–131.
- Mesarič, Alen, 2005, *SMS-besedilnost*, Neobjavljeno diplomsko delo, Maribor, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Michelizza, Mija, 2006, *Pragmatična primerjava jezika SMS-jev v slovenščini in španščini*, Neobjavljeno diplomsko delo, Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.
- Orel, Irena, 2003, Sporazumevanje nekoč in danes – od vzorcev pogovorov do mladostniških SMS-ov. Kržišnik, Erika (ur.), *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem – Členitev jezikovne resničnosti*, Mednarodni simpozij Obdobja – metode in zvrsti, Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 407–22.
- »Passa-ho« en catalán, *ABC Nacional*, 7. januar 2005, 30.
- Picture messaging, Lack of text appeal, *The economist*, 5. avgust 2006, 56.
- Strehovec, Janez, 2004, Pismenost za svetovni splet: kako brati digitalna novome-dijska besedila, *Jezik in slovstvo* 49/1, 83–96.

SMS Language and SMS Communication

Summary

This article discusses SMS as a means of communication that is universally widespread today among both young and somewhat older cell phone users. It examines the history of SMS and assesses the possibility that MMS may soon supplant it, although MMS does not seem as popular as SMS. Based on SMS communication, which is an important part of everyday life, literacy no longer merely refers to the ability to read and write. Short text messages are replacing telephone calls and are used to send congratulations and invitations to parties, to obtain information,

to vote, to make donations, and for other purposes. Short text messages are therefore replacing spoken and written texts and may be part of casual or formal SMS communication. Two groups of SMS examples are analyzed: casual messages contributed by students from the Poljane Secondary School in Ljubljana, and formal messages collected by the author (from the service provider, advertisements, etc.). The World Wide Web, slang, the general penetration of English, and a limitation to 160 characters have had a decisive influence on the emergence of a new code: SMS language, the most innovative feature of which is that all of these characteristics occurred simultaneously. This is a manner of writing that has primarily arisen in casual SMS communication, although some of its features are also seen in formal communication. The effect of various attempts to standardize SMS language, and the degree to which this is applied in practice, is also examined.

Mija Michelizza
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
mmija@zrc-sazu.si

Priimek *Vram*

Pavle Merku

IZVLEČEK: Avtor končni -m v tržaškem priimku Vram v primerjavi s splošnoslovenskima variantama Vran in Uran razlaga z vplivom tergestinskega narečja.

The Surname *Vram*

ABSTRACT: The author explains the final -m in the Trieste surname Vram in comparison to the general Slovenian variants Vran and Uran as Tergestine dialect influence.

V tej obliki je priimek zelo redek: prisoten je v preteklosti v Zgoniku na tržaškem Krasu, kjer je ista oseba zapisana 1525 *Iacob(us) Vram de Suonicho/Yuonico = Vragm Jacob de Xuonicho = Iacob Vran de Xuonicho = Iacob Vranich de Xuonicho*; danes je prisoten samo v Trstu in verjetno spadajo vsi nosilci k isti družini. V začetku 20. stoletja je bila v Trstu privatna glasbena šola *Liceo musicale Arturo Vram*, pri kateri sta tako moj oče kakor moja mati študirala violino: tu sta se sploh spoznala. Arturo **Vram** je bil odločen pedagog, ki se je izpopolnjeval v Pragi pri O. Ševčiku. V tržaškem telefonskem imeniku za leto 2008 je prisoten en sam **Vram**, obenem tudi en sam **Vran**.

Priimkovne oblike s izglasnim *-m* nisem nikoli srečal nikjer drugje.

Pač pa je po vsej Sloveniji razširjena priimkovna oblika s izglasnim *-n*: **Vran**. ZSSP¹ ga omenja v štirih okrajih, po enega na Gorenjskem, Dolenjskem, Štajerskem in Primorskem v Sežani. V pisni obliki **Uran** je priimek razširjen v desetih okrajih, ki zaobjamejo vso Slovenijo. Gre za pisno različico dobro znanega ornitonima *vrán* 'corvus'. Nikjer ni zabeležen **Vram** ali ***Uram**.

Edina možna razlaga oblike z izglasnim *-m* je, da je notar zapisal l. 1525 v Zgoniku priimek s tergestinskim narečnim prehodom izglasnega *-n* > *-m*. Ali pa da se je prvotni priimek **Vran**, naj je prišel v Trst iz Sežane ali Zgonika ali drugega kraja, pojavil v Trstu dovolj zgodaj, da se je tu prilikoval tergestinskemu narečju, to je prvotnemu furlanskemu narečju, ki je v mestu nastalo dolgo pred italijanskim tržaškim narečjem. V tergestinskem narečju se namreč izglasni *-n* spreminja v *-m*; npr. tergestinsko *bom vim* : tržaško *bon vin* 'dobro vino'.

¹ Začasni slovar slovenskih priimkov, redaktor France Bezljaj, SAZU, Ljubljana, 1974.

To narečje so v mestu govorili predvsem tržaški plemiči in imenitnejše družine vsaj do 18. stol., v pojemajočem in vedno redkejšem številu do leta 1914, ko je družina *Cùmano* zapustila Trst: o njej poroča Giuseppina Antonini Perusini v svoji avtobiografski knjigi *Un secolo nella memoria*, da so njeni člani zadnji v Trstu govorili po tergestinsko. Je bil prvi tržaški **Vram** morda uslužbenec pri kaki tržaški plemiški ali imovitejši družini, pri kateri so slovenski priimek z izglasnim *-n* lahko izgovarjali z *-m*?

Vsekakor je to izredno redek hibridni slovensko-tergestinski priimek.²

² Ker je priimek *Vram* izvorno slovenski in se v slovenščini prehod $n > m$ pred labialnimi konzonanti potrjuje v morfoloških (npr. *hramba* < **hran-ba* ← *hraniti*) in skladenjskih stikih (npr. *ampak* < **an pak* »in vendar«), na zahodnem območju pa je izpričan v Videmskem rokopisu (1458), dobro potrjen v Alasijevem slovarju (1607) in znan tudi v nadiškem narečju, kjer se v krajih Idrsko in Jevšček tudi toponim *Videm*, it. *Ùdine*, furl. *Ùdin* glasi *Í:dəm* oz. *Í:dem*, bi bilo priimek *Vram* mogoče razložiti tudi s to slovensko fonetiko. (Lit.: Metka Furlan, Slovenščina v Alasijevem Italijansko-slovenskem slovarju iz leta 1607, *Živeti mejo* (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 18), Trst, 2007, 304 z op. 34; Matej Šekli, Naglas nekaterih predslovanskih substratnih krajevnih imen moškega spola v slovenščini, 42. SSJLK 26. 6.–14. 7. 2006, Ljubljana, 224.)

Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije je bilo leta 2007 v Sloveniji **95** oseb s priimkom **Vran** (4532. mesto) in **194** oseb s priimkom **Uran** (2214. mesto) [Op. ur.]

GRADIVO

Frazeologija v prozi Josipa Jurčiča

Jurij Rojs

IZVLEČEK: V članku so obravnavani različni tipi frazeoloških struktur v prozi Josipa Jurčiča. Osrednje mesto predstavljajo glagolski frazemi. Najpogostejši so frazemi s strukturo pridevnik + samostalnik. Približno enako je tudi število religioznih frazemov. Frazeološke strukture so podane glede na besednovrstno uvrstitev sestavin.

Phraseology in the Prose of Josip Jurčič

ABSTRACT: This article discusses various types of phraseological structures in the prose of Josip Jurčič, focusing on verbal phrasemes. Phrasemes with the structure adjective + noun are the most frequent, and there is an equal number of religious phrasemes. Phraseological structures are presented based on the part of speech of their components.

Uvod

Josip Jurčič spada med uveljavljene in plodovite slovenske pisatelje, čigar povesti, novele in romani so me vedno znova pritegovali. Pri tem me ni zanimalo samo sporočilo teh del, ampak tudi način, kako je sporočilo jezikovno oblikovano. Odločil sem se, da v Jurčičevem pisateljskem opusu frazeološko analiziram celotno Jurčičevo prozo iz različnih obdobj njegovega ustvarjalnega dela. Obravnavati slovensko avtorsko frazeologijo je težko, ker še nimamo slovenskega frazeološkega slovarja, čeprav se s slovensko frazeologijo zdaj ukvarja vse več ljudi.

Sam sem se doslej ukvarjal predvsem z rusko frazeologijo in sem ji posvetil svoj magistrski in doktorski študij na Filozofski fakulteti v Zagrebu. S historično frazeologijo sem se ukvarjal v času enoletnega stažiranja na Filološki fakulteti v S. Peterburgu. Kot izredni študent na Institutu A. S. Puškina v Moskvi sem se med drugim ukvarjal s sodobno rusko frazeologijo. Razen z rusko sem se več ukvarjal tudi s hrvaško frazeologijo. Leta 1983 sem v Novem Sadu objavil razpravo *Knjižni frazeologizmi in termini* v romanu *Zorana ledina* Mihaila A. Šolohova, tri leta pozneje pa v Jeziku in slovstvu analizo frazeologije *Zorane ledine* v izvirniku in slovenskem prevodu. V hrvaški reviji *Filologija* sem leta 1992 objavil študijo *Pogled na frazeologijo M. A. Šolohova*, v slovenske reviji *Vestnik* 1998 razpravi *Avtorski frazeologizmi v delih M. A. Šolohova* in *Substantivna frazeologija v delih M.*

A. Šolohova. Lotil sem se tudi Puškinove frazeologije, in sicer iz romana v verzih Jevgenij Onjegin (2001). Prvo slovensko frazeološko analizo sem objavil v reviji Borec (2002) z naslovom *Iz frazeološke delavnice Vladimirja Kavčiča*. Kavčičevo frazeologijo sem obravnaval tudi v reviji 2000 (2006). V Zborniku Višje pravne šole v Mariboru je izšel moj prispevek *Frazeološka problematika slovenskih družbenopolitičnih besednih zvez v ruskem jeziku*. Leta 1985 sem se udeležil Mednarodnega simpozija *Poetika v ustvarjanju M. A. Šolohova*, na katerem sem sodeloval z referatom *Frazeologičeskije svojstva personažej Podnjatoj celini M. A. Šolohova*. V soavtorstvu z akademikinjjo Antico Menac sva izdala *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*, Zagreb 1992.

Celotno frazeologijo v delih M. A. Šolohova sem obdelal v doktorski disertaciji (Zagreb 1995). Štirinajstkrat sem predstavil starejše in sodobne ruske pisatelje na Radiu Slovenija. Vzporedno z rusko frazeologijo se ukvarjam tudi s terminologijo. V tipkopisu imam slovar terminov iz jugoslovanske družbene prakse. Slovar ni izšel zato, ker je nastal nov družbeni red. Na VIII. Mednarodnem slavističnem kongresu Zagreb-Ljubljana (1978) sem imel referat *O samoupravnih terminih*. Prevedel sem tri ruske romane (Ju. V. Bondarev, *Žareči sneg*, Ljubljana 1984; B. L. Vasiljev, *A zarje so tako tihe* in A. I. Solženicin, *Rusija v razsulu*, Ljubljana 2000), komedijo V. Rozova, *Štiri kaplje* (Celje 1976) ter 24 ruskih novel in štiri pravljice.

Leta 2003 je Janez Keber izdal *Frazeološki slovar slovenskega jezika – Poskusni zvezek*. Slovar ima okrog 160 besednih gnezd z navedbo frazemov. V uvodu FS navaja, kaj mu pomeni frazem: »Frazemi so stalne besedne zveze, katerih pomen ni ali je samo delno ugotovljiv iz pomenov njihovih sestavin, ki imajo praviloma stalno in samo omejeno spremenljivo sestavo« (FS, str. 6). Enakega mišljenja sem tudi sam.

Omeniti velja, da so pogledi na pojmovanje frazemov zelo različni. Sam se v svoji raziskavi najbolj opiram na zagrebško frazeološko šolo, katere utemeljiteljica je akademikinja Antica Menac. Le-ta določa minimalno FE »fonetično besedo«, to je eno samostojno naglašeno besedo, na katero se naslanjajo enklitike ali proklitike (za dlaku, milo mi je...)«.¹ N. M. Šanskij², N. M. Babkin³, V. P. Žukov⁴ idr. trdijo, da je treba upoštevati biakcentnost pri določevanju FE. L. I. Rojzenzon⁵, A. Menac⁶, M. Popović⁷, J. Keber in podpisani določamo, da je frazem besedna zveza, ki ima najmanj dve besedi, od katerih je ena naglašena. Za frazem navajam tudi kratico TBZ (trdna besedna zveza, nem. die feste Wortverbindung, rus. USK: ustojčivjy

¹ Antica Menac, Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije, *Filologija*, št. 8, Zagreb 1978, str. 221.

² N. M. Šanskij, *Frazeologija sovremenogo ruskogo jazyka*, Izd-vo Vysšaja škola, Moskva 1969, Izdanie 2-e, ispravlennoe i dopolnennoe.

³ A. M. Babkin, *Russkaja frazeologija, ee razvitie i istočniki*, Leningrad 1970.

⁴ V. P. Žukov, *Semantika frazeologičeskij oborotov*, Moskva »Prosveščenie«, 1978.

⁵ L. I. Rojzenzon, *Lekcii po obščej i ruskoj frazeologii*, Učebnoe posobie, Samarkand 1973.

⁶ Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Knjigra, Zagreb, svibanj, 2007.

⁷ Iz frazeološke problematike, Milenko Popović: O frazemu i zamenljivosti njegovih elemenata, Zagreb 1980, str. 48.

slovesnyj kompleks), za prosto, tj. nefrazemsko, besedno zvezo uporabljam kratico PBZ (nem. die freie Wortverbindung). V slovenskih frazeoloških študijah se za frazem uporablja tudi izraz UBZ (ustaljena besedna zveza).

Frazemi se v procesu govora vzpostavljajo kot že narejene BZ (besedne zveze) s stalno strukturo in semantiko. Na podlagi takega pojmovanja frazema je narejeno več frazeoloških slovarjev. Omenimo le Frazeologičeskij slovar' ruskogo jazyka v redakciji A. I. Molotkova⁸, Moskva 1967, Russko-horvatskij ili serbskij frazeologičeskij slovar' pod redakcijo Anticy Menac⁹, Hrvatski frazeološki rječnik, Zagreb 2003 avtorjev A. Menac, Ž. Fink-Arsovski in R. Venturina. Ne moremo prezreti hrvaškega frazeologa Josipa Matešiča, ki je s sodelavci izdal Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika, Zagreb 1982. Posebej je vreden naše pozornosti, ker ima več kot 30 000 gesel. Minimalna FE je po njem sestavljena iz najmanj dveh polnoznačnih (avtosemantičnih) besed.

Pri analizi Jurčičeve frazeologije v prozi sem izhajal iz lastnega razumevanja frazeologije. Največ sem si pomagal s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika (Ljubljana 1970–1991) in s slovarskim delom Slovenskega pravopisa 2001. Zelo mi je bil v pomoč tudi v Slovensko-nemški slovar M. Pleteršnika. En Jurčičev frazem (*hočeš nočeš*) mi je pomagal določiti akad. J. Toporišič (11/X-2007), za kar se mu zahvaljujem, zahvaliti pa se moram Univerzitetni knjižnici v Mariboru, ki mi je za dalj časa posodila Zbrane spise Josipa Jurčiča.

K avtorski frazeologiji prištevam tudi pregovore in reke, znane citate, krilatice, kalambure, narodne uganke, reminiscence, substitucijo, elipso in epiteton, nanašajoč se na jedrno besedo. Jurčičevo frazeologijo določam največ iz lastnega poznavanja splošne frazeologije, zlasti ruske, ki sem jo preučeval v okviru magistrskega in doktorskega študija. V Jurčičevi prozi je največ UBZ s samostalniško jedrno besedo, sledi glagolska z različnimi besednovrstnimi komponentami. V magistrskem delu prve poimenujem imenske (samostalnik + samostalnik, samostalnik + glagol, samostalnik + glagol + samostalnik, samostalnik + glagol + pridevnik...), ki so skupaj z glagolskimi najpogostejši v Jurčičevi prozi. Bogato je število religioznih frazemov (upoštevati je treba čas, v katerem je pisatelj ustvarjal), pregovorov in rekov ter tavitoloških frazeoshem (Šmelev, Leonidova, Menac)¹⁰.

V nadaljevanju navajam različne strukturne tipe imenskih frazemov:

Samostalnik + samostalnik

»**cvet** *prebivalcev*« /GR, 317/, »v **cvetu** svoje *mladosti*« /SKC, 296/, »**viharjev** *ljubezni*« /DZ, 404/, »**mati** *priroda*« /CS, 130/, »**Slave** *sinovi*« /KPS, 95/...

Samostalnik + glagol

»**besedo** *držati*« /CS, 184/, »**besedo** *prelomiti*« /DZ, 313/, »**desnica** *daje*« /CS,

⁸ Frazeologičeskij slovar' ruskogo jazyka pod redakcijo A. I. Molotkova, Moskva 1967.

⁹ Russko-horvatskij ili serbskij frazeologičeskij slovar' pod redakcijo Anticy Menac, Zagreb 1979–2001 (Me).

¹⁰ Etbin Bojc, Pregovori in reki na Slovenskem, DZS, Ljubljana 1980. Antica Menac, Hrvatska frazeologija, Knjižna, svibanj, 2007, str. 42.

45/, »...so si jako **glave belili**« /DB, 117/, »...marsikoga, ki **hlače nosi**« /PVNSP, 130/, »...pa so se **hlače** še bolj *tresle*« /PVNSP, 128/, »**hudič** bi ga sedaj *prinesel*« /DZ, 311/, »da bi **jezik brusili**« /CS, 26/, »**jezike brusijo**« /KŽ, 18/, »da bi se **jeziki otajali**« /DB, 277/, »...da se bo **jezik** bolj *razvozljal*« /BT, 197/. »Pol nas bo pocepalo po polju in *iztegnilo kopeti*...« /JK, s. j., 119/ - vulg., »... meščanska **kri** ti vre po žilah...« /DB, 200/, »**kri** mu *zavre*« /JKo, 234/, -enako KŽ, 31/, »...morda ti **lasje vstanejo**...« /JKo, 206/. »Torej vas **luna trka**?« /T, 104/. »...vrat mu zavij, če ga **luna** ne *trka*« /KŽ, 54/. »Spusti se v tek..., kar ga *neso* **noge**« /PT, 56/. »... kaj moraš povsod **nos vtikati**?« /JNMSP, 215/. »...**oblačica** se *nabira*...« /T, 145/. »Leto oseminštirideseto nam je **oči odprlo**« /ČIŽPA, 225/. »...**oko** starega Bitiča (*je*) *obtičalo*...« /TP, 145/. »...**pamet** je *izgubil*...« /PT, 60/. »... zopet ga bo **pamet srečala**« /BT, 202/. »Da bi te **pamet srečala**!« /NKU, 282/. »...da bi ga **pes oblajal**...« /DB, 116/. »... nisi vreden, da bi te **pes povohal**« /SS, 340/. »...podpihovalci **so pete odnesli**...« /R, 15/, enako SSS, 12/. Notranja frazeologizacija je v primeru: »**Pravdo** *so pravdali*« /DZ, 300/. »**Solnce** je *pripekalo*...« /GR, 325/- enako v VVK, 110 in 111/. »...prijatelja nimam, da bi mu mogel **srce odpreti**« /BST, 175/. »...**tempora mutantur**« /DB, 137/. »...moramo iti **tlako delat**...« /HMS, 30/. »... ji je **um** malo *zablodil*« /KŽ, 34/. »**Vest** ga *je pekla*« /DB, 153 in KŽ, 33, 33/. »Jaz ti bom **vetra dal**« /R, 55/. » »**Vodo** jima še *skalim*« /GR, 346, 346/.

Samostalnik + glagol + samostalnik

»**Beseda** *da besedo*« /D, 433/. »...*vino* je *razvezalo* **jezike**...« /IET, 165/. »... **smrt** *je imela bogato košnjo*« /J K, s. j., 332/. »da bi **uma** ne *izgubila*« /LV, 68/. »Tvoja **ura** *se je iztekla*...« /D, 442/. »... zopet **uši pastik**« /SSS, 28/. »Tako me včasih **vest peče**...« /DIZ, 153/. »**Vino** *pellite curas*« /DB, 137 (Horacij).

Samostalnik + glagol + pridevnik

»Ali njega **obraz** *je bil* še vedno *kisel*...« /TP, 131/.

Samostalnik + glagol + predlog + samostalnik

»...**gradove** *zidati* v *oblake*« /DZ, 382/. »...**beseda** mu *je ostala* v *grlu*« /BT, 195/- enaka UBZ je v DB, 360 in v romanu CS, 77. »...**ogenj** *je švigal* vsakemu *iz oči*« /JK, s. j., 321/. »...**prostost** *je šla* po *vodi*« /SSS, 32/. »...sem bil **prste** *poteknil* v *to mešanico*...« /JK, s. j., 312/. »**Solze** *so mi prišle* v *oči*...« /NV, 128/. »**Solze** *se ji udero* po *lici*« /CS, 137/. »**Kamen** mu *leži* na *srci*« /CS, 77 in 84/. »**Kamen** *se je odvalil* od *srca*« /MP, 80/, enako v SKC, 294/. »**Stvar** *je že* v *tiru*...« /DZ, 410/. »**Vino** *stopa* v *glavo*...« /SSS, 30/. »...malo **besedi** *je šlo* čez *zobe*« /D, 357/.

Samostalnik + glagol + predlog + pridevnik + samostalnik

»...**življenje** *je* v *božjih rokah*...« /LV, 24/.

Samostalnik + predlog + samostalnik + glagol

»...pak je stric Blaž, ko je bil sam, **usta** *na šir* *odprl*...« /R, 48/. »...**klin** *s klinom*, **skrb** *s skrbjo izbiti*« /LP, 54/. »...sproti bi pa **fige** v *žep* *vteknil*« /VSŽ, 296/. »Komaj sem **jezik** *za zobe* *dejal*« /DB, 225/.

Samostalnik + predlog + samostalnik

»Vse prošnje matere so bile **bob** v steno« /D, 410/, enako T, 156/. »...**dan** na dan« /KŽ, 14, 67, UB, 188, G, 13, DB, 136, KSVVG, 212, BT, 185, PT, 42, IET, 188, PB, 194, CS, 61/. »**Glavo** za glavo... **Glavo** za glavo« /SKC, 254, 297, DB, 396, LV, 114/. UBZ spominja na biblijski rek: oko za oko, zob za zob. Torej: **glavo** za glavo, **zob** za zob« /DZ, 396/. »...**let**o za letom« /JK, s.j., 224/. »To je bilo **olje** v ogenj« /PT, 49/. »...**pot** pod noge« /CS, 247/. »...**srce** na jezik« /BST, 171/.

Samostalnik + veznik + samostalnik

»...**let**o in dan« /SND, 135/, enako PT, 188, 219, KSVVK, 210, DB, 338, VVK, 103 in DZ, 365/. »...**noč** in dan« /DB, 153, SS, 406, CS, 234 in LV, 53/. »...**petek** ali svetek« /SSS, 38/, T, 92/.

Pridevnik + samostalnik

Teh frazemov je največ. Razvrščam jih po abecednem redu jedrne besede: »Zini nam še eno..., da bosta dve modri **besedi**« /HMS, 79/. »...niste rekli **žal besede**« /SS, 377/. »...včasih sva bila **vinška brata**« /R, 46/. »...Ribničan, **zvita buča**...« /SND, 116, »/«...**dolg čas**« /CS, 55, 67/. »...**kratek čas**« /IET, 174, KŽ, 6, LV, 15, HMS, 42 in KŽ, 15/. »...v prejšnjem in ondanjem **času**« /GR, 326/. »Šele v **poslednji čas**« /ČIŽPA, 234/. »...**stari časi**« /IET, 188/. »Vi ste **dober človek** in **dobrega človeka** sem zmerom vesel« /CS, 162/. »...**živ človek**...« /B I L, 231, D, 358/. »...**bridko čustvo**...« /L, 21/. »Krvavelj ves tisti **božji dan** ni nič dobrega povedal« /DB, 231/. »...**veliko bridkih dni**« /JK, s. j., 296/. »...žalosten **jesenski dan**« /SS, 310/. »...ob **pasjih dnevih**« /R, 44/45/, enak frazem še je v VSŽ, 282. »...**lep poletenski dan**« /VVK, 110/. »**Poletnega dne** je bilo, na **tržni dan**« /BT, 173/. »bodo **sodnemu dnevu** zvonili...« /CS, 213/. »...po **toplem dnevu** na **večerni hlad**...« /DB, 308/. «...bil je **najlepši zimski dan**...« /DB, 210/. »...**živ dan**...« /DB, 173/. »Vino je **božji dar**« /DB, 156/. »...ne zatl **dušnih darov**« /G, 17/. »...ta **debeli denar**...« /SSS, 7/. »...pojdeš v **krtovo deželo**« /R, 41, T, 153, KŽ, 88, JK, s. j., 223/. »...**prozaične kramarske duše** tega **suhega sveta**« /L, 13/. Jedrna beseda **duša** ima še komponente **pasja** /JKo, 194, T, 163/, **poštena** /SKC, 243/ in **živa** /R, 66, 73, D, 414, JK, s. j., 248, G, 3, DB, 195/196, LP, 74, SKC, 266, DIP, 82, POSG, 50, CS, 22 in D, 398. «...ta bo dal **pasjo figo**...« /KŽ, 62/. »...s **povešeno glavo**...« /PV, 171/. »Poleg **prebrisane glave**, **ostrega pogleda**...« /KŽ, 8/. »...raztrgana **Višnja gora**« /SND, 112/. »lepo **plavalaso gospodično**...« /DZ, 289/. »Sinoči je prinesel ves **kitast hrbet** domov« /ZVGIRŽ, 114/. »Polona je **zapisana hudiču**« /PV, 169/. »...**sveta jezica**...« /DB, 313/. Jedrna beseda **jezik** ima komponente **gladek** /CS, 77, HMS, 41, KŽ, 42/, **dolg** /CS, 26/, **pošten** /HMS, 43/ in **zavezan** /KŽ, 70/. »**kaplja**« ima komponenti **sladka** /DB, 143/144/ in **zlata** /CS, 110/111/. »...**suh kašelj**« /L, 18/. »...**važen korak**« /ZŽ, 257/. »...čisto **stare korenine**...« /DB, 141/. Jedrna beseda **koža** ima dve komponenti **človeška** /JK, s. j./275/ in **stara** /JNMSP, 203/ in JK, s. j., 210/. »**kri** je lahko **mirna**« /MIP, 69/, **vroč**a in **nagla** /T, 103, 138/. »...v **nebovpijoča krivica**« /JKo, 238/. »**živ krst**« /SKC, 251 in JKo /220/. »...**bridki kruh**...« /DZ, 327/. »**lasje**« so lahko **kodrasti**, **črni** /SS, 324, CS, 180, ČIŽPA, 228, HMS, 41, **rjavi** /SKC, 292/, **rmeni** /CS, 69/70, 145/, **rumeni** /DB, 125, IET, 163 / in **sivi** /DZ, 351, BT, 186, SSS, 65 in

GR, 334/ »...od nesrečne **ljubezni**...«/DZ, 421/ »...*polna luna*...«/UIB, 180/ »...prazne **marnje**...«/G, 5/ »...*belih menihov*...«/SSS, 19/ »...*hudih muh*...«/L, 20/ »...*hudobnih muh*...«/L, 11/ »Saj babe imate **nos** tudi *dober*...«/SS, 353/ »**obraz**« je lahko *čemeran*, *kisel* /TP, 135/, DZ, 15/ in *resen* /PT, 45/ »**oči**« so najpogosteje *črne* /HMS, 36, CS, 49, 66, D, 356, DB, 106, J Ko, 224, JK, s.j.228/, lahko so *modre* /DB, 121/, *plave* /BT, 174, KŽ, 26, IET/, *sive*/IET, 198/, *svetle* /DB, 115/, *temne* /KŽ, 85/, *zardele* /SS, 339/340/in *žive* /R, 26, GR, 320/ »**pamet**« je lahko *kratka* /DB, 178/, *zdrava* /JKo, 223, KŽ, 79, DB, 198, 260, PB, 208/ in *zmešana* /UIB, 178/ »...*težke pete*« /SS, 315/ »...*pri belem poldnevu*« /L, 17/ »...*za...dušnega pastirja*...« /DV, 257/ »...*kurja polt*« /JK, s. j., 308/ »...*polža priklenjenega*« /SND, 110/ »...*smrtno popotnico*« /DB, 243/244/ »...*na smrtni postelji*« /DB, 364, 391, 399/ »**resnica**« je lahko *gola* /TP, 146, DB, 241/ in *živa* /R, 57/58/ »...*izgubljena reva*« /UB, 193/ »... *s praznimi rokami*...« /IET, 194/ »Pa to je bila *prazna skrb*...« /SSS, 75/ »...*bela smrt*...« /LV, 33/ »...*zmrzli skorjasti sneg*« /D, 366/ »**solza**« je lahko *debela* /DB, 168, 227, G, 15, D, 378, PT, 155/156 / in *vroča* /DB, 415/ »**srce**« je lahko *blago* /DB, 275/, *dobro* /CS, 32, T, 155/156, DB, 240, 345, 406; HMS, 44, POSG, 49, DZ, 324/ in *trdo* /PB, 210/ »Toliko denarja v *cesarskem srebru*...« /R, 56/ »...*čemeran starec*...« /DP, 263/ »...*napeti bi moral zadnje strune*...« /DZ, 374/ »**svet**« je lahko *božji* /SND, 139, JK, s. j., 313/, *širni* /BR, BD, 267/ in *vesoljni* /DB, 336/ »...*po novejši šegi*...« /CS, 145/ »...*šleva šlevasta*...« /NPIP, 78/ »...*zlatega teleta*...« /NPIP, 102/ »...*smrtni udarec*...« /R, 50/ »**um**« je lahko *bister* /DB, 108/ in *zdrav* /CS, 192/ »**ura**« je pri Jurčiču *poslednja* /SSS, 21/22, 39, DB, 312/, *smrtna* /KŽ, 76/ in *zadnja* /KJKPPD, 247/ »...*iz srednjega veka*...« /NPIP, 105/ »**volja**« je lahko *božja* /JKo, 240/, *dobra* /D, 455/ in *židana* /NPIP, 74/ »...*rešilna vrv*« /IET, 229/ »... *v svetem zakonu*« /KŽ, 81/ »...*poglavitno zrno*...« /KŽ, 83/ »...*črna živina*« /ČIŽPA, 229/.

Glagol + samostalnik

»...*sem držal besedo*« /DZ, 347/ »...*lahko mu teče beseda*...« /VSŽ, 297/ »...*ne bom zaslužil nobenega bora*...« /SSS, 5/ »...*nisem dobil ne boriča* od doma« /SSS, 61/ »...*je bil duša* vsega dela« /IET, 178/ »...*vsakemu (se) razveže jezik*« /CS, 149/ »...*bi si zavoljo njega belil glavo*« /DB, 237, TP, 138, SND, 117, OB-KINH, 62/ »...*si ubijajo glave*...« /SND, 117/118/ »Nemci ne *iztegnejo gobca* za nas« /ČIŽPA, 288/-vulg. V naslednjem stavku imamo tri frazeme: »Zdaj me je le *izpreletela groza*, *lasje* so mi *vstajali*, *mravljinici* so *leteli* po hrbtu...« /SND, 123/ »Uči se *brzdati* svoj *jezik*...« /GR, 322/ »A kdo mu je *iztegnil jezik*...« /D, 359/ »...*da bi se malo ohrabril in si omajal jezik*...« /HMS, 35/ Frazeološki zraslek je frazem: »*Pobral bom svoja kopita*, majhna in velika« /KŽ, 13/ Jedrna beseda **kri** ima dve glagolski komponenti: »...*da bi si ohladil kri*« /KŽ, 40, T, 136/137/ »Vre-la jim je **kri**...« /NS, 293, D, 379/ »...*tedaj mu je zavrela kri*« /D, 419/ Kdaj si mi **kruha** *rezal*?« /T, 103/ »...*kdor bi si upal skriviti las*...« /JKo, 225/ »...*za njo bi bil delal most*« /L, 9/ »...*me je izpreletel mraz*« /D, 373/ »Zato me *pritiska nadloga*...« /ON, 56/ »...*so zatirali in žulili narod*...« /OAA, 89/ »Le *delaj se norca* iz mene!« /CS, 156/ »...*hočejo povsod vtikati nos*...« /TP, 134/ »...Pavel Slamnik (je) *obrnil oči*...« /PT, 43/ »Žena (je) *odprte oči imela*...« /R, 35/ »Gospod bi bil

odnesel **pete**« /NV, 114/. »...je pobral **pete**...« /SSS, 10, CS, 134/. »...kadar **pete** stegneš...« /R, 25/ - vulg. »...je imel **piko** nanj...« /HMS, 90/. »... ne bo odslej nikdar več **raznašala pošč**« /PV, 156/. »Vsak, kdor je **kupoval** kak **rep** v hlev...« /T, 103/. »France...se ni dal **pregovoriti**, da bi **prestopil** tudi on **Rubikon**« /R, 68/- knjiž. ekspr. »**Pela** je **sekira**...« /JK, s. j. 352/. »...mu ni **bilo** noben **sile**...« /JK, s. j. 226/. »...če vrag ne **skali vode**« /KŽ, 21/. »...in se mi še zdaj **cede sline**« /NPIP, 77/. »... je našel kruto **smrt**« /NPIP, 87/. »Ravno je prav gorko **sijalo solnce**...« /DB, 210/. »Deklico **zalijejo solze**...« /HMS, 47/. »...Riblju (se je) **razkipelo sovraštvo**...« /IET, 228/. »...**(sin)** mi **dela sramoto**...« /UB, 192/. »Ni bilo treba **iskati strehe**...« /G, 23/. »...naj se **svet podere**« /NV, 137/. »... (rokovnjači) **so bili** od nekdanj grozna **šiba** kmetu in gospodu« /R, 15/16/. »Eden najlepših večerov je **razgrnil** svojo poletno **tišino** črez dol in goro« /IET, 173/. »...**tlačim** božjo **travo**« /JNMSP, 203, DB, 150, D, 410/. »...drugega jima ni kazalo, kakor da **gresta** po **svetu** s **trebuhom** za **kruhom**« /ON, 54/. »Dejali so, da ga je **udarilo božje**« /D, 461/. »...lačen, žejen, bos, raztrgan (je) **uši pasel** po svetu...« /ON, 56/. »...starca (je) **pekla vest**...« /GR, 342/343/. »Vsak je **napel** **poslednje žile**...« /JK, s. j., 132 /.

Glagol + samostalnik + predlog + samostalnik

»...odkar je **nehal rasti bob** v **klasju**« /DB, 144/. »Kolikokrat si že imel v bitvi **glavo** bolj na **vagi**« /IET, 179/. »...je imel **skrbi** črez **glavo**« /DB, 152/. »...je bila **beseda** na **goltancu**« /PV, 163, VSŽ, 286/. »...veselo (sta) **zidala gradove** v **oblake**« /PV, 163/. »...vidva bosta **držala jezik** za **zobmi**« /KŽ, 54, JK, s. j., 269/. »**Imela** je že ostro **besedo** na **jeziku**...« /L, 20/. »...ravno mene ne **puste jeziki** pri **miru**« /D, 358/. »...ima **pravico** na **jeziku**« /GR, 364/365/. »...si ni hotel **nakopavati križa** na **glavo**...« /NV, 114/. »...kaj je **gnalo kri** v **lica**...« /GR, 324/. »...dobil je **mačka** v **vreči**...« /DB, 152/. »...to vam je **dalo** nekaj **muh** v **glavo**« /DB, 261/. »...zmotal je vse **niti** z **motovila**« /PV, 163/. »...nisem eden tistih, ki **imajo jok** za **rokavom**, mi **prihajajo solze** v **oči**« /NV, 114/. »**Odvalil se** mu je drugi **kamen** od **srca**...« /PT, 44, JK, s. j., 253/. »...treba je bilo **ozdraviti se**, **zbiyati klin** s **klinom**« /CS, 38, KJKPPD, 236/. »Kar bi bil rekel, **bi bilo olje** v **ogenj**« /LV, 101/. »...dasi mu je bilo **gledati smrti** v **oči**« /JK, s. j., 253/. »...je **bil trn** v **peti**...« /KSVVG, 212/. »...zato počasi **napelje voz** na svoje **kolesnice**...« /CS, 91/. »Ravno to je staremu bolj **gnalo žolč** v **kri**« /GR, 322/.

Glagol + samostalnik + veznik + samostalnik

»...je imel mnogo **preglavič** in **križev**...« /KSVVG, 218/. »...tako je tudi ona **imela** svoje **križe** in **težave**« /D, 356/. »...**jezik**, v katerem vam zdaj **razkladam** svoje **križe** in **težave**« /SSS, 14/. »(tožba), ki **bo trajala leto** in **dan**« /T, 141/. »**Mlade**niču je **gorelo oko** in **lice**« /BST, 174/. »...dan na dan (so) bolj **hladili srd** in **togoto** na **sovražnika**« /GR, 372/. »**Žolnir** je **bil pobral šila** in **kopita**...« /KŽ, 72/.

Glagol + pridevnik + samostalnik

»Kdo ne bi...na okno naslonivši ...ne **oddehnil dolgega časa**!« /BT, 188/189/. »(vaju) je...**obsedel hudi duh**« /T, 96/. »...če **boš zinil živi duši**...« /KSKC, 241/. »Občine **so...imele** svoje **velike križe**...« /R, 15/. »...**loviti slepe miši**« /NV, 118/.

»...imam tak **dober nos**« /R, 20, HMS, 82/. »...zbirate žareče **oglje** na grešno glavo« /DZ, 377/. »...hlapci so delali kosmate **opombe**...« /TP, 145/. »Mrzel **pot** ji oblije hrbet...« /HMS, 85/. »Sova je potil mrzel **pot**« /D, 441/. »...oblije ga mrzel **pot**« /SKC, 295/. »Gospodarstvo je šlo naglo rakovo **pot**« /UIB, 191/. »(Francozi) so bili dobre **volje**« /SSS, 22/.

Glagol + glagol + glagol

»...**hočeš nočeš moraš**« /pogojni frazem/SND, 109/110/. »...jaz mu **pokažem spat**« /SND, 123/. »...da so me tako **polomili, potrli, potepli, nabili** in **premikastili**, da ne bom živ **dan** belega pljunka pljuval iz ust« /T; 169/. »**Pojdi se solit**...« /R, 65/.

Glagol + predlog + samostalnik

»Ne **izpotikaj se** ob malo **besedo**...« /JK, s. j., 314, HMS, 31/. »ne gre mi v **betico**...« /D, 436/. »...ako mu Domen **stopi na brado** in **čeljusti**...« /D, 444/. »Vsa njegova hudobija je **prišla na dan**« /JK, s. j., 350/. »...očital sem ji vse, **znesel** vse male reči na **dan**« /NV, 128/. »Torej je Pavel tudi ženitev **preštudiral do dna**« /PT, 42/. »...da ga bodo kmalu **prijeli** ljudje **pri duši**« /T, 128/. »...**bo delal z glavo**...« /DB, 105 / . »...**izbij si iz glave**« /JKo, 227/. »...vse te skrbi (jim je) **nakopal na glavo**« /SND, 117, D, 423/. »...odgovori ded in **kinknejo z glavo**...« /SND, 143/. »Kaj ti ne **trešči v glavo**, hlapče!« /D, 362/. »...vendar je **zmajal z glavo**« /GR, 354/. »...te **poznam v globino**...« /GR, 324/. »Ti pa **poženeš vse po grlu**...« /D, 396/. »...kar mu je bilo na **jeziku**« /L, 34/35/. »Eno reč sem imel že dostikrat na **jeziku**« /D, 448/. »...vsakemu je ostalo vprašanje na **jeziku**« /JK, s. j., 259/. »...molče (sta) **izpila vino do kaplje**« /GR, 327/. »...povedi, kar ti je **padlo v koš**« /VSŽ, 293/. »...mu **pride vse v koš**« /DB, 135/. »...možje ne **pridejo do kože**...« /SS, 317, JK, s. j., 309/. »Jaz sem ga **prosila, za križe** in **težave** sem ga **prosila**...« /DP, 273/. »...ljudje si precej **silijo v lase**...« /SSS, 77/. »Drugo muho **sem ujel na limanice**« /JK, s. j., 271/. »Vrag vedi, jaz sem ga **pustil pri miru**« /D, 364/. »Kaj ti **pride na misel**!« /DB, 238, SSS, 18, SS, 397/. »...hudodelstvo je že **vpilo v nebo**...« /JK, s. j., 273/. »...kdo je živ, kdo umrl, kdo obogatel, kdo **prišel na nič**...« /L, 32/. »...brž je dal...**sklicati na noge**...« /GR, 385/. »...**spravil na noge**« /CS, 141/. »...**obriši se** gospoda **pod nosom**...« /JNMSP, 211/. »...te je tako **vodila za nos**« /NV, 138/. »...**vodil jo je za nos**« /CS, 217, T, 140, D, 405; z dovršno glagolsko komponento je FE: »...**zvodila za nos**« /NV, 113, 129, 129/. »...je še nekaj časa **lovil z očmi**« /DB, 133/. »To mu je **padlo v oči**...« /DZ, 438/. »...je **spremljala jezdeca z očmi**« /HMS, 44/. »...je...**spravila pod palec** vsakega« /KŽ, 8/. »...vas imam vse okoli **pod palcem**« /CS, 47/. »Ožbe...(je) **delal največ po svoji pameti**« /JK, s. j., 247/. »**Dobila ga je čisto v pest**« /DB, 152/. »...**bomo Lovretu za petami**« /DB, 140, SKC, 301/. »...**stopiti mestu malo na rep**« /HMS, 62/. »...pa mu **ne gre nikjer po robu**« /VSŽ, 291/. »...vse sem dal iz **rok**« /JNMSP, 217, CS, 64/. »...**ni šlo od rok**« /PB, 214, SS, 325/. »...se gotovo **zvrže po očetu**« /L, 29/. »...**imel na rovašu**...« /IET, 213/. »...lahko bi **sedela v senc**« /SS, 321/. »...govore, da je **zbolela na smrt**« /MP, 84/. »**Pridiga...ni segala do srca**« /CS, 86/. Jedrna beseda »**srce**« ima še glagolske komponente *delati, imeti, povedati, biti, gledati, videti, vsaditi...* »(Novice) so **nosile na uho**« /DB, 382/383/. »...eden **dovtipnežev (je) udaril na to struno**« /PT, 49/...mogočno habsburško dr-

žavo (bi bil) **vrgel iz starih tečajev**« /IET, 152/. » *je sedel na tilniku*« /OAA, 87/. »Kako ti je to **prišlo na pamet?**« /IET, 180/. »Otroče *je bilo...* z **uma**...« /GR, 366, JKo, 220, D, 442, JK, s. j., 292, JKo, 190/191/. »...ali *sta že iz uma*...« /SND, PVN-SP, 121, SSS, 63/. »...meni ni nikogar **treba**, da bi mi *gostolel na ušesa*« /CS, 29/. »*Vleče na ušesa*...« /R, 50/. »...sem si *že zapisal za ušesa*...« /KŽ, 55/. »...imam (Petra) na **vajetih**...« /JK, s. j., 271/. »...izpolnitev *je splavala po vodi*« /DB, 379/. »...cigan (ga) *lahko pesti po volji*« /JK, s. j., 273, JNMSP, 217/. »...naklicati si na **vrat**...« /KJKPPD, 237/. »...naložiti si na **vrat**...« /L, 3/. »*Pridem ti že do zoba*« /JK, s. j., 290/. »...babe te ne *bodo vlekla črez škrbaste zobe*« /DP, 268, JNMSP in L, 4/. »Tega *imam jaz v želodcu*« /DB, 265/.

Glagol + zaimek + samostalnik

»...se *zopet smeje na vsa usta*« /DB, 115/. »...*odpri mi svojo dušo*...« /LV, 63/. »*Vlekel je na vse duške*« /VSŽ, 281/. »...*živel (je) čisto po svoji volji*« /DB, 175/. »*Bal se je pa bolj za svojo kožo*« /T, 128/. »...*joka na vse pretege*...« /LV, 31/- ekspr. »In v to Mari *se je bil Lipe zaljubil z vsem srcem* in z *vso dušo*« /L, 6/.

Zaimek + samostalnik

»...*njega dni je bilo*« /ZVGIRŽ, 109/. »...*meni nič tebi nič*« /DB, 361, HMS, 45, DZ, 338, CS, 47, SND, 126, D, 370/. »...*svoj čas*« /PB, 188/. »...*svoje dni*« /DB, 137, SND, 147/.

Zaimek + glagol

»...*se sme kakova zasoliti*« /VSŽ, 296/ - zast. »Ali *kar je, to je*...« /TP, 130, DZ, 339/. »*Kar je, pa je*« /CS, 155, DB, 154/. »Pa *kdor nima, ta nima*« /POSG, 45/. »*To je, kar je!*« /KŽ, 68/.

Prislov + samostalnik

»Kršmar da...*zapreti v temno ječo*...« /POSG, 45/. »To je pa *že žaltavo malo*« /SS, 318/. »...*je imel zdaj še drugo črno misel*« /SKC, 288/. »*Srpo upira pogled*« /G, 22/. »...*kako bi zapodil bridko smrt*...« /JNMSP, 209/. »...*križem sveta*« /OBKINH, 58, POSG, 47, 49; JK, s. j., 279/. »...*zdaj boš pa smrtno uro sam umiral*« /JNMSP, 209/.

Prislov + glagol

»...in *čudom se je ženska čudila*...« /KŽ, 14/-hist. Enaka FE je v LV, 43 in TP, 142/. »...in *se kisló drži*« /SND, 139/. »Z *odprtimi usti (je) debelo gledal*« /HMS, 86, SND, 138, MP, 71, CS, 192, DB, 109, 363 in R, 55/. »...*pisano pogleda*« /POSG, 44, SSS, 12 in JNMSP, 212/. »...*srdovito gleda*« /HMS, 39/. »...*srpo gledal*« /DB, 313/. »...*srepo gledal*« /PV, 166/167/. »...*debelo hrkal*...« /HMS, 50/. »...*visoko letal*...« /DB, 205/. »...*norca se delaj*...« /BT, 198, DB, 203/. »...*postrani pogledavši*...« /D, 395/. »...ni *rekel belo, ni rekel črno*...« /R, 219/. »(luna) *je tiho sijala*...« /T, 139/. »...*je vznak ležal človek*...« /SKC, 309/.

Predlog + pridevnik + samostalnik

»Zakaj bi potlej *na stare dni* toliko trpel...« /LV, 33/. »...do zadnjega *dih*« /HMS, 33/. »...v *božjem imenu*...« /CS, 181, LV, 25, 43, R, 52/. »...od *mladih kolen*...« /SS, 20/. » *na širokem svetu*...« /DB, 325/. »...*na široki zemlji*...« /R, 58/59/.

Predlog + samostalnik + glagol

Jedrna beseda »*glava*« ima ob sebi glagolske komponente: *izbiti* /SKC, 251/, *postaviti* /T, 91, SS, 380/ in *primuzati* /G, 6/, obenem pa predloge: *iz*, *na*, *z*, *v*. »*po grlu pognati*...« /T, 9/. »... *na jeziku pride*...« /DB, 274/. »*Na jeziku mu je bilo*...« /CS, 188/. »...*na jeziku nosila*...« /BR, BD, 273/. »...in mu je *za vselej strupeni jezik zavezal*...« /R, 28/. »*Iz kože poskoči* od jeze« /R, 55, JNMSP, 212/. *V križ* mu je /*hodilo*...« /PT, 42/. »*V lase si skočite*...« /JNMSP, 203/. »...ko bi jo *z lučjo iskal*« /OBKINH, 58/59/. »*Na misel ni prišlo*...« /KSVVG, 209/. »...*je šlo za nohte*« /PV, 152/. »...me je potem še *za nos vodila*...« /BR, BD, 274, SS, 385, IET, 251, LV, 99, T, 96 in DZ, 396/. »...*se za obraza bere*...« /DB, 123/. »Dokler je bil on, se ni nikomur v mestu *drezalo v oči*, da bi on ne *bil stopil na noge*« /HMS, 82/. »...preveč v *oči mahajo*...« /SS, 335/. »...se je kaj *črez ojnice govorilo*« /ČIŽPA, 229/. »...da *po pravici povem*...« /NV, 113/. »...ljudje (bodo)... *prstom kazali*...« /T, 96/. »...se jima malo *po robu staviš*« /DB, 284/. »...ko bi jo *na kolenih prosil*« /KŽ, 80/. »...da bi...*pod travo prišli*« /LV, 65/. »...potlej me v *uho piši*...« /R, 66/. »...*na uho je vleklo* skrivnostno šepetanje« /BST, 183/. »...ali *na um* mi ni *prišlo*...« /DP, 265, HMS, 55/. »...*na ušesa vlek*« /DZ, 359/. »...ni *šlo po volji*...« /UB, 189/. »...*na vrat obesili*...« /LV, 63/. »...da bi se v *zemljo udrla*...« /CS, 155/. »...tebe *nosijo po zobeh*...« /SS, 364, 368/. »Sosede so *črez zobe vlek*...« /DB, 221/. »...v *zobe se* mu (je) *zasmejal*...« /NV, 126/127/.

Predlog + samostalnik + predlog + samostalnik

»...od *jutra do večera*...« /KŽ, 52/53/. »...od *kraja do konca*...« /PVNSP, 128, JNMSP, 211 in L, 5/. »od *pete do glave*...« /JK, s. j., 233 in D, 442/. »...v *rodu po krvi*...« /DB, 152/. »...od *nog do glave*...« /DB, 128, HMS, 30/. »...od *pete do tal*...« /T, 101/. »...od *svita do mraka*...« /KŽ, 95, DP, 263/. »...od *zore do mraka*...« /PB, 211/.

Predlog + samostalnik + veznik + samostalnik

»...*brez konca in kraja*...« /SSS, 76/. »...*z glavo in peto*...« /JK, s. j., 308/. »Peter *z mesom in telesom*...« /JK, s. j., 271/. »...*sestavek brez nog in glave*« /DB, 189/. »...v *petek in svetek*« /CS, 141/.

Predlog + prislov + glagol

»Tako *za malo* se mu *je zdelo*...« /PV, 160/. »...ga *po strani zaničljivo pogleda*« /JK, s. j., 319/. »...je hotel *na dolgo in dobro popisovati*...« /GR, 353/. »...*na debelo prodajati*...« /UB, 185/.

Števniki + samostalnik + glagol

»...*sedem cerkva govori*...« /D, 240/. »...*sedla v dve gube* ...« /G, 5, DB, 177 in GR, 300/.

Medmetni frazemi

»...*ne bev ne mev*...« /BT, 194, NV, 123 in D, 383/. »**Bog** daj, **Bog** daj!« /PB, 193/. »**Bog** daj *dober dan*...« /DB, 101/. »...*bo cvenk in žvenk*...« /DB, 187/. »*Dobro jutro*, Helena!« /HMS, 36, LP, 88 in PV, 152/. »...*hvala Bogu*...« /DB, 293, HMS, 32 in R, 41/. »*Hvaljen bodi Jezus Kristus!*« /KŽ, 49/. »*Dober večer*...« /KŽ, 21/. »**Bog** daj, **Bog** daj, *dober večer*« /DZ, 399, KŽ, 30/. »**Vrag** *vedi*...« /VSŽ in HMS, 40/.

Religiozni frazemi

Ti frazemi so poleg pridevniško-samostalniških najpogostejši. Navajam jih samo nekaj: »Vendar svet je poreden, odkar je **Adam** *odkrnil jabolko*...« /D, 357/. »Ti si moj **angel varuh**« /DB, 241/. » (Polona) ...ni prinesla *božjega blagoslova* k hiši« /PV, 171, SKC, 272/. »...*bo že Bog kaj dal*« /SSS, 5/. »**Bog** jim daj svojo *milost!*« /SSS, 6/. »**Bog** moj, *oče nebeški* in *ljuba Mati božja*« /T, 123/. Z jedrno besedo »**Bog**« sem naštel okrog petdeset frazemov. »*sodni dan*« /DB, 187, VSŽ, 285/286/. »Pa za *sedem naglavnih grehov*« /PVNSP, 123/. »...*devet naglavnih grehov*« /KSVVG, 220/. »...*kakor se bere iz svetega evangelija, da bo »en hlev in pastir*« /SND, 146/147/. Več UBZ je iz molitve Očenaš. Pet frazemov je v PVNSP, 133/. »...*zlodej (ima) spravljen poldeveto brazdo* globoko zaklad» /SND, 134/. »*Zlezi torej na deveto bukev*» /POBK, 37/. »... na *beli dan* ali v *črno noč*» /JK, s. j., 295/. Frazem *beli dan* je v D, 385, 407, T, 150, DB, 273, JK, s. j., 232., 312, R, 56 in KČ, 43/. S števnisko komponento *devet* se vežejo jedrne besede *dežela* /OBKINH, 58, DZ, 313, KŽ, 55, 86, SS, 388 in LV, 81, 91/, *dolina*, JK, s. j., 264/, *gora* /DB, 216/, *morje* /JK, s.j., 230/, *preteg* /ŽVGD, 91/, *prag* /SSS, 20/ *vas* /D, 356/ in *vrag* /DIP, 82/.

Primerjalni frazemi

Največkrat se uporabljajo različne jedrne besede s primerjalni vezniki *kakor*, *ko* in *kot*. Z veznikom *kakor* sem naštel 26 UBZ, s *ko* 9 in s *kot* 1: »...*spi kot polh*» /R, 50/. Vseh primerjalnih frazemov je 54.

Pregovori in reki

V celotni Jurčičevi prozi sem naštel 62 pregovorov in rekov. Nekateri so tipično slovenski, slovanski, nekaj pa je nemških in latinskih. »Šola denar požira, kakor pravi pregovor» /SSS, 3/. »Klin se s klinom izbija, vino z vinom, glavo za glavo, tako pa tudi hudobnost s hudobnostjo» /DB, 165/166/. »Kdor laže, tudi krade» /DZ, 357/. »Wunder ist dises, dass die Crainerische Bauern sogar den Teuffel nicht forchten» /JNMSP, 207/. »Clara pacta, boni amici» /DZ, 394/. »Ubi bene, ibi patria» /DP, 250/. ...že obrabljen latinski pregovor veli: »in vino veritas» /VVK, 109/.

Frazeološki kalamburi

A res ni dosti manjkalo, da niste *po vseh štirih* lezli, ko bi bili sami, bili bi že

ali *po vseh štirih* prišli kakor »**biba leze, tovor nese...**« /R, 44/. »...naš gospod ni človek, ki **medveda precej pusti, ako ga za rep ne drži...**« /JKo, 200/.

Kletvice

V celotni Jurčičevi prozi ne najdemo vulgarnih kletvic. Vseh kletvic je okrog dvajset, npr: “**Bes jih dregni!**” /R, 46/. “**Pri mišji duši!**” /T, 103/. “**Devet hudičev!**” /DZ, 418/. “In za **pet hudirjev...**” /T, 112, 118/. “**Devet kosmatih vej ...**” /SND, 141/. “Glej ga, **jemlje te Kurent!**” /R, 53/. “...**naj se pes obesi...**” /CS, 37, 92/. “...da bi te pasla sama kisla **repa!**” /R, 21/. “Brodnik pa kolne “**svetca**” in “**majku mu...**” /NKU, 284/. “...**naj bi te zlomek vzela!**” /D, 432/.

Frazemi iz Narodnih pravljic in pripovedk

Navajam le tri klišeje, kot npr.: “Bratje so kuhali, pili in pojedali, meni pa niso nič dali” /NPIP, 81/. Konec pravljice se glasi: “Meni pa sta dala iz orehove lupine jesti, iz rešeta piti pa z lopato po riti” /NPIP, 67/. V JNMSP ima pisatelj Jurčič za uvod narodno uganko: “Jaz imam eno zver, /ki teče kot hudir, /ima dolge mustafe, pa hude zobe” /197/.

Reminiscence

“Ko bi bil vedel, da je mladenič bral veliko tistih romanov, ki jih šiba **Cervantes** v *Don Kišotu...*” /DB, 298/. “**Prišel, videl, zmagal** kakor **Julij Cezar**” /CS, 146/. “Če **Dante** pravi “da ni večje bolečine, kakor spominjati se srečnih dni v nesreči” /CS, 138/. “Si zopet tu, izgubljeni oveni!” /JKo, 230/-citat je vzet iz evangelija (Mat., 18, 12; Luka, 15, 4-6). Po evangeliju je jedrna beseda *ovca*. V pripovedi DP navaja Jurčič verze iz **Horacija**: “*Auream quisquis mediocritatem / Diligt, tutut caret ob soletis / Sordibus tecti, caret invidenda*” / Sobrius aula /253/. Prvo poglavje Jurija Kozjaka se začne z verzi **S. Jenka** iz pesmi Trojno gorje: “Gorje, kdor nima doma, /Kdor ni nikjer sam svoj gospod” /221/. V istem delu citira Jurčič **Koseskega**: “Mi čvrsti Slovenci smo, gremo na boj, / za pravdo, za dom, za cesarja...” /234/. Nekoliko pozneje srečamo v Juriju Kozjaku štirivrstično kitico iz **Kraljedvorskega rokopiša**: “Bilo klanje, bilo je mahanje, /žalovanje ino radovanje!...” /324/. V romanu DB naletimo na verze **Lermontova**: “Že truplo moje bo strohnelo, /in glej... pa kaj sem in kako, /to pač ne bo ljudi skrbelo” /388/. **F. Levstika** sta verza: “Saj polje več cvetic rodi, devic dežela več goji” /DB, 255/. Omenjen roman ima v 28. poglavju moto iz narodne pesmi. “Kdor pa hoče še peti, /mora od kraja začeti” /407/. V pripovedi MIP je kliše iz molitve Očenaš: “Ne vpelji nas v izkušnjava” /75/. Sedmo poglavje JK, s. j. se začinja z drugo oktavo **Prešernovega** Krsta pri Savici, začetek 4. verza: “Potihnil ti vihar ni v prsah boja; / le hujši se je zbudil črv nekdanji...” / 266/. Božidar Tirtelj pa je mislil s **Prešernom**: “– da svoj čoln po sapi sreče, /komur sovražna je, zastonj obrača” /201/ /Slovo od mladosti, 1. verz 3.oktave/. V romanu Cvet in sad pripoveduje Krt Veselu **Schillerjeve** besede: “Prostora je v najmanjši koči za dva, ki se srčno ljubita” /183/.

Elipsa

Nanizal bom nekaj UBZ, v katerih gre za izpust komponente ali jedrne besede,

npr.: "... prav nič se ni pomišljaj, *ne bele, ne črne* ni rekel" /KŽ, 11/ - tu je izpust "**besede**". "Hlapec ga pride nekaj vprašat o delu, pa ne zve *ne belega ne črnega*..." /SS, 402/- tu je izpust "**odgovora, ukaza, naročila**... ipd. "...vsi odgovori (so) **bob ob steno** metani" /SS, 380/ - manjka prim. veznik *kakor*. "Ker mu ni bilo treba v **potu služiti kruha**..." /UIB, 185/ - izpust *svojega obraza*. "**Strela božja ga naj!**" /HMS, 30/ - izpust *zadene/ idr*.

Inverzija

Inverziranih frazemov je malo (okrog petnajst). Navedimo le: "Šencana **buša hrvaška**..." /SND, 134/. "Dajte jo meni za **dar božji**" /DB, 322/. "To je očitna **roka božja**..." /Dv. B, 154/. "... je bil ravno v **letih nerodnih brez vajeti**..." /T, 93/. "**Služba božja** se prične" /SKC, 276, VVK, 112/. "...imela je lepo dušo, **srce dobro**..." /DB, 344/. "...**srca nimaš** za pol moža" /JK, s. j., 319/. "...pa če ni **volja božja**, grem pa prazen domov" /VSŽ, 312, KŽ, 68 in T, 103/...

Substitucija

"...stari Rojar...je pred sabo gledal samo lepo **zeleno bodočnost**" /GR, 388/, tj. *svetlo*. "Svetnike sem že videl in angel je, da so nagi namalani v kakovem altarju sedeli, komedijantov pa še ne, *moj živ dan* ne" /BT, 180/ - tu je substituiran povr. svoj.zaimetek *svoj*. "...da sem **zidal** svoje **gradove** v zrak" /DZ, 430/ - tu je substituiran samostalnik v mn. *oblake*. "Menda se ne bodo **z glavo** zaletovali ob kamen" /SKC, 264/- ob *zid, steno*. "...vsem vaščanom (je) delal **zadnje hiše**..." /CS, 229/, tj. *krste*. "No, no, Vrbanček, kaj te je **hudoba obsedla**, kajli?" /VSŽ, 286/, tj. *vrag, hudič, hudir*. "**Pes jo vedi!**" /HMS, 80/, tj. *vrag, hudič, hudir*. "Ježi ga pa...da mora **od Petra do Pilata hoditi**..." /CS, 84/- rel., tj. *od Poncija do Pilata*. - približno toliko substituiranih frazemov bi še lahko navedel.

Fonetične besede

Že uvodoma sem pojasnil, kaj je *fonetična beseda*. Nekaj jih navajam za ilustracijo, npr.: »za **dlako**...« /HMS, 71, DB, 279, JNMSP, 216/. »do **dna**« /DB, 211/. »črez **glavo**« /DvP, 263/. »do **groba**« /DB, 118/. »kar na **hip**« /HMS, 34/. »na **lasu**« /JK, s. j., 274, CS, 164, L, 3/. »pri **luči**« /POSG, 45/. »mu ni **bilo mar**« /GR, 326/. »ko bi **trenil**« /GR, 376/. - Vseh fonetičnih besed je okrog dvajset.

Tavtološke frazeosheme

»**Brat je brat**« /JK, s. j., 240/. »**dan na dan**« /DvB, 151/ - samostalnik v im. + predlog *na* + isti sam. v tož. »od **dne do dne**« /SSS, 22/ - *od* + sam. v rod. + *do* + isti sam. v rod.. Ta frazeoshema je prisotna v SSS, 74, JK, s. j., 248, SKC, 268, SS, 375, 379, L, 3, IET, 230, NV, 137, HMS, 91, NV, 120, GR, 344, 395 in JKo, 223. »od **hiše do hiše**« /T, 153/ - *od* + sam. v rod. + *do* + isti sam. v rod. Enaka struktura je »od **soseda do soseda**« /IET, 244, ŽVGD, 89, NV, 141, D, 370 in DB, 112/, »od **kmeta do kmeta, od bajte do bajte**« /KŽ, 62/. »od **leta do leta**« /BT, 168, DvB, 153, G, 19/. »**leto za letom**« /JKo, 240/ - sam. v imen. + predl. + *za* + isti sam. v orod. »**Mati je mati**« /JKo, 210/ - sam. v im. + *je* + isti sam. v im. »od prve **pike do zadnje pike**« /DB, 270/ - *od* + sam. v rod. + *do* + isti sam. v rod. »Hodil je od **vasi**

do vasi, iz **mesta** v mesto, iz **kloštra** v klošter« /POSG, 47 / - od + sam. v rod. + do + isti sam. v rod.; iz + sam. v rod. + v + isti sam. v tož. »**Nebesa** so le nebesa, **svet** pa je le svet« /NPIP, 75/ - sam. v im. + so + isti sam. v im.; sam. + je + isti sam. v im. Po prikazanih strukturah sledijo tavnološke frazeosheme: »**Oče** so oče« /DvB, 146/, »iz **oči** v oči« /L, 36, MIP, 79, VVK, 100, IET, 189, SND, 113, DB, 163/164, 225, 238, 300, JK, s. j., 297, 303, BT, 182/, »Jaz bi mu tudi iz **oči** v oči to povedal« /DB, 148/, »**rama** do rame« /T, 134/, »od **roda** do roda« /NPIP, 85, KSVVG, 210, R, 66/, »od **rodu** do rodu, od **leta** do leta« /NPIP, 96/, »iz **rok** v roke« /DB, 179/, - iz + sam. v rod. + v + isti sam. v tož. - ne navajam pa frazeoshem, ki so po strukturi enake zgoraj omenjenim.

Statistična osvetlitev frazemov v Jurčičevi prozi

Največ frazemov je v romanu Deseti brat (175), v pripovednem delu Domen in v povesti Jurij Kozjak po 88, v romanu Cvet in sad 79, v romanu Doktor Zober 56, v romanu Klošterski žolnir 74, v noveli Tihotapec 68, v pripovedi Grad Rojinje 49, v Sosedovem sinu 46, v povesti Rokovnjači (ne da bi jih nadaljeval Kersnik) 66, v Spominih starega Slovenca 77, v Hčeri mestnega sodnika 51, v Lepi Vidi 35, v zgodovinski povesti Ivan Erazem Tattenbach 27, v Sinu kmetiškega cesarja, v Spominih na deda 39, v Jesenski noči med slovenskimi polharji 28, v Nemškem valptu 23, v Lepi Vidi 22, v Božidarju Tirtlju 20, v povest Jurij Kobila 30, v noveli Dva brata 10, v Vojni krajini 10, v povesti Vrban Smukova ženitev 24, v povesti Pozimski večer na slovenski preji 15, v Pripovedki o beli kači 13; v povesti O bogatem kmetu in njegovi hčeri 9, v Kozlovski sodbi v Višnji gori 7, v noveli Dva prijatelja 6... Vseh frazemov v prozi Josipa Jurčiča je 1501, kar je manj kot v prozi Janka Kersnika (1849). Če upoštevamo Jurčičevo kratko življenjsko obdobje in dela, ki jih je napisal, je treba reči, da je frazeologija zelo bogata. Prevladujejo frazemi iz ljudskega jezika, stilno označenih je dokaj malo. Pri štetju frazemov sem izpustil nekaj reminiscenc. Ne glede na to pa daje pričujoč zapis okvirno sliko Jurčičeve frazeologije.

Seznam kratic

BR, BD – Bela ruta, bel denar
 BUSK – Berač Urh s Kostela
 BST – Bojim se te
 BT – Božidar Tirtelj
 BIL – Brat in ljubi
 CS – Cvet in sad
 ČIŽPA – Črta iz življenja političnega agitatorja
 DIP – Deklica in pesoglavci
 DB – Deseti brat
 DZ – Doktor Zober
 D – Domen
 DvB – Dva brata
 DvP – Dva prijatelja
 G – Golida

GR – Grad Rojinje
HMS – Hči mestnega sodnika
IET – Ivan Erazem Tattenbach
JNMSP – Jesensko noč med slovenskimi polharji
KŽ – Kloštrski žolnir
JKo – Jurij Kobila
JK, s. j., Jurij Kozjak, slovenski janičar
KJKPPD – Kako je Kotarjev Peter pokoro delal
KSKC – Kosoman, sin kmetiškega cesarja
KSVVG – Kozlovska sodba v Višnji gori
KPS – Kres pri Slovencih
LV – Lepa Vida
L – Lipe
MIP – Moč in pravica
NKU – Na kolpskem ustju
NPIP – Narodne pravljice in pripovedke
NV – Nemški valpet
NPS – Nepovabljen svat
OA – O angelu
OAA – Obri ali Avari
ON – O nadlogi
OR – O rojenicah
OBKINH – O bogatem kmetu in njegovi hčeri
PT – Pipa tobaka
PB – Ponarejeni bankovci
PVNSP – Pozimski večer na slovenski preji
POBK – Pripovedka o beli kači
PV – Prazna vera
POSG – Pripovedka o sv. Gregorju
R – Rokovnjači
SKC – Sin kmetiškega cesarja
SNPIP – Slovenske narodne pripovedi in pravljice
SS – Sosedov sin
SND – Spomini na deda
SSS – Spomini starega Slovenca
SV – Stari vojščak
TP – Telečja pečenka
T – Tihotapec
UIB – Uboštvo in bogastvo
VSŽ – Vrban Smukova ženitev
VVK – V Vojni krajini
ZVGIRŽ – Zakrpana Višnja gora in raztrgan Žužemberk
ZŽ – Zmenjena ženitev
ŽVGD – Županovanje v Globokem dolu

Viri

- Josipa Jurčiča *Zbrani spisi*, Uredil Fran Levec, 11 zv., Ljubljana 1882–1892.
Josip Jurčič, *Izbrano delo*, I. in IV. knjiga, Ljubljana 1974, uredniški odbor: Josip Vidmar, dr. Franc Zadavec, Franček Bohanec, dr. Janko Kos.

Literatura

- A. M. Babkin, *Russkaja frazeologija, ee pazvitie i istočniki*, Leningrad 1970.
Etbín Bojc, *Pregovori in reki na reki na Slovenskem*, DZS, Ljubljana 1980.
Frazeologičeskij slovar ' ruskogo jazyka pod redakcij A. I. Molotkova, Moskva 1967.
Janez Keber, *Frazeološki slovar slovenskega jezika, Poskusni zvezek*, Ljubljana 2003.
Antica Menac, Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije, *Filologija*, št. 8, Zagreb 1978, str. 221.
Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Knjigra, Zagreb, svibanj, 2007, str. 42.
Milenko Popović, O frazemu i zamenljivosti njegovih elemenata, *Iz frazeološke problematike*, Zagreb 1980, str. 48.
L. I. Rojzenzon, *Lekcii po obščej i ruskoj frazeologii*, Učebnoe posobie, Samarkand 1973.
Russko-horvatskij ili serbskij frazeologičeskij slovar' pod redakcij Anticy Menac, Zagreb 1979–2980 (Me).
N. M. Šanskij, *Frazeologija sovremennogo ruskogo jazyka*, Izd-vo Vysšaja škola, Moskva 1969, Izdanie 2-e, ispravlennoe i dopolnennoe.
V. P. Žukov, *Semantika frazeologičeskikh oborotov*, Moskva »Prosveščenie«, 1978.

Фразеология в прозаических произведениях Йосипа Юрчича

Резюме

До сих пор никто не исследовал фразеологии в прозаических произведениях словенского писателя Йосипа Юрчича. Минимальной фразеологической единицей является фонетическое слово, т. е. одно полнзначное слово под ударением, на которое наслоняются энклитики и проклитики. Так понимают ФЕ (фразеологическая единица) фразеологи Л. И. Ройзензон и А. Менац, основоположник загребской фразеологической школы.

Более всего в прозе Й. Юрчича фраземов с опорным словом существительное + глагол, напр.: »Vidite, da sem držal besedo?» /Josip Jurčič, ZS, II. ZV., DZ, 347/. На втором месте, учитывая частотность, являются УСК со структурой прилагательное + существительное. Эти УСК я зарегистрировал 110 раз,

*напр. : »Oni teden bo polna luna« /J. Jurčič, ZS, I.zv. / Uboštvo in bogastvo, 180/.
Одинаковое число также религиозных фраземов, напр: »Ti si moj angel varuh
» /J. Jurčič, ZS, III. ZV, DB, 241/. Между фразеологическими соматизмами
наиболее часто выступают УСК с опорным словом глаза : »...je povzdignila
oči »/J. Jurčič, ZS, IV. ZV, HMS, 36/.*

*Центральное место исследования занимает глагольная фразеология.
Внимание уделяю также фольклорным и сравнительным фраземам; в
анализ включаю пословицы и поговорки, ругательства, каламбуры,
загадки, реминисценции, эллипсис, субституции, фонетические слова и
тавтологические фразеосхемы.*

*В статье показываем самые разные словесные структуры, учитывая части
речи. В прозаических произведениях Йосипа Юрчича около тысячи пятиста
УСК. Йурчич применяет народную фразеологию. Очень маленькое число
фраземов с стилистическими пометами.*

OCENE, POROČILA

4. mednarodna konferenca o jezikovni raznolikosti v Evropi

(The International Conference on Language Variation in Europe 4)

Tjaša Jakop

IZVLEČEK: Prispavek je poročilo o 4. mednarodni konferenci o jezikovni raznolikosti v Evropi, na kateri je sodelovalo 160 jezikoslovcev in je potekala od 17. do 20. junija 2007 v Nikoziji na Cipru. Predstavljenih je 9 referatov in 3 posterski nastopi, predvsem s področja slovskega jezikoslovja, dialektologije in sociolingvistike.

(The 4th International Conference on Language Variation in Europe)

ABSTRACT: This article discusses the 4th International Conference on Language Variation in Europe, which was attended by 160 linguists and took place from 17 to 20 June 2007 in Nicosia, Cyprus. It comments on nine papers and three poster presentations primarily dealing with Slavic linguistics, dialectology, and sociolinguistics.

V ciprskem glavnem mestu Nikozija je od 17. do 20. junija potekala četrta mednarodna konferenca o jezikovni raznolikosti v Evropi (The International Conference on Language Variation in Europe 4 – ICLaVE 4). Predavanja so potekala na tamkajšnji univerzi, in sicer v petih vzporednih sekcijah, zato si se moral pri skakanju iz predavalnice v predavalnico dobro organizirati, pa še vedno nisi slišal vsega, kar bi te zanimalo. Skupna so bila le plenarna predavanja. Prispevki so zajeli vsa področja jezikovnih variacij v jezikih, ki se govorijo v Evropi. Vsi nastopi so bili v angleščini. Konference se je udeležilo 160 jezikoslovcev.

Prvi dan je imel plenarno predavanje Peter Trudgill z univerze v Freiburgu, z naslovom *Vernacular Universals and the Sociolinguistic Typology of English Dialects*. V okviru sociolingvistične tipologije je govoril o standardizaciji (o standardnem, splošnem jeziku na eni strani in nestandardnem jeziku, tradicionalnem narečju na drugi strani), o simplifikaciji (ki se pojavlja v izoliranih govornih skupnostih, ne v jezikih oz. narečjih v stiku) in nepravilnostih v angleških narečjih. Predavanje je bilo prežeto s številnimi primeri in šaljivimi dovtipi.

Drugi dan je plenarno predavanje pripadlo Angeliki Malikouti-Drachman z univerze v Salzburgu, ki je govorila o grških narečnih različicah (*Greek Dialect*

Variation in a Co-Grammar Approach), tretji dan pa Brianu Josephu z univerze Ohio State (*Broad vs. Localistic Dialectology, Standard vs. Dialect: The Case of the Balkans*), ki je predstavil različne narečne pristope in na primeru balkanskih jezikov in narečij govoril o standardnem v nasprotju z narečnim, iskal meje med balkanskimi narečji (kot so npr. izoglose na jezikovnih kartah) ter opozoril, da široka, splošna dialektologija "pripada" dialektologom, ožja dialektologija pa govorcem narečja.

Peter Siemund z univerze v Hamburgu je v prispevku *Linguistic Universals and Varieties of English* govoril o jezikovnih univerzalijah in raznolikostih v različicah angleškega jezika po svetu. Primerjal je indijsko, singapursko, jamajško in irsko angleščino ter pri tem opozarjal na previdnost pri posploševanju različic angleščine, ki lahko povzroči izgubo mnogih posebnosti in pomembnih značilnosti posamezne različice.

Skupina Nizozemcev (Martine Schrier, Jos Swanenberg, Hans Van de Velde, V. De Tier, H. van de Wijngaard) z različnih univerz južnega dela Nizozemske je predstavila svojo internetno vprašalnico o odnosu do narečja in njegovi rabi na jugu Nizozemske (v provincah Brabant, Zeeland in Limburg) v prispevku z naslovom *An internet survey of language attitudes and dialect use in the South of the Netherlands*. Pri analizah 10-minutne vprašalnice so upoštevali spol, starost, izobrazbo, mobilnost intervjuvancev ter njihovo razumevanje in govorjenje narečja. Ugotovili so, da je pozitivna naravnost do narečja po spolu večja pri moških kot ženskah, po provincah pa po zaporedju Limburg > Zeeland > Brabant.

Da v zadnjih nekaj letih narečja na Nizozemskem doživljajo neke vrste renesanso, so dokazovali tudi mnogi drugi predavatelji te države, npr. mladi Gunther de Vogelaer, ki je v svojem predavanju (*System or society? Changing gender systems in Dutch*) prikazal spreminjanje spola pri samostalniki v nizozemskih narečjih. Medtem ko standardna nizozemščina pozna le še dva spola – to sta skupni (v katerega sta se združila nekdanji moški in ženski spol) in srednji spol, narečja ohranjajo še vse tri spole. Predavatelj je ugotavljal splošne zakonitosti, kot je npr. ta, da prevzeti samostalniki (npr. iz angleščine) v narečjih navadno privzamejo moški spol.

Španec Juan Manuel Hernández Campoy z univerze v Murciji je v predavanju *Broadcasting language change: a longitudinal trend study* opozarjal na nove smeri in metode v geolingvistiki, med drugimi t. i. teorijo jeder (gravity models) in poudaril, da je geografski pristop boljši od zgolj lingvističnega, saj vključuje demografske podatke, oddaljenost, povezave (npr. avtobusne), pokrajino in njene geografske značilnosti ipd. Njegove geolingvistične in sociolingvistične analize prikazujejo različne stopnje potencialnega vpliva določenih narečij v stiku in ugotavljajo trende širjenja jezikovnih pojavov (katero narečje je bolj vplivno in inovacije širi ter katero je manj vplivno in te inovacije sprejema). Proučeval je vpliv standardizacije, ki se širi iz večjih mest, vpliv prestižnejše različice na manj prestižno ipd., in sicer na primeru narečja Murcije, pokrajine na jugu Španije.

Anna Borisova z univerze v Peterburgu je v prispevku *Expansion in definite article use in Balkan dialects* predstavila določni člen v 11 balkanskih narečjih in ugotavljala razširjenost ter izoglose, ki povezujejo ta narečja v 3 večje skupine: a) narečja, kjer je raba določnega člena zelo omejena, b) narečja, kjer je raba fakul-

tativna in c) narečja, kjer je raba obvezna. Gradivo za to poročilo je bilo zbrano za Mali dialektološki atlas balkanskih jezikov (*Malyi dialektologičeskii atlas balkanskih iazykov*), ki je projekt ruske akademije znanosti. Poseben zvezek, posvečen slovnični kategoriji samostalniških zvez, vsebuje preko 30 kart. Predavateljica je bila tako prijazna, da mi je posredovala celotno gradivo, za kar se ji na tem mestu najlepše zahvaljujem.

V zadnjih dveh dneh so bila v dopoldanskem času poleg predavanj na voljo tudi različne delavnice, v popoldanskem času pa so potekale tudi posterske sekcije. Agata Šega s Filozofske fakultete v Ljubljani je pod naslovom *Starejši latinizmi in romanizmi v slovenščini – poskus klasifikacije* (*Early Latinisms and Romanisms in Slovene – an attempt of classification*) na osnovi areala posameznih starejših izposojenk na slovenskem in južnoslovenskem govornem področju ter v ostalih slovanskih jezikih razdelila obravnavano leksikalno gradivo na tri tipe, pri čemer je upoštevala tudi razširjenost latinske izhodiščne predloge v romanskih jezikih in ostalih jezikih na področju nekdanjega rimskega imperija. V skladu s pričakovani se je v večini primerov pokazalo, da je starost izposojenke premo sorazmerna z njeno razširjenostjo v slovanskih jezikih, izjemo pa predstavljajo nadvse redki, a zato toliko pomembnejši slovanski starejši romanizmi, ki so danes ohranjeni le kot relikti na skrajnem zahodu slovenskega ozemlja.

Tjaša Jakop z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani je v prispevku *A Geolinguistic Examination of Nouns in Slovene* predstavila kategorijo spola, sklona in števila pri samostalnikih v slovenskih narečjih. Čeprav je v knjižni slovenščini dvojina obvezna za vse pregibne vrste, so v nekaterih narečjih samostalniki izgubili kategorijo dvojine, najraje v stranskih sklonih. Prav tako najdemo narečja, kjer so samostalniki srednjega spola prešli med moške ali ženske in tako poznajo le še opozicijo moški proti ženski spol. Z uporabo metod lingvistične geografije in gradiva, zbranega za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA), so bile izdelane štiri morfološke karte, ki prikazujejo geografsko razširjenost pluralizacije in razlike med spoli samostalnikov (ženski spol je precej bolj podvržen pluralizaciji kot moški) v slovenskih narečjih.

Vesna Deželjin z univerze v Zagrebu je pod naslovom *A present-day status of a Croatian variant spoken in Italy* predstavila današnjo podobo moliškega narečja na JV Italije. Moliška hrvaščina, ki ji govornici rečejo tudi kar »naš jezik«, se danes govori v 3 italijanskih provincah in je izvorno štokavsko-ikavsko hrvaško narečje. Manjšina je sem prišla pred 500 leti. Dejstvo, da v narečju ni turških elementov, namreč govori o tem, da so govornici zapustili domovino še pred turško invazijo. Avtorica je na podlagi opravljene ankete na terenu ugotavljala, da je jezik hrvaške manjšine v Molizi še vedno živ in ga bolj izobraženi govorniki še vedno prepoznajo kot del hrvaškega jezikovnega sistema.

Glede na lokacijo same konference, ki se je odvijala na grški strani Nicosie, je seveda po pričakovanju veliko prispevkov obravnavalo grški jezik in narečja, predvsem ciprsko grščino. Tudi Jerneja Kavčič iz ljubljanske Filozofske fakultete je rabo nedoločnika v klasični grščini predstavila v okviru slovenske šole naravnostne teorije v predavanju z naslovom *Syntactic variants in the Slovenian school*

of Naturalness theory: The case of Greek infinitive in ugotavljala, da so v klasični grščini glagoli mišljenja bolj naravni kot glagoli rekanja.

Na zaključni večerji se ni samo pilo in jedlo, ampak tudi plodno razpravljalo in določilo, da bo naslednji ICLaVE 5 potekal junija 2009 v Kopenhagenu. Zadnji dan konference smo se navsezgodaj zjutraj z avtobusom odpeljali na zahod in si ogledali starodavno obmorsko mesto Pafos ter občudovali mozaike s helenističnega in rimskega obdobja. Sodelujoči smo se strinjali, da je bila konferenca zelo informativna, hkrati pa nudila dovolj priložnosti za izmenjavo mnenj in navezavo medsebojnih stikov.

Tjaša Jakop
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
jakop@zrc-sazu.si

10. Arbeitstagung für bayerisch-österreichische Dialektologie

Poročilo s simpozija

Helena Smole

IZVLEČEK: Avtorica v prispevku poroča o 10. simpoziju o bavarsko-avstrijski dialektologiji v Celovcu od 19. do 22. septembra 2007. Ob svoji 65-letnici ga je organiziral in vodil Heinz Dieter Pohl. Simpozija so se udeležili tudi slovenski raziskovalci. Referati so bili razdeljeni po sekcijah in so tako tudi predstavljeni.

10th Bavarian-Austrian Dialectology Conference A Report

ABSTRACT: This article reports on the 10th Bavarian-Austrian Dialectology Conference held in Klagenfurt from 19 to 22 September 2007. The conference was organized and headed by Heinz Dieter Pohl, marking his 65th birthday. Slovenian scholars also participate in the conference. The papers are discussed according to the sections they were grouped into.

Od 19. do 22. septembra 2007 je na univerzi Alpen-Adria v Celovcu pod vodstvom prof. dr. Heinza Dietra Pohla potekal 10. simpozij o bavarsko-avstrijski dialektologiji, ki ga je profesor organiziral ob svoji 65-letnici. Tridnevni program referatov, ki so večinoma potekali paralelno, je zajel široko paleto dialektoloških tem, govora pa je bilo tudi o stiku nemščine s slovanskimi jeziki, zato smo se simpozija udeležili tudi slovenski raziskovalci. Referati so bili razdeljeni po sekcijah in tako bodo tudi tukaj predstavljeni.

V sekciji za fonologijo in zgodovinsko fonetiko je Monika Fritz-Scheuplein predstavila šolski projekt *Fränki*, v okviru katerega se gimnazijci učijo znanstvenega raziskovanja svojega spodnjefrankovskega narečja. Armin Bachmann se je posvetil tipologiji fonoloških sistemov na severnobavarsko-vzhodnofrankovskem mejnem območju, pri čemer je skušal raziskovati povsem neodvisno od diahronega vidika. Christian Schwarz, Helmut Spiekermann in Tobias Streck so problematizirali razlikovanje med primarnimi in sekundarnimi narečnimi posebnostmi. Erich Seidelmann pa je obravnaval problem zlogovne meje v povezavi s prozodičnimi razlikami na podlagi primerjave knjižne nemščine in narečij.

Sekcija za morfologijo je prispevala dva referata. Manfred Glauninger je predstavil pragmatični funkcijski potencial oblikoslovnih različic konjunktiva 2 v dunajski

nemščini, Karin Rädle pa vprašanja obravnave fonetičnih pojavov pri kartiranju, kot so: normalni in posebni razvoji, razvoji glasovnih nizov, kombinatorični razvoji ter interakcije z drugimi jezikovnimi ravninami.

V okviru sekcije za sintakso je Werner Abraham predstavil razmerje med jezikovnimi univerzalijami in medjezikovnim stikom na primeru skladnje govornega jezika Cimbrov, nemškega jezikovnega otoka v severni Italiji. Antonia Rothmayr je govorila o recipročnosti v sodobni dunajski nemščini.

Slišali smo lahko šest prispevkov s področja narečne leksikografije. Hans Gehl je poročal o raziskavah bavarsko-avstrijskih elementov v prehranbenem besedišču donavskošvabskih dialektov. Julia Haldemann je pokazala, kako lahko biografski podatki o sodelavcih slovarja bavarskih narečij (*Wörterbuch der bairischen Mundarten*) koristno prispevajo k ovrednotenju, geolokaciji, časovni umestitvi in glasovni interpretaciji posameznih zapisov. Ulrike Kramer je raziskala narečne sledi v 40. izdaji slovarja avstrijske nemščine (*Österreichisches Wörterbuch*), predvsem z vidika označevanja le-teh. Svoje delo je predstavila tudi projektna skupina **dbo@ema**, ki pripravlja internetno različico podatkovne baze bavarskih narečij v Avstriji (*Datenbank der bairischen Mundarten in Österreich – DBÖ*). Pri projektu sodelujejo poleg avstrijskega akademiskega Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika, ki vodi vsa dela, tudi Institut für Wirtschaftsinformatik und Anwendungssysteme univerze Alpen-Adria v Celovcu, Institut für GEOinformation iz Technische Universität v Gradcu, Forschungsinstitut für deutsche Sprache »Deutscher Sprachatlas« marburške Philipps-Universität ter naš Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, natančneje njegov sodelavec dr. Peter Weiss. V isti sekciji je Ludwig Schiessl predstavil slovar narečja Oberviechtacha, ki prinaša metodološke novosti: kombiniranje principov alfabetiranja ter združevanja po pomenskih skupinah ter večnamenskost slovarja, ki služi z dodanimi avtentičnimi narečnimi teksti in s slikami tudi kot berilo, učni pripomoček. Horst in Erika Weber sta podala ugotovitev, da je velik del besedja v narečnih slovarjih pravzaprav zgodovinsko kmetijsko strokovno izrazje, ki je bilo še v 19. stoletju del splošnega pogovornega oziroma knjižnega jezika.

Organizirana je bila tudi posebna sekcija za jezikovne atlase. Claudia Blid-schun in Ralf Zimmermann sta opozorila na bavarsko dialektično podatkovno bazo *BayDat*, ki združuje podatkovne baze vseh projektov bavarskih jezikovnih atlasov in bo kmalu splošno dostopna. Koloman Brenner je predstavil atlas jezika madžarskih Nemcev. Hans Goebel je na romanističnih, anglističnih in nederlandističnih primerih iz jezikovnih atlasov prikazal metode in probleme dialektometrije. Alfred Lameli je poročal o zanimivem odkritju ca. 400-ih rokopisnih zvezkov z besedili in kartami Georga Wenkerja iz 1889–1911, ki so bili napisani kot uvod in razlaga projekta »Sprachatlas des deutschen Reichs« in mečejo novo luč na probleme zgodovinskega jezikovnega atlasa. Pripravlja se knjižna izdaja teh spisov. Jost Nickel je spregovoril o projektu »Informationssystem Sprachgeographie« (ISSG), splošno dostopnem dialektološkem kartografskem sistemu na internetu, ki uvaja tehnologijo geografskih informacijskih sistemov tudi na področju jezikovnih kart. Markus Wollin je ocenil pomen arhiva vzhodnofrankovskega slovarja (*Ostfränkisches*

Wörterbuch) za izdelavo besednih kart v srednjefrankovskem jezikovnem atlasu (*Sprachatlas von Mittelfranken*).

Simpozij je ponudil tudi razprave o problematiki raziskovanja jezikovnih otokov. Inge Geyer, Lukas Birsak in Gernot Paulus so predstavili CD-Rom *Geo-SIS*, ki ponuja pregled najpomembnejših jezikovnih otokov, ki so jih naseljevali prebivalci Avstrije. Elisabeth Knipf-Komlósi je osvetlila raziskovanje jezikovnih otokov v vzhodni Evropi iz sociolingvističnega vidika. Mojmir Muzikant je opisal fonetične posebnosti severnomoravskih točk za atlas nemških dialektov na Češkem (*Atlas der deutschen Dialekte in Tschechien*). Filippo Nereo je skušal prikazati, koliko nemško narečje kljub asimilacijskim pritiskom še prispeva k identiteti sudetskih Nemcev jezikovnega otoka Vyškov/Wischau na Češkem. Wilfried Schabus je opisal govor t. i. Huttererjev, posebej zanimive skupine izvorno koroškonemških govorcev, ki se je bila zaradi svoje verske drugačnosti prisiljena seliti v Ukrajino, ZDA, Kanado in na Vlaško, pa je njihovo narečje kljub različnim situacijam medjezikovnega stika do danes ohranilo strukturne posebnosti koroške nemščine. Barbara Stefan je analizirala besedilo v jeziku Cimbrov iz leta 1810/1811, Alfred Wildfeuer pa je obravnaval nemške jezikovne otoke na Češkem s širšega vidika sobivanja na multietničnih območjih.

Najštevilčnejša je bila sekcija, posvečena zgodovinski dialektologiji in jezikovnemu stiku nemščine z različnimi slovanskimi jeziki, posebej s slovenščino. Arnulf Pichler-Stainern je skušal podpreti hipotezo o germansko-romanskem mešanem jeziku, ki naj bi bil podlaga za bavarščino. Julia Unger je svoje izsledke raziskav govora Deutsch-Wagrama, kraja v bližini Dunaja, primerjala z izsledki dunajskega dialektologa Antona Pfalza iz leta 1910. Toliko o zgodovinski dialektologiji, ostali referati so bili posvečeni jezikovnemu stiku. Hubert Bergmann je opozoril na zbirko slovenskega narečnega besedja, ki je del arhiva slovarja bavarskih narečij v Avstriji (*Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich = WBÖ*) in ki bo v prihodnosti tudi objavljena. Gre seveda predvsem za germanizme oziroma bavarizme. Bernhard Brehmer in Biljana Golubović sta raziskala bavarsko-avstrijske narečne izposojenke v srbskem žargonu s sociolingvističnega vidika. Inessa Hellwig-Fabian je spregovorila o medsebojnih vplivih nemščine, jidiša in slovanskih jezikov v carski Rusiji, kolikor jih je danes sploh še mogoče raziskovati. Avtorica pričujočega poročila s simpozija je skušala odgovoriti na vprašanje, zakaj v Trubarjevem besedilu *Ena dolga predgovor* ne najdemo sledi bavarske labializacije $a > o$. Stanislava Kloferová je razpravljala o problematiki kalkov in ljudskih etimologij kot posledici stika nemščine in češčine na jezikovni meji. Referat Mihaele Koletnik, ki obravnava nemške in druge izposojenke v prekmurski lončarski terminologiji, je v njeni odsotnosti predstavila Alenka Valh Lopert. Mirko Križman je razpravljal o jeziku avtohtonega nemško govorečega prebivalstva v Mariboru kot o bavarskem narečju, kar se kaže na fonetični, pa tudi na morfološki in semantični ravni. Herta Maurer-Lausegger je predvajala audiovizualne posnetke dvojezičnih koroških govorcev in tako opozorila na različne probleme audiovizualne dialektologije. Anita Pavić Pintarić je preiskala kajkavski slovar varaždinskega govora (2002) in najdene nemške izposojenke obdelala s stališča njihove morfološke in semantične prilagoditve ter ugotavljala, koliko se te besede pojavljajo tudi v slovarjih hrvaškega jezika. Vodja

simpozija Heinz Dieter Pohl je predstavil najpomembnejše slovenske izposojenke v koroški nemščini, posebej s prehrabenega področja, slovensko-nemške semantične paralele po romanskem vzorcu ter sintaktične vplive slovenščine na koroško nemščino. Michael Reichmayr in Katja Sturm-Schnabl sta spregovorila o enciklopediji slovenskega jezika in literature na Koroškem (*Enzyklopädie der slowenischen Sprache und Literatur in Kärnten*), katere prvi del je že izšel (*Teil 1: von den Anfängen bis 1938*). Fritz-Peter Scherf je poročal o izsledkih raziskave severnobavarskih elementov v jeziku nemškogovorečega prebivalstva na območju Češke, ki meji na Saško, in sicer z vidika ohranjanja oziroma izginjanja teh elementov. Jožica Škofic je predstavila zanimivo tvorjenje besednih oblik z nemškim korenem/osnovo ter slovenskimi sufiksi in končnicami v govoru izvorno nemškega prebivalstva Sorice na Gorenjskem, ki je bil nazadnje popisán leta 1984. Alenka Valh Lopert je obdelala germanizme v jeziku komercialne radijske postaje Radio City Maribor z vidikov njihove slovnične prilagoditve sistemu slovenskega jezika in stilističnega označevanja teh besed v slovenskih normativnih slovarjih (SSKJ, SP). Peter Weiss je predstavil nemške izposojenke v govorih spodnje Zadrecke doline, jih razdelil po pomenskih skupinah, ter ugotavljal, da je njihov delež velik predvsem v posameznih strokovnih jezikih. Melita Zemljak Jontes je primerjala vokalne sisteme štajerskega narečja Zabukovja nad Sevnico in prleškega narečja Cerkvenjaka ter opozorila na probleme težko določljivih vokalov, kjer se pokažejo prednosti in slabosti slušne ter instrumentalne analize glasov. Rezultate je primerjala tudi z izsledki raziskav slovenskega narečnega gradiva na avstrijskem območju. Zinka Zorko je spregovorila o nemških izposojenkah v strokovnem izrazju s področij gozdarstva, lesarstva in gradbeništva, in sicer na primeru remšniškega narečja (koroška narečna skupina).

Sekcija za narečno literaturo je prispevala dva referata: Hans Göttler je razpravljal o pojmih afirmativne ter kritične narečne lirike na primeru pesmi iz spodnje Bavarske (Niederbayern), Peter Porsch pa je primerjal situacijo narečne literature na Saškem po 1990 s tisto v Avstriji.

Za konec naj omenim še prispevke, ki se zaradi svoje vsebinske raznolikosti niso uvrstili v nobeno od sekcij. Stefan Kleiner je predstavil raziskovalni projekt, v okviru katerega se raziskuje regionalne variante sodobne standardne nemščine. Peter Mauser je problematiziral razmerje med severnimi in južnimi narečji dežele Salzburg z vidika prilagajanja standardni nemščini, oziroma medregionalni pogovorni nemščini. Anthony R. Rowley je kritično ovrednotil tezo Heriberta Illiga o t. i. fantomski dobi starovisokonemške literature med 614 in 911, ki naj sploh ne bi obstajala. Hans Helmut Stoiber je razpravljal o problemih zapisovanja narečnih besedil. Skupina štirih raziskovalcev je predstavila rezultate analiz narečnega besedila iz korpusa spontanih pogovorov bavarskega narečnega atlasa: Rüdiger Harnisch je osvetlil vidik besedilne makrostrukture in razvijanja teme, Günter Koch vidik intonacije pri vsebinskih poudarkih in ustvarjanju napetosti, Ulrike Krieg-Holz vidik diskurzivne funkcije členkov in Igor Trost vidik uporabe preteklih časov. Nicole Eller je poročala o projektu »Naselbinska imena Bavarskega gozda in sosednjega Böhmerwalda« (*Siedlungsnamen des Bayerischen Waldes und des angrenzenden Böhmerwaldes*), katerega cilj je raziskati valove naseljevanja nemškega ter češkega prebivalstva ter etimološko razložiti ta naselbinska imena. Astrid Christl, Nicole

Eller in Alfred Wildfeuer so predstavili še živa bavarsko-češka narečja potomcev izseljencev iz Bavarskega gozda (Bayerischer Wald) in Böhmerwalda v Kansas (ZDA) s sociolinvističnega vidika in z vidika jezikovnega stika.

Mednarodno atmosfero simpozija so poleg mednarodne udeležbe (Nemčija, Avstrija, Slovenija, Madžarska, Češka, Velika Britanija in Hrvaška) pričarali tudi Herta Maurer-Lausegger, ki je slovenske prispevke konsekutivno prevajala v nemščino, da bi jih razumelo čimveč udeležencev, moški pevski zbor, ki je pri skupni večerji v prostorih Mohorjeve družbe pel v koroški nemščini in koroški slovenščini in seveda glavni organizator simpozija Heinz Dieter Pohl, ki je svoj odhod v upokojenski staž zaključil v duhu sožitja Slovencev in Avstrijcev, saj je v program vključil temo medjezikovnega stika, ki sicer ne spada v ožji okvir dialektologije. Simpozij se je po treh dneh referatov zaključil z izletom v Magdalensberg, kjer so si udeleženci lahko ogledali arheološke izkopenine.

Helena Smole
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
helena.smole@zrc-sazu.si

Jean Le Dù, *Nouvel Atlas Linguistique de la Basse-Bretagne*, Volume 1–2 (Brest 2001)

Jožica Škofic

IZVLEČEK: V prispevku je predstavljan lingvistični atlas Spodnje Bretanje, ki je leta 2001 v dveh zvezkih izšel na zahodnobretonski univerzi v Brestu. Njegov avtor Jean le Dù, ugledni bretonski dialektolog, ki je tudi sodelavec Evropskega lingvističnega atlasa (ALE) in Romanskega lingvističnega atlasa (AliR), je v njem predstavil sadove skoraj tridesetletnega raziskovalnega dela, v tej knjigi predstavljene-ga z metodo lingvistične geografije.

Jean Le Dù, *Nouvel Atlas Linguistique de la Basse-Bretagne*, Volumes 1–2 (Brest 2001)

ABSTRACT: This article discusses the *New Linguistic Atlas of Lower Brittany*, which was published in 2001 in two volumes by the University of Western Brittany in Brest. Its author, Jean Le Dù, is a prominent Breton dialectologist and he is also involved in the *European Linguistic Atlas (ALE)* and the *Romance Linguistic Atlas (AliR)*. This atlas presents the fruits of nearly thirty years of research by Le Dù in linguistic geography.

Nouvel Atlas Linguistique de la Basse-Bretagne, ki je v dveh zvezkih formata A3 izšel leta 2001 kot publikacija Centra za bretonske in keltske raziskave (Centre de Recherche Bretonne et Celtique) na Université de Bretagne Occidentale, je pomemben prispevek njegovega avtorja dr. Jeana le Dùja, profesorja na tej univerzi, k bretonski dialektologiji in geolingvistiki.

Avtor v uvodu k atlasu med drugim na kratko predstavlja zgodovino breton-ske geolingvistike in ob tem izpostavlja tri temeljna dela, na katerih temelji tudi njegov atlas. Prva geolingvistična predstavitev bretonščine je *Atlas Linguistique de la Basse-Bretagne* (ALBB) Pierra le Rouxa, ki je na temeljih med letoma 1913 in 1920 izvedenih raziskav v 77 krajih izšel v šestih zvezkih s po sto kartami v letih 1924, 1927, 1937, 1943, 1953 in 1963. Ta atlas se je zgledoval pri galo-romanskem delu *Atlas Linguistique de la France* (ALF), avtorjev Gilliérona in Edmonta, ki je izšel v Parizu v letih 1902 do 1910. Leta 1951 je François Falc'hun prav na podlagi prvih štirih zvezkov ALBB pripravil svojo doktorsko tezo *L'Histoire de la langue bretonne d'après la géographie linguistique*, ki je zaradi uporabe metode analize

lingvističnih kart pomenila veliko spremembo v védenju o bretonskem jeziku in njegovi zgodovini, hkrati pa postala temelj za zasnovo novega spodnjobretonskega lingvističnega atlasa.

Gradivo za novi atlas je bilo pridobljeno z anketo – kratkim vprašalnikom, vsebujočim preprosta vprašanja o predmetih in pojavih iz vsakdanjega življenja, ki so omogočala medsebojno primerjanje in hkrati večstransko uporabnost gradiva, tj. ne le za leksikalno, ampak tudi za fonetično in morfološko analizo. Anketo je poleg avtorja atlasa v letih 1969–1997 izvajalo 23 izpraševalcev, ki so bili večinoma tudi sami govorniki bretonščine in so prav tako navedeni v uvodu (metajezik atlasa je seveda francoščina). Vse ankete so registrirane/posnete, fonetično transkripcijo je opravil en sam človek, kar je zaradi enotne percepcije omogočilo natančen zapis gradiva z vsemi izgovornimi podrobnostmi – za zapis gradiva je avtor uporabil mednarodno fonetično transkripcijo (IPA) z diakritičnimi znamenji tako nad samoglasniki kot soglasniki, označeval je naglasno mesto in zapisal tudi diftonge, kar je prav tako predstavljeno v uvodnem poglavju. Kljub pozornemu vodenju projekta in natančni fonetični transkripciji pa avtor ugotavlja, da je gradivo ponekod neenotno (tako vsebinsko kot glede slovničnih značilnosti), saj so raziskovalci različno natančno postavljali vprašanja, informatorji sami pa so jih tudi različno razumeli oz. nanja odgovarjali v skladu s svojim siceršnjim znanjem in izkušnjami (tako je bil npr. informator kovač v nekaterih odgovorih natančnejši od kmeta in obratno).

Mreža raziskovanih točk je nekoliko razširjena in delno preštevilčena mreža ALBB (preštevilčene točke so posebej navedene) – zajema 187 krajevnih govorov (tj. nekako vsaka tretja občina/komuna Spodnje Bretanje), ki so karseda enakomerno razporejeni v tri pasove, upoštevajoč pri tem tudi geografsko razčlenjenost zajetega območja (zlasti reke in relief ter otoke in polotoke). Raziskovano območje je v uvodu atlasa predstavljeno ne le s fizično karto Bretanje, ampak tudi z dvema zemljevidoma (kjer nemo karto predstavlja z zeleno barvo očrtana obala, otoki in večje reke), na katerih je mreža krajev prikazana z oštevilčenimi točkami in njihovimi uradnimi, tj. francoskimi imeni, puščice med točkami pa pojasnjujejo zaporednost oštevilčenja. Kartografsko predstavitev točk dopolnjujeta dva seznama, tj. abecedni seznam krajev (s širšo geopolitično umestitvijo v kantone, občine in okrožja) in seznam krajev po zaporedju oštevilčenja.

V uvodnem poglavju avtor na kratko predstavlja tudi informatorje in problematiko, povezano z anketiranjem. Ugotavlja, da so v primerjavi z ALBB nekateri kraji že popolnoma debretonizirani in zato niso bili primerni za zajetje v mrežo novega atlasa. Ker je francoščina že skoraj povsod izrinila bretonščino vsaj iz javnega življenja (posamezne pokrajine se glede tega precej razlikujejo), je bilo težko dobiti dobre informatorje, na katere ne bi vplival niti pisani (francoski) jezik niti težnja po jezikovni "čistosti" bretonščine. Kljub temu pa so se raziskovalci potrudili poiskati originalne, "prave" govorce krajevnih govorov, ki so na anketna vprašanja odgovarjali karseda spontano. V posebnem seznamu, kjer so za vsak kraj navedeni zapisovalci in letnice zapisov, so tako z začetnicami imen in priimkov (varstvo osebnih podatkov!) ter s podatkom o letnici rojstva in poklicu predstavljeni tudi informatorji. Med zajetimi poklici izrazito prevladujejo kmetje/poljedelci, precej je tudi obrtnikov različnih strok (čevljar, kovač, ribič, pek, mornar, zidar, krojač, coklar, mizar,

tesar, mešetar), redkeje so kot informatorji navedeni izobraženci (učitelj, uradnik) ali predstavniki drugih poklicev (npr. vojak, trgovec, poštar, delavec). Prevladujejo moški informatorji, ženske so pogosto navedene kot njihove soproge.

Prvi zvezek zajema 294 kart (od tega prve tri, kot že omenjeno, prikazujejo mrežo atlasa), obravnavana gesla so razdeljena na naslednja poglavja, urejena po pomenskih poljih: lokalizacija/umestitev v prostor, 1–27 (tudi bretonska lastna imena točk/krajev iz mreže atlasa in njihovih prebivalcev ter pripadajočih kantonov, nato pa še občno besedje za poimenovanje *fare*, *okoliša*, *mesta*, *vasi* (ed. in mn.), nekaterih krajevnih prislovov ipd.), izrazi za količino in mero, 28–74 (tudi ustrezne vprašalnice, npr. *koliko*, *kako*, števila itd.), besede za čas, 75–138 (npr. imena dni v tednu kot samostalniki in kot prislovi, imena za dele dneva, *leto*, *meseč*, *teden*, *dan*, glagoli, ki označujejo časovno omejenost, npr. *končati*, vprašalnice kot *kdam*), vreme, 139–158 (npr. *oblak*, *veter*, *nevihta*, *blisk*, *sušiti* ...), elementi, 159–170 (npr. *nebo*, *sinji*, *sonce*, *raj*, *svetloba*, *lesen*, *zemeljski*, *ogenj*, *železo* ...), rastline in sadeži, 171–196 (npr. *drevo*, *breza*, *jabolko*, *kostanj*, *jagoda*, *robida* ...), divji sesalci, 197–213 (npr. *volk*, *lisica*, *veverica*, *podgana* ...), divje ptice, 214–228 (*ptič*, *kljun*, *pero*, *kos*, *krokav* ...), druge živali, 229–247 (*krastača*, *žaba*, *paglavec*, *polž*, *muha*, *čebela* ...), domače/družinske živali, 248–258 (npr. *pes*, *psica*, *maček*, *mijavkati* ...), kmetija, 259–267 (npr. *kmetija*, *vodnjak*, *hlev*, *gnoj* ...), ljudje, 268–284 (*deželan*, *poljedelec*, *gospodar*, *zakupnik*, *posel/hlapec*, *služkinja*, *dinar* ...), kmečka dela, 285–294 (*lopatici*, *lopata*, *sejati*, *pleti*, *kositi*, *mlatiti*, *mlatev*, *molsti* ...). Drugi zvezek zajema vprašanja 295 do 601, razdeljena na naslednja poglavja/pomenska polja: orodje, 295–318 (npr. različne vrste *lopat* (ed. in mn.), *srp*, *kosa*, *kosilnica*, *mlatilnica*, *veriga*, *klešče*, *vedro* ...), kulturne rastline, 319–325 (npr. *žito*, *pšenica*, *slama*, *zrno*, *seme*, *detelja* ...), domače živali, 326–372 (npr. *konj*, *žrebec*, *kobila*, *žrebe*, *žrebica*, *podkev*, *osel*, *prašič*, *živina*, *bik*, *krava*, *ovca*, *jagnje*, *kozel* ...), kmečko dvorišče, 373–389 (npr. *petelin*, *kokoš*, *piščanček*, *raca*, *gos*, *golob*, *nesti jajca*, *valiti* ...), človeško telo, 390–417 (npr. *las*, *rdečelasec*, *brada*, *oko*, *uho*, *usta*, *prst*, *jetra*, *kost* ...), človeško življenje, 418–451 (npr. *živ*, *mrtev*, *mlad*, *star*, *močan*, *trpeti*, *biti strah*, *potiti se*, *zebsti*, *dihati*, *kašljati*, *vohati*, *zehati*, *pljuvati*, *teči*, *plavati* ...), človeška razmerja, 452–463 (npr. *misлити*, *govoriti*, *bretonščina*, *ti*, *vi*, *reči*, *slab jezik*/*človek*, *objeti*, *poslušaj*, *poljub*, *črka/pismo* ...), oblačila, 464–475 (npr. *obleka*, *prati*, *perilo*, *lug*, *čevlji*, *vozel*, *odvijati klobčič*, *volnen* ...), prehrana, 476–526 (npr. *jesti*, *piti*, *obed*, *zajtrk*, *prigrizek*, *malicati*, *večerjati*, *ponev*, *pokrov*, *trinožnik*, *kozarec*, *poln*, *prazen*, *obrisati*, *požirek*, *kaplja*, *mleko/mlečen*, *vino/vinski*, *miza*, *kruh*, *hlebec*, *maslo*, *jajce*, *lupina*, *močnik*, *juha*, *svinjski*, *riba*, *ribariti*, *postrv* ...), dom, 527–567 (npr. *koča*, *sprejeti*, *streha*, *dimnik*, *stopnice*, *iti dol*, *vrata*, *odpreti*, *zapreti*, *okno*, *temen*, *svetel*, *luč*, *prižgati*, *ugasniti*, *ognjišče*, *stenska ura*, *metla*, *pometati* ...), človek in družina, 568–601 (*mož*, *žena*, *otrok*, *moj oče*, *moja mati*, *moji starši*, *ded*, *babica*, *brat*, *sestra*, *soprog*, *stric*, *teta*, *bratranec*, *sestrična*, *dete*, *nečak*, *nečakinja*, *boter*, *botra* ...). Večinoma se sprašuje po osnovni slovarski obliki (za samostalnike v ednini, za glagole v nedoločniku), lahko pa tudi po drugih slovničnih oblikah (npr. množini samostalnikov, I. osebi ednine glagolov).

Atlas torej obsega 598 napisnih kart. Leksemi so na njih predstavljeni napisno v fonetični transkripciji ob ustrezni točki, torej brez abstrahiranja v obliki simbol-

nih ali izoglosnih kart in brez gradivnih indeksov. Vsaka karta ima v spodnjem levem kotu svoj naslov, tj. številko vprašanja in vprašanje samo (npr. 126 *une semaine* 'teden') ter podatek o dokumentiranosti besede v drugih atlasih (ALBB, ALF, ALRP – z ustrezno številko iztočnice v njih) in starejših slovarjih bretonščine (Le Catholicon, bretonsko-latinsko-francoski slovar iz l. 1499, Francosko-bretonski ali bretonsko-francoski slovar iz l. 1659, Francosko-keltski ali francosko-bretonski slovar iz l. 1732, Francosko-keltski ali francosko-bretonski slovar mesta Vanne iz l. 1744 in Praktični bretonsko-francoski slovar mesta Leon iz l. 1876 – s podatkom o zapisu leksema v njih). V komentarju desno ob karti so navedene (večinoma glasoslovne) različice leksemov (npr. za točko 186 1 *yr sθ'θon*, 186 2 *yr sθn* – na karti pa je ob številki točke 186 zapisan leksem *yr sθ'hθ*), vendar o kriterijih za uvrstitev različice na karto ali v komentar avtor bralca ne obvešča. V komentarju so zapisani tudi drugi podatki o leksemu, ki niso kartografirani, npr. o rabi leksema v določenih besednih zvezah, pregovorih in frazemih (npr. *ta teden*, *prejšnji teden*, *vsak teden*, *med tednom* ...). Bralec, ki ni strokovnjak za bretonščino (oz. keltske jezike), ob tem najbolj pogreša prav zapis leksema v bretonskem standardu (npr. *sizun* 'teden') oz. neke vrste "poknjženi" leksem, ki bi abstrahiral glasoslovne različice in izpostavil samo osnovno bretonsko poimenovanje. Prav tako manjka tudi indeks/zbirnik bretonskih leksemov, predstavljenih v atlasu, ali vsaj prevod vprašalnice v bretonščino. S tega stališča bi bila gotovo dobrodošla tudi primerjava z drugimi keltskimi jeziki in etimološka pojasnila leksemov.

Kljub omenjenim pomanjkljivostim predstavlja ta jezikovni atlas z okrog 110 000 zajetimi oblikami bogato gradivo za analizo govornjene bretonščine ne le na leksikalni, ampak predvsem tudi na glasoslovni in morfološki ravni, kar je bil pravzaprav tudi osnovni avtorjev namen – ob želji, da se zapiše in z eno od metod lingvistične geografije predstavi jezik, ki zaradi neugodnih jezikovnopoličnih razmer vse bolj izginja.

Avtor je pri predstavitvi publikacije na medmrežju sodeloval z Ecole Nationale des Télécommunications de Brest (http://www.arbedkeltiek.com/galleg/livres/nouvel_atlas.htm).

Jožica Škofic
 Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
 Novi trg 2, 1000 Ljubljana
 Guzej@zrc-sazu.si

O leksiki s slovarsko-slovničnega vidika v smislu 'od besede do slovarja'

(Branka Tafra: *Od riječi do rječnika*, Zagreb 2005)

Andreja Žele

IZVLEČEK: Monografija priznane hrvaške jezikoslovke in predvsem pa izkušene leksikografinje Branke Tafra obsega dvajset avtoričinih razprav iz zadnjih desetih let. Že v kratkem nagovoru na platnicah knjige avtorica poudarja, da monografija obravnava besedo predvsem s slovničnega in leksikološko-leksikografskega vidika, kar omogoča čimbolj celostno slovnično in pomensko predstavitev besed oz. leksemov v slovarjih.

Grammatical and Lexicographic Aspects of Vocabulary in the Sense of "from Lexeme to Lexicon"

(Branka Tafra: *Od riječi do rječnika (From Lexeme to Lexicon)*, Zagreb 2005)

ABSTRACT: This monograph by Branka Tafra, a recognized Croatian linguist and experienced lexicographer, comprises twenty of her articles from past decades. In a short note on the cover itself, the author emphasizes that this volume deals with words primarily from the grammatical and lexicological/lexicographic point of view, making possible the most comprehensive grammatical and semantic presentation of words, or lexemes, in dictionaries.

Monografija priznane hrvaške jezikoslovke in predvsem izkušene leksikografinje Branke Tafra obsega dvajset avtoričinih razprav iz zadnjih desetih let (naslovi in podrobnejši bibliografski podatki o teh razpravah so navedeni v začetnem vsebinskem kazalu (7) in še prav na koncu v posebnem popisu bibliografskih podatkov samo za teh dvajset vključenih razprav (317–318)). Že v kratkem nagovoru na platnicah knjige avtorica poudarja, da monografija obravnava besedo predvsem s slovničnega in leksikološko-leksikografskega vidika, kar omogoča čimbolj celostno slovnično in pomensko predstavitev besed oz. leksemov v slovarjih.

Pred seboj imamo še eno potrditev logične in samoumevne vzajemne soodvisnosti in prepletenosti slovnice in slovarja (t. i. teorija integralnega opisa jezika po Ju. Apresjanu) – razprave z vidika praktične leksikološko-leksikografske obdelave dajejo primere in hkrati predloge za slovaropisno obravnavo posameznih slovničnih in pomenskih kategorij kot so npr. spol, oseba, števnost pa enako- oz. blizupomenke

v okvirih sinonimije in blizu- oz. enakozvočnice v okvirih paro- in homonimije, pa razmerje med polisemijo in homonimijo.

V obravnavi posameznih možnih slovarskih rešitev so vzporedno ob posameznih primerih (vsaj posredno) ovrednoteni konkretni slovarji, predvsem hrvaški. Zelo pozitivno je s posameznimi primeri slovarskih rešitev ovrednoten Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). Sicer pa se avtorica pri opredelitvah in še zlasti pri utemeljitvah sklicuje tudi na mednarodno priznane jezikoslovne in leksikološke avtoritete kot so npr. Ju. D. Apresjan, J. Filipec, F. Čermák, I. A. Mel'čuk, L. Zgusta, A. A. Zaliznjak, A. Wierzbicka. Našteti avtorji so vsi razvijali in dopolnjevali teorijo semantičnih prototipov (to so neke vrste pomenski primitivi) in vzporedno s to še teorijo leksikografskih tipov.

Glavna opozorila in napotki, koristni za slovaropisno delo

Na osnovi problemsko-kritičnega pregleda aktualnih hrvaških razlagalnih slovarjev (prim. V. Anić, Rječnik hrvatskoga jezika (Zg. 1991, 1994, 1998, 2003) in Rječnik hrvatkoga jezika LZ–ŠK /Leksikografski zavod–Školska knjiga/, ur. J. Šonje, Zg. 2000) avtorica opozarja na najpogostejše napake in pomanjkljivosti:

1 Leksikografija je v primerjavi z drugim jezikoslovjem praviloma počasnejša pri sprejemanju novih jezikoslovnih spoznanj in zato posledično konservativnejša. In če je slovnica postavlja splošna pravila in sploh išče splošnoveljavnije/posplošene jeziko(slo)vne zakonitosti, pa mora slovar beležiti vse posebnosti in odmike od sistemsko že vključenih in določenih jezikovnih sestavin. In čeprav je zaželeno leksikografovsko dobro in široko jezikoslovno znanje in je pri izdelavi geselskega članka hkrati skoraj nepogrešljiv tudi njegov jezikovni čut, morajo biti pred začetkom redakcijskega dela dovolj trdno teoretično postavljena leksikološko-leksikografska merila za vse faze izdelave slovarja – slovar mora namreč kot rezultat navadno skupinskega dela delovati kot homogena celota.

V procesu slovaropisnega dela leksikografa lahko zavaja prevelika subjektivizacija nekaterih meril – tako lahko s preskopim okvalificiranjem in razlaganjem leksemov naslovnika oz. uporabnika slovarja precenjuje, po drugi strani pa si zaradi pomanjkanja gradivnih zgledeov lahko pri redakciji geselskega članka vzame prevelike jeziko(slo)vne kompetence; oboje sta leksikografski napaki.

V okviru običajne informativno-normativne vloge slovarja, naj bo absolutno težišče na informativnosti (tako pomenski kot slovnični), medtem ko se lahko normativnost z vzporednimi dogovori postopoma uresničuje.

1.1 Z vidika kakršnih koli odmkov od jeziko(slo)vne sistema lahko govorimo tudi o manjsistemskih oz. nesistemskih besednih vrstah – po B. Tafri so to »nepravilnici« (67) oz. slovenjeno lahko tudi 'nepravilnice' npr. tipa nesklonljivih pridevnikov, ki so zaradi prilastkovne in povedkovodoločilne vloge (kljub oblikoslovnim pomanjkljivostim) po načelu, da ustaljene skladenjskopomenske kategorialne lastnosti lahko postanejo kategorialne pomenske sestavine besednih vrst, pridevniške besede; po merilu skladenjskopomenskih vlog oz. lastnosti lahko števniki sodijo enkrat med pridevniške besede, drugič med samostalniške ali pa med prislove.

2 Jezikovna in izvenjezikovna stvarnost

2.1 Ločevanje jezikovne in izvenjezikovne stvarnosti se lepo odraža v ločevanju naravnega in slovnicičnega spola (v hrv. spol : rod), oseba v denotativnem pomenu nasproti osebi kot slovnicični (glagolski) kategoriji (v hrv. oseba : lice).

Slovar ima po mnenju avtorice nedvomno lepo možnost jasno ločevati slovnicični spol kot vrsto sklanjatve od naravnega spola. Ugotavlja tudi, da niti v enem jeziku motiviranost slovnicičnega spola z naravnim spolom ni popolna, tako npr. mlada moška ali ženska bitja lahko imajo vse tri slovnicične spole, npr. *fant, dekle, fante*, nasproti pa slovnicični spol pri *dete* lahko pomeni dečka ali deklico ipd. Posebna skupina, ki ne izraža soodvisnosti naravnega in slovnicičnega spola, so čustvenostno zaznamovana poimenovanja tipa *baraba, jetika, barbika* ipd. Primeri kot množinska *ta skripta* (v stranskih sklonih oblike srednjega ali ženskega spola) in edninski *ta vodja* (v stranskih sklonih oblike moškega ali ženskega spola) dokazujejo, da osnovna oblika ne izraža nujno vse možne v konkretni izraz vključene slovnicične spole.

2.2 Prepogosto je premalo uzaveščeno ločevanje med slovnicično kategorijo števila in pomensko kategorijo števnosti od izvenjezikovne zmožnosti štetja predmetnosti.

Poleg glede na številskost oz. na oblikoslovno zmožnost pregibanja po številih že ločevanih samoedninskih in samomnožinskih besed (singularia tantum in pluralia tantum) tipa *kdo, vrata* je treba dodatno slovarsko označiti besede, ki se navadno najpogosteje uporabljajo v množini, npr. *agrumi, arašidi, barvice, bezgavke*. Posebnost glede na števnost so v smislu količine neštevna skupinska, pojmovna in snovna imena tipa *listje, grmovje, gospoda, lepota, moka*, kjer se z ločilnimi števnikami izraža različnost štetega. Pri razmerju slovnicična raba nasproti pomenska raba imajo *vrata* slovnicično množino in pomensko ednino, *listje* pa ima slovnicično ednino in pomensko množino ipd. S pomensko-slovnicičnega vidika so uzaveščena tudi razmerja *list : listi : listje*, namreč zelo redko so slovnicične kategorije tudi leksikalno izražene, npr. *jaz : mi, človek : ljudje*.

Slovarnik tudi mora ločevati med npr. *dvoji čevlji* in *dvoje čevljev, dvojna vrata* in *dvoje vrat, dvoje hlače* in *dvoje nogavice, dvoji ljudje* ipd.

Pomensko je *dva* je kvantifikator, *oba* pa je kvantifikator in totalizator obenem, in še *dva moža* (nepoznano) in *oba moža* (poznano).

2.3 V okviru leksemske enote bi se morale z zgledi izraziti vse slovnicične spremembe oz. odstopanja, npr. pri glagolskih geslih možnost tretjeosebne rabe, npr. *iti, padati* v *Dež gre/pada*, pomenske razlike pri uporabi morfema *se*, npr. v *On smuča : On se smuča*, vezljivostne spremembe tipa *Vrnil se je : Vrnil se je proti večeru : Vrnil se je domov : Vrnil se je na stari dom* ipd., slovarsko je skoraj nujno, da so produktivna predponška obrazila obravnavana kot samostojne slovarske iztočnice.

Avtorica ugotavlja, da se skladno s tradicionalnim slovaropisjem še vedno daje prednost enobesednim leksikalnim enotam.

3 Treba je slovarsko ločevati opisne/kakovostne pridevnike od razmernih/vrstnih pridevnikov tudi kot dva ločena tipa pridevniških iztočnic, tudi v slovenščini

je npr. problemsko izpostavljeno predvsem razmerje med pridevniškima obraziloma *-(e)n* : *-ni* za primere *zračen prostor* : *zračni tok*.

4 Pri sestavljanju slovarskega geslovnika se vedno znova pojavlja eno temeljnih vprašanj, in sicer katere so tiste pomensko-slovnicične postavke, ki odločajo o leksimski polisemiji in o njenem razpadu na več samostojnih leksemov in še o možni leksikalizaciji ali konverziji.

4.1 Leksikalna večpomenskost lahko povzroči tudi slovnicično večpomenskost, npr. ko se sicer števena beseda v določenem pomenu lahko samomnožinsko uporablja, prim. *lisice, okovi* (nasproti *vile/vila* v SSKJ); v SSKJ ni npr. opozorjeno na razmerje *skok* : *skoki*; za hrvaščino avtorica navaja slovnicično-pomensko razmerje števnosti *izbor* : *izbori* 'volitve', ki zahteva dve slovarski izročnici.

4.2 Pomembno je ločevati polisemijo od konverzije – pri konverziji gre za nastanek nove besede oz. leksema, in ne zgolj za širjenje polisemije. Avtorica še posebej eksplicitno pohvali rešitev SSKJ-ja, ki *jaz mene* in *jaz, jaza* pomensko-slovnicično ločuje kot samostojni gesli. Precej jezikoslovcev konverzijo obravnava kot možen način nastajanja homonimije, vendar sta konverzija in homonim zlasti istopisnici, ker že en skupni sem med konverzijo in njenim izhodiščnim leksemom preprečuje njuno homonimno razmerje. Proces, ki vodi k novemu slovarskemu geslu kot novi leksemski enoti, gre v smeri degramatikalizacija > leksikalizacija > konverzija (117).

4.3 Širjenje polisemizacije je, ko se novo predmetnost ali pojavnost poimenuje z že obstoječo in rabljeno besedo oz. izrazom; s preširoko polisemizacijo se v naslednji stopnji nekateri pomeni začnejo osamosvajati, tj. nastopi depolisemizacija in hkrati z njo možnost nove homonimizacije, kar lahko poenostavimo s smerjo poteka razširjena polisemizacija > depolisemizacija > homonimizacija; vedno pa med polisemijo in homonimijo ostaja precej nerešenih vmesnih primerov, saj se medleksemski odnosi nenehno bolj ali manj spreminjajo.

S širjenjem polisemizacije moramo omeniti tudi izraze, ki so zaradi prepogoste in posledično napačne uporabe pomensko izrabljani, zaradi tega tudi pomensko izpraznjeni – Tafra jih označuje kot »izrabljenice« (203), kot slovensko ustreznico pa uporabljam izraz *razpomenke*. Pogoste t. i. razpomenke so internacionalizmi kot *kvaliteta* (ki se navadno napačno uporablja samo za označevanje pozitivnih lastnosti), *material*, *problem*, *sektor*, *relativno*, *absolutno*, *definitivno* ipd.

4.4 Z vidika sinonimije v jeziku prevladujejo t. i. lažni sinonimi, kajti absolutna pomenska identičnost (z istim denotatom) je redka, več je t. i. velike podobnosti »smislov«, ki jo avtorica označuje z »blizusinonimijo«, podobnopomenke pa se uvrščajo v »similisemijo«. Pri prepoznavanju sinonimije velja nekaj temeljnih meril – 1) sinonimi so lahko samo izrazi znotraj istih besednih vrst, kar jim med drugim omogoča zamenljivost v vseh sobesedilih, 2) o sinonimiji lahko govorimo samo v okvirih istega jezika, 3) sinonimija je vprašljiva tudi med izrazi iz različnih socialnih in funkcijskih zvrsti, 4) pri ugotavljanju sinonimije se ne sme mešati diahronih in sinhronih izhodišč; iz naštetega avtorica povzema, da prostorska in časovna razslojenost leksike zožuje oz. manjša sinonimijske /z/možnosti, medtem ko stilska razslojenost v standardnem jeziku ne bi smela ovirati sinonimnih razmerij.

V nadaljevanju avtorica po M. Samardžiji povzema merila za blizupomenke – označuje jih kot sinonime, ki so omejeno zamenljivi samo v določenih sobesedilih, ki imajo lahko različno široko pomenskost in ki lahko pripadajo različnim socialno-funkcijskim zvrstem jezika. O blizupomenskosti oz. paronimiji lahko govorimo pri istokorenskih besedah, iz iste besedotvorne družine, ki pa se kot pomenske različice ravno toliko ločujejo, da so v istem sobesedilu nezamenljive.

Paronimi so vse pre pogosto vzrok normativno napačne rabe, ki izhaja iz nepoznavanja besedotvorne teorije, tj. iz nepoznavanja osnovnih besedotvornih tipov in besedotvornih pomenov. Paronimi so še posebej pogosti pri prevzetih istokorenskih in blizu- oz. podobnozvočnih leksemih.

4.5 Z izraznega vidika imamo tudi podobnozvočnice, ki zaradi podobnega izgovora in različnega pomena delujejo kot t. i. lažni prijatelji, npr. beseda 'pozor' v slovanskih jezikih.

5 Težko je, in verjetno bo z vedno večjo determinologizacijo še težje, razmejiti splošnouporablano oz. tudi splošnosporazumevalno leksiko od terminologiziranega strokovnega izrazja.

5.1 Zaradi pomanjkanja različnih slovarjev se izkrivlja prava oz. dejanska podoba današnje leksike – navadno se ne ločuje natančno, kateri leksemi so novotvorbe in kateri leksemi so po daljšem času samo ponovno oživel v rabi.

Terminološke opombe s težnjo za natančnejše in jasnejše slovarske oznake

Avtorica opozarja na poimenovalne različice, ki navadno niso povsem enakovredne in zato je pomembna njihova čim bolj natančna oz. enoumna uporaba – med najosnovnejšimi poimenovanji so zagotovo beseda, leksem in leksemska enota; avtorici je med naštetimi izrazi najsplošnejša in zato tudi najbolj nevtralna leksemska enota.

Izraz etimon avtorica uporablja kot 'osnovni in hkrati izvorni pomen leksema'. Izraz entiteta je po avtorici jeziko(slo)vna oznaka za pomensko-izrazno razmerje do predmetnosti oz. pojavnosti.

Avtorica opozarja na terminološki razločevalni opredelitvi pri ločevanju naravnega in slovnicišnega spola (v hrv. spol : rod) in osebe v denotativnem pomenu nasproti osebi kot slovnicišni (glagolski) kategoriji (v hrv. oseba : lice).

Iz celotnega dela veje sporočilo, da slovaropisna vpetost med sistemom in aktualno rabo potrebuje ustvarjalno leksikološko delo, pri katerem je za leksikografa najlepša nagrada in zadostitev, da najde čim bolj optimalne odgovore oz. rešitve za sprotna leksikološka in leksikografska vprašanja.

Andreja Žele
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
andreja@zrc-sazu.si

ODMEVI

Ob simpoziju Dnevi Maksa Pleteršnika: Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja (11.–12. 9. 2007) – Pripomba k referatu Nanike Holz in Simona Kreka *Je v slovenščini kaj novega?*

K referatu Nanike Holz in Simona Kreka *Je v slovenščini kaj novega?* bi na tem mestu želeli podati le izhodiščno temeljno pripombo. Nanaša se na zapis v njunem povzetku referata, objavljenem v simpozijskem Zborniku povzetkov¹, ki smo ga v elektronski obliki lahko prebrali že v začetku septembra 2007, torej že pred simpozijem, in sicer na naslednje mesto: »Na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša nastaja *Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika* (SNB), ki pa temelji [pa]² predvsem na listkovnem gradivu iz obdobja po letu 1991 ter drugih zlasti slovanskih in nekorpusnih slovarjih in leksikonih.« V citiranem zapisu gre v formulaciji »temelji predvsem na listkovnem gradivu iz obdobja po letu 1991« za strokovno zavajanje, soavtorja povzetka svojega referata s tem utrjujeta potvarjanje določenega jezikoslovnega segmenta, zato podpisani podajava pripombo in dodatno pojasnilo k njej.

V reviji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Jezikoslovni zapiski³ je bil decembra 2006 objavljen prispevek⁴ o relevantnem geslovniškem rezultatu pri inštitutskem projektu Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika (SNB) z naslovom *Novejše besedje slovenskega knjižnega jezika – seznam (A–O)*, ki sta ga N. Holz in S. Krek zdaj v simpozijskem prispevku *Je v slovenščini kaj novega?* vzela v analitični pretres, kot je razvidno tudi iz njunega povzetka referata: »V prispevku bomo ob pomoči nekaterih omenjenih⁵ sodobnih leksikografskih orodij predstavili analizo zasnove in geslovnika *Slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*«. (Zbornik povzetkov, zadnje tri vrstice povzetka)

Poudarek najjine pripombe glede strokovnega zavajanja v povzetku simpozijskega referata Nanike Holz in Simona Kreka je v tem, da je v najini objavi v Jezikoslovnih zapiskih, in sicer v Uvodnih pojasnilih pred seznamom novejšega besedja,

¹ Dnevi Maksa Pleteršnika: Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja – Zbornik povzetkov (2007), ur. Marko Jesenšek, Strokovni odbor Maksa Pleteršnika in Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.

² Oglati oklepaj je dodan ob zdajšnji pripombi, ker gre verjetno za zatipkano ponovitev.

³ Jezikoslovni zapiski (2006), 12/2, 89–159.

⁴ Prispevek sva pripravili sodelavki pri projektu SNB Alenka Gložančev in Polona Kostanjevec.

⁵ Kot sta v predhodnih vrsticah povzetka referata zapisala soavtorja, gre za referenčni korpus FidaPLUS, nadalje za statistične metode za analizo jezikovnih podatkov, npr. logaritem verjetnosti za ugotavljanje kolokacij, za računalniška orodja, npr. konkordančniki, itd.

na str. 94, kot eden od dveh temeljnih virov za geslovník SNB nedvoumno naveden korpusni vir, in sicer besedilni korpus Nova beseda, ki nastaja v Laboratoriju za korpus slovenskega jezika na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: »Pri pripravi geslovníka za SNB so bili uporabljeni gradivni viri v klasični in elektronski obliki.²⁰ Pri tem je bilo upoštevano načelo o kombiniranju dveh primarnih, temeljnih gradivnih virov¹⁶¹, nastajajočih v okviru Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ter načelo o uporabi nekaj drugih dosegljivih virov. Temeljni izhodiščni vir za pripravo geslovníka tako predstavlja klasična *Listkovna kartoteka (po letu 1991 v Leksikološki sekciji zbranega besedja)*²¹, temeljni referenčni vir pa elektronski *Besedilni korpus Nova beseda*.²² /.../ ²²*Besedilni korpus Nova beseda*, Primož Jakopin, vodja Laboratorija za korpus slovenskega jezika – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.« (Jezikoslovni zapiski (2006), 12/2, 94–95)

Primerjava obeh citiranih mest (gl. tu 1. in 4. odst.) kaže, da gre v zapisu v povzetku referata *Je v slovenščini kaj novega?* z ignoriranjem, opustitvijo navedbe korpusnega vira Nova beseda kot enega od dveh temeljnih gradivnih virov za geslovník SNB, kontekstno formulirano celo z zanikanjem le-tega, za nekorektnost avtorjev tega simpozijskega referata do svojega raziskovalnega izhodišča oz. za neupoštevanje relevantnih navedb v izhodiščnem objavljenem viru in s tem posledično za dezinformacijo.

Kakšni so razlogi za dezinformacijo, kot sta jo (že) v povzetku svojega simpozijskega referata zapisala Nanika Holz in Simon Krek in skozi katero ob besedilnem korpusu FidaPLUS fokusirata svojo analitično orientacijo, ne veva, je pa na takšno strokovno napako potrebno opozoriti tako avtorja pa tudi simpozijske udeležence ter potencialne bralce Zbornika povzetkov in pričakovanega simpozijskega zbornika referatov. – Da bi šlo zgolj za spregled obeh avtorjev pri morebitnem hitrem branju v najini sedanji pripombi citiranega mesta iz Uvodnih pojasnil (v članku v Jezikoslovnih zapiskih 12/2), kjer je naveden besedilni korpus Nova beseda kot eden od dveh temeljnih gradivnih virov za geslovník SNB, in s tem za nenamerno ignoriranje določenega jezikoslovnega segmenta pri pripravi geslovníka za SNB, žal skoraj ni mogoče, na kar kažeta tudi dve predhodni okoliščini: Prva, povsem neposredna se nanaša na 43. seminar slovenskega jezika, literature in kulture (julija 2007) oz., določeneje, na seminarsko predavanje Nanike Holz in Tadeje Rozman (6. julija) z naslovom *Slovar – jezika vladar?*, ko sem (Alenka Gložančev) – ker sva bili s sodelavko Polono Kostanjevec kot poslušalki na seminarskem predavanju v diskusiji neposredno izzvani – v sklopu informacije o prispevku o novjšem besedju slovenskega jezika, objavljenem decembra 2006 v Jezikoslovnih zapiskih 12/2, navedla in poudarila tudi relevanten podatek o besedilnem korpusu Nova beseda kot enem od dveh temeljnih gradivnih virov za pripravo fonda novjšega besedja v okviru inštitutskega projekta SNB. – Druga okoliščina pa je v tem, da Nanika Holz povezavo besedilnega korpusa Nova beseda s pripravo geslovníka SNB pozna že od prej, saj je že leta 2003 pripravila članek z naslovom *Besedilni korpus Nova beseda in geslovník za Slovar novjšega besedja slovenskega knjižnega jezika* in

⁶ Podčrtano v tej pripombi.

ga objavila v (tudi njej tedaj povsem domači) reviji Jezikoslovni zapiski⁷. Vse to namreč implicira verjetnost njene sorazmerno večje pozornosti za relevanten podatek o stopnji dejanske upoštevanosti besedilnega korpusa Nova beseda pri izdelanem geslovniškem elaboratu, objavljenem v članku *Novejše besedje slovenskega knjižnega jezika – seznam (A–O)*, torej v tem, ki sta ga skupaj s Simonom Krekom vzela kot analitično izhodišče za svoj sedanji simpozijski referat. Povedano žal še dodatno zmanjšuje verjetnost njenega/njunega spregleda navedbe o besedilnem korpusu Nova beseda v članku v Jezikoslovnih zapiskih 12/2, pri čemer pa je seveda – kljub vsemu – vendarle treba dopustiti, da ta možnost – saj nihče ni nezmotljiv – vsaj v določeni meri iz kateregakoli razloga še vedno obstaja in da bosta soavtorja v pripravi svojega referata *Je v slovenščini kaj novega?* za objavo v pričakovanem simpozijskem zborniku referatov to napako oz. pomoto odpravila, kar bi bilo seveda dobro in prav.

Naj skleneva:

Pričujoča pripomba in dodatna pojasnila k njej res niso – ne za branje in tudi za pisanje nikakor ne – prijetna, so pa za razjasnitev žal nujna in neizogibna.

Kot sodelavki skupine pri projektu SNB in pri tem soavtorici v Jezikoslovnih zapiskih 12/2 objavljenega prispevka *Novejše besedje slovenskega knjižnega jezika – seznam (A–O)*, ki je lahko nastal le s soupoštevanjem besedilnega korpusa Nova beseda, čutiva strokovno dolžnost, da podava to pripombo in k njej dodatno osvetljujoče pojasnilo.

Ljubljana, 10. september 2007

Alenka Gložančev in Polona Kostanjevec

Alenka Gložančev
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
AlenkaGL@zrc-sazu.si

Polona Kostanjevec
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
KPolona@zrc-sazu.si

⁷ Jezikoslovni zapiski (2003), 9/1, 89–94.

JUBILEJI

Ob sedemdesetletnici Katje Sturm-Schnabl

Katja (Stanislawa Katharina) Sturm-Schnabl¹ se je rodila 17. februarja 1936 v Celovcu, zavedni slovenski kmečki družini iz Svinče vasi (Zinsdorf) pod Štalensko goro (Magdalensberg), nekoč nedaleč od zibelke Slovenstva, Gosposvetskega polja in Krnskega gradu, zdaj že dolgo na samem, vse bolj tankem robu slovenskega naselitvenega območja. Tu je njeno družino leta 1942 zajelo najokrutnejše divjanje nacizma – izgon v nemška taborišča Rehnitz in Eichstätt; tamkajšnje trpljenje in izguba sestrice sta globoko ranila nežno dekliško dušo, nista pa ji vzela želje po znanju in izobraževanju. V dveh letih je opravila ljudsko šolo in nato še leta 1954 humanistično gimnazijo v Celovcu. V taboriščih načeto zdravje je začelo odpovedovati v študijskih letih, zato je prvotni študij medicine zamenjala s študijem slavistike, pa tudi ruske in južnoslovanske literature, južnoslovanske filologije, umetnostne zgodovine in bizantinistike. Promovirala je leta 1973 z disertacijo o slovenskih narečjih v Celovški kotlini. Po končanem študiju sta bili 11 let njeno raziskovalno področje balkanistika in bizantinistika pri komisijah na Avstrijski akademiji znanosti, dokler ni leta 1984 dobila mesta univerzitetne učiteljice (lektorice) za slovensko literaturo na Inštitutu za slavistiko Univerze na Dunaju. Habilitacija leta 1993 ji žal ni prinesla mesta profesorice, čeprav ga je praktično opravljala že od začetka zaposlitve na univerzi. Dobila pa je „venio legendi“ (dovoljenje za poučevanje) za južnoslovansko filologijo in s tem možnost, da svoje študente tudi neposredno mentorsko usmerja pri diplomskih delih in disertacijah, kar je že do sedaj obrodilo spoštovanja vredne sadove.

Znanje jezikov in stiki s številnimi univerzami so ji omogočili spremljanje in doživljanje številnih literatur v originalu, bogatili njo in posredno njene študente, jo – iz potrebe ali notranje nuje – privedli v prevajalstvo (prevaja iz slovenščine, srbsčine in hrvaščine ter francoščine), občutek za recepcijo literature in literarnovednih dognanj pa dodatno v redakcijske predelave, dopolnitve in komentarje (M. Mitrović, *Die Geschichte der slowenischen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart*, 2001, ali B. Gombač, *Trst – Trieste. Zwei Namen eine Identität*, 2002). Izbor teh del pa je bil vedno tesno povezan z njenimi zanimanji in občutji.

Dr. Katja Sturm-Schnabl je svojo odlično in nadvse dragoceno raziskavo opra-

¹ Besedilo je slavnostni govor ob podelitvi priznanja za zasluge Slovincem po svetu in v zamejstvu, ki ga je dr. Katja Sturm-Schnabl prejela od Urada za Slovence po svetu RS 30. novembra 2007 na Dunaju; na ta način je Slovenija slavnostno obeležila njeno 70-letnico.

vila najprej iz jezikoslovja, iz dialektologije, ko je za doktorsko disertacijo analizirala in z besedili bogato gradivsko in dokumentarno podprla slovenske govore iz svoje rodne Celovške kotline. Na žalost se je takoj zatem posvetila drugim raziskavam, a delo mora iziti; če bo dopolnjeno z novejšim gradivom in prevedeno v slovenščino, kot se pripravlja, bo njegova vrednost še toliko večja.

Nato se ob delih iz bizantinistike leta 1977 (Novi Sad) prvič v njeni znanstveni bibliografiji pojavi članek o dopisovanju Frana Miklošiča (z Jakobom Sketom) in napove njeno naravnost veličastno delo, *Korespondenca Frana Miklošiča z južnimi Slovani* (v nem. in slov.), ki je izšlo leta 1991 v Mariboru. Kot da se je navzela duha velikega humanista, znanstvenika, borca za pravičnost jezikov in narodov, se mu z izdajo bogato komentirane korespondence, ki te njegove lastnosti najlepše odraža, zaslužno oddolžila najprej v imenu Slovencev in Avstrijcev, nato pa še vseh tistih, ki so se bogatili ob njegovih spoznanjih. Lastne grenke izkušnje in dolgoletno „srečevanje“ z Miklošičem so jo, morda podzavestno, vse bolj usmerjale k „problematičnim“ temam iz kulturne zgodovine Slovencev in južnih Slovanov, ki so se ji nadalje odpirale v njihovi literarni ustvarjalnosti in zgodovini – od vprašanj identitete, humanizma, razsvetljenstva do vprašanja žensk kot literarnih oseb in literarnih ustvarjalk. Prostorska distanca do slovenstva in slovanstva, življenje v drugačnih družbenih okoliščinah, a poznavanje tudi teh, svetovljanskost Dunaja kot celote in zaplankanost nekaterih družbenih struktur so ji ob slovenski identiteti in široki razgledanosti po evropski literaturi izoblikovali svojstven pogled na literaturo, literarno in kulturno zgodovino južnih Slovanov, posebej še Slovencev; in v tem kontekstu bo morala njeno raziskovalno in mentorsko delo ovrednotiti tudi slovenska literarna zgodovina.

Raziskovalno delo pa ima svoj smisel, če ima „uporabnike“ – kritične bralce, ki ga bodo bodisi zavrnil, bodisi sprejeli in nadgradili. Ti se vzgajajo in oblikujejo prav na univerzah. Te so ponos vsakega naroda in države – ponos raste premoso-razmerno s starostjo le-teh. Ker je njihova ustanovitev večinoma pogojena z državnostjo, se Slovenci ne moremo pohvaliti s prav staro slovensko univerzo (1919). To pa ne pomeni, da niso bili slovenski univerzitetni profesorji in študentje tvorni že od začetka ustanavljanja evropskih univerz, med katerimi ima zaradi zgodovinskih okoliščin posebno mesto prav dunajska. To je v člankih o dunajski slavistiki, katere ustanovitelj je bil prav Slovenec Fran Miklošič, večkrat ugotavljala slavljenka. Tudi iz teh spoznanj je postala neutrudna borka za obstoj slavistike in znotraj nje za ustrezno mesto v povojnem obdobju zapostavljene slovenistike: ne zgodovinski delež Slovencev, ne sosedstvo narodov in obstoj slovenske manjšine niso bili zadosten razlog za mesto, ki ji gre. Vsaj pri življenju jo je dolga leta ohranjala prav dr. Katja Šturm-Schnabl in ji s svojo neomajno in neustrašno vztrajnostjo pripravila pogoje, da se v spremenjenih družbenih razmerah razmahne – in njeni ter dosežki njenih učencev na znanstvenem, pedagoškem, kulturnem in umetniškem področju so prvo zagotovilo za to.

Biti ženska, žena, mati, zavedna pripadnica manjšine številčno majhnega naroda je več kot dovolj razlogov za neupoštevanje, zapostavljanje, morda namerno oviranje v moški družbi II. polovice 20. stoletja – na obeh straneh meje ne glede na vladavino politične ideologije. Žal šele časovna distanca dostikrat postavlja stvari

in ljudi na prava mesta, šele zgodovina opazi pristranskost posameznikov, preseže mnenja sodobnikov.

Dvigniti se po toliko porazih in padcih, vedno znova in znova, je dano le redkim – le tistim, ki lastne interese podrejajo višjim ciljem. Pa ne samo cilj, tudi pot je pomembna – njeno naj opišem z besedami njenega učenca, dr. Andreja Lebna: „*Vedno je največ svoje energije poklanjala prav svojim študentkam in študentom, v predavalnici, v prostem času in tudi na svojem domu. Spodbujala je njihovo radovednost, pospeševala njihove nadarjenosti, jih navajala h kritičnemu reflektiranju in mimogrede učila spoštovanja do človeka, jezikov in kultur.*“ S tem si je izbrala najmočnejše orožje in uspela ohraniti dostojanstvo.

Spoštovana profesorica dr. Katja Sturm-Schnabl, draga Katja – v imenu vseh, ki te cenimo, spoštujemo in imamo radi, Ti iskreno čestitam za več kot zaslužen priznanje; rada bi Ti čestitala tudi za lep življenjski jubilej – a glede na tvojo neizmerno vitalnost številkam ne verjamem in nočem verjeti: zato Ti želim še vrsto ustvarjalnih let, dobrih učencev in iskrenih prijateljev.

Vera Smole

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo *Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca marca za prvi in do konca julija za drugi zvezek v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma v juliju in novembru. Razen delavcev *Inštituta* so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo za pisanje posebej vzpodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Predviden okvirni obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do pet, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del do 10 strani. Tekste, ki morajo biti izvirni in še ne objavljeni, je treba oddati uredništvu na disketi 3,5 in vnesene v oknih v programu *Word* ter v pisavi *Times New Roman* (velikost 10). **Vse posebne in naglašene znake**, ki se jih ne da vnesti prek tipkovnice, je treba vzeti iz Wordovih Simbolov, Wordovih naborov Brane 1, 12, 3, 4 ali navesti zanje posebne kode. Pri tabelah, grafih ipd. je treba upoštevati format **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri pisanju naj avtorji ne uporabljajo slogov. Oblikovanje prispevka naj prepustijo *Založbi ZRC*, označene so lahko pisave **krepko**, *ležeče*, podčrtano. Disketi naj bo priložen iztis na formatu A 4 v dveh izvodih. Razprave in članki morajo imeti na začetku slovenski izvleček. Temu bo sledil angleški prevod izvlečka. Na koncu bo angleški povzetek (avtorji naj slovenski izvleček in povzetek odtisnejo posebej za prevajalko). Povzetek naj ima največ 15 vrstic. Prispevki v razdelku GRADIVO, OCENE, POROČILA imajo na začetku slovenski in angleški izvleček. Pri člankih in razpravah mora biti pred povzetkom seznam virov in literature ali navedenk, ki se nanašajo na obravnavano tematiko. Pri tem naj se avtorji ravnajo po zadnjem letniku **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri navajanju virov in literature je zaželeno, da se ime, ki je zapostavljeno priimku z vejico, (po možnosti) navede neokrajšano.

Vse prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo in jih pred oddajo v tisk vnesejo na disketo.

Uredniški odbor **Jezikoslovnih zapiskov** si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku ODMEVI.

Naslov uredniškega odbora Jezikoslovnih zapiskov:

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160, e-pošta: ISJ@zrc-sazu.si

Glavni urednik: telefon: 01 4706 177; e-pošta: keber@zrc-sazu.si

RAZPRAVE IN ČLANKI

- Metka Furlan, *O slovenskih parih tipa kost : koščica ali o nastanku razmerja -st- : -šč-i- (K identifikaciji zgodnjepraslovske akrostatične deklinacije ijevskih samostalnikov)*
- Matej Šekli, *O narečni osnovi jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa ter o izvoru oblike seydi*
- Matej Šekli, *Sklanjatev zaimkov moj, tvoj, svoj v slovenskem pisnem jeziku od Brižinskih spomenikov do Trubarja (prispevek k zgodovinskemu narečjeslovju slovenskega jezika)*
- Helena Grochola-Szczepanek, *Glówny typy strukturalno-semantyczne rzeczowników złożonych w dialektach polskich*
- Mladen Uhlik, *Analiza pojma jezikovna slika sveta v zgodovini jezikoslovnih idej – primer determinizma v jezikoslovju*
- Helena Dobrovoljc, Nataša Jakop, *Specializirani pravopisni priročnik (Predstavitev izhodišč, zasnove, ciljev in vzorčnih redakcij)*
- Marjeta Humar, *Slovaropisno izrazje v slovenskih terminoloških slovarjih*
- Alenka Valh Lopert, *Prevzeto besedje v jeziku komercialne radijske postaje (Radio City v Mariboru)*
- Tomaž Onič, *Pogovorni in narečni izrazi v slovenskih dramskih prevodih – soočanje s prevajalskimi zagatami*
- Mija Michelizza, *Jezik SMS-jev in SMS-komunikacija*
- Pavle Merkuš, *Priimek Vram*

GRADIVO

Jurij Rojs, *Frazeologija v prozi Josipa Jurčiča*

OCENE, POROČILA

- Tjaša Jakop, *4. mednarodna konferenca o jezikovni raznolikosti v Evropi (The International Conference on Language Variation in Europa 4)*
- Helena Smole, *10. Arbeitstagung für bayerisch-österreichische Dialektologie*
- Jožica Škofic, *Jean Le Dû, Nouvel Atlas Linguistique de la Bass-Bretagne, Volume 1–2 (Brest 2001)*
- Andreja Žele, *O leksiki s slovarsko-slovnicega vidika v smislu 'od besede do slovarja' (Branka Tafra, Od riječi do rječnika, Zagreb 2005)*

ODMEVI

Alenka Gložančev, Polona Kostanjevec, *Ob simpoziju Dnevi Maksa Pleteršnika: Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja (Pišce, 11.–12. 9. 2007) - (Pripomba k referatu Nanike Holz in Simona Kreka Je v slovenščini kaj novega?)*

JUBILEJI

Vera Smole, *Ob sedemdesetletnici Katje Šturm-Schnabl*

ISSN 0354-0448

9 770354 044012